

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

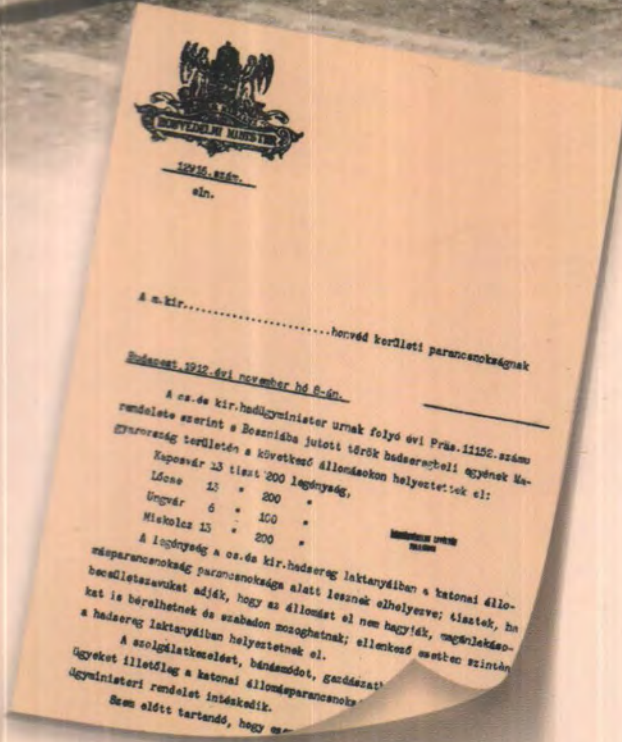
- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

TÜRK-MACAR ASKERİ İLİŞKİLERİ 1912-1918

Macar Kaynaklarına Göre

Melek ÇOLAK

*Başta Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK olmak üzere
ÇANAKKALE şehidi büyük dayım Halil'in,
GALİÇYA gazisi Musa dedemin şahsında,
Bütün şehit ve gazilerimize
Rahmet, minnet, saygı ve sevgiyle!*

TÜRK-MACAR ASKERÎ İLİŞKİLERİ

1912-1918

Macar Kaynaklarına Göre

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI
IV/A-2-2. 2. Dizi-Sayı: 18

TÜRK-MACAR ASKERÎ İLİŞKİLERİ 1912-1918

Macar Kaynaklarına Göre

Melek ÇOLAK

ANKARA, 2022

Çolak, Melek, 1963-

Türk-Macar askeri ilişkileri, 1912-1918 : Macar

kaynaklarına göre / Melek Çolak.

Türk Tarih Kurumu yayınları; IV/A-2-2.2. Dizi-Sayı: 18

Bibliyografya ve indeks var.

ISBN 978-975-17-5152-2

1. Türkiye _ Askeri ilişkiler _ Macaristan _ 1912-1918.

2. Macaristan _ Askeri ilişkiler _ Türkiye _ 1912-1918. I.

E.a. II. Dizi.

956.101543

943.904

327.5610439

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yönetim Kurulunun 25.03.2021 tarihli ve 818/33 sayılı kararı gereği 1000 adet basılmıştır.

ISBN: 978-975-17-5152-2

İnceleyiciler: Prof. Dr. Süleyman KIZILTOPRAK
Dr. Öğr. Üyesi Alev DURAN

Kapak Görseli: Macar Krallığı Milli Savunma Bakanlığı'nın Türk askerlerinin Macaristan'daki şehirlere yerleştirildiğine dair 8 Kasım 1912 tarih ve 12916 sayılı resmi yazısı: *HL: Hadtörténelmi Levéltár (Askeri Tarih Arşivi)*, Budapeşte /Macaristan; *HL, Hpf 3218 eln.1912.*

Türkiye'de Avusturya-Macaristan askerlerinin sevkıyatı: *HL: Hadtörténelmi Levéltár (Askeri Tarih Arşivi)*, Budapeşte/Macaristan.

Kapak Tasarım : Emine ÇAKIR

Baskı

Salmat Basım Yayıncılık Ambalaj San. ve Tic. Ltd. Şti.

Sebze Bahçeleri Caddesi Arpacıoğlu İş Hanı No:95/1 İskitler/ANKARA

Tel: (0312) 341 10 24 • Faks: (0312) 341 30 50

www.salmatbasim.com.tr • email: salmatbasim@gmail.com

“SULARDA BİRİNİ ARAR GİBİ GÖZLERİM”

“Bu gölge, bu gölge
Benim gölgem;
Çanakkale sularında
Birini arar gibi gözlerim.

Adını
Çocukluğumda öğrenmiştim,
O yerin;
Erciyes’in karşısında
Erkilet’te.

Babasını görememiş
Oğluydum,
Çanakkale’de
Şehit düşmüş bir askerin.”

Coşkun Ertepinar

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	IX
KISALTMALAR.....	XV
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

XIX. YÜZYIL SONLARINDAN XX. YÜZYIL BAŞLARINA TÜRK-MACAR ASKERÎ İLİŞKİLERİNE KISA BİR BAKIŞ.....	5

İKİNCİ BÖLÜM

BALKAN SAVAŞI SIRASINDA TÜRK-MACAR ASKERÎ İLİŞKİLERİ (1912-1913)

I. Macar Basını, Kamuoyu, Savaşın Başlaması ve Seyri.....	9
II. Birinci Balkan Savaşı Sırasında Macaristan'daki Türk Askerleri	16
III. Türk Askerlerinin Macaristan'daki Yaşamları	21
A. Askerlerin Garnizonlara Gelişi	21
B. Macar Basını ve Sığınma Meselesi.....	26
C. Gündelik Yaşam.....	37
1. Türk-Macar Dostluğu ve Etkinlikler	37
2. Yiyecek ve İçecekler	46
3. Askerlerin Maneviyatı	48
4. Yeni Gelenler ve Fırlarlar.....	53
5. Hastalıklar ve Ölümmler	59
D. Geri Dönmmler ve Geride Kalanlar.....	61

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

I. DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA TÜRK-MACAR ASKERÎ İLİŞKİLERİ (1914-1918)

I. Macar Basını, Kamuoyu, Savaşın Başlaması ve Seyri.....	67
II. Macaristan'da Savaşın İtici Gücü: Turancılık ve Türk-Macar İlişkileri.....	103

III. Birinci Dünya Savaşı'nda Türk-Macar İlişkilerinin Fikri Temelleri: Türkoloji Çalışmaları ve Esir Kampları	112
IV. Türklerin Savaşttıkları Cepheler.....	118
A. Çanakkale Cephesi	118
B. Kafkas Cephesi.....	137
C. Galiçya-Romanya Cephesi	140
D. Güney Cephesi	145
V. Macarların Yer Aldığı Osmanlı Cepheleri.....	154
A. Macar Birliklerinin Gelişi.....	154
B. Cepheler.....	155
1. Çanakkale Cephesi	155
2. Güney Cephesi	159
C. Geri Dönerler ve Geride Kalanlar.....	165
SONUÇ.....	167
KAYNAKLAR	169
DİZİN	179
EKLER.....	185

ÖN SÖZ

YİTİK BİR HATIRATIN DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ : “Bükreş, Budapeşte, Tuna nebrî...”

“*Türk’üm*” diyen herkesin kalbinde Tuna nehrinin ayrı bir yeri vardır, görse de görmese de. O “*akmam*” dediği zamanlarda destansı kahramanlıklara tanıklık etmiş, türkülere konu olmuş bir neslin hatırasıdır. O, suları altında kalan Adakale’nin türkülerini koynunda saklayan, diyardan diyara dolaştıran, sonunda Anadolu ile buluşturan gönül yoludur. Bu nehir, isterse şairlere en güzel şiirlerini yazdırır. Kimi şairi “*Koryürek*” yapan, “*üstünde güneş batarken sevgili yurdunu andıran*” odur. Kimi şaire “*kıyısında her fırtına benden bir akın sesi*” dedirten toplumsal hafızanın izleri de odur ; “*akma başka denize, can evime koş Tuna*” dedirten de. Bu gönül yolunun geçtiği her karış toprak ile bir bağımız vardır. Şairin dediği gibi “*o bizde olmasa bile biz ondayızdır.*”

Tuna’nın bir ucu Bükreş, bir ucu Budapeşte, bir ucu Viyana’dır. Belgrad’ı görür, Viyana’yı dolanır, Budapeşte’yi sarmalar... Bozkırdan gelen atlılara “*sı başı durak*” olur. Budapeşte’de bir dönemin kahramanlık türkülerini barındırır, Viyana’da geri çekilişin hazin öykülerini. Tuna, yüzyıllar sonra I. Dünya Savaşı’nın hengâmesi içinde, Budapeşte’de tren katarlarının Romanya ve Galiciya’ya taşıdığı yolcu Mehmetçiklerin, sıra özelemlerine gözyaşlarını katık yaptıklarına tanıklık ederek hazin türküler mırıldanır. Bükreş’te yolun sonuna gelen Mehmetçiklerin kanları ile kırmızı gelincik tarlasını andırır. Şairin dediği gibi onun “*bazı geceler ağladığını*” görmesek bile hissederiz. O, görmüş geçirmişliğin, tarihe tanıklık etmenin ağır yükünü mağrurluğu ile gizler. Bu nedenlerden dolayı Tuna, Türk’e dost, nazlı nazlı akan bir “*Hilal*”dir.

Tuna nehrinin adını dedesinden dolayı, annesinden çok işitmiş olan bu satırların yazarının, doğal olarak Anadolu’nun bir köşesinden Tuna’ya doğru yıllar sonra başlayacak olan yolculuğunda, onunla gıyaben bir tanışıklığının olması, çocukluk yıllarına dayanmaktadır.

Kalemî kendi kendine bu şekilde yazdıran düşünceler içinde, Tuna’dan Anadolu’ya akan bu gönül yolunun bir ucunda, dedemin askerlik hatıralarını, çocukluğunda annemden çok işittim. Onun anlattıklarına göre dedem “*Bükreş, Budapeşte ve Tuna nehrinin adını dilinden hiç düşürmez*”, bu nehrin “*akmam*” diye belirttiği zamanlara tanıklık eden “*türküyü pek severmiş. Galiciya cephesinde bir şarapnel parçasıyla yaralanmış. Uzun seferberlik dönemi bitip gazi olarak evine döndükten sonra*

askerlik hatıralarını yazmış. O zamanlar etrafındakilerin pek önem vermemesi yüzünden bir taşınma sırasında kaybolan hatıra defteri için çok üzülmüş.”

1897 yılında Osmanlı-Yunan Harbi sırasında dünyaya gelen dedem çok genç bir yaşta Güney Cephesi'nde, Romanya- Galıçya Cephesi'nde savaşmış, “*Bükreş ve Budapeşte'yi görmüş*”, “*Tuna'nın sularına bakmıştı*”. I. Dünya Savaşı'nda cephe-den cepheye sürüklenen ve neredeyse cephede büyüyen bir neslin temsilcisi olan dedemi henüz okula başlamadan kaybettim. Onun askerlik hatıralarını annemden dinledikçe”...*Budapeşte, Tuna nehri...*” hafızamda silinmez izler bıraktı. Yıllar geçtikçe bir tarihçi olarak, hatıratının kıymetini daha iyi anladığımdan, bir hazine kaybetmiş gibi, ben de dedemin duygularına giderek daha çok ortak olmaya başladım.

2005 yılı, bu izlerin yeniden canlanma dönemi oldu. Çünkü burslu olarak artık Macaristan'da, Budapeşte'de idim. Bu bir bakıma kaderin garip bir cilvesi gibiydi. Kaybolan hatıralar, peşine takılacak birini bulmuş, onu Macaristan'a çekmişti. O yüzden Budapeşte'ye ve Tuna nehrine dedemin gözü ile baktım. Geçen trenlerde, onu ve onunla beraber ölüme giden arkadaşlarını gördüm. Galıçya ve Romanya'ya sevk edilen Türk askerleri Budapeşte üzerinden gitmişlerdi. Acaba dedem Budapeşte'den o zaman mı geçmişti? Yoksa yaralandığında burada mı tedavi olmuştu? Tuna nehrini ilk defa o zaman mı görmüştü ?... Her yerde, çocukluk hatıralarımda bölük pörçük yer edinen sevgili dedemin ayak izlerini aradım. Her defasında “*Çanakale'nin adını çocukluğunda duyan*” bir şairin hissiyatıyla baktım Tuna'ya, “*birini arar gibi gözlerim sularında*”!

Bu nedenle Macaristan'da, Kaposvár'dan Budapeşte'ye kadar bütün arşiv ve kütüphaneler ikinci evim oldu.

17 Mart 2006'da Budapeşte'de I. Dünya Savaşı'nda Galıçya Cephesi'nde şehit olan Türk askerlerinden 480'inin yattığı Újköztemető'de (Yeni Mezarlık), Türk askerleri için ayrılan Askeri Şehitlik'te idik. Türkiye Cumhuriyeti'nin Budapeşte Büyükelçiliği görevlileri ve Türk-Macar vatandaşlarının katılımı ile onları andık. Arslan oğlu Halil ile biraz ilerde Macar askerleri için ayrılan bölümde yatan Macar István , ya da mezarının üzerindeki altın yaldızlı Hilal'den Türk olduğu anlaşılan meçhul asker !... Onlar hep “*meçhul*” olarak mı kalmalı idi? Bir meçhul olan hatıra defterinin yeri onlarla doldurulabilir miydi?

Kaposvár şehrinde iki Türk askerinin de bulunduğu mezarlık ise milliyetler ve sınırlarını ortadan kaldıran “*uluslararası*” bir mezarlık idi. Burada Anadolu'nun ücra bir köşesinden gelip adını bile hiç duymadıkları bir yerde yatan Türk askerlerinden ayrı; Macar, Avusturyalı, Sırp, Hırvat, Romen gibi çeşitli milletlerden

askerler birbirlerine yoldaşlık ediyorlardı. Bir dünya savaşını kimin kazanıp kimin kaybettiği şeklindeki bir soruya bu uluslararası mezarlık cevap veriyordu. Aslında savaş kazanan yoktu. İnsanlık kaybetmişti.

Meçhul Türk askerinin ya da Macar askerinin ve dahi Sırp askerinin burada bir farkı yoktu. Ortak noktaları geride gözü yaşlı bıraktıkları yakınlarının sessiz çığlıklar atarak ortalıkta dolanıyor olmasıydı. Bu aşamada kendi topraklarında ölen başka milletlerden askerler için *“onlar artık bizim evlatlarımız olmuşlardır”* diyerek, gözü yaşlı analara teselli vermek isteyen bir büyük lideri, bir dünya liderini hatırladım. Ömrü cephelerde geçen, ancak *“meşru müdafaa olmadıkça savaş bir cinayet”* olarak gören bir dünya liderini! Acaba başka hangi milletin lideri böyle bir söz söylemiştir?

Bu düşünceler beni Çanakkale Cephesi’ne sürükledi. Bu da, Tuna’nın Budapeşte’de başlayan yolculuğunun Karadeniz’e ulaşp, Boğaz’ın sularıyla buluşması ve onun Türk tarihine başka tanıklıklar yapması demektir. Burada da *“tarihin dilinden düşmeyecek”* bir destan yazılıyor; şaire *“bu vatan kimin”* dedirten sorunun cevabı *“nehirleri gazi, dağları kahraman yapıp”* yedi düvele ispat edilerek veriliyordu. Hiç tanımadığım ve adını büyüklerimden işittiğim Çanakkale şehidi büyük dayım Halil, binlerce Mehmetçik gibi bu destanın bir parçası olmuştu. Henüz 18-20 yaşlarında iken anası Feriştah Nine’nin deyimiyle *“Çanakkale dağlarında kalmıştı.”* Askere giderken, ondan, *“beline kuşamasını istediği babasının kemeri geri gelmiş ve anası ölünceye dek göz yaşları dökmüştü.”* Tıpkı Kaposvár’da ya da Budapeşte’de ya da *“meçhul”* yerlerde kalan Mehmetçiklerin geride bıraktıkları gibi!

Kalemin bir zorluk çıkarmadan kendi kendine yazdığı bu çalışmanın 17 Mart akşamı bitmiş olması ise unutulmaz bir an idi. Kalem, yazarının böyle bir planlaması olmamasına rağmen, sanki son noktayı koymak için özel bir gün seçmişti. Çünkü ertesi gün *18 Mart Çanakkale Şehitlerini Anma Günü* idi. Bu, ailede Tuna’yı gören, adını dilinden düşürmeyen gazi dedemden ayrı, Çanakkale şehidi büyük dayım Halil’e sunulacak bir şükran borcu anlamına geliyordu. Aynı zamanda Tuna’ya bakan gözlerin *“Çanakkale sularında”* aradığını bulması demektir.

Böylelikle Budapeşte’den yola çıkan, Boğazlardan geçip Ege Denizi kıyılarında bir Türkmen kenti olan Muğla’da soluklanıp, Batı’ya bakan bir *Hilal* çizen yol haritasında, tarihi keşfetmek için çıkılan uzun ve yorucu Macaristan yolculuğunun da sonu gelmiş oluyordu. Yolculuğun meyvesi ise Anadolu’dan Tuna’ya, Tuna’dan Anadolu’ya bir gönül köprüsünün kurulmasıyla, gazi dedem ile şehit büyük dayımın şahsında bütün şehit ve gazilerimize duyduğum sevgi, saygı ve şükran duygularının, denizde kum tanesi misali, naçizane bir ifadesi olarak ortaya çıkan bu çalışmadır.

Artık Budapeşte'den Romanya'ya, Galiçya'ya giden tren katarları, büyük bir istekle hatıralarını ölümsüzleştirmek isteyen Musa dedem, Çanakkale'de "*kalan*" büyük dayım Halil, silah arkadaşları ve daha niceleri çoktan tarih oldu. Kapanıp tekrar başlayan ve tarih olmaya aday bir başka dönemin içindeyiz. Onlarla bizim aramızda bir hatıra defterinin hissettirdikleri ve kurduğu bağ, sonraki kuşaklar için bizim kaleme aldıklarımızın onlara hissettirdiklerinden ve kurdukları bağlardan ibaret olacaktır. Zaten tarih de, onu hissedip düşünen ve araştıranların bulabildikleri ölçüde kaleme aldıklarından ibaret değil midir? Henüz kaleme alınmayan nice "*meçhuller*" ise Tuna'nın derinliklerindedir. Bunların nadide bir inci misali gün yüzüne çıkarılmayı bekledikleri gerçeğinin altını, bu çalışma ile "*kalemle*" çizmek, milli bir sorumluluktur. Milli sorumluluklarını kendi kanları ile bu coğrafyanın sınırlarını çizerek yerine getiren bütün şehit ve gazilerimiz ile kendi milleti için istediklerini insanlık için de isteyen asil liderimizin ruhları şad olsun.

Ümit ederim ki gazi dedemin kaybolan hatıra defteri, gerçek değerini ve yerini bulmuştur.

Türk-Macar ilişkileri denildiği zaman genellikle tarihi süreç içinde yoğun olmayan, kısıtlı ilişkiler hatıra gelmektedir. Hâlbuki bu ilişkiler tarihin her dönemine tanıklık ettiği gibi, tarihimize bağlantılı diğer olay ve olguların açıklanmasına aracılık etmektedir.

Türk-Macar ilişkilerini altın döneminin başlangıcı olarak değerlendirebilecek XIX. yüzyıldan XX. yüzyıl başlarına yansıyan sürecin çok az incelenmiş olması dikkat çekicidir. Genç neslin dil zorluklarını aşarak Macar kaynaklarını da değerlendirip karşılaştırmalı olarak yaptığı inceleme ve araştırmalar memnuniyet verici olsa da henüz yeterli değildir.

Bu dönemi Macar kaynaklarına dayalı olarak inceleyen bir çalışmanın hemen hemen hiç olmaması ve bundan duyulan vicdani sorumluluk böyle bir çalışmanın ortaya konulmasında kısmen etkili olmuştur.

Bilindiği üzere XIX. yüzyıl sonlarından XX. yüzyılın başlarına giden süreç müttefik iki devlet olan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu açısından aynı kaderin paylaşıldığı bir dönem oldu. Savaş rüzgârları İmparatorlukları yıktı geçti. Dostlukların zor zamanlarda daha iyi sınıandığı gerçeğinden yola çıkarak her iki İmparatorluk içinde Türkler ve Macarlar birbirlerini zor zamanlarda daha iyi tanıma imkânı buldular. 93 Harbi'nden I. Dünya Savaşı'na giden süreç ve bu dönemdeki ilişkilerin getirdikleri bunun en iyi göstergesidir. XIX. yüzyıldan XX. yüzyıla yansıyan iyi ilişkiler XX. yüzyılda Balkan ve I. Dünya Savaşı'nda sınıandı ve güç kazandı. Türkler tarihten gelen kültürel

yakınlığın bir sonucu olarak müttefikleri içinde sadece Macarları “*kardeş*” olarak adlandırdılar. Her iki tarafta bu “*kardeşliğin*” hakkını savaş meydanlarında verdi. Balkan Savaşı’nda Macaristan kışlalarında enterne edilen Türk askerlerine gösterilen candan ilgi, Galiçya’da Macarları savunmak için Ruslara karşı set oluşturan nesillere bunun “*Mohaç’a karşı Macarların gönüllerini almak için*” olduğunu söyleten anlayış, bu zorlu yolda toplumsal hafızaya kazınan dama taşları oldu.

Bu yüzden Balkan ve I. Dünya Savaşı dönemindeki süreci özellikle Macar kaynaklarına başvurarak kaleme almayı uygun gördük. 1912 ile 1918 yılları hem siyasi ve askeri ilişkilerin hem de kültürel ilişkilerin yoğun olarak yaşandığı yıllar olduğundan dolayı bu sürecin öncesini yansıtabilmek için giriş bölümünde Türk-Macar ilişkilerinin XIX. yüzyıla kadar olan süreci hakkında genel bir bilgi verildikten sonra XX. yüzyıla giden yolda askeri, siyasi ve kültürel ilişkiler üzerinde duruldu.

Çalışmamızın asıl konusunu teşkil eden Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı sırasındaki ilişkiler Macarların bakış açısı ile yansıtıldı.

Askeri tarih çalışmalarına hiç konu olmayan, Genelkurmay Başkanlığı’nın Harp Tarihi Yayınları’nda birkaç satır olarak yer alan Balkan Savaşı’ndaki ilişkilere geniş yer verildi. Taşlıca Müfrezesi’nin Macaristan’da geçen ve bilinmeyen sekiz aylık enterne süresi Macar kaynaklarından iz sürülerek ortaya çıkarıldı.

I.Dünya Savaşı sırasındaki askeri ilişkilerin itici gücü olan Türkoloji çalışmaları ve Turancılık akımının etkisine yer verilerek savaşın sadece cephede cereyan etmediği asıl önemli olan kültür savaşının cephe gerisinde sürdüğünü ortaya koymak amaçlandı.

Savaşın seyri bağlamında Türklerin savaşta yer alması ve savaştığı cepheler Macar kamuoyunun gözünden ortaya konuldu. Onların bakış açısı ile fiili olarak cephede cereyan eden olaylar ayrı bölümler halinde kaleme alındı. Osmanlı cephelerinde yer alan Macar birliklerine ise son bölüm olarak yer verildi.

Kaleme alınan savaş yılları ile her Türk vatandaşının geçmişten gelecek nesillere yansıyan duygusal bir bağı olduğundan dolayı, bu bağı ve eserin kimlere ithaf edildiği noktasında ortaya çıkan duygu ve düşünceler okuyucu ile paylaşılacak istendiğinden bu istek, ön sözün başındaki satırlara küçük bir hatıra olarak yansdı.

Ekler ise yıllar süren uzun Macaristan yolculuğunun ve kurulan bağlantıların görsel malzemesi olarak yer aldı.

Bu nedenle araştırmalarım sırasında yardımlarını esirgemeyen Macar Milli Arşivi, Askeri Tarih Arşivi, Etnografya Müzesi-Etnoloji Arşivi, Bilimler Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

Akademisi Arşivi ile Kaposvár Arşivi ve Kütüphanesi personeline; özellikle Zsuzsanna FRISNYÁK'a, Erika FÜGGEDI'ye, Csaba CSOTI'ye, Tamas POLGAR'a, Gabi SZÖLLÖSSY'ye, László MATUS'a, destek ve yardımlarını gördüğüm dostum ve meslektaşım Doç.Dr. Piroska Pállos ŞİMON ve eşi Csaba ŞİMON ile ailesine, Dr. Nándor KOVÁCS'a, Dr. János MAJDÁN'a teşekkür borçluyum.

Ayrıca Budapeşte'de askeri ataşelik görevini yerine getirirken, burada bulunan Türk Şehitliği'nin ve Kaposvár Mezarlığı'nda yatan Türk askerlerinin mezarlarının Türkiye Cumhuriyeti'nin Budapeşte Büyükelçiliği tarafından restore edilmesi sırasında, yoğun iş mesaisi arasında büyük emeği geçen Emekli Kurmay Albay Avukat Dr. Muzaffer ŞEN, bir vatandaş olarak teşekkür borçlu olduğumumdandır.

Bu çalışmada teşekkür edilecek kişilerden bazılarının hem öğrencim hem meslektaşım olması ayrı bir sevinç kaynağıdır. Bu alanda başarıyla ilerleyen Dr. Müjdat KARAGÜLMEZ araştırmalarım sırasında yükümü hafiflettiği için ilk sırada gelenlerdendir. Doç. Dr. Yücel NAMAL ve Dr. Sezgin Topal MIZRAK da başarı ile ilerleyenler arasında teşekkürü hak edenlerdendir. Sevgili Dr. Tevfik Orkun DEVELİ'nin yardımları ise unutulmaz.

Bu alanda çalışmanın verdiği aşkın ve çalışma bittiğinde şehit ve gazilerimize ithaf etmenin verdiği huzurun kaleme yansımış veya yansımamış olmasının takdirini okuyucuya bırakarak, mütevazı çalışmamın ilgilenen herkese faydalı olması, kaynak oluşturmaları ve yapılacak yeni çalışmalara şevk vermesi dileğiyle!

Prof. Dr. Melek ÇOLAK
Eylül 2020, Muğla

KISALTMALAR

bk.	: Bakınız
bs.	: baskı
c. – C.	: cilt
ç. yazı	: çeviri yazı
çev.	: çeviren / tercüme eden
ed.	: Editör
haz.	: Hazırlayan
HL	: Hadtörténelmi Levéltár (Askeri Tarih Arşivi)
MNL OL	: Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltár (Macar Milli Arşivi, Devlet Arşivi)
MNM	: Magyar Néprajzi Múzeum, EA: Ethnológiai Adattár (Macar Etnografya Müzesi, Etnoloji Arşivi)
MTA	: Magyar Tudományos Akadémia Levéltára, Keleti Gyűjtemény (Macar Bilimler Akademisi Arşivi, Şarkiyat Koleksiyonu)
s.	: sayfa
S.	: sayı
t.y.	: basım tarihi yok
vb.	: ve benzerleri
Y.evi	: Yayınevi
y.y.	: basım yeri / yayınevi yok
Yay.	: Yayınları, Yayıncılık

GİRİŞ

Türk ve Macar milletleri arasındaki ilişkilerin köklü bir tarihi geleneği bulunmaktadır. “*Uralların doğusunda*” başladığı varsayılan bu köklü tarihi geçmişin izleri daha sonra da birbirini izleyerek ve artarak devam etmiş¹, Macarlar Avrupa’nın ortasına gelip yerleşmeden önce yaklaşık 1000 yıl Türk kavimleriyle iç içe yaşamışlardır.² 896 yılında bugünkü yurtlarına gelip yerleşen³, tarihlerinde Hunlarla özdeşleşme geleneği bulunan⁴ ve millet olarak tarih sahnesine çıkmalarında bozkır dünyası Türk âleminin büyük payı olan Macarları⁵ çağdaşı Bizans, İran ve Arap kaynakları “*Türk*” olarak adlandırmıştır.⁶ Macarlar Avrupa’da Batı-Hristiyan camiasına uyum sağlarken diğer taraftan Türk kavimleri ile bağlantıları devam etmiştir.⁷ Macarların batıya doğru göçlerinde hayati rol oynayan Peçenekler⁸, Moğolların önünden kaçarak Macar Kralı IV. Béla zamanında (1240-1241) Macaristan’da iskân edilen Kumanlar⁹ Macar kültür unsurlarını zenginleştirmişlerdir.¹⁰ Türklerle ilişkiler Osmanlı Devleti’nin kuruluşu ve Avrupa’daki fetihleri

György Hazai, *Tarih Boyunca Macar-Türk Bağları*, Budapest, 1963, s. 1-3; Cemil Öztürk, “Macarlarla Kardeş miyiz”, *Tarih ve Toplum*, c.18, S.215, s. 53.

Gyula Németh, *A Honfoglaló Magyarság kialakulása*, Budapest, 1930, s. 1; Hamit Zübeyr [Koşay], “Türk-Macar Kardeşliği”, *Türk Yurdu*, c.5-25, S.35-229, II. Teşrin 1930, s. 54; László Rásonyi, *Macar Arkeolojisiinde Hunlar, Avarlar, Macarlar, Ankara Halkevi Neşriyatı*, No:23, İstanbul 1938, s. 1-2.

Şerif Baştav, *Türk-Macar Münasebetleri*, Türk-Macar Dostluk Derneği Yay., No:5, Orun Matbaası, s. 4; Muzaffer Şen, *Yurt Tutuştan Trianon’a Macaristan*, Çizgi Kitabevi Yay., Konya, Kasım 2016, s. 30.

Melek Çolak, “Türk-Macar İlişkileri Çerçevesinde Macar Türkolojisi ve “Ugor-Türk Savaşı””, *IV. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildirileri 22-24 Aralık 2011*, C.I, Ankara 2012, s. 531.

Baştav, *Türk-Macar Münasebetleri*, s. 57.

M. İ. Artamonov, *Hazar Tarihi, Türkler, Yahudiler, Ruslar*, çev. B. Ahsen Batur, Selenge Yay., İstanbul, 2004, s. 433; Ramazan Şeşen, *İbni Fazlân Seyahatnamesi*, Bedir Y.evi., İstanbul 1995, s. 107-108; Németh, *A Honfoglaló Magyarság kialakulása*, s. 199.

Hazai, *Tarih Boyunca Macar-Türk Bağları*, s. 7-9.

László Rásonyi, “Türk-Macar İlişkilerinin Kaynakları”, çev. Muslihittin Karakurt, *Belgelerle Türk Tarih Dergisi*, S.41, Temmuz 1988, s. 66; Tibor Halasi Kun, “Türk-Macar Akıbalığı Üzerine”, *Erdem*, c.6, S.18, Eylül 1990, s. 889; *Türk Dünyası El Kitabı*, C.I, Coğrafya-Tarih, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yay., 2. bs., Ankara 1992, s. 181.

István Mandoky Kongur, “Kumanların Tarihi”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, S.115, Temmuz 1996, s. 17.

Árpád Berta, *Türk Kökenli Macar Kavim Adları*, çev. Nurettin Demir, Emine Yılmaz, Grafiker Yay., 1. Basım, Ankara, 2002, s. 126; László Rásonyi, “Tuna Havzasında Kumanlar”, *Belleten*, c.III, 1939, s.414; Cemil Öztürk, “Türk Soyulu Halklar ve Macar Kültürü Üzerine”, *Tarih ve Toplum*, c.15, S.88, Nisan 1991, s.60-62.

sırasında farklı bir boyut kazanmıştır. Osmanlılar bu süreçte Macarların sert direnişi ile karşılaşmışlardır.¹¹

Osmanlı Devleti'nin 1363 yılındaki Sırp Sındığı Zaferi ile başlayan bu süreç¹² 1389 Kosova ve 1396 Niğbolu zaferlerinden sonra devam etmiş¹³, Macar Krallığı'nın direnişi 1526 yılında Mohaç Savaşı ile kırılarak Türk zaferi sonucunda Macaristan Krallığı ortadan kalkmıştır.¹⁴ Kanuni Sultan Süleyman'ın Mohaç zaferinden sonraki süreçte 1541 yılında, Budin'i alması ile Macaristan'da Türk hâkimiyeti dönemi başlamış ve Macaristan üç kısma ayrılmıştır.¹⁵ Türk hâkimiyeti döneminde pek çok kültür ögesi Macarları etkilemiştir.¹⁶

Bu dönem 1683 yılının getirdiği bozgunla birlikte 1686 yılında Budin'in ve ardından diğer kalelerin düşmesiyle sona ermiş¹⁷ ve Macaristan Habsburgların yönetimine girmiştir.¹⁸ Macarlar için zulüm ve baskı dönemi Habsburglara karşı ayaklanmalara neden olmuştur. Macarların özgürlük mücadelesine giriştiği ve taraftarlarının "*Kuruc*", Habsburg taraftarlarının ise "*Labanc*" adıyla anıldığı XVII. yüzyılın son çeyreği ile XVIII. yüzyılın ilk yıllarını kapsayan Kuruc devrinde, ilkin mücadelenin önderi olan¹⁹, Macarları Almanlaştırmak isteyen Avusturyalılarla mücadele etmeyi Alman hegemonyasını Macaristan'dan uzaklaştırmayı kendine ideal edinen Imre Thököly (Késmark 25 Eylül 1657- İzmit, 13 Eylül 1705)²⁰,

Başta, *Türk-Macar Münasebetleri*, s. 6; İsmail Soysal, "Mohaç Sonrası Türk-Macar Siyasal İlişkileri Üzerine Macar Tarihçisi Géza Perjés'in Bir Değerlendirmesi", *Belleten*, c. XL, S.157, Ocak 1976, s. 128; Şerif Başta, *Osmanlı Türk Macar Tarihi Münasebetlerinde İlk Devir (1456'ya kadar)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay.:116, Ankara, 1991, s. 1.

Macar Tarihçi Lajos Fekete'ye göre Türklerle Macarların ilk karşılaştığı tarih 1366'dır. (bk. Hicran Yusufoglu, *Osmanlı-Macar İlişkileri, (Başlangıcından Ankara Savaşı'na Kadar)*, Türk-Macar Dostluk Derneği Yay.:1, I. Basım, Mayıs 1995, s. 20-21.)

Şehabeddin Tekindağ, "569. Yıl Dönümü Münasebetiyle Türk Ordusunun Bir Taktik Savaşı: Niğbolu 25 Eylül 1396", *Türk Kültürü*, S.35, Eylül 1965, s.814-819; Yusufoglu, *Osmanlı-Macar İlişkileri*, s. 72; Başta, *Osmanlı-Türk Macar Tarihi Münasebetlerinde İlk Devir (1456'ya Kadar)*, s. 1.

Géza Perjés, *Mohaç Meydan Muharebesi*, Tanıtan: Şerif Başta, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1992, s. 57-61.

Soysal, "Mohaç Sonrası Türk-Macar Siyasal İlişkileri Üzerine Macar Tarihçisi Géza Perjés'in Bir Değerlendirmesi", s. 129.

Hazai, *Tarih Boyunca Macar-Türk Bağları*, s. 1-13.

Soysal, "Mohaç Sonrası Türk-Macar Siyasal İlişkileri Üzerine Macar Tarihçisi Géza Perjés'in Bir Değerlendirmesi", s. 129.

Başta, *Türk-Macar Münasebetleri*, s. 41-42.

Béla Keller, "Macar İhtilalinin 8. Yıl Dönümü", Macarcadan çev. Şerif Başta, *Makaleler 3*, Prof. Dr. Şerif Başta, haz. E. Semih Yalçın, Emine Erdoğan, Berikan Y.evi., Ankara, Mayıs 2005, 1. bs., s. 57-58.; J. Eckmann, *Macar Edebiyatı Tarihi*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay., No:51, Pulhan Matbaası, İstanbul, 1946, s. 35.

"Hür Macaristan İçin Büyük Mücadele", çev. Sadettin Pirali, *Tarih Mecmuası*, Yıl: 14, c.1, S.4, 1 Nisan 1978, s. 94-96.

1703-1711 yılları arasında Habsburglara karşı cereyan eden ayaklanmanın başına geçen ve yenilgiye uğrayan II. Ferenc Rákóczi ve maiyeti²¹, XIX. yüzyılda ise Macaristan'da milliyetçilik hareketi olarak ortaya çıkan 1848 İhtilalinin Avusturya tarafından çok kanlı bir şekilde bastırılmasından sonra 1849 yılında mücadelenin önderi konumunda olan Lajos Kossuth ve birçok Macar mülteci Osmanlı Devleti'ne sığınmıştır.²² İdeolojik ve fikri bağlamda Osmanlı modernleşmesini etkilediği bilinen Macar mültecileri meselesinden sonra²³ özgürlük mücadelesinden vazgeçmeyen Macarların 1867 yılında bağımsızlıklarına kavuşması ve ikili devlet sisteminin kabul edilmiş olması²⁴ tarihleri özgürlük mücadeleleri tarihinden ibaret olan Macar milletinin yarı yarıya amacına ulaştığının göstergesidir.

Bu dönem artık imparatorlukların silinip süpürüldüğü bir dönemin başlangıcı olduğu gibi, hem Avusturya-Macaristan İmparatorluğu hem de Osmanlı İmparatorluğu açısından aynı zamanda sonun başlangıcıdır.

Béla Köpeczi, "II. Ferenc Rákóczi", *Türk-Macar Kültür Münasebetleri Işığında II. Rákóczi Ferenc ve Macar Mültecileri Sempozyumu, 31 Mayıs -3 Haziran 1976*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1976, s. 36; II. Ferenc Rákóczi'nin Hayatı ve Türkiye'deki Sürgün Günleri, II. Rákóczi Ferenc élete és Törökország emigrációjára, Magyar-Török Baráti Társaság, Budapest, 2005, s. 11; *Dokumentumok II. Rákóczi Ferenc és társai újrategyűléséhez (1873-1906)*, Magyar Országos Levéltár, Budapest, 2004, s. 3.

Sadece Osmanlı arşiv belgelerine göre bu konuda hazırlanan çalışma için bk. Bayram Nazır, *Macar ve Polonyalı Mülteciler, Osmanlıya Sığınanlar*, Yeditepe Y.evi., 1. bs., Ekim 2006, s. 19-60. Kemal H. Karpat, *Bakanlarda Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, çev. Recep Boztemur, İmge Kitabevi Yay., 1. bs., Nisan 2004, s. 129-131; s. 149-150.

Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl siyasi Tarihi (1789-1914)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1997, s. 318.

BİRİNCİ BÖLÜM

XIX. YÜZYIL SONLARINDAN XX. YÜZYIL BAŞLARINA TÜRK-MACAR ASKERİ İLİŞKİLERİNE KISA BİR BAKIŞ

Türk-Macar yakınlaşması 1848 Macar Mültecileri meselesinden sonra büyük ilerleme kaydetti. 1876 yılı yazında Sırbistan ve Karadağ Osmanlı Devleti'ne savaş ilan ettiği zaman Macaristan'da Türk yandaşlığı ve sempatisi en yüksek seviyeye çıktı. Bunda özellikle II. Ferenc Rákóczi ve Lajos Kossuth gibi Macar özgürlük savaşçılarına Osmanlı Devleti'nin kucak açıp yardım etmesi nedeniyle duyulan şükran ve sempati duygularının ve sonrasında gelişen Türk-Macar kültürel ve siyasi ilişkilerinin payı büyük oldu. Savaş başladıktan sonra her yerde Türk dostu, Rus karşıtı gösteriler birbirini izledi.²⁵ İki halk arasındaki yakınlaşma aynı zamanda her iki ülkenin de Slav tehdidini yakından hissetmelerinin bir sonucu olarak da ortaya çıktı.²⁶

Lajos Kossuth'un sürgünden gönderdiği “*korkunç felaket kabul edilen savaşın bile Rus iktidarının büyümesine izin verilmesinden daha küçük felaket*” olduğunu belirten mektupları Türk dostu duyguların artmasına neden oldu. Macar milletine seslenen Kossuth aynı zamanda Türk milletine şükranını ifade ediyordu. Macar özgürlük savaşının bastırılışı nedeniyle Rusya'dan nefret eden Macar üniversite gençliğinin Rusların desteklediği Sırlara karşı mücadele eden Türklere yana sempatisini göstermek için²⁷ Serdar-ı Ekrem Abdülkerim Paşa'ya bir tören kılıcı sunmayı istemesi²⁸ bu olumlu atmosferi yansıtmaktadır. Gençlerden oluşan ve kılıcı götüren heyetin İstanbul yolculuğunun sonucu ise, hemen hemen hiç kimsenin hesap etmediği bir şekilde, Sultan II. Abdülhamid'in el yazması Korvinaları hediye olarak geri vermesi oldu. Kanuni Sultan Süleyman döneminde Budin'in fethi ile İstanbul'a götürülen bir kısım Korvinanın Macaristan'a gelişinden kısa

Melek Çolak, “Macaristan'da “Dünya Savaşının Resimli Kroniği”: “A Világháború Képes Krónikája ve Türkler”, 100. Yılında I. Dünya Savaşı Uluslararası Sempozyumu, 03-05 Kasım 2014, Budapeşte, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2015, s. 275.

Melek Çolak, “Macar Kaynaklarına Göre Türk-Macar Askeri İlişkileri (1912-1918)”, *Kuruluşundan Günümüze Türk Ordusu, On İkinci Askeri Tarih Sempozyumu Bildirileri-I*, 20-22 Mayıs 2009, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yay., Ankara, 2009, s. 395.

Melek Çolak, “Macar Kaynaklarına Göre Gyula Andrássy ve Osmanlı-Macar İlişkileri (1875-1878)”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, c. XXVI, S.1, Temmuz 2011, s. 54.

“A török Hadsereg fővezére”, *Vasárnapi Újság*, XXIII. Évfolyam, 46. szám, 1876 November 12, s. 721.

bir süre sonra Şeyh Süleyman Efendi'nin başkanlığında bir heyetin Macaristan ziyareti Macar kamuoyunda büyük yankı buldu.²⁹ 1876'da Osmanlı-Sırp Savaşı'nda olduğu gibi, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında da Türk sempatisizliğinin çoğalmasında³⁰ bu gelişmelerin payı olduğu şüphesizdir.

Osmanlı-Sırp Savaşı'nda olduğu gibi Osmanlı-Rus Savaşı ile iç içe yürüyen bu muazzam ilgi artan yayınlarla kendisini gösterdi.³¹ 1877 Nisanında savaş başladığı zaman Osman Paşa yönetiminde Türk ordusunun Temmuz ayında Plevne'yi Ruslara karşı başarılı bir şekilde savunması Peşte ve çevresindeki Macar şehirlerinde kutlandı. János Arany Türklerin zaferini kutlayan "*Plevne*" adlı şiirini kaleme aldı. Plevne'nin düşüşü üzerine Budapeşte ve çevredeki şehirlerde Türklerden yana sokak gösterileri oldu. Buda'da 500 üniversiteli ve işçi Avusturya-Macaristan Monarşi'nin Türklerin yardımına koşmasını talep ederek gösteriler yaptı.³² Osmanlı-Rus Savaşı'nın tanıtılması açısından bir propaganda eser niteliğinde olan ve Budapeşte'de yayımlanan "*A muszka irtóháború titkai*" (*Moskof İmha Savaşı'nın Sırları*) adlı eserde (bk. Ek.1) Osman Paşa tarafından Plevne'nin tahkimi, başarılı Plevne savunması ayrıntılı olarak ele alınmakta³³ ve Macaristan'daki bu atmosferi şöyle açıklamaktadır.³⁴

"Taa en başından bu yana Türk kardeşlerinin yanında olduğunu be-
yan etmeyen, Türklerin kazandığı zafer karşısında Moskofları, sanki ken-
di ordusunun birliklerini tepelemişçesine sevinip kıvanç duymayan hiçbir
Macar yoktur. Ülkenin kalbi Budapeşte bu mutluluğun dışı vurumu husu-
sunda iyi bir örnek oluşturmak suretiyle ön plana çıkmıştı: Kentte geceleri
görmekli bir aydınlatma gerçekleştirilmekte, Macaristan'ın başkentindeki
tüm sokaklarda mutlulukla ışıldayan pırıl pırıl yüzler görülmekte, her yer-
de yalnızca Osman Paşa'nın adı yankılanmaktaydı. Taşradaki irili ufaklı
kentler de kendilerine başkenti örnek almışlardı. Öyle ki koca Macar yur-
dunda geceleri özel olarak ışıklandırılmayan tek bir şehir bile kalmamıştı.

István Flesch, *Atatürk és Kora, Musztafa Kemál Atatürk függetlenségi háborúja és kormányzása*, Corvina Kiadó, 2004, s. 59-61.

Çolak, "Macar Kaynaklarına Göre Gyula Andrassy ve Osmanlı-Macar İlişkileri (1875-1878)", s. 57-58.

Yayınlarla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Çolak, "Macaristan'da "Dünya Savaşının Resimli Kroniği": "A Világháború Képes Krónikája ve Türkler", s. 276.

Çolak, "Macar Kaynaklarına Göre Gyula Andrassy ve Osmanlı-Macar İlişkileri (1875-1878)", s. 58.

Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Melek Çolak, "II. Abdülhamid dönemine Ait Macarca Bir Eser: "A Muszka irtóháború titkai": Moskof İmha Savaşının sırları", *Türkiyat Araştırmaları*, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, S.24, Bahar 2016, s. 71-90.

Çolak, "II. Abdülhamid dönemine Ait Macarca Bir Eser: "A Muszka irtóháború titkai": Moskof İmha Savaşının sırları", s. 75.

Macar halkı Türklerin davasından yana olduğunu ve gerektiği takdirde derhal kılıç kuşanıp Moskof beylerinin 1848/49'da zorla üzerimize yıktıkları borcu geri ödemeye hazır olduğunu büyük bir güçle ve hep bir ağızdan haykırmaktaydı.”

3 Mart 1878'de Ayastefanos Antlaşması'nın imzalanması ile daha önce imzalanan gizli Budapeşte Sözleşmesi'nde, Rusların Avusturya-Macaristan Monarşisi'ne teminat vermiş olmalarına rağmen Romanya, Sırbistan, Karadağ'ın bağımsız olması ve “*büyük güney Slav devletinin*” başka bir deyişle otonom Bulgaristan'ın kurulması³⁵, 14 Kasım 1871'de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun ortak Dışişleri Bakanlığı'na getirilen³⁶ ve radikal Macar politikacısı olarak Rus karşıtı görüşü temsil eden³⁷ Andrassy'yi harekete geçirdi. Barışın imzalanmasından iki gün sonra Rusya'nın tek başına Avrupa'ya ait önemli sorunları çözmeye hakkı olmadığını bildirdi. Andrassy 1878 Nisanında Viyana ve Londra tarafından kabul edilemez sayılan ve reddedilen Ayastefanos Antlaşması'nın revizyonu için uluslararası kongrenin toplantıya çağırılmasını önerdi. Bunun üzerine Rus etkisinin büyümesini istemeyen büyük güçler 1878 yazında Berlin'de toplanan kongrede Rusya'yı zaferinin önemli meyvelerinden yoksun bıraktılar. Bu kongrede Avusturya-Macaristan'a Bosna-Hersek'i işgal etme hakkı verildi. József Kerekesházy “*Ayastefanos Barışı ve Berlin Kongresi'nin 1849 yılında Lajos Kossuth'un elçisi olarak İstanbul'a gönderilen Kont Gyula Andrassy'ye bir zamanlar İstanbul'da iken gördüğü Türk konukseverliğinin borcunu ödemeye fırsat verdiğini*” belirtmektedir. Berlin Kongresi'nden sonra Avusturya-Macaristan Bosna-Hersek'in işgali için hazırlığa başladı. Fakat Andrassy Macar Parlamentosundaki muhalefet bu zamanda Türk dostu politika takip ettiği ve Osmanlı Hükümeti'nin rızası olmaksızın işgale karşı çıktığı için, bunu Osmanlı Hükümeti'nin de onaylamasını istiyordu. Planlanan olmadı ve iki eyaletin Müslüman halkı İstanbul'dan direnişe teşvik edildi. Avusturya-Macaristan, işgali, halk tarafından memnuniyetle karşılanan bir hareket olarak göstermeye gayret etti. Ama gerçek bir yerel savaş patlak vermişti. Avusturya-Macaristan'ın yaklaşık 200.000 kişiyi savaşa gönderdiği kanlı çatışmalar birbirini takip etti. Planlanmış işgalin meselelerini mazur göstermeye çalışan resmi yayın verilerine göre işgal çoğunlukla Macar askerlerinin hayatına mal oldu. Bosna-Hersek'in işgali döneminde Macar kamuoyu Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü savundu. Andrassy işgalden sonra da Müslüman nüfusu, özellikle yönetici tabakayı kazanmak için manevra yaparak Osmanlı Devleti ile ilişkileri

Flesch, *Atatürk és Kora*, s. 61-63.

Zoltán Hangay, *19. század Magyar történelméből*, Trezor Kiadó, Budapest, s. 149.

László Tökecz, “Idősebb Gróf Andrassy Gyula 1823-1890”, *Történelmi arcképek politikai portrék a dualizmus korából*, XX. Század Intézet, Budapest, 2002, s. 10.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rante.org>

bozmak istemedi. Ancak kısa bir süre sonra bu iki güney eyaletinin işgali ile Avusturya-Macaristan'ın dahi ulusal hareketleri kendine karşı döndürdüğü ve Balkanlara ait sıkıntıların çözümü yerine Monarşiye sorunlar getirdiği anlaşıldı. József Galantai'a göre birçok sıkıntıyı arkasında sürükleyen Bosna-Hersek'in işgali sonraki silsilelerde Dünya Savaşı'nın hazırlığına yardım etti. İşgale karşı olağanüstü sert Macar siyasi direnişinin de büyük ölçüdeki rolü nedeniyle Rus karşıtı politikasına rağmen Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü bozan Bosna-Hersek'in işgali politikası ile kendi içinde çelişkiye düşen Andrassy zor durumda kaldı ve Almanya ile ittifak antlaşması yaptıktan sonra istifa etti.³⁸ Macarların kısıtlı maddi ve özellikle manevi yardımları 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'nda da görüldü. Bu savaşa gönüllü olarak katılmak isteyen bazı Macarların dilekçelerle Osmanlı Devleti'ne başvurdukları bilinmektedir.³⁹ Macar kamuoyu 1908 yılında Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan tarafından ilhakı sırasında oradaki Türklerden yana tavır sergilerken⁴⁰, Trablusgarp savaşı (1911-1912) sırasında İtalya'nın tutumunu kınamıştır.⁴¹

Çolak, "Macar Kaynaklarına Göre Gyula Andrassy ve Osmanlı-Macar İlişkileri (1875-1878)", s. 58-61.

³⁹ *Tarihte Türk-Macar İlişkileri*, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yay., Ankara, 2002, s. 63.

⁴⁰ Mikusch von Dagobert, *Kamal Atatürk, Gazi Musztafa Kamal fêl êvszázad Törökország történelméből*, Budapest, 1937, s. 172.

Melek Çolak, "Türk-Macar İlişkileri ve Macaristan'da Türk İmajı (XIX. Yüzyıl Sonları- XX. Yüzyılın İlk Yarıları)", *Uluslararası İmgebilim Sempozyumu, Ötekinin Sunumlarındaki Algılama Farklılıkları*, ed. Serhat Ulağı, C.II, Muğla Üniversitesi Yay.:77, Muğla, 2006, s.219.

İKİNCİ BÖLÜM

BALKAN SAVAŞI SIRASINDA TÜRK-MACAR ASKERİ İLİŞKİLERİ (1912-1913)

I. Macar Basını, Kamuoyu, Savaşın Başlaması ve Seyri

Osmanlı Devleti'nin iç ve dış sorunlarla uğraştığı bir dönemde Rusya'nın da teşviki ile Balkanlardaki Osmanlı topraklarını almak için harekete geçen Sırbistan, Bulgaristan, Yunanistan ve Karadağ'ın kendi aralarında ittifak anlaşmaları yaparak 8 Ekim 1912 tarihinde Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne savaş ilanı ile başlayan⁴² Balkan Savaşı, 93 Harbi'nde olduğu gibi Rumeli'deki Türk varlığını doğrudan etkileyen bir savaş olarak⁴³ Macaristan'da yankı uyandırarak, merakla takip edildi.⁴⁴ Savaş başlayıp ittifakla bir araya gelen Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan ve Karadağlıların askeri gücünün Türk ordularına karşı Avrupalı büyük güçler tarafından beklenmeyen bir şekilde hızlı askeri başarılar elde ettiği süreçte Avusturya-Macaristan Monarşisi'nin diplomatları ve askeri yöneticileri İmparatorluğun güney sınırları boyunca cereyan eden olayları, özellikle Çarlık Rusya'sının o bölgedeki olaylara nasıl tepki göstereceğini ilgi ile izlediler. Zaten Avusturya-Macaristan, 1912 yılı Eylül ayı sonundan beri Balkanlarda çıkacak muhtemel bir savaş hesap ederek çeşitli önlemler alıp hazırlıklarını yapmıştı.⁴⁵ Daha 4 Ekim'de günlük gazeteler Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan'ın Türkiye'ye savaş ilan ettiği haberlerini yazıyorlardı. Sándor Gelencsér'in deyiimi ile "böylelikle savaş fırtınası başlamıştı."⁴⁶

Mücahit Özçelik, "Balkan Savaşları İle Birinci Dünya Savaşı Arasındaki Dönemde Osmanlı Devleti ve Balkanlar", *XIV. Yüzyıldan Günümüze Balkanlar ve Balkan Tarihi, On Dördüncü Askeri Tarih Kongresi Bildirileri-I, 03-07 Aralık 2012*, İstanbul, Genelkurmay Personel Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüd (ATASE) Daire Başkanlığı Yay., Ankara 2014, s. 391. Ahmet Halaçoğlu, *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)*, Türk Tarih Kurumu Yay., 3. bs., 2014, s. 197.

⁴⁴ *Török katonai emigrációs tábor Kaposváron, 1912.XI.3-1913.VII.4, Gelencsér Sándor visszaemlékezése, Hadtörténelmi Levéltár (HL): Askeri Tarih Arşivi, Budapeşte/Macaristan; Tgy 2743 sz., Összeállította: Gelencsér Sándor, 1976. Január hó., s.1; Somogyban kidobolták a mozgósítást, Somogyvármegye, 1912.10.10, s. 2.*

Melek Çolak, "Birinci Balkan Savaşı Sırasında Macaristan'ın Kaposvár Şehrinde Bulunan Türk Askerleri ve Yaşamları (Macar Kaynaklarına Göre)", *XIV. Yüzyıldan Günümüze Balkanlar ve Balkan Tarihi, On Dördüncü Askeri Tarih Kongresi Bildirileri-I, 03-07 Aralık 2012*, İstanbul, Genelkurmay Personel Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüd (ATASE) Daire Başkanlığı Yay., Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2014, s. 347.

⁴⁶ *Török katonai emigrációs tábor Kaposváron, 1912.XI.3-1913.VII.4, Gelencsér Sándor visszaemlé-*

Savaş patlak vermeden önce ve başladığı süreçte tedirgin bir bekleyişin var olduğu Macar basınından anlaşılmaktadır.⁴⁷

Somogyvármegye gazetesinin 5 Ekim 1912 tarihli “*Kultúrháború elött*” (*Kültür Savaşı Öncesi*) adlı yazısında (bk. Ek.2) “*coğrafyası, halkları hakkında bilmiş oldukları hikâyelerle, Balkanların, Macaristan’ı gerçekten ilgilendirmeye başladığının*” belirtildiği yazıda bu tedirginlik şöyle yansıtılmaktadır:⁴⁸

“Yukarı Balkan dağları arasında parıldayan gözlerle Arnavutlar ve Türkler birbirlerini izlerken, Avrupa diplomasi kapısının ardında rahatına düşkün, kibar, ütülü pantolon giymiş diplomatlar korkudan tir tir titrerlerken, borsada telefon ürkütücü bir sesle çalarken, Avrupa’nın fırtına bulutu tehlikeli Balkan şimşeklerini üzerimize doğru taşımaktaydı.”

Basının verdiği bilgilere göre “*herkes savaşa hazırlanan Balkan devletlerine endişeyle bakıyor ve bu savaş döneminde olaylar, aynı şekilde bunları bekleyen gelişmeler de hararetle tartışılıyordu. Herkes büyük bir ilgi ile Balkanlardaki galeyana ilgili gelen, gerçeğinden daha güçlü bir şekilde boyanarak aktarılmayı, dağıtılmayı bekleyen haberleri takip ediyorlardı. Bu koşullarda genel seferberlik emri gibi bazı yerlerde yanlış yorumlanan kararlar bir heyecan dalgasına neden olmuştu.*”⁴⁹

“*Avrupa’nın her yerinde insanlar artık savaşın tehditkâr kâbusuyla yatıp kalkıyor, Balkanlarda başlayan mücadele için diplomatlar şiddetle savaşın vokal olacağını dile getiriyorlardı.*”⁵⁰ Ancak savaşın Macaristan’daki sosyo-kültürel, ekonomik durumu alt üst ettiği açıktı. “*Kultúrháború elött*”, adlı yazıda bu durum şöyle değerlendirilmektedir:⁵¹

“Alay eden, dalga geçen, küçümseyen ülkeler birden bire kültürümüzü, sanayimizi, ticaretimizi ciddi bir şekilde tehlikeye atmaya başladılar. Çünkü ne zaman emir alacağımızı, kalemi, alet edevatı bırakmamız gerektiğini, atölyeleri, dükkânları, kitapları terk etmemiz gerektiğini bilmiyoruz... Demiryolları çoktan emri almıştı, çoktan kışlalarda “hazır” işareti verilmişti... Bilinmedik bir taşranın önünde görülmeyen tehlikelerin arasına bizden tamamiyle uzak amaçlar uğruna girmemiz gerekebilirdi.

Şimdi Bulgaristan, Karadağ, Yunanistan kuvvetli bir jestle Avrupa’nın elinden zevk kadehini düşürürken ve barışın kucağında tembelleşen halkla-

kezése, HL, Tgy 4743, s.1.

“Kultúrháború elött”, *Somogyvármegye*, 1912.10.05, s.1; “Somogyban kidobolták a mozgósítást”, 1912.10.10, s. 2-3; “Szerb Kém Somogyban”, 1912.12.06., s. 3.

⁴⁸ “Kultúrháború elött”, s.1.

⁴⁹ “Somogyban kidobolták a mozgósítást”, s. 2-3.

⁵⁰ “Szerb kém Somogyban”, *Somogyvármegye*, 1912.12.06., s. 3.

“Kultúrháború elött”, s.1.

rın arasına endişe, korku, ürperme tohumlarını atarken doymak bilmez bir merakla Avrupa'nın bilinmeyen bölgesiyle ilgili her şeyi okuyoruz ve dünyayı gezen, Paris'te eğitim almış ve basında köşe yazarı olan diplomatlardan gelecekteki savaşın kültür savaşı olduğunu şaşkınlık içinde öğreniyoruz. Telefon, posta, demiryolları, iyi bir kamu yönetimi, dürüst bir yargı için kısaca anayasanın korunması altında ortaya çıkan kültür için mücadele edilmelidir.

Bugün Avrupa Balkanları ürpererek seyrediyor. Arnavutluk, Doğu Rumeli, Karadağ Avrupahalklarının kültür sürecine girerlerse dünyaya böyle bir büyük güç, değer katmış olacaklar.”

Ayrıca Sırlara karşı bir antipatinin yükseldiği hissedilmektedir. Somogyvármegye gazetesinin verdiği habere göre “*Sırlar Avusturya-Macaristan'ın onuru ve çıkarlarını zedeleyecek şekilde yükselişini sürdürmekteydi. Sırbistan Rusya'nın güvenliği için Macarlara karşı silahlanmakta ve bu hazırlığın uzantıları haftalardır Macaristan sınırlarından geçmekteydi.*”⁵² Ülkede dolaştığı haberi gelen Sırp casuslarının da tedirginliği artırdığı anlaşıyor.⁵³

6 Aralık 1912 tarihli gazetenin “*Szerb Kém Somogyban*” (*Sırp Casus Somogy'da*) adlı yazıda casusluk olayı şöyle anlatılmaktadır:⁵⁴

“Birkaç gün önce Alba ilindeki Bicske Belediye Lokantası'nda polis tarafından Sırp casusu olduğu ortaya çıkan şüpheli bir kişi tutuklandı. Arama tarama yapılırken üzerinde Győr, Veszprém, Fehér, Komárom, Tonla ve Somogy ili askeri haritası, daha çok arazi kayıtları, üstün kalitede çizilen malzemeler ve Almanca yazılı madencilik okulu sertifikaları bulunmuş. Almanca ve Sırpça konuşan şüpheli yabancı önce adını söylemekten kaçınmış ama daha sonra adının Ferenc Neubauer olduğunu ve Steinmark'ta madenci olduğunu kabul etmiştir. Jandamalar üzerinde avcı kıyafeti bulunan ve entellektüel biri olan yabancı şahsı sorgu hakimi Gyula Rhuz'un hemen sorguya çektiği yer olan Székesfehérvár Savcılığı hapishanesine götürdüler. Şüpheli şahıs başlangıçta bilgi vermeyi reddetti. Steinmark'ta yetkili makam Ferenc Neubauer isimli maden mühendisinin herhangi bir zamanda burada ikamet edip etmediğini araştırmaktaydı. Bu ada sahip birinin burada asla tanınmadığı öğrenildi. Bunu tutukluya söylediklerinde gülümsedi. Sonrasında kişisel bir nedenle ve amaçsızca Macaristan'da seyahat ettiği konusunda savunma yapmaya başladı. Pécs, Barcs, Gyékényes'de gezdiğini ve Dombóvár'dan Budapeşte'ye geçtiğini söyledi. Ayrıca Bicske'de tutuklanmaya kadar geçen süre içinde Győr'de, Komárom'da yoluna devam ettiğini

“Szerb kém Somogyban”, s. 3.

“Szerb kém Somogyban”, s.3. ; “Szerb kémek Somogyban”, *Somogyvármegye*, 1912.12.10., s. 3.

“Szerb kém Somogyban”, s.3.

de bildirdi. Askeri haritaları ne amaçla kullandığı sorusu için açıklamada bulunmak istemedi. Sözde Neubaeur'e açık bir ifade ile yüzüne karşı Sırp casusu bir subay olduğu söylendi. Bunun üzerine tekrar gülümsedi. Bütün emareler tutuklu şahsın casusluk amacıyla Tuna boyunda dolaşan Sırp subayı olduğunu göstermektedir. Şüpheli yabancı askeri makamlara teslim edildi.”

“*Szerb Kémek Somogyban*” (*Sırp Casuslar Somogy’da*) adlı yazıda ise “*Gyéékényes Sınır Karakolu’nda Sırp casusları oldukları ortaya çıkartılan şüpheli şahısların yakalandığını*” bildirmekte ve şöyle denilmektedir:⁵⁵

“Ülkenin güneybatı kesiminde göze çarpan bir sınır karakolu olarak Gyékényes Sınır Karakolu’nun Gyékényes’e seyahat eden her yabancıya titizlikle dikkatetmesi gerekiyor. Ve Gyékényes Sınır Karakolu bu kritik günlerde vazifesini anlamalıdır. Bu sıkı denetimi onaylayabiliriz. Çünkü böyle bir zamanda hala abartılı veya belkide temelsiz görünen tedbirlerden zarar gelmez. Tam tersine gereklidir. Kısa bir süre önce polis bir Sırp’ın Gyékényes’e seyahat ettiği haberini aldı. Hemen trende arama yaptı ve Belgrat’taki savaştan dolayı ticari hayat tamamen bittiği için iş kurma amacıyla Pécs’e geldiğini şüphe bırakmayacak şekilde ispatlayan Belgratlı bir tüccar buldu. Polise durmadan şüpheli Sırp’larla ilgili ihbarlar geliyor. Kaposvár’daki bir meyhaneden böyle bir Sırp’la ilgili haber gelmişti. İyi giyimli bir şahıs hemen yakalandı ve tercüman aracılığıyla sorguya çekildi. Iván Draquesevics satış elemanı olduğunu söyledi ve en son Pozsega yakınındaki Perenc’tekaldığını iddia etti. Arama esnasında üzerinde yurtdışı için hazırlanmış pasaport bulundu. Şüpheliye ait belgeler yoktu ve bagaj da bulunmamaktaydı. İfadesine göre kendisine yer aramak için seyahat ediyordu. Polis Pozsega makamına telgraf çekerek satış elemanı ile ilgili sorular yöneltti. O ifade vermesi durumunda hemen serbest bırakılacak. Cevap ulaşınca kadar da gözaltında tutulacak.”

Balkan Savaşı’nın başlaması Macaristan’da tarımı da etkilemişti. Kaposvár ve Somogy’da bostancılığın yok olması da Balkan Savaşı’nın birçok başka sorunun yanında hissedilebilir bir etkisi idi. Pazarlarda çok sayıda sebze tükenmeye başlamış, bu alanda fiyatlar da giderek artmıştı. Bunun üzerine yıllardan beri sebze bahçeleri üzerine çalışan Tarım İşleri Bakanlığı çok sayıda bahçe alanları tesis etti. Daha büyük şehirlere bu tarz bahçe alanlarının organize edilmesi amacıyla talimat gönderdi. Birçok şehir sebze bahçelerini kendisi oluşturmaya başladı.⁵⁶ Bu alanda üretimin düşmesinin sebebi Bulgarlarda görülüyordu. Kaposvár’ı terk eden ve savaşa katılmak için yurtlarına dönen Bulgarların sayısı az değildi. Örneğin

“Szerb kémek Somogyban”, s.3.

“A háború hatása Somogyban”, *Somogyvármegye*, 1913.01.03, s. 2.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Kaposvár'dan göç eden Bulgar bahçıvanlardan biri daha Kırkkilise çarpışmasında ölmüştü. Diğer ikisi ile ilgili hayatta olduklarına dair haber gelmişti. József Teodorovich ve József Nenovics Rusçuk'tan Turul Otel'i'ni işleten József Lengyel'e fotoğrafları ile beraber mektup göndermişler ve bir daha dönmeyeceklerini belirtmişlerdi.⁵⁷ Somogyvármegye gazetesi Kaposvár'daki Bulgarları ve onların bahçıvanlıktaki önemlerini "*A Kaposvári Bolgárok*" (*Kaposvár'lı Bulgarlar*) adlı haberinde şöyle anlatmaktadır:⁵⁸

"Demek oluyor ki böylelikle titiz ve becerikli Bulgar bahçıvanları Kaposvár civarındaki Bulgar bölgelerinin bakımını bir daha yapmayacaklar... Kahverengi pantolonlu, çingene yüzü Bulgar Amerika'ya yelkenle gitmedi. Hayır. Buraya, Macaristan'a, birkaç Kaposvár'a geldi. Çünkü babalarından, dedelerinden Macar toprağının yalnızca hazineyle saklı toprak olduğunu duymuşlardı. Hazine orada uzanıyordu, sadece bulmak gerekliydi. Daha sonra madenci lambasına, kazmaya gerek kalmadı, güçlü bir sapa sahip, hilal şeklindeki Bulgar çapası ve bir avuç kadar soğan yeterli oldu. Ne zaman ülkeye sessizlik hakim olsa Macar halkı ferahlardı. En azından oldukça makul ve belirli bir fiyata toprak birine verilirdi. En azından evde perişan halde yaşayan Macar çiftçi, sakatlanarak, hastalanarak ama çok parayla Amerika'dan dönünceye kadar verilirdi. O zamanlar bizde ilişkiler bu şekildeydi. Somogy halkı Amerika'ya gitti. Bulgar açıkgozdü, ağzı sıkı Bulgar ise toprağı işgal etti. Para için üzerinde kendi hakimiyetini kurdu ve yavaş yavaş nesilden nesile yetecek bir serveti elinden aldı. Ülkede kalan köylüler, okula giden çocuklarını sopayla yabancı otları ayıklamak için Bulgar toprağına – birkaç kuruş için kavurucu sıcak günde istemeye istemeye, oflayarak, belini bükerek- gönderirlerdi.

Tarımsal açıdan böyle kültürsüz bir Balkan halkı bile bizim üstümüzde yer alırken milli onurdan nasıl söz etmeye cesaret edebiliriz ki! Ne kadar da güzel dinliyoruz bu olayla tecrübe kazandığımız yerde ! Hiçbir yerde ne bir 'şes ne de bir itiraz vardı. Huzur içinde bizim için yabancıların büyük aramızda ürettiği soğanı, kıvrıncığı ve maydanozu yedik ve bizim de bunu yapabileceğimiz kimsenin aklına gelmedi. Fare gibi yaşayan bu insanlar, yurtseverlik göreviyle yurda geri çağrıldıklarında ülke çapında birden bire eksikliklerini hissettik. Çoğu yerde yeşillik yok ya da oldukça pahalı. İstatistik ise utanarak Bulgar'ın, işçi Bulgar'ın barut almak için eve getirdiği çok sayıdaki milyonları gizlemekte. Ve şimdi artık bunun telafi edilmesi gerektiğinden sorun ortaya çıktı. Tarım İşleri Bakanlığı Macar tarımcılarını Bulgar bahçıvanları gibi eğitim almak için toplayacak. Acaba bu başarılı olacak mı?

"A Kaposvári bolgárok", *Somogyvármegye*, 1913. 03.06., s. 2.

"A Kaposvári bolgárok", s. 3.

Somogy insanının yapısının bu işe göre olmadığı bilindiğinden bir çok kişi buna kuşkuyla baktı. Somogy insanının iklimine, hava durumuna, tehlikeli soğuklara, rüzgarlara veya uzun süren kuraklığa karşı mücadeleye girmesi için Macar insanının aklı yeter.”

Macarlar, Türkler açısından askeri bir hezimet ve facia olan, Balkan devletlerinin askerleri ve komitacılarının Türklere yapılan zulümler nedeniyle göçlere sebep olan Balkan Savaşı⁵⁹ sırasında Türk dostluğunu büyük bir sempati ile yansıtmışlardır. Basının ifadesi ile “*bu mücadeleden pay çıkararak kan akıtan Türkiye’nin yanında yer alınırlar, Hilal’in parlaklığı solarken bütün duygular ve dostluklar Türklere çevrilmiştir*”.⁶⁰

“*Somogyi diákok a török hadseregben, (Türk Ordusunda Somogy’lu öğrenciler)*” adlı yazıda Türklere karşı gösterilen yoğun ilgi şöyle anlatılmaktadır:⁶¹

“Edirne’nin dumanı çıkan kalıntıları, uzun ve kanlı Balkan Savaşı’nın son durumunu ortaya koyuyor. Avrupa Türkiye’si’nin tamamen yok oluşu. Çatalca ve Gelibolu civarında halen süren insan kıyımı, toplu katliamlar durumunda henüz bir değişikliğe neden olmadı. Türkiye’den Osmanlı’yasadece bir avuç küçük bir parça, İstanbul’un stratejik müdafaası için Karadeniz ve Marmara denizi kıyılarında dar bir hat kaldı. Türkiye’nin trajik düşüşü, talihsiz kaderi bütün Macarların kalbinde hüznünlü bir tepkiye yol açtı. Savaşın ilk anlarından itibaren Türkler Macarların sempatisini kazanmıştı. Güney slavları, akrabalık duygusuyla yayılmadan dolayı uyarı açıklaması yaptılar. Balkanlardaki küçük devletçikler arasından Sırbistan ve Karadağ, bu çarıkli domuz ve domuz çobanı halkla bir türlü içtenlikle arkadaş olamayacağı kadar çok, Avusturya-Macaristan devletine edepsizlikte bulundu.

Türklere kaşı hissedilen yoğun içtenlik, şimdi iki Barcs’lı öğrenciyi mümkün olan en gözü pek maceraya sürükledi. Béla Putz, Mihály Putz 14 yaşında ve Adolf Oberritter, Tivadar Oberritter 15 yaşında – her ikisi de Balkan savaşı çıktığından beri Báracs okulunda öğrenciydi. Onlar gazetelerin savaş bölgesiyle ilgili haberlerini her zaman beraber okurlardı. Büyük Türk yenilgisini okuduklarında iki güçlü oğlan çocuğunun gözleri bir kere bile yaşarmadı.

Doğrudan Paskalya bayramı öncesi Béla Putz ve Adolf Oberritter söz birliği yapıp büyük bir gizlilik içinde yurtlarından kaçmaya ve şan kazanacakları Türk ordusuna asker olarak katılmaya karar verdiler. İnce ruhlu

Halaçoğlu, *Balkan Harbi Sırasında Rumeli’den Türk Göçleri (1912-1913)*, s. 46-48; Rıdvan Akın, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Dağılıma Devri ve Türkçülük Hareketi (1908-1918)*, Der Yay., İstanbul, 2002, s. 98.

“Török menekültek Kaposváron”, *Somogyvármegye*, 1912.11.03., s. 4-5.

“Somogyi diákok a török hadseregben”, *Somogyvármegye*, 1913.03.29., s. 3.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

öğrenciler çok sayıda kıyafet alarak, biraz birikmiş forintleriyle paskalyanın ertesi günü sabahın erken saatlerinde Bárçs'tan yürüyerek yola çıktılar. Hırvatistan'da Veröce'ye doğru yol aldılar ve Drava'nın ötesine ancak geçebildiler. Yakındaki sınırda 15 yaşındaki Bárçs'lı Imre Magyar ile buluştular. Onu da ikna etmeye çalıştılar- O da sadece Veröce'ye varıncaya kadar gelecekti... Burada bu meseleyi düşündü ve iki maceraperest öğrenciye hiçbir şey söylemeden onları yüzüstü bırakıp gitti ve Barcs'a döndü. Kaçan öğrencilerin anne ve babaları ertesi sabah oğullarının ortadan kaybolduklarını öğrenebildiler. Hemen yetkili makama başvurdular. Yetkili makam kaçakların yakalanmaları için mümkün olan en geniş tedbirleri aldı."

Balkan Savaşları sırasında Balkan devletlerinin Türk-Müslüman ahalیه yaptığı zulümler Macar kamuoyuna duyuruldu.⁶² Macar Türkolog Ármin Vámbéry'nin öğrencisi olan ve Turancı kimliği ile dikkat çeken Gyula Mészáros⁶³ Balkan savaşları sırasında Türklere yapılan bu mezalimden etkilenmiş, mezalimi birkaç ay boyunca Macar kamuoyuna duyurmak için uğraşmıştır. Bu amaçla birçok Macar şehrini ve köyünü gezerek konferanslar vermiş Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne yardım toplamıştır. Bu mezalimler ile ilgili gazetelerde yazılar yazmaya devam etmiş ve bu yazılarını bir kitap halinde yayımlamıştır.⁶⁴

"*A Balkáni Háború Kegyetlenségei (Balkan Savaşlarındaki Mezalimler)*" adını taşıyan bu eser (bk. Ek.3) yazarının ifadesiyle, "*yurdu için ölenlerin ruhunun selameti için*" yazılmıştır.⁶⁵ Yazar "*Balkanlardaki bu acımasızlıklara ait verileri orijinal Türk kayıtlarından aldıklarını ve bunlara İstanbul'daki Neşr-i Vesaik Cemiyeti'nin izniyle bakma imkânı bulabildiklerini*" belirtmektedir.⁶⁶ Türk-Macar dostluğunu yansıtan, içeriği Balkan milletlerinin Türklere yaptığı yağma, tecavüz, katliam haberlerini orijinal fotoğraflarla desteklenerek⁶⁷, (bk. Ek.4) *Alkotmány (Anayasa)* adındaki günlük gazeteden ayrı basım olarak 1913 yılında Budapeşte'de yayınlanan bu eserde⁶⁸, yazar, "*Balkan Savaşı Hakkında İfşaatlar*" adlı bölümde bütün bu cinayetlere karşı şöyle bir soru sormadan edememektedir:⁶⁹

Yücel Namal, "Macar Türkolog Gyula Mészáros ve Türkiye'deki Çalışmaları", *XI. Milli Türkoloji Kongresi Bildirileri 11-13 Kasım 2014*, C.2, İstanbul, Ağustos 2015, s. 623; Vilmos Pröhl, "A Kereszt Nevében?", *Napkeletröl*, Második és Bövitett Kiadás, Budapest, s. 318.

Yücel Namal, "Macar Türkolog Gyula Mészáros ve Türkiye'deki Çalışmaları", s. 622-623; "Mészáros Gyula" *Magyar Életrajzi Lexikon*, Második kötet L-Z, Akadémiai Kiadó, Budapest 1969, s.195.

Namal, "Macar Türkolog Gyula Mészáros ve Türkiye'deki Çalışmaları", s. 623.

Gyula Mészáros, *A Balkáni Háború Kegyetlenségei*, Stephaneum Nyomda R.T., Budapest, 1913, s. 1.

⁶⁶ Mészáros, *A Balkáni Háború Kegyetlenségei*, s. 10.

Mészáros, *A Balkáni Háború Kegyetlenségei*, s. 1-39.

Mészáros, *A Balkáni Háború Kegyetlenségei*, s. 1.

Mészáros, *A Balkáni Háború Kegyetlenségei*, s. 8.

“Hangi kırbaçlanmış tutkular, nasıl bastırılmış ve birden bire ortaya çıkıveren dünyalar kadar büyük bir halk öfkesi gerekiyordu ki insanı böylesine bir canavara dönüştürmeyi başarsın!”

Macar Askeri Tarih Arşivi’nde kayıtlı bulunan 119/X numaralı dosyada yer alan bilgilere göre *“Balkan Savaşı Türkiye’nin Avrupa’ya ait bölümünü parçalamış ve artık Asya’daki Türk İmparatorluğu ile dünya savaşı öncesi her Avrupalı güç ticari olarak veya sömürge politikası olarak veya Hristiyanlık adına ilgilenmiştir.”*⁷⁰

Macar Turancılarından Vilmos Pröhle, *“Hristiyanlık adına”* neler cereyan ettiğinin cevabını Nyireghazá’dan 27 Ekim 1912 tarihinde yazdığı ve *“A Kereszt Nevében:”* (*Haç adına mı?*) sorusunu sorduğu hatıratında şöyle vermektedir:⁷¹

“Tanrının görkeminin artırılması adına Türk kıyımı başladı. Hristiyan olarak adlandırılan dört devlet, bir taraftan bir yıl öncesinde acımasızca, hukuk ve adalete rağmen saldıran beşincisinin iç karartıcı, insanlık dışı kan döküşün meyvelerinin tadını çıkarması; diğer taraftan İtalya’nın Trablusgarp girişiminin ahlaki fiyaskolarından zevk duyarak izleyenlerin, beklenmeyen (bu) son başarıyı kiskanınların bugün veya yarın iştahlarını doyurmak için daha uygun şartlar bulabilmeleri için İtalya’nın bugünkü lider politikacılarının Trablusgarp elmasını ısırdıkları ve de uluslarına ısırttıkları gibi aniden Allah’ın kavmine saldırdı. Bunların hepsi ise Hristiyanlık maskesi altında yapılmaktadır. Sırp, Karadağ, Yunan, Bulgar savaş bayraklarını kutsal üçlü adına (teslis) sallıyorlar.”

Balkan Savaşı’nın bu ortamında Macarları ilgilendiren bir başka olay ortaya çıktı. O da *“savaş fırtınasının sürüklediği”* yeni konuklardı.⁷²

II. Birinci Balkan Savaşı Sırasında Macaristan’daki Türk Askerleri

Güney sınırlarının güvenliğini sağlamak için 1912 yılının Eylül ayından itibaren Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından çeşitli önlemler alındı. Askeri birlikler gönderildi. Kara ve demiryolları sağlamlaştırıldı. Askeri binalarda gözetimler arttırıldı. General Oskar Potiorek 17 Ekim 1912 tarihinde çıkarılan kararnamede komşu ülkelerin ordularından korunmak amacıyla ayrıntılı direktif-

HL: *Hadtörténelmi Levéltár* (Askeri Tarih Arşivi), Budapeşte/Macaristan: Dosszié: 119/X, s. 1. Pröhle, *Napkeletröl*, s. 318.

Çolak, “Macar Kaynaklarına Göre Türk-Macar Askeri İlişkileri”, s. 397-398; Çolak, “Birinci Balkan Savaşı Sırasında Macaristan’ın Kaposvár Şehrinde Bulunan Türk Askerleri ve Yaşamları (Macar Kaynaklarına Göre)”, s. 348-349; Melek Çolak, “Az első balkáni háború idején Magyarországra menekült török katonák”, *Sorsok, Frontok, Eszmék, Tanulmányok az első világháború 100. évfordulójára*, Főszerkesztő: Majoros István, Kiadja: ELTE BTK, Komáromi Nyomda és Kiadó, Budapest 2015, s. 216-217.

ler verdi. 28 Ekim'de IX. Karadağ Tugayı, bağımsız Sırp Javor Tugayı ile birleşerek Pljevlja'yı (Taşlıca) ele geçirdi. 30 Ekim'de Karadağ'ın askeri birlikleri İpek ve Djakoviça'yı, Sırp 21'inde Nova Varoš'u, 25'inde Novipazar'ı, 26'sında Sjenica'yı, 31'inde Priboy'u işgal ettiler. Böylece Sancak bölgesinin işgali tamamlanmış oldu. Karadağ ve Sırp'ların Sancak'ta başarılı bir şekilde ilerlemesinin bir sonucu olarak, Türk ordusundan gittikçe daha fazla sayıda asker Karadağ ve Sırp'ların savaş tutsağı olmamak için Avusturya-Macaristan topraklarına sığındı. Monarşi bölgesinde sığınak arayan Türk askerlerinin sayısı Ekim ayının ikinci yarısında giderek arttı. 14 Ekim'de 9 sınır muhafızı, 15'inde tekrar 9 asker, 18'inde bir subay ve 27 kişilik erat Bosna sınırına geçti. Onları Saraybosna'da bir karargâhta gözüaltına aldılar. Ekim sonunda Monarşi sınırına en yakın düşen büyük Türk garnizonu Taşlıca'da bir alayı meydana getiren 2 nizam, 2 redif ve 1 müstahfız taburu bulunuyordu. Redif birlikleri içinde olan itaatsizlikleri komutan Binbaşı Ali Mümtaz Bey genellikle dayakla cezalandırıyordu. Altı daha büyük kalibreli Krupp ve altı mitralyöze sahiptiler. Taşlıca'yı Ekim ayının son günlerinde Sırp ve Karadağ birlikleri neredeyse tamamen kuşattılar. Savunanların yeterli cephaneye ve erzakları kalmadığından toplanan askeri şura Avusturya-Macaristan bölgesine geçmenin zorunlu olduğu kararını aldı. Binbaşı Ali Mümtaz istihkâmaların çökertilmesinden sonra 27 Ekim'de Taşlıca'yı boşalttı. Aynı gün gece sınırda bulunan Metalka'da Yüzbaşı Karl Gattaringer ile 2 saatlik bir görüşme yaptı. 28 Ekim'de öğleden sonra ilgili taraflar geçiş koşulları hakkında tekrar görüştüler. Ve bunun sonucunda aynı gün akşam Türkler sınırı geçti. Geçenlerin toplam sayısı 69 subay, 1380 asker ve 250 at olarak belirtilmektedir. Ayrıca birkaç makineli tüfeği ve dağ topunu da yanlarında getirmişlerdi. Bu kadar fazla sayıda Türk askeri daha önce Avusturya-Macaristan sınırını aşmadığı için bunu düzenlemek Monarşi için büyük sorun oluşturdu. Potiorek'in talimatı uyarınca olay Goražde Askeri Garnizon Komutanlığı'nın yetki alanı içine giriyordu. Metalka'dan Kozara-Nyereg'e kadar, Cainica'dan oraya giden bir piyade birliği onlara eşlik etti. Silahsızlandırılmaları 28 Ekim akşamından ertesi gün sabaha kadar devam etti. Potiorek'in emri üzerine subaylar silahlarını korudular.⁷³

Avusturya-Macaristan'a sığınan askerler uluslararası hukuk kuralları uyarınca enterne edilmeliydiler.⁷⁴ Monarşi'nin Savunma Bakanı, askeri olaylardan mümkün

Tibor Balla, "Rossz szomszédság török átok? Muzulman menekültek Magyar kaszányákbán az első Balkán-Háború idején", *Limes*, különnyomat 1997/3 as számból, s. 59-61; Tibor Balla, "Török Katonák Internálása Ausztria-Magyarországon 1912-1913ban", *Hadtörténelmi Közlemények*, 4. szám, 1998, s. 1-6.

Balla, "Rossz szomszédság török átok? Muzulman menekültek Magyar kaszányákbán az első Balkán-Háború idején", s. 59.

mertebe daha uzak olan enterneyi zorunlu kılan 29 Temmuz 1899 tarihli Lahey Antlaşması'nın 57. maddesine uygun olarak Türk askerlerinin imparatorluğun iç kesimlerine götürülmesini emretti. Bunu Viyana'daki Türk Askeri Ataşesi Refet Bey'e bildirdi. Türklerden alınan silah ve mühimmat Saraybosna'ya, atlar Visegrad'a götürüldü. 7 Kasım'da onları Visegrád'da sınıflandırdılar. Türklerin atlarının çoğu Bosna-Hersek tren ve sınır avcı tümenleri arasında dağıtıldı. Viyana'daki Türk askeri ataşesinin izniyle diğer atlar satıldı.

29 Ekim'de Goražda'dan Türkler yaya yürüyüşle hareket etti. Aynı gün Ustiprača'dan trenle 65 subay ve 1100 asker Bosna'nın başkentine götürüldü. Birkaç asker atlara bakmak için Visegrad'da kaldı. İki hasta subay ve 9 yaralı askeri yolcu treniyle Saraybosna'ya, hastaneye getirildi. İki tren katarı Türk askeri 30 Ekim'de artık daha önceden Monarşi'ye sığınan askerleri de trene yerleştirdikleri Bosna'nın başşehrine ulaştı. Onları oradan kısa bir ikametden sonra Bosna Brod'a gönderdiler. 72 subay ve 1100 ere konak yerinin sağlandığı, Szávra'nın sol kıyısında bulunan Brod'a aynı gün akşam vardılar. Daha sonra Visegrad'dan da diğerlerine katılan 5 subay 354 asker daha geldi. Bosna Brod'ta kalan Türkler, bir Macar gazetesinin savaş muhabirine göre sessiz, sakin onları bekleyen enterneyi karşıladılar. Subayların çoğu iyi Fransızca ve almanca konuşuyordu. Genellikle ölçülü ve kibardılar. Askerler arasında kambur, topal, tek gözlü gibi fazla fiziksel engelli ve iyileşmekte olan yaralıları vardı. Üç haftalık çatışma sonucunda kötü bir durumda idiler. Avusturya-Macaristan Savunma Bakanı 31 Ekim 1912 tarihinde enterne edilecekler ile ilgili ayrıntılı bir talimat verdi.⁷⁵ Buna göre erat, İmparatorluk ve Kraliyet ordusunun kışlalarına askeri garnizon komutanlığının emri altında yerleştirilecekti.⁷⁶ Bazı garnizonlara varış sonrası her Türk subayı, ona gösterilen garnizonu Harbiye Vekili'nin özel izni olmaksızın bırakmayacağına söz verirse, özgür bir şekilde dolaşabilir hatta özel konut kiralayabilirdi. Aksi takdirde kışlada kalması gerekirdi. Kışla dışında sadece gözetim altında dolaşabilirlerdi. Erat kışlalarda askeri gözetim altında tutulmalıydı. İkametleri için terk etmelerinin yasak olduğu sınırlandırılmış bir alan verilmeliydi. Orada kalan subaylarla beraber kışlanın düzenine uymalı idiler. Konaklama yerlerinin temizliği özel bir ciddiyetle kontrol edilmeliydi. Bu grubun yönetimi için, Askeri Garnizon Komutanı'na bir, mümkünse enterne edilenlerin dilini bilen subayı kendi mevcudundan tayin etmesi gerekiyordu. Onlar hakkında bir çeşit yoklama listesi tutmak gerekirdi. Gö-

Balla, "Rossz szomszédság török átok? Muzulman menekültek Magyar kaszányákban az első Balkán-Háború idején", s. 61-63.

Macar Milli Savunma Bakanlığı'nın 12916 sayılı ve 8 Kasım 1912 tarihli, Milli Savunma Bakanını imzalı, Macar Krallığı Askeri Bölge Komutanlığı'na gönderilen resmi yazı, *HL, Hpf* 3218 eln. 1912.

nüllü olarak işe başvuran eratı, emeğinin karşılığı para ödenerek örneğin temizlik, odun kırma vb. gibi işlerde çalıştırmak mümkündü. Fakat zorla hiç kimse çalıştırılmazdı. Çalışmak istemeyenler Türk subaylarının yönetiminde meşgul edilmeliydiler. Talimat ayrıca onların savaş eseri olmadığını, askerlere kibar, subaylara arkadaşça davranılması gerektiğini bildiriyordu. Gerekli durumlarda disiplinin sürdürülmesi için Monarşi'nin askeri gücü için zorunlu kılınan vasıtalar uygulanabilirdi. Hastalık durumunda askeri hastaneye kaldırılmalı ve ülkenin askerlerinin yararlandığı koşullardan yararlanmalıydılar. Bakanlığın ayrıca manevi görevlerin karşılanmasından sorumlu olan ve enterne edilen garnizonlara girecek imamırları sağlayacağı bildiriliyordu. Yemekler Müslüman geleneklerine göre yapılmalıydı. Onu kendileri de pişirebilirlerdi. Enterne edilen subayların aylığı, askerlerin yiyecek ihtiyaçları, tütün ve diğer alacakları ordudaki diğer asker ve subaylarla aynı olacaktı. Gerekirse onlara giyim eşyaları da verilecekti.⁷⁷

Sağlıklı askerleri 1 Kasım'da Avusturya-Macaristan Monarşisi'nin iç bölgelelerinde bulunan Kaposvár, Löcse, Reichenberg (Liberec), Ungvár (Uzsgorod), Znaim şehirlerindeki garnizonlara naklettiler. Türk subay ve askerlerinin trenle nakli sırasında her grubun yanına bir ortak ordu üsteğmenini ve on eri muhafız olarak görevlendirdiler. Onları Bosna Brod'dan Szabadka'ya göturdüler ve orada onları altı gruba böldüler. 3 Kasım 1912 tarihinde Kaposvár'da 11 subay ve 200 erat, Reichenberg, Löcse, Ungvár, Znaim'de 10 subay ve 200 erat, Miskolc'da 4 subay ve 157 erat yerleştirildi.

Çoğalan geçişler hala Bosna'da bulunan Türklerin son nakli sırasında Monarşi'nin iç kesiminde bulunan yeni bir askeri garnizonun belirlenmesini gündeme getirdi. Josefstadt'a bu yüzden Bosna Brod'dan 28 Kasım 1912 tarihinde 4 subay ve 130 kişiden oluşan bir grup hareket etti. Böylece Josefstadt'ta da askerlerin yerleştirildiği anlaşıyor. 4 Aralık'ta buraya gelen 236 kişi ile birlikte Aralık sonunda Josefstadt'ta toplam sayı 4 subay, 366 erat oldu. Avusturya-Macaristan topraklarına bundan sonra da geçişler oldu. 1913 yılı Ocak ayında XVI. Kolordu bölgesine, Kaposvár ve Znaim'e 70 kişi nakledildi. Karadağ tutsaklığından kaçan 6 Türk, 1913 Şubatında Ragusa'ya (Dubrovnik) geldi. Bu askerleri daha ziyade Sırp tutsaklığından kaçan arkadaşları ile beraber Kaposvár'a göturdüler.⁷⁸

Macaristan sınırları dışında yerleştirilen Türk askerleri ile ilgili somut verilerin olmadığını ifade eden Tibor Balla "*Török Katonák Internálása Ausztria-*

Balla, "Rossz szomszédság török átok? Muzulman menekültek Magyar kaszárnýákban az első Balkán-Háború idéjén", s. 62-63.

"Rossz szomszédság török átok? Muzulman menekültek Magyar kaszárnýákban az első Balkán-Háború idéjén", s. 63-64.

Magyarország 1912-1913ban, (1912-1913'te Türk Askerlerinin Avusturya-Macaristan'da Enternesesi), adlı makalesinde birtakım ihtimaller üzerinde durmaktadır. Buna göre "büyük ihtimalle Türk askerleri Reichenberg'te 74. veya 94. Ortak Piyade Alayı, Josefstadt'ta 94. veya 98. İmparatorlukve Krallık Piyade Alayı, Znaim'de 99. Avusturya-Macaristan Piyade Alayı'nın kışlasında idiler."⁷⁹

Bununla birlikte Macar Milli Savunma Bakanlığı'nın 12916 sayılı ve 8 Kasım 1912 tarihli Macar Krallığı Askeri Bölge Komutanlığı'na gönderdiği yazıda Macaristan sınırları içerisindeki garnizonlara yerleştirilen Türk askerlerinin sayısı konusunda şu bilgiler verilmektedir:⁸⁰ (Bk. Ek.5)

Kaposvár'da 13 subay 200 erat

Löcse'de 13 subay 200 erat

Ungvár'da 6 subay 100 erat

Miskolc'ta 13 subay 200 erat

Osmanlı Devleti'nin Macaristan'daki Başşehbenderi Ahmet Hikmet Bey'in Macar İçişleri Bakanı ve Hükümet Başkanı Lukacs Ladislas'a gönderdiği "mültecilere verilmek üzere Başşehbenderliğe, onların aileleri ve akrabaları tarafından Türkiye'den mektuplar gönderildiği ve Osmanlı Başşehbenderliğinin bu askerlerin nerede bulunduklarını bilmediğinden dolayı ifade edilen nedenler doğrultusunda kullanılmak üzere Osmanlı ordusunda bağlı bulundukları alayı, hangi kışlalara yerleştirildiklerini belirten söz konusu asker ve subayların ayrıntılı isim listesini acil olarak" göndermeleri konusundaki dilekçesi üzerine⁸¹, László Ladislas'ın "sadece birkaç ölüm, nakil ve firar bilgisi ile yardım edebildiği" gözönüne alınırsa bu sayıların sürekli değiştiği ortaya çıkar.⁸² 1913 yılı Mayıs sonunda yapılan sayım çizelgesinin farklı rakamlardan oluşması bunu doğrulamaktadır.⁸³

Milli Savunma Bakanlığı bu askerlerin bakım masraflarını üstlendi. Ama aynı zamanda bu tutarın Ortak Dışişleri Bakanlığı bütçesine de kaydedilmesini istedi. Türkiye tarafından bakım için sağlanan tazminat karşılığında Orsova yanındaki

⁷⁹ Balla, "Török katonák internálása Ausztria-Magyarország 1912-1913-ban", s. 13.

⁸⁰ Macar Milli Savunma Bakanlığı'nın 12916 sayılı ve 8 Kasım 1912 tarihli yazısı, HL, Hpf 3218 eln. 1912.

MNL OL: Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltár (Macar Milli Arşivi, Devlet Arşivi), Budapeşte-Macaristan, K. 26. Szekció Miniszterelnökség (Başbakanlık Fonu) 1913 XLI. 238 adlı belgeye ek, 10 Ocak 1913 tarihli ve 8634 numaralı belge.

Balla, "Rossz szomszédság török átok? Muzulman menekültek Magyar kaszányákban az első Balkán-Háború idején", s. 64.

Balla, "Rossz szomszédság török átok? Muzulman menekültek Magyar kaszányákban az első Balkán-Háború idején", s. 66.

Adakale'nin kime ait olduğunun gündeme gelmesi ortaya atıldı.⁸⁴ Türk subayları rütbelerine göre kalacak yer parası aldılar. Onun toplam miktarı kişi başına teğmenden binbaşıya kadar 48 ile 104 korona arasında değişti.⁸⁵ Askerlerin dini görevlerini yerine getirmek için Milli Savunma Bakanlığı 11 Kasım 1912 tarihli talimatı uyarınca garnizonlarda Boşnak alaylarının imamlarını görevlendirdi.⁸⁶

III. Türk Askerlerinin Macaristan'daki Yaşamları

A. Askerlerin Garnizonlara Gelişi

Balkan Savaşı başladığı zaman savaşın seyri bütün Macaristan'da olduğu gibi bir Macar şehri olan Kaposvár ve çevresinde de merakla takip edilmekte idi. Hatta genel seferberlik emri gibi yorumlanan asılsız haberler halkta heyecan ve panik yaratmış, savaşın etkileri Kaposvárlıları da sarmıştı.⁸⁷ Savaşla ilgili haber ve yorumları halka aktaran ve Kaposvár'ın tek gazetesi olan Somogyvármegye⁸⁸ 1 Kasım 1912 tarihli sayısında "Török menekült katonák Kaposváron" (*Mülteci Türk Askerleri Kaposvár'da*) başlığı altında verdiği haberle Kaposvár'ın yeni gelecek konuklarından söz ediyordu. Buna göre "Pljevlja'daki Türk garnizonunun oldukça büyük bir bölümü Sırp ordusunun başarılı kuşatmasından sonra Bosna'ya kaçmış ve silahlarını teslim etmişti. Kaçan Türk birliklerini Budapeşte Türk Konsolosunun yeni bir talimatına kadar kalacakları Macaristan'a göndermişlerdi. Türk askerlerinin bir bölümü Saraybosna'dan özel bir trenle Kaposvár'a gelip, Bross sokağında 44 numaralı ortak kışlada konaklayacaklardı. Mevcut sekiz haftalık askerlik eğitimine giren yedekler bu nedenle Szantó kışlasına nakledilmişlerdi."⁸⁹ (Bk. Ek.6) Avusturya-Macaristan Monarşisi'nin Ortak Milli Savunma Bakanı, Kaposvár'daki 44. Piyade Alayı Komutanı Yarbay Emil Sommer'e 2 Kasım'da 211 mülteci Türk askerinin-Kaposvár'a geleceğini bildirdi. Ayrıca Pljevlja garnizonu mensubunun bir kısmına konak yeri sağlama konusunda daha önceden gerekeni yapması için Üsteğmen Gyula Biringer; misafirleri Kaposvár Garı'nda karşılamak üzere Yüzbaşı Gaszton Gerhard ve Üsteğmen Oszkár Wermescher görevlendirilmişti.⁹⁰ György József

⁸⁴ Balla, "Rossz szomszédság török átok? Muzulman menekültek Magyar kaszányákban az első Balkán-Háború idején", s. 63.

Balla, "Rossz szomszédság török átok? Muzulman menekültek Magyar kaszányákban az első Balkán-Háború idején", s. 65.

⁸⁶ Balla, "Rossz szomszédság török átok? Muzulman menekültek Magyar kaszányákban az első Balkán-Háború idején", s. 64.

Çolak, "Birinci Balkan Savaşı Sırasında Macaristan'ın Kaposvár Şehrinde Bulunan Türk Askerleri ve Yaşamları (Macar Kaynaklarına Göre)", s. 349.

⁸⁸ Somogyvármegye gazetesinin 5.10.1912-6.12. 1913 yılları arasındaki sayıları.

⁸⁹ "Török menekült katonák Kaposváron", *Somogyvármegye*, 1912.11.01, s. 5.

⁹⁰ "Az Osztrák-Magyar közös hadügyminiszter intézkedése a menekült török katonák ügyében", Török katonai emigrációs tábor Kaposváron, 1912.IX.3.-1913.VII.4. (Gelencer Sándor vissza-Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>)

Lévai'nin "*A Betyár Koponyája* (Haydutun Kafatası) adlı makalesinde verdiği bilgilere göre "*Balkan Savaşından önce de Kaposvár'da Müslümanlar yaşamıştı. Bunlardan biri 1860 yılında Kaposvár pastanesini açan Bosnalı pastacı Károly Tömics, diğeri Balkanlarda 1856'dan beri süren karışıklıklar yüzünden bir grup mülteci ile Kaposvár'a gelen, dinini ve Türk vatandaşlığını daima koruyan Hıfzı Akker idi.*"⁹¹ Ancak şimdi durum farklı idi. "*Balkanları kasıp kavuran savaş fırtınasının sürüklediği Türk askerleri ile birlikte Kaposvár şehri belki de en fazla sayıdaki konuklarını ağırlıyordu. Fakat bu sefer tarih Türklerin hayatında başka bir sayfa açmış, Hilal'in ihtişamı solmuştu.*"⁹²

Mülteci Türk askerlerinin ayağı gene de Somogy toprağına, Kaposvár'a daha önce değmişti. Onlar savaşın ilk günlerinde "*tarafsız toprağına sığınan Türk sınır muhafızları idi.*" Avusturya Jozsefstadt'a doğru giden trenin yolcularının böyle mülteciler olabileceğini düşünen kalabalık onları görmek için 15 Ekim günü Barc'daki demiryolu istasyonunda toplanmış, yorgun askerlere ekmek, kahve ve meyve dağıtmışlardı. Onlar da Macarların nezaketine savaş hikâyeleriyle cevap vermişlerdi. Türk jandarması Asım Softaj Briboy'u (?) bu sıcak karşılama öyle etkilemişti ki "*Barc'da tekrar trene bindiklerinde gözyaşlarını tutamamışlardı.*"⁹³ 211 Türk mültecinin Kaposvár'a geleceğine dair heyecan verici haberi bir-iki gün önce öğrenen çok sayıda meraklı kalabalık, istasyonda Budapeşte yönünden gelen her treni bekleyerek vakit geçirmişti. Ancak Türk askerlerini taşıyan tren 2 Kasım sabahı saat 06.00 civarında istasyona geldi. Somogyvármegye gazetesinin 2 Kasım günündeki haberleri yazdığı 3 Kasım 1912 tarihli sayısında verdiği bilgilere göre "*sabah saat 6.00'da Yüzbaşı Gaszton Gerhardt ve Teğmen Gyula Bringer sadece bazı meraklı insanların aylakça vakit geçirdikleri demiryolu istasyonunda hazır bulundular. Türk mülteciler sıcak bir dostlukla ve samimi duygularla karşılandı. Bosna Brod'tan*

---

emlékezőse), Összeállítás: Gelencér Sándor, 1976. Január hó., HL, Tgy 2743 sz. Tanulmány, Dombóvár, 1976.III.9-én., s. 12.

György József Lévai, "A Betyár Koponyája", *Kaposvári Történetek*, Kaposvár, 2003, s. 129-130.

"A török menekültek katonák Kaposváron", *Somogyvármegye Almanachja*, 1914, s. 263.

Csaba Csoti, "Törökjárás Kaposváron", *Somogyi Kalendárium*, Kaposvár, 2002, s. 105.

"Askerlerin Kaposvár'a geliş tarihi ile ilgili olarak "Török katonai emigrációs tábor Kaposváron" adlı derlemede "*Bosna'da bir gün geciktiklerinden dolayı askerlerin 3 Kasım'da Kaposvár'a ulaştıkları*" ifade edilmektedir. (bk. *Török katonai emigrációs tábor Kaposváron, 1912.XI.3-1913.VII.4, Gelencér Sándor visszaemlékezése*, s.1) Aynı tarih Tibor Balla'nın "Rossz szomszédság török átok? Muzulman menekültek Magyar kaszányákbán az első Balkán-Háború idején" adlı makalesi (bk. Balla, "Rossz szomszédság török átok? Muzulman menekültek Magyar kaszányákbán az első Balkán-Háború idején", s. 64) ve Csaba Csoti'nin "Törökjárás Kaposváron", adlı makalesi (bk. Csoti, "Törökjárás Kaposváron", s. 105) için de geçerlidir. Hálbuki Somogyvármegye gazetesinin "*Török menekültek Kaposváron*" adlı 3 Kasım 1912 tarihli haberinde 2 Kasım günü bu konuda alınan bilgiler verilmektedir. Buna göre askerlerin Kaposvár'a geliş tarihi gazetesinin "*bu sabah Kaposvár'a ulaşan Türk mülteciler...*" diye başlayan satırlarından da anlaşılacağı üzere 2 Kasım 1912'dir. (bk. "Török menekültek Kaposváron", s. 4-5.)

gelenler on bir subay, 200 erden oluşuyordu. Erler üstü başı dökülmüş, yorgun bir vaziyette 52. Piyade Alayı'ndan on piyade eri ve bir üsteğmen eşliğinde Kaposvár'a geldi."⁹⁴

Somogyvármegye gazetesi gelen erlerle ilgili olarak şöyle demektedir:⁹⁵

"Özellikle erlerin giysileri, elbiseleri acınacak haldeydi. Zavallı insanlar üç haftadan beri bir çatı altında uyumamışlar. Farklı yaşlar. Aralarında 16-20 yaşlarında görünen gençlerle birlikte 35-40 yaşlarında olanlar da var... Türk mülteci askerler kahvaltılarını kendileriyle birkaç kelime Türkçe konuşabilen Krant'ın karısının bulunduğu Krant Kantini'nde yaptılar. Yabancı bir memlekette kendi dillerinden birkaç kelime duyan zavallı Türk askerlerinin gözleri parladı ve dudaklarına gülümseme yerleşti. Her şeyden çok "ek-mekk"(!) kelimesi onlara iyi geldi. Türk mülteci askerleri savaşın sonuna kadar Kaposvár'da kalacaklar. Sadece Balkanlardaki savaş çılgınlıkları sustuğunda memleketleri olan Türkiye'ye geri dönecekler..."

Erler 44. Piyade Alayı'nın Baross Sokağı'ndaki kışlasına yerleştirildi. Yarbay Emil Sommer askerleri memnuniyetle kabul etti ve düzenleme yapılıncaya kadar subayları da kışlada misafir etti.⁹⁶ Daha sonra subaylar kaçmayacaklarına söz verdikleri için onlara özel bir konaklama yeri sağlandı ve vilayet merkezinin mutena bir oteli olan Turul'da daire kiralandı. Ve subaylar Turul Otel'i'ne yerleştiler.⁹⁷ Yarbay Emil Sommer, subayların subay gazinosunda, erlerin ise kantinde misafir olarak kahvaltı yapmalarını sağlamak için gerekli düzenlemeleri yaptı. Subaylar saat 10.00'da subay gazinosuna geldiler. On bir Türk subayının adı şöyle idi: Binbaşı Mustafa, Naci, Salih Yekki (?), Üsteğmenler Abdülagami (?) ve Hasan, teğmenler Osman ve Abdürrahim, silah sistem subayı Ahmet.⁹⁸ Yarbay Sommer'in talimatı ile Türk askerlerinin ister er veya ister subay olsun kıyafetleri çok kötü durumda olduğu için "Ármin Székely Fiai" (Ármin Székely Oğulları) adlı iyi bir Kaposvár dikim firmasına asker ve subaylar için yeni Türk üniformaları hazırlandı.⁹⁹

Teğmen Gyula Biringer 2 Kasım günü öğleden sonra saat 15.00'te kılavuzlarıyla birlikte üç Türk subayının civarda alışveriş yapmasını sağladı. İlk olarak elbiseleri denedikleri Ármin Székely'in Fiai markalı cadde başındaki mağazayı

"Török menekütek Kaposváron", s. 4-5.

"Török menekütek Kaposváron", s. 5.

"Türkçe "ekmek" kelimesi böyle söylenmektedir.

"Török menekütek Kaposváron", s. 4-5.

Csóti, "Törökjárás Kaposváron", s. 105; Balla, "Rossz szomszédság török átok? Muzulman menekütek Magyar kaszányákbán az első Balkán-Háború idéjén", s. 64; "Török katonai emigrációs tábor Kaposváron", s. 4.

"Török menekütek Kaposváron", s. 4-5.

Csóti, "Törökjárás Kaposváron", s. 105; "Török menekütek Kaposváron", s. 4-5.

ziyaret ettiler. Sonra F. Nándor Lukács'ın Amerikan ayakkabı mağazasına gittiler. Buradan ayakkabı ve iç çamaşırı aldılar. Sonra Aladár Vajda'nın mağazasına ve ihtiyaç duydukları eşyaları alacakları başka yerlere gittiler. Büyük bir kalabalık subayların peşinden gittikleri her yere onlarla beraber gitti. Aynı gün öğleden sonra 44. Piyade Alay'ının Baross Caddesindeki kışlasına giden meraklı bir kalabalık da vardı. Yorgunluklarını gideren askerleri görmek istediler ama bu istekleri gerçekleşmedi. Öğleden sonra Somogyvármegye muhabiri nezaketle her taleplerini yerine getiren Yarbay Sommer'i ziyaret etti. Yarbay muhabire Türk askerlerin binbaşısı Mustafa Bey ile görüşebileceğini bildirdi. Ancak Binbaşı kendisini aşırı yorgun hissettiği için muhabire başka bir zaman ziyaret edebileceğini bildirdi.¹⁰⁰

Bir diğer garnizonun bulunduğu Macar şehri olan Miskolc'da yerel basın Türk askerlerinin gelişinden aynı şekilde ayrıntılı olarak söz etti. Miskolczi Napló(Miskolcz Gazetesi) adlı günlük gazete 3 Kasım 1912 tarihli sayısında "*Hírek*" (Haberler) sütununda heyecanlı bekleyişi şöyle yansıtmaktadır:¹⁰¹

"Türk sığınmacı askerler Miskolcz'da! Dün bütün gün şehirde her yerde 100'den fazla Türk harp esirinin Türk subaylarının yönetiminde Miskolcz'a geldiğini konuşuyorlardı. Türk savaş esirleri ile ilgili olarak savaş haberleri yaydılar ve kahvehanelerde savaştan başka sohbet cereyan bile etmedi. Türk esirlerle de daha önce konuştuklarını haber veren birçok kişi vardı. Doğal olarak tercüman vasıtasıyla. Çünkü Miskolcz'da Türkçe bilmiyorlar. Güvenilir kaynaklardan bilgi edinenler esrarlı bir yüzle gittiler, geldiler ve el altından Balkan Savaşı hakkında olağanüstü ilginç şeyler söyleyen Türk savaş esirlerinin Miskolcz'ta olduklarını herkese söylediler. Sonra, bugün saat 13.15'de Miskolcz'a gelecek olan güney Budapeşte yolcu treniyle 170 Türk askerinin 7 subay yönetiminde Miskolcz'a geleceğinden söz edildiğini öğrendik."

Bu haber dalgasından başka Miskolcz'da Rudolf Kışlası'na Türk askerlerinin geleceği ve kışlada kalacak yer düzenlemesi yapıldığı resmi haber olarak iletildi. Türk askerlerinin geleceği haberi erken saatlerde şehirde yayıldı. Ve Tisza Garı'nda Miskolcz'a gelen Türk askerlerini görmek için büyük bir kalabalık birikti. Son derece perişan bir durumda olan ama "*Türklere özgü bir sabırla kaderlerine razı gelen*" Türk askerlerine üstegmen Cserny eşlik ederek onları Miskolcz Garnizonu'na teslim etti. Büyük halk kalabalığının beklediği Türk askerlerini Újvilág Sokağı üzerinden Rudolf Kışlası'na götürdüler. Türk askerlerini Yarbay Rieger karşıladı. Şehir halkı askerlerden yana büyük sempati gösterdi. Yarbay Rieger'in talimatı

¹⁰⁰ "Török menekültek Kaposváron", s. 4-5.

¹⁰¹ "Török katonák Miskolcon, 1912-ben"; Borsod-Abaúj-Zemplén İl Arşiv (Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár) Müdürü Lehel Somorjai tarafından gönderilen 1 Şubat 2012 tarihli bilgi. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

üzerine her askere günlük, subaylara ise ortak ordunun benzer rütbedeki subayları kadar ücret verildi. Buraya gelen dört subayın adı şöyle idi: Jandarma Yüzbaşı Rahmi Efendi, Jandarma Yüzbaşı Mustafa Lütfi, Piyade Teğmen Fadullah Efendi ve Piyade Teğmen İsmail Kemal. Geldiklerinden bir gün sonra Pazar günü öğleden sonra Rahmi ve Mustafa yüzbaşılar ve Teğmen İsmail Kemal, Üsteğmen Cserny eşliğinde Pannonia Kahvesi'ne gittiler. Kahvehaneyi tıklım tıklım dolduran halk büyük bir ilgi ile Türk subaylarını seyretti. Somurtkan, üzgün yüzlerde derin bir keyifsizlik ve hüznün okunabiliyordu. Kahvehanede bulunan çok sayıdaki subay sevgi ve sempatiyle Türk subaylarıyla ilgilendiler. Kahvehaneden saat 19.00'da akşam yemeği için Böczögő mahzenine, oradan Abbázia Kahvehanesi'ne giden Türk subaylarına kılavuzluk ettiler. Türk subayları gittikleri yerlerde halkın ilgi odağı oldu.¹⁰² Subayların da hala bilmediği kaderlerinin ne olacağı konusunda üsteğmen Cserny halk kitlesine ve Türk subaylarına bilgi verdi. Yarbay Rieger de memnuniyetlerini dile getiren Türklerle büyük bir titizlikle ilgilendi.¹⁰³ Yalnız Miskolc'daki Türk subayları, Kaposvár'daki gibi ayrı bir otele yerleştirilmeyip erat gibi kışlaya nakledildi.¹⁰⁴

Miskolczi Napló gazetesi 3 Kasım 1912 tarihli sayısında aynı zamanda Löcse'ye yerleştirilecek Türk askerleri hakkında bilgi verdi.¹⁰⁵ Sándor Gelencér'in derlediği bilgilerden Türk mltecilerin 200 er ve 10 subay olmak üzere 4 Kasım'da Bosna Brod ve Szabadka üzerinden Löcse istasyonuna ulaştıkları anlaşılmaktadır.¹⁰⁶

52. Piyade Alayı'nın bir komandosu onlara Löcse'ye götürdü. Orada Albay Vince Lippa tarafından karşılanan askerler, Szepesi Hírnok gazetesinin tasvirine göre "*sessiz, yorgun, aralarında birkaç hasta ile birlikte, akşam soğukunda tir tir titreyerek üzgün bir şekilde belirlenen konaklama yerlerine geçip gittiler.*"¹⁰⁷ Kalacak yerleri 85. Piyade Alayı'nın kışlasıydı.¹⁰⁸

Askerlerin Löcse'ye gelişi Szepesi Hírnok gazetesinin 12 Kasım 1912 tarihinde yayımlanan "*Török katonák Lőcsén, (Türk askerleri Löcse'de)*" adlı yazıda (bk.

"Török katonák Miskolcon, 1912-ben", Borsod-Abaúj-Zemplén İl Arşiv Müdürü Lehel Somorjai tarafından gönderilen 1 Şubat 2012 tarihli bilgi.

"Török katonai emigrációs tábor Miskolcon, 1912.11.04- 1913.07.05." TGY 2836, Összeállította: Gelencér Sándor, Dombóvár, 1980 Május 26.

¹⁰⁴ "Török katonai emigrációs tábor Miskolcon", 1912.11.4-1913.07.05.", TGY 2836.

¹⁰⁵ Borsod-Abaúj-Zemplén İl Arşiv Müdürü Lehel Somorjai tarafından gönderilen 1 Şubat 2012 tarihli bilgi.

¹⁰⁶ "Török katonai emigrációs tábor Lőcsén", 1912.11.04-1913.07.04." TGY, 2836, Összeállította: Gelencér, Sándor, Dombóvár, 1980 június 8.

¹⁰⁷ "Török katonák Lőcsén", *Szepesi Hírnok*, Volume: 50, No:45, 1912 November 12., s. 2.

¹⁰⁸ Balla, "Rossz szomszédság török átok? Muzulman menekültek Magyar kaszányákbán az első Balkán-Háború idején", s. 65.

Ek.7) “gerçekten sessiz ve o zamana kadar görülmemiş bir sansasyon” olarak nitelendirilmektedir. Buna göre “Macar ovasında bir zamanlar parlayan şanlı Hilal’in şimdi sararıp solduğu bir zamanda savaş kargaşası ansızın onlardan 210 tanesini Löcse’ye, onlara getirmişti.”¹⁰⁹

Szepesi Hírnok askerlerin gelişini şöyle anlatmaktadır:¹¹⁰

“Onun haberi birden bire yayıldı. Elbette ertesi gün sabah meraklılar Türklere bakmak için akın ettiler. Iglo’dan bile pek çok kişi geldi. Ama şimdilik uzun yol ve mücadelenin yorgunluğunu yıkanarak üzerlerinden atan birkaç cengâver, ciddi ama yakışıklı müslümanı sadece pencerelerden görmek mümkündü. Subayları şehirde yerleştirdiler ve halkımız büyük bir sempatiyle onlara konaklama yeri sundu, eratı ise kışlasında gözetim altında tuttular. Orada üsteğmen Aladár Péchy onların konforları, iaşeleri ile ilgilendi.”

Subay ve erat diğer garnizonlarda olduğu gibi günlük ücret aldı.¹¹¹

Ungvár şehrinde 66. Piyade Alayı’nın kışlasına yerleştirilen 11 subay ve 200 asker hakkında ise¹¹² şehrin resmi gazetesinin 7 Kasım 1912 tarihinde “askerlerin gelip kışlaya nakledildikleri onlara askeri rütbeye göre ücret verildiği” bilgisi dışında başka bir bilgiye rastlanmamıştır.¹¹³

B. Macar Basını ve Sığınma Meselesi

Genelkurmay Başkanlığı’nın *Harp Tarihi Yayınları* serisinde Avusturya-Macaristan topraklarına sığınan askerler hakkında çok az bilgi bulunmakta, “Karadağ cephesindeki harekât ve muharebelerde” “Taşlıca müfrezesinin hareketi” olarak kısaca açıklama yapılmaktadır. Bu bilgilere göre Karadağlıların harp ilanı ile birlikte Karadağ kuzey sınırı boyundaki Tara suyunu geçerek Taşlıca kasabasının 5-6 km kadar güneyindeki Prençani doğrultusunda taarruz etmeleri üzerine Vardar ordusunun 7. Kolordusu kuruluşundaki Taşlıca Müfrezesi, üç piyade taburu ve bir ağır makineli tüfek bölüğünden bileşik bir kuvvetle Prençani’ye doğru yürüyüşe geçti. 11 Ekim’de burada yapılan çarpışmada Dağlıları Tara Suyu gerisine atmayı başardıysa da bundan faydalanamadı. Karadağlıların Kolaşin ve Akova’ya girdikleri haberi alınınca müfreze, 12 Ekim’de Taşlıca’ya döndü. Ancak burada halkın

¹⁰⁹ “Török katonák Lőcsén”, s.2.

¹¹⁰ “Török katonák Lőcsén”, s.2.

“Török katonai emigrációs tábor Lőcsén, 1912.11. 04-1913.07.04.”

¹¹² Balla, “Rossz szomszédság török átok? Muzulman menekültek Magyar kaszányákban az első Balkán-Háború idején”, s. 65.

¹¹³ “Török katonai emigrációs tábor Ungváron 1912.11.04-1913.07.04.”, Összeállította: Gelencér Sándor Dombóvár, 1980 Május 9. TGY, 2836.

ileri gelenlerinin müfrezenin geri dönüşünü yermeleri üzerine Prepol Taburu'nu da alarak 13 Ekim'de tekrar Karadağlılara karşı ilerledi ve karşılaştığı taburu çekmek zorunda bıraktı ise de takip etmeyerek geri döndü. Müfreze komutanı Yenipazar'dan gelmekte olan 59. Alay'la birleşerek Akova doğrultusundaki Karadağ kuvvetlerine taarruz etmek düşüncesinde olduğunu daha önce bildirmiş olmasına rağmen bulunduğu yerde kaldı. Sırpların Priştine bölgesindeki kuvvetlerinin yaptıkları baskı üzerine Taşlıca, Seniçe, Yenipazar ve Metroviça'daki müfrezelerin toplanmaları hakkında üst komutanlıktan verilmiş olan emir de yapılmadı. Böylece 18 Ekim gününe kadar yerinden kımıldamamış bulunan Taşlıca müfrezesi, Dağlıların git gide artan baskınları karşısında 21 Ekim'de tekrar Taşlıca'ya dönerek burada hareketsiz kaldı. Müfreze nihayet Sırpların 24 Ekim'de Seniçe'yi, 27 Ekim'de Prepol'u ele geçirmeleri, Karadağlıların tüfek seslerinin Taşlıca'nın dört kilometre batısındaki Graç köyünden gelmesi üzerine 28-29 Ekim'de 29 subay 1360 erle Avusturya-Macaristan'a (Bosna-Hersek'e) sığındı.¹¹⁴

Mareşal Fevzi Çakmak "Garbi Rumeli'nin sureti ziyai" adlı eserinde bu konuda şöyle demektedir:¹¹⁵

"5000 tüfek, dört makineli tüfek, bir süvari bölüğü ve bir mantelli bataryadan ibaret oldukça kuvvetli bulunan Taşlıca Müfrezesi, açık bir görev almaması, birbirini çelişkiye düşüren emirlerle oyalanmış bulunması, müfreze komutanının gözle görülür kararsızlık ve telaşı yüzünden top ve makineli tüfeği dahi bulunmayan 1000 kadar Karadağlı'dan ibaret iki tabur karşısında iki küçük çarpışmadan sonra utanç verecek şekilde Avusturya'ya sığınmıştır."

Bu askerlerin sığınma meselesi Macaristan'da basın ve kamuoyunu uzun süre meşgul etti. "Sırplardan kaçan" askerler üzerine basında uzun haberler yer aldı. Hepsinin ortak özelliği Türk-Macar dostluğu ile birlikte verilmesiydi.¹¹⁶ Somogyvármegye gazetesi Kaposvár sakinlerinin sevgi ve sempatisini kazanan, "yapabilecekleri bir şeyi olmadığı için Balkanların kan gölünden uzaklaşamayan ve şaşkın bir şekilde korkarak kaçan Türk mültecilere karşı acıma hissi duyulduğunu" yazmakta-

Balkan Harbi 1912-1913, C.III, Garp Ordusu, I. Kısım Vardar Ordusu ile Ustruma Kolordusu'nun Hareket ve Muharebeleri, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Askeri Tarih Yay., Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1979, s. 150-151.

Balkan Harbi 1912-1913, C.III, Garp Ordusu, I. Kısım Vardar Ordusu ile Ustruma Kolordusu'nun Hareket ve Muharebeleri, s. 151.

¹¹⁶ "Ünnepetek a török menekültek", *Somogyvármegye*, 1912.11.10., s. 5-6; "A Kaposvári török katonák menekülése", *Somogyvármegye*, 1912.12.13, s.3.; "Török harcosok Kaposváron", *Somogyvármegye*, 1912.11.05., s. 3; "Török menekültek Barcsan", *Somogyvármegye*, 1912. 11.24, s. 4; "Török katonák Lőcsén", *Szepesi Hírnök*, s. 2.

dır.¹¹⁷ Miskolci Napló gazetesi “*bu askerlerin ve subayların içlerinde neler yaşadıklarını kim tasvir edebilir ki*” derken üst rütbeli bir subayın savaş hakkındaki izlenimlerine yer vermektedir.¹¹⁸ “*Török menekültek Barscon*” (Türk Mülteciler Barscs’ta) adlı 24 Kasım 1912 tarihli habere göre “*Barscs Türk mülteciler için iki kat şans olmuştur. Onları gören birkaç kişi ilk sığınma konusundaki mucizeyi anlatmıştı. Barutlarını ve yiyeceklerini bırakarak savaş meydanını terk etmek zorunda kalan üstü başı dökülmüş, aç, soğuktan ölmek üzere olan birkaç yüz asker efsanevi olayları da kendileri ile birlikte getirmişlerdi. . . İkinci geliş 15 Kasım’a denk gelmekteydi. Artık bütün gazete okuyucularının oldukça iyi tanıdığı Türk askerleri tercümanlar vasıtasıyla savaşta yaşadıklarını anlatıyorlardı. Sırp ve Bulgar zulmünden daha acımasız olan hava koşullarından, açlıktan ve buna benzer durumlardan defalarca bahsetmişlerdi.*”¹¹⁹ Szepesi Hírnok gazetesinin elde ettiği bilgilere göre “*Karadağlılar saldırdığı zaman hazırlıksız idiler. Mühimmatları yoktu. İlk saldırılan muhafız birliği bunun için Karadağlılara teslim olmuştur. Onlar acımasızca esirleri katletmeye başlayınca, diğerleri bunu görerek kaçmaya başladılar. Ama doğuya doğru ilerleyen daha büyük Sırp ordusunun önüne gelmişlerdi. Böylece başka seçimleri kalmamış, mücadele ederek Avusturya-Macaristan sınırını geçip 58. Piyade Alayı’na teslim olmuşlardı.*”¹²⁰ Somogyvármegye gazetesi de sığınma nedeni olarak “*Karadağlıların acımasızlıklarına*” vurgu yapmaktadır. Şöyle ki:¹²¹

“Dün akşam Kaposvár Gari’na gidenler ilginç manzaranın görgü tanıklarıydı. Çünkü Bród üzerinden gelen tren beş mülteci Türkü getirmişti. Beş Türk askeri, savaş sırasında esir düşen askerlere acımasızca davranan Karadağlılara esir düşmüştü. Karadağlılar, esir düşen askerleri yağmalayıp savaş araç gereçlerine el koydular ve diğer değerli eşyalarını da saat, bilezik, yüzük, para ve bulabildikleri diğer her şeyi zorla aldılar.

44. Alay başçavuşu ve iki astsubay, tamamıyla üstü başı dökülen aç, yorgun halde Kaposvár’a gelen Türk askerlerine eşlik etti. Berbat ve acınacak halde, şaşkınlık içerisindeki mülteciler Kaposvár 44. Alay birliğinin Bross sokağındaki kışlasına götürüldüler.

Meraklılar arasında Türkçe konuşan, kalabalık meraklı topluluk ve mülteci askerler arasında başlayan sohbette tercümanlık yapan Bród’lu bir yolcu vardı. Askerler, Karadağlıların payları da bulunan işkenceye daha fazla dayanamadıkları için kaçtıklarını anlattılar. Bütün mahkûmlara tutsak işleri

“Ünnepeltek a török menekültek”, s.5

¹¹⁸ “Török katonai emigrációs tábor Miskolcon”, HL, Tgy 2836.

¹¹⁹ “Török menekültek Barscon”, s. 4.

¹²⁰ “Török katonák Lőcsén”, s. 2.

“Szaporodnak a török menekültek”, *Somogyvármegye*, 1913.03.12, s. 3.

yaptırdılar ve bundan başka kendilerine doğru dürüst yiyecek vermediler. Günde bir öğün yemek yiyorlar ve mahkûm askerlere açlık çektirecek miktarda yemek veriyorlardı. Mültecilerin bu anlattıklarını, Kaposvár'daki garda toplanan halkın büyük bir kısmı işitmişti ve askerleri ağırlayan iyi niyetli insanlar donup kaldılar. Daha sonra artık Türkçe bilen Bród'lu yolcunun yardımıyla halk, askerlerle Kaposvár kartpostalına Türkiye'deki akrabalarının rahatlaması için yazı yazdılar

Beş Türk mülteci asker Raguza (Dubrovnik) civarındaydı. Onlar askerlerimiz tarafından karşılandılar ve Bródüzerinden Pécs'ten aktarmayla, savaş sürerken uluslararası anlaşma gereğince koruma altında tutulacakları ve gerçekte vahşi keçi çobanı Karadağlılar kadar dayanılmaz kötü davranışlarla karşılaşmayacakları Kaposvár'a getirildiler.”

Miskolczi Napló adlı gazete 3 Kasım 1912 tarihinde “*Hírek*” adlı sütununda verdiği bilgiye göre “*Sırp ilerleyişi karşısında Türklerin vahşetten Bosna bölgesine sığındığını*” öğrenmişlerdi.¹²²

Teğmen olan oğlu sayesinde birkaç Türk subayı ile tanışan ve onları yemeğe davet eden János Gruber “*Török világ Ivánfán*” (*Ivánfa'da Türk Dünyası*) adlı Türk subayları ile ilgili hatıralarında bildirdiğine göre “*Türk-Macar dostluğunun sıcak sohbetlere yansdığı bir anda onların Taşlıca'da gerçekleşen ilticalarını anlattıklarına*” şahit oldu. Davetli subayların anlattıkları konusunda Gruber şöyle demektedir:¹²³

“Acemi erleri henüz talim terbiye etmeye başlamışlardı. Bir keresinde on bin kişilik Karadağ ve Sırp birliklerini karşılarında gördüklerinde acemi erlerle birlikte neredeyse iki bin kişiydiler. Sadece bir iki günlük yiyecekleri vardı. Mermi ve her türlü cephaneden yoksun şekildeyken savaşın başladığına dair hiçbir şey bilmiyorlardı. İki makineli tüfekleri vardı. Ama 8000 mermisi yarım saat olmadan boşalmıştı. Eğer kendilerini zalimce genel bir katliama teslim etmezlerse kuvvet üstünlüğüne karşı mücadeleyi kazanmak imkânsız olacaktı. Kuleye karşı, tek başına açık olan dar bir geçitten geçmeleri gerekmekteydi. Bu şekilde Bosna'ya ulaşılar ve Bilek'te silahları alindikten sonra ülkemize geçtiler...”

Bunun gibi, subayların basına verdiği demeçlerden sığınmanın bütün ayrıntılarını takip etmek mümkündür. 9 Kasım 1912 tarihinde iki subayla röportaj yapan Somogyvármegye gazetesi elde ettiği bilgileri kamuoyuna yansıtmaktadır.¹²⁴

¹²² “Török katonák Miskolcson 1912-ben”, Borsod-Abaúj-Zemplén İl Arşiv Müdürü Lehel Somorjai tarafından gönderilen 1 Şubat 2012 tarihli bilgi.

János Gruber, “Török világ Ivánfán”, Morzsák A Negyvenéves Asztalról, Gerő Zsigmond Könyvnyomdai Müintézet, Kaposvár, 1913., s. 180.

¹²⁴ “Ünnepeltek a török menekültek”, s.5-6.

Şöyle ki:

“Kaposvár halkı, Türk müfrezelerinin savaş meydanlarında gösterdiği davranış hakkında doğrulanması mümkün olmayan haberleri dinledi. Bu nedenle aralarından birinin özellikle Sırçayı akıcı bir şekilde konuştuğu iki Türk subayla tercüman vasıtasıyla bir röportaj yaptık ve böylece meslektaşlarımız hikâyenin ilginç bölümlerini öğrenebilme fırsatını yakalamış oldu. Anadolu doğumlu, 42 yaşında, evli, dört çocuk babası subaya, konuşması için, söz verdik.

Ekim ayının ilk günlerinde toplam 1100 acemi asker taburumuza geldi. Savaşın ilan edilmesinden daha beş gün öncesinde Sırlar düşmanlık göstermeye başladılar. Sırlar önce bize karşı düşmanca bir tutum takındı. Daha sonra silahlarını ortaya çıkardılar ve bizleri gözleyerek üzerimize doğru atış talimleri yaptılar. Mitroviç’e, İstanbul’a gönderilen yaralılarımız tedavi edilmedi. Artık bir sorun olduğuna biliyorduk. Çünkü Karadağlılar batıdan Berána’da ve Bijelopolje’de Sırlar doğu yönünden Novaváros ve Novibazár’dan Sancak’a baskı yapıyor.

Garnizonumuzdan, Plevne beldesinden güneye kadar herkes olduğu yerde kaldı ve iki düşman, iki yönden daha içeriye sokuldu. Onlar güneye doğru tek geri dönüş ve ulaşım hattımızın önünü kesmişlerdi ve sadece bir defada her yönden on bin kat daha fazla olan düşman, aramızda daha silahın bile ne olduğunu bilmeyen kalabalık halinde 1200(!) acemi askerin etrafını sarmıştı. Çok az kalan cephanemizle savaşa giremezdik, fakat yavaş bir şekilde sürekli rast gele sağa sola ateş ederek Bosna sınırına ulaştığımız kuzeye doğru geri çekildik. Burayı geçerek aralarında dört adet yarı ağır makineli tüfek bulunan silahlarımızı Avusturya-Macaristan bölümünün önünde bıraktık ve şimdi Avusturya-Macaristan’ın esirleriyiz.

O kadar yoksulluk ve sıkıntı içindeydik ki şunları hatırlıyorum:

Yirmi bir gün boyunca korkunç bir soğuk, fırtına ve yağmur altındaydık. Altına sığınacak bir çatımız yoktu. Düşmanlık ve karşıtlığımız Müslüman doğmayanlara sürekli yapılan zulmü ateşlemişti. Mühimmatsız ve yiyeceksiz kalmamızın yanında uykusuzluğumuzun ve dinlenemememizin lafi bile edilemezdi. Toplam 5 gece çok az uyuyabilmiştik. Gençler aç kalarak, yorularak süngüyledaha fazla kişiyi yaralamak istiyord., Oysa birçoğu daha yürüyemeyecek bir haldeydi ve yaraları henüz kapanmamıştı. Teslim olma lafını duymak bile istemiyorduk. Çünkü ateşli Sırların Osmanlı askerlerini yakaladıklarını, aralarında bir veteriner subayımızı sakatladıklarını, burununu koparttıklarını, kollarını kestiklerini gördük! Daha ziyade Avusturya-Macaristan’ın tutsağı olmak istedik. Bu yüzden buraya geldik!

Maalesef buradaki sakinler dilimizi anlamıyorlar; birçoğu, korkakçasına kaçtığımızı ve bunun bizim için büyük bir dert olduğunu düşünüyor!

Plevne’de kalan evlatlarının kaderini dahi bilmiyorum. İşin aslı onları canlı olarak hiç görmedim.

Buraya kadar Türk subayı, arkadaşı Halep doğumlu, sempatik yüzlü subayın her şeye karar verdiğine dair ilginç şeyler anlattı ve harita yardımıyla gösterdi. Burada kendilerini çok iyi hissediyorlar ve tabur hastanesine yatırılan askerlerin yaraları da iyileşmek üzere.”

Kaposvár’da sessiz, sakin kişiliği ile tanınan Binbaşı Mustafa Bey¹²⁵ merak edilen savaş meselesini “*Török harcosok Kaposváron*”(Türk Savaşçıları Kaposvár’da) adlı yazıdan anlaşılacağı üzere, “*acılı bir şekilde Fransızca olarak*” şöyle anlattı:¹²⁶

“Pazartesi akşamı yaklaşık 80 kilometre uzakta olan Novibazariszandzsak Bosna sınırına ulaşmıştık ve ana ordunun ön kısmını oluşturuyorduk. Özellikle bütün kolordularımızla nöbet görevini yerine getiriyorduk. Önce piyade, atlı ve topçu sınıflarıyla da donatılmış, içinde ana kuvvet olan makineli tüfek sınıfının dahil olduğu kolordumuz gönderildi. Bugün bile anlayamayan strateji hataları devam ediyor. Bağlantı noktalarımızda Karadağlılara ait bir tabur fark ettirmeden bize saldırmış ve çoğumuz alaydan ayrı düşmüştük. O sırada gece karanlığı çökmüştü ve bütün alayı Türk taburundan ayırdıklarını kendileri de bilmiyorlardı. Fakat gün ağardığında Sırp güçlerinin üçüncü bir tabur hazırladıklarını bizle birlikte artık onlar da fark etmişti. Korkunç saatler geçti. Komutanlarımız durumu hemen gözden geçirdiler. Karşımızdaki 120 bin kişiye karşı 2400 kişiydik. Hepimiz son adama kadar – iyi bir savunma yapamadan- ölmek için sadece bir kaçış yolumuz vardı. O da Avusturya-Macaristan’a, Bosna sınırına ulaşabilmektir. Akşam karanlığında bitkilerin ve çalılarının arasından sürünüp insanüstü bir güçle koşarak sınıra varmamız gerekiyordu. Sabah saat dokuzdan sonra yarı ölü vaziyette Bosna’da Főcsá’ya ulaştık. Büyük bir bölümümüz 80 kilometrelik yolu kâh yürüyerek kâh koşarak hiç dinlenmeden 8 saatten az bir sürede arkada bırakmıştı. Onlar yolda dakikalarca birbirlerine yaslandılar, başları dönüyör adım atamıyorlardı.

Yolda daha çok yaşlı askerler öldü. 16-18 yaşındaki delikanlılar kendi babalarını taşıdılar. Főcsá’da komutanlığa raporumuzu verdik ve Salı günü öğleden sonra Avusturya-Macaristan’ın tutsakları olduk. Türklerin kesinlikle yeneceğine inanıyoruz. Fakat Asya’daki askeri güçlerimiz de gelirse şansımız yaver gidebilir. Burada, Kaposvár’da kendimizi çok iyi hissediyoruz.”

Şüphesiz Kaposvár’a daha sonra gelen Taşlıca’daki Türk garnizonunun komutanı Binbaşı Ali Mümtaz’ın (bk. Ek.8) vereceği bilgiler “*Kaposvár’a ve ülkenin*

¹²⁵ “Megint eltűnt két török tiszt”, *Somogyvárme gye*, 1913.03.05. s. 2.

¹²⁶ “Török harcosok Kaposváron”, *Somogyvárme gye*, 1912.11.05., s. 3.

birçok bölümüne yerleştirilen Türk mülteciler hakkında çok yazılmasına rağmen, en yüksek rütbeli komutan olarak daha fazla ilgi uyandıracağı açıktı. Yapılan tasvire göre “uzun boylu, sempatik, akıllı, yetenekli ve henüz 34 yaşında olan Binbaşı Ali Mümtaz solgun yüzü, kar beyazlığında parlak şüpheli kırmızılığı ortaya çıkaran fiziki görünüşü ile hasta olduğunu belli ediyordu. Savaş sırasında genç askerin organizması yavaş bir şekilde çökmüştü. Sanki soğuk gecelerin gulyabanisi çığlık atarak saldırmış gibi idi. Saraybosna’ya ağır hasta olarak gelmiş, bir süre oradaki garnizonda tedavi edilmiş ve biraz iyileşince Meran’a gitmiş, oradan Kaposvár’a gelmişti.”¹²⁷

Somogyvármegye muhabiri Binbaşının Sancak’tan kaçış nedenini anlatmasını nı rica edince genç subay şunları söyledi:¹²⁸

“-Plevne’de ve diğer sınır boyundaki garnizonlarda komutam altında üç tabur vardı. Üzerimizde baskı hissediyorduk... Belki de inanamayacaksınız: Plevne’nin komutanı olan benim bile seferberlikten sadece 36 saat önce haberim oldu. Onu şahsi yolla daha çabuk duydum. Çünkü Karadağlı bir subay “arkadaşlıktan dolayı” inzibattaki bir askerime haberi söylemişti ve nihayet bana ulaştığında komşu garnizona da iletildi. Sonrasında savaşmaya başladık. Karadağlıların üzerine acemi askerlerle gittik. Erlerimin büyük bir bölümü o zaman dolu silahla ilk kez ateş etmişti! Toprak, savaş, devriye hizmetleriyle ilgili hiçbir bilgim yoktu. Bu nasıl mümkün olabilirdi ki? Bunun geçmişi uzun. Kısaca, eğitilmiş erlere önceden farklı emirler verildiğini ve bana harekâttan 10 gün önce 1200 askerim arasından sadece 270’inin eğitilmiş olduğunu söyleyebilirim. Çok iyi şekilde eğitilmiş, iyi donanımlı ve maalesef ki Müslümanlar hala düşman tarafında oldukları için, Sancak halkından düşmana karşı korunmuş bu malzemelerle direnmeliydim.

-Bu şöyle oldu: Halk, önceleri düzenli birliklerin, deneyimli erlerin geri çağrılmasına gücünmişti. Özellikle Bijelopolje, Berana, Seniçe ve Plevne halkı öfkelenmişti. Öyle görünüyor ki bu olayda Karadağ ve Sırbistan karşısında Osmanlı Devleti’nin geri çekildiği gizleniyor... Bundan daha sonra büyük katliamlar oldu. Nihayet İstanbul’da sıkıntıların farkına varıldı. Ama hala yardım edilemedi. Aç susuz halde, hatta parasız kaldık. Merkez garnizonlarımızın Mitrovica ve Ferizovic arasında uzanan stratejik hattan uzak olduğunu hiç düşünmemişlerdi. Savaşa hazır Sırp ve Karadağlı birlikler bu durumdan çok güzel yararlandılar. Onlar halkın sesi, efendileri oldu ve büyük Sultan’ın bu ülkeyi aslında kendilerine sattığına inanmışlardı. Bu, eğitilmiş yedeklerimizin büyük bölümünün askere girmemesi için yeterli olmuştur. Hayır! Ben de dâhil olmak üzere bütün komutanların Karadağ’dan fiyat, para aldığımızı herkes körü körüne inanmıştı. Halka toplam 30.000

“A török menekülése”, *Somogyvármegye*, 1912.12.13, s. 3.

¹²⁸ “A török menekülése”, s. 3.

silah dağıttık. Başka şartlar olsaydı aynı miktarda savaşçıyı silahlaltına almıştık. Şu anda aynı sayıda silahlı düşman da toplamıştık. Aslında halk silahları düşmana teslim etmişti.

-Zorlu savaş başladığında otuz subayım ve bin dört yüz kişilik askerim vardı. Yirmi güne kadar yalnızca peksimetle ve kuru ekmekle beslenmemize rağmen bütün gücümüzle savaştık. Ne sıcak bir yemek ne de çorbamız vardı. Bin – bin üç yüz metre yükseklikteki dağ zirvelerine tırandık, dondurucu soğukta dışarılarda geceledik. Aç kalarak, yorgun düşerek, ısıtırlar içinde Boljanic’e, Bosna sınırına vardık. Orada subaylarla toplantı yaptım... Sonraki savaşın hiçbir değeri olmayacağını, bu durumda Metalka’dan Bosna sınırına geçmemize karar verildi.

-Evet, yalnızca bununla ilgili şu söylenebilir: ya subaylar intihar edecek ya da Bosna’ya gideceğiz. Ben seve seve intihar ederdim. Hayatımın artık ne amacı olabiliirdi ki? Hiç kimsem yok. Hiç kimsem... Arkadaşım bile yok. Bu korkunç vaziyette artık sadece ölüm bir değişim olurdu. Başkaları itiraz etmekteydi. Bir öncü lazımdı. Bin yedi yüz talihsiz insanı hayata bağlayacak bir öncü, kendisinin ki utanç ve umutsuzluk içinde kalsın diye... Keşke bunda payım çok uzun sürmese!. Dondurucu gecelerden ve korkunç sıkıntılardan dolayı ölümü kendime yaklaştırmıştım. On gün boyunca Sarayevo Garnizon Hastanesi’nde öyle ateşler içinde yatıyordum ki artık öleceğime emindim. Bünyem yine de dayanıklıydı. Birazcık kendimi iyi hissedince ağır, riskli hasta ciğerimle Meran’a gittim. Bir gün sağlığımın yerinde olacağına artık pek de güvenim yok.

-Düşman sadece sayı olarak on-on iki kat daha bizden güçlü değil, aynı zamanda donanım, yiyecek-içecek-barınma konusunda da bizden üstündüler. Yine de Sırplar ve Karadağlılar sadece bizleri değil orada doğanları da yenmişlerdi. Gönüllü Arnavutlar Türk ordusuna manevi dinginlik getirmişti. Berbat durumdaki ordu hızla ilerlese ve dirense de geri çekilme başlamıştı. Bu hala daha Osmanlı geleneğidir.”

Csaba Csóti “*Török járás Kaposvárán*” (*Kaposvár’da Türk Yürüyüşü*) adlı makalesinde Binbaşı Ali Mümtaz’ın sığınma ile ilgili açıklamasına yer vererek onun iddiasını değerlendirmektedir. Ali Mümtaz’ın iddiasına göre “*kuvvat üstünlüğünü gören garnizonun iki seçimi vardı: İntihar ya da sığınma. Binbaşının kendi itirafına göre hiçbir sığınmak arama utancı duymadan memnuniyetle “kılıcına yaslanırdı.” Ama erlerinden bunu bekleyemezdi. Onlar ona liderleri olarak çok bağlıydılar. “Csóti’ye göre” Çağdaşları bütün bunları yurt sevgisinin en güzel kanıtı olarak görüyorlardı. Oysa sadece Osmanlı kültürünün bir özelliğinin belirtisinden söz ediliyordu. Zira topu topu 34 yaşında bir subayın sözlerinden belli olmuştu ki intihar çaresizlik nedeniyle,*

aklından geçmemiştir. Büyükannesi ve annesi Osmanlı adetlerine göre sığınmayı bir korkaklık olarak görüyordu.¹²⁹ Çağdaş Macar kamuoyu özellikle Rus ilişkilerini istediği gibi kullanan Sırp'ları barbarlar olarak gösterme'yi isterken, çoğu kez 2-3 Avrupa dilini konuşan Türk subaylarını uygarlık savaşçıları olarak gösterme'yi istiyordu. Binbaşı Ali Mümtaz'ın durumunda da bu böyle idi. Binbaşının Fransızca kültürü onu Kaposvár-lılar için centilmen yapmıştı. Çoğu Somogy'li vatandaşlar Taşlıca Garnizon Komutanı'nın serkeş askerlerini sıkça, düşmanlarına karşı davrandığı gibi "Balkanlı" yöntemle cezalandırdığını bilmiyorlardı. Türk binbaşının temsil ettiği fanatizm hayranlık uyandırıyordu." Csóti bu konuda ayrıca "Kaposvár sakinlerine mültecilerden güzel hatıralar kalmasında Türk savaşçıların adaletin savaşçısı olarak olumlu kahraman olarak gören romantik ve idealize bakış açısının büyük rolü olduğunu" ifade etmektedir.¹³⁰

Yazarın savaş koşullarından arındırılmış bu bakış açısına karşı, Ali Mümtaz Bey'in Somogyvármegye için yazdığı ve 15 Ocak 1913 tarihinde yayınlanan "Törökország veresége" (Türkiye'nin Yenilgisi) adlı yazısında ifade ettikleri Balkanlarda Türk yenilgisinin nedenlerini yansıttığı gibi, bu büyük tablonun içinde küçük bir figür olarak geri çekilişin kendilerini Kaposvár'a sürüklediği bir grup Türk askerinin neden geri çekildiği sorusuna ışık tutabilecek niteliği ile önem arz etmektedir.¹³¹

"Türk yenilgisinin esas nedenlerini bilmek için Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi konumunu, askeri durumunu, hazırlıklarını, donatımını, eğitim kademesini, harekât tarzını, subayların düşünce yapısını ve savaş ilanıyla düzenlenen stratejik durumunu derinlemesine anlamak gerekmektedir.

Ben sadece askerim, politikacı değilim. Diğer subaylar gibi politikayla ilgilenmedim ve subayların bu açıdan düşmanıyım. Yine de ilgili her mesleki eser, siyasetin savaş gücüyle omuz omuza birlikte hareket etmesi gerektiğini, barışta yapılan ön çalışmanın temeli zafer için gerekli olduğunu ve her fırsattan yararlanılması gerektiğini, bu temeli en iyi şekilde güçlendirmeyi öğretmektedir. Milli Savunma Bakanı, Genelkurmay Başkanı'nın vs. çalışmaları kadar askerlerinki de doğal olarak yüksek dereceli görevlerdir.

Moltke, bu büyük başkumandan, savaş planlarını inceleyerek, Avrupa'daki her bir devletin gücünü ve zayıflığını dikkat çekici, önemli ayrıntılarıyla bilmektedir ve buradan hareketle önemli görevlere sahip subayın, yani

¹²⁹ Csóti, "Török járás Kaposváron", s. 106.

¹³⁰ Csóti, "Török járás Kaposváron", s. 106-107.

Ali Mümtaz, "Törökország veresége", *Somogyvármegye*, 1913.01.15. , s.1. Yazının altında "bu makaleyi Plevlja mülteciler Türk askerlerinin Kaposvár'daki komutanı, Somogyvármegye için yazdı" ibaresi bulunmaktadır.

komutanların ve askerlerinin, kendisiyle dostluk içinde yaşayan ve belki de düşmanca davranışa sahip başka uluslar için kendi ülkelerinin iç siyasi durumunu, ilişkilerini tanıması gerektiğine özellikle ihtiyaç olduğu fikrindedim. Bu tanıma, derinlemesine olmazsa fakat en azından büyük bir kısmı bilinirse subayın öz güvenini geliştirir ve tamamen bilgisiz biri gibi imkân dâhilinde daha hızlı karar verir, ama zaferin subayların politize olmasına yarar sağlamayacağını tekrar ediyorum.

Bir savaş planının ön hazırlığı için içeriye girebilecek düşman organizasyonunu, mevkillerini, harekât yöntemini ve içeriğini, emre hazır demir yollarını ve diğer ulaşım kaynaklarını, kısaca ülkenin her türlü özelliklerini tanımak gerekmektedir. Diyelim ki böyle büyük bir düşünceyle ve derinlemesine hazırlanan savaş planı bu zamanda geçerliliğini koruyabilsin! Askeri ve siyasi değişiklikler, zamanı geldiğinde sorumlu faktörlerin dikkate alınması, yani- artık bunun istenmesi durumunda- planların değiştirilmesi en hızlı şekilde ve büyük bir titizlikle uygulama için gereklidir. Örneğin gergin ilişkiler sürdüren dış devletler ittifak kurma eğilimine sahipken ve bunun üzerine aktif olarak güçlenmesi için diğer dış devletlerin sempatisini kazanmaya çabalarken, tehlike altındaki bu ittifaka yönelik askeri ve siyasi açıdan bunun engellenmesi ve belki de geç kalmadan kendi yararına fayda sağlaması gerekmektedir.

Bu, zaten devlet adamlarının meselesi. Bunu siyasetçiler düşünmeliydiler ve de yapmalıydılar. Makedonya sorunu on yıllardan beri havada asılı kaldı ve İmparatorluğun müzminleşen bir sorunuydu. Çok eskiden Türk-Bulgar savaşı ihtimalinden konuşulurdu. Yunanlılarla -Girit dışında- Epirus'dan dolayı eski doğu ihtilafı vardı. Sırp lar önceden beri eski Çarlık İmparatorluğu'nun yeniden kurulması için çabalamaktaydılar. Karadağ ise sınırların genişletilmesinde ayak diremekteydi ve bu sırada herkes silahlanmış ve hazırlanmıştı- tabi ki Türkiye'ye karşı! Adı geçen ülkelerden biri monarşizme karşı silahlanmamıştı, çünkü çıkarları öncelikle Avrupa'daki Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasından ibaret, özlemleri aşağı yukarı tekti ve her an ittifak ihtimalini hedeflemişlerdi.

Türk diplomatlarının her türlü araçla ve büyük bir enerjiyle bu ülkelerin ittifakını engellemesi gerekmekteydi. Balkan devletlerinin önüne bir veya iki büyük gücü kazanarak, üzerlerine baskı uygulayarak, yöntemlerinde birinin minnettarlığıyla diğerinin de yenilgisiyle giderilemez engeller çıkarılabırdılar.

Eğer bütün bunlar başarılamadıysa ve savaş olasılığı bulunmasına rağmen kendi ordumuzu her türlü olasılığa hazırlamak gerekmekteydi ve eğer hala muhtemel savaşın sonucu belirsizse Balkan devletlerinin yöneti-

miyle görüşülmeliydi. Onlara birazcık engel olunmalıydı ve o zaman, sonrasında bu kadar kurban verilmezdi.”

“Sığınma meselesinin” ya da Türk askerlerinin Macaristan’a gelişinin aradan zaman geçmesine rağmen belleklerde yer ettiği I. Dünya Savaşı sırasında, 1914 yılında yayınlanan Somogyvármegye Almanagi’ndan anlaşılmaktadır. Almanak’ta “A török menekültek Kaposváron” (Kaposvár’da Türk Sığınmacılar) başlığı altında (bk. Ek.9) Türk askerlerinin Kaposvár’daki yaşamlarından söz edilmekte, “Monarşi bölgesine nasıl geçtikleri” üzerinde de durulmaktadır. Buna göre “Karadağ ana ordusu onları diğer kolordudan ayırmıştı. Bütün bir kolorduyu kesip ayırdıklarının farkına gece olduğu için varamamışlardı. Ancak şafak vakti diğer koldan Sırp kuvvetlerinin üç kolordusu yaklaşıyordu. Onlar için korkunç saatler gelmişti. Başkumandan Ali Mümtaz derhal durumu fark etmişti. 120.000 kişiye karşı 2400 kişi idiler.” Bütün bunlar da sığınmanın gerekçesini oluşturuyordu.¹³²

Sığınma her ne şekilde gerçekleşirse gerçekleşsin Kaposvár’da bulunan Yüzbaşı Naci Bey’e annesinin gönderdiği mektup bu meseleye damgasını vurmuş gibidir. Somogyvármegye’nin 8 Aralık 1912 tarihli “Levél egy török menekülthöz” (Türk Sığınmacıya Mektup) adlı yazıdan anlaşıldığına göre Yüzbaşı Naci İstanbul’da yaşayan annesine bir mektup gönderdi. Savaş alanını terk etmeye mecbur kaldığı ve sığınmacı olarak Kaposvár’a getirildiği haberi verildiğinde o da oğluna bir mektup yazdı. “Birkaç gün önce geldiği belirtilen” mektubun içeriği kısmen şöyle idi:¹³³

“Sevgili oğlum!

Mektubunu memnuniyetle okudum. Hâlbuki ben hala savaş alanında olduğuna inanmıştım. Ve esasen sığınmacı olarak başka bir ülkenin kölesi olacağını da düşünmemiştim. Her ne kadar hayatta olmandan dolayı memnunluk duysam da yine de oğlumun bir kahraman gibi, vatan şehidi olarak orada savaş alanında düşmüş olmasını daha çok isterdim. Oğlumun korkak olmadığını ama yine de daha sonra esir olarak eve döndüğünde ve sığınma nedeni sorgulanarak kendisinden hesap sorulduğunda acı çekeceğini çok iyi biliyorum. Biliyorum, korkaklık suçlamasını üzerinden atacaksın ama oğlumun korkak olmaması, sığınmaya mecbur olması insanları ikna etmeye yetmeyecektir.

Burada üzüntü içinde yaşıyoruz. Yasın her türlü var. Erkek kardeşin Kırkkilise savaşında ve akrabalar arasında çok sayıda kişi savaşta öldü...”

“Bir annenin oğluna yazdığı mektubu” yayınlayan gazete, sonra şu yorumu yapmaktadır:¹³⁴

¹³² “A török menekültek Kaposváron”, *Somogyvármegye Almanachja*, 1914, s. 264.

¹³³ “Levél egy török menekülthöz”, *Somogyvármegye*, 1912.12.08., s. 4.

¹³⁴ “Levél egy török menekülthöz”, s. 4.

“Bunları, bir oğlunu savaşta kaybeden ve daha sonra yurduna döndüğünde Kaposvár'daki sığınmacı oğlu Yüzbaşı Naci'nin suçlu bulunarak, korkaklıkla suçlanmasından korkan kahraman Türk anne anlattı.

Macar tarihi, yurt sevgisinin örnek figürleri olarak kahraman vatansever kadınlarla doludur. Bu tarz bir anne sevgisini ise belki dünya tarihinde henüz görmedik. Türk anne oğlunu seviyor, oğlunun yaşamasından memnuniyet duyuyor ama savaşta şehit düşmüş olmasını ve kahraman gibi adının hatırlanmış olmasını daha çok istiyor!..”

C. Gündelik Yaşam

1. Türk-Macar Dostluğu ve Etkinlikler

Türk askerleri daha garnizonlara geldiği ilk günlerden itibaren dostluk ve sempati duygularını ifade eden Macar halkının ilgi odağı oldu.¹³⁵ Halk onlara gittikçe alıştı. Türk dostluğu etrafında kenetlenerek¹³⁶ onlara yardım etmek için etkinlikler düzenlendi.¹³⁷ 15 Kasım'da ikinci kez Barcs'a gelen Türk askerlerine “*Barcs sakinlerinin konukseverliklerini göstermek için günler öncesinden para toplamak için gayret sarf ettikleri ve toplanan para ile 130 Türk askerinin her birine bir ekmek, 5 adet elma, bir paket sigara-tütün ve bir fincan kahve verme imkânının sağlandığı, subaylar için ayrı bir karşılama yapıldığı*” göz önüne alınırsa daha ilk günlerden itibaren halkın bir yardım yarışına girdiği görülmektedir.¹³⁸ Kaposvár halkı ise birçok defa yardım baloları düzenleyerek para topladı. Onlar Kaposvár Şeker Fabrikası'ndan yardım olarak tütün, sigara, kahve, çikolata, şeker, sıvı yağ aldılar.¹³⁹ Türk askerleri ile dostluk kuran Macar erler de ikramlarını esirgemediler. Kaposvár'lı er István Csóti'nin anlattıklarına göre “*Türk askerleri ile kışlanın avlusunda arkadaşlık yapıyorlardı. Onlara sigara ikram ediyorlar ama onlarla bir kelime bile konuşmıyorlardı.*”¹⁴⁰ Askerler en çok “*Türklere sempatisini bir-iki elma, sigara teklif ederek ifade etmeye çalışan küçük öğrencilerin gösterdiği sevgiden memnun kalıyorlardı.*”¹⁴¹ Onlar için sık sık düzenlenen ziyafetlerde bu ilgi ve dostluğun

“A török menekültek Kaposváron”, s. 4-5; Balla, “Rossz szomszédság török átok? Muzulman menekültek Magyar kaszányákbán az első Balkán-Háború idején”, s. 64; Csóti, “Török járás Kaposváron”, s. 105; “Török katonai emigrációs tábor Kaposváron”, s. 8; “Török harcosok Kaposváron”, s. 3; “Török katonák Barcsen”, s. 4; “Török katonák Lőcsén”, s. 2.

¹³⁶ “A török katonák elutazása”, *A Miskolci Estilap*, 1913. Július 4., Borsod-Abaúj-Zemplén İl Arşiv Müdürü Lehel Somorjai tarafından gönderilen 27 Eylül 2012 tarihli bilgi; “Török katonák Miskolcon, 1912”, Borsod-Abaúj-Zemplén İl Arşiv Müdürü Lehel Somorjai tarafından gönderilen 1 Şubat 2012 tarihli bilgi; “A török menekültek Kaposváron”, s. 263-265.

Csóti, “Török járás Kaposváron”, s. 106; “Török menekültek Barcsen”, s. 4.

¹³⁸ “Török menekültek Barcsen”, s. 4.

¹³⁹ Balla, “Rossz szomszédság török átok? Muzulman menekültek Magyar kaszányákbán az első Balkán-Háború idején”, s. 64; “Török katonai emigrációs tábor Kaposváron”, 1912.XI.3.-1913.VII., s.4.

¹⁴⁰ “Török katonai emigrációs tábor Kaposváron”, s. 8.

“Török katonák Lőcsén”, s. 2.

derecesini gösterir nitelikte idi.¹⁴²Kaposvár'ın bir bölgesi olan Ivánfá'da gazeteci János Gruber'in Türk subaylarını yemeğe davet etmesi, böyle bir dostluğun izlerini taşımaktadır. Gruber "*Török világ Ivánfán*" adlı hatıralarında bu davetten Türk-Macar dostluğundan uzun uzun söz etmektedir. Türk subaylarıyla birlikte yemek yiyen teğmen oğlu sayesinde bu subaylardan birkaçıyla tanışan Gruber Avrupa dillerini bilen ve gerekli iletişimi kuran bu subayları "*Macar pilav gününe*" davet etmesi ile 8 Aralık Pazar günü öğleden sonra saat 16.00 civarında grip hastalığından kurtulmaya çalışan Yüzbaşı Salih Zeki, Ankara doğumlu Yüzbaşı Hüseyin Naci, İzmir kökenli Üsteğmen Hasan Hayri ve Üsteğmen Hasan Niya-zî'nin Gruber'in çocukları ile birlikte gelerek koyu bir sohbet ortamına geçilmesi bunu yansıtmaktadır.¹⁴³Her iki tarafın bayram kutlamaları da bu bağlamda değerlendirilebilir. 10.11.1912 tarihli Somogyvármegye gazetesi "*Ünnepeltek a török menekültek*" (*Türk Sığınmacılar Bayram kutlayacaklar*) adlı yazısında Türkler için bayramın yaklaştığını bildirmektedir. Türklerin bayramları hakkında bilgi veren gazete, şehrin konukseverliğini gösterebilmek için bu vesile ile Türk subaylara (bk. Ek.10) iki koyun hediye ettiğini de eklemektedir.¹⁴⁴ (Bk. Ek.11) Ayrıca Macarların Paskalya bayramında Pécs şehrinin Kaposvár'dan gelen konukları ağırladığı aynı gazetenin 29 Mart 1913 tarihli sayısında yer alan "*A Kaposvári török tiszték Pécsen*" (*Kaposvárdaki Türk subayları Pécs'te*) adlı yazıdan anlaşılmaktadır.¹⁴⁵Bu konuda ziyaretler de birbirini izledi. 24 Ocak 1913'te Arşidük József Kaposvár'da onları ziyaret etti. Garnizonu denetledi. Onuruna verilen ziyafette Türk subayları da yer aldılar. Yemekten sonra Arşidük, Binbaşı Ali Mümtaz ile Fransızca olarak sohbet etti. Ali Mümtaz Kaposvár'dan memnun kaldıklarını sıcak sözlerle ifade etti.¹⁴⁶ Aynı gün Ali Mümtaz Budapeşte'deki Türk Şehbenderini ziyaret etti. Ali Mümtaz 25 Ocak'ta Macar İçişleri Bakanı ile görüştü.¹⁴⁷ Doğal olarak gazeteciler de baş ziyaretçilerdendi.¹⁴⁸Macarların gösterdiği konukseverlikten oldukça memnun olan Türk askerleri her vesile ile bunu ifade ettiler.¹⁴⁹ Barcs'taki sıcak karşıla-

Balla, "Rossz szomszédság török átok? Muzulman menekültek Magyar kaszányákbán az első Balkán-Háború idején", s. 64.

Gruber, "Török világ Ivánfán", s. 176-181.

¹⁴⁴ "Ünnepeltek a török menekültek", *Somogyvármegye*, 1912.11.10, s. 5-6.

¹⁴⁵ "A Kaposvári török tiszték Pécsen", *Somogyvármegye*, 1913.03.29., s. 4.

¹⁴⁶ Balla, "Rossz szomszédság török átok? Muzulman menekültek Magyar kaszányákbán az első Balkán-Háború idején", s. 65.

Balla, "Rossz szomszédság török átok? Muzulman menekültek Magyar kaszányákbán az első Balkán-Háború idején", s. 65.; "Török katonai emigrációs tábor Kaposváron", s. 9.

¹⁴⁸ "Török Harcosok Kaposváron", s. 3.

¹⁴⁹ Balla, "Rossz szomszédság török átok? Muzulman menekültek Magyar kaszányákbán az első Balkán-Háború idején", s. 65; "Elviszik a török menekülteket", *Somogyvármegye*, 1912.12.22., s. 4-5; "Megszökött a török tiszték", *Somogyvármegye*, 1913.02.08, s. 3; "A Török menekültek Barcsen", s. 4; "Ali Mümtáz a polgármesterhez", *Somogyvármegye*, 1913.05.07., s. 1-2; "Megint

madan sonra Józsefstadt'a yerleştirilen askerlerden biri olan Asım Softaj Briboj'un (?) Józsefstadt'tan 18 Kasım 1912 tarihinde posta memuru József Szabó'ya yazdığı cevabi teşekkür mektubu bunu yansıtmaktadır. Şöyle ki:¹⁵⁰

"Sevgili József Szabó Bey!

Yüreğimizden gelen selamları kabul ediniz. Allah'a şükür sağlıklı bir şekilde geldik... Bütün Barcs halkına sıcak selamlarımızı gönderiyoruz. Barcs'ta trene bindiğimizde gözlerimiz yaşla doldu ve sizlerin bir ömür boyu unutulması mümkün olmayan candan konukseverliğin derin etkisini gözyaşları içinde anladık. Kendileriyle şahsen konuşma fırsatı elde ettiğim Sz. D. Bey'e ve B'ye, küçük kızları Mariska'ya selamlarımı iletmenizi rica ediyorum."

Basında çıkan yazılar, demeçler "*Türk ve Macar kardeşliği*" duygusunu yansıttı.¹⁵¹ Bu konuda Binbaşı Ali Mümtaz Somogyvármegye gazetesi çalışanına şunları söyledi:¹⁵²

"Hristiyanların medeniyet adına medeni olmayan Türkiye'ye savaş ilan ettikleri söyleniyor. Bu gülünç ve yalan bir iddiadır. Müslümanların Sırpardan çok daha büyük bir medeniyeti olduğunu ve Muhammed'in halkının medeniyete karşı medeni bir hale kısa sürede asla gelemeyecek olan bu yarı ilkel Balkan halkından eğer isterlere çok daha büyük eğilimi olduğunu size söyleyebilirim. Macarları çok seviyoruz. Onlar bizim doğuştan kardeşlerimiz...' Sırbistan ve Monarşi (Avusturya-Macaristan) arasındaki gerginlikten ve kısa sürede sonuçlanabilecek bir savaştan söz ettik. Türklerin yenilgisinin intikamını almak için çıkmak çıkmak gözlerle, güçlü ve etkili bir sesle yarbay şöyle dedi: 'İnşallah Allah gösterecek! Macar kardeşlerimiz arasında kendimizi yabancı olarak görmemek te yabancı topraklardaki bu karşılama bize iyi gelmişti. Bu ilgiden son derece memnunuz.' O konuşmasını 'yaşasın Macar biraderler, en yakın dostlarımız' diye bitirdi."

"*Kardeşlik konuşmaları*" etkinliklerle bütünleşti. Kaposvár'da bulunan ve spor alanında çok sayıda başarı elde eden, seyircilerin sempatisini kazanan "*Kardeşlik Spor Kulübü*", "*Kardeşlik*" akşamı kabaresi düzenlemeye karar verdi. Etkinlik hakkında başka bir bilgi bulunmamasına rağmen, Somogyvármegye'nin "*Török dalárda Kaposváron*" (*Türk Korosu Kaposvár'da*) adlı yazısından ve verdiği ince ayrıntılardan anlaşılacağı üzere üzerinde epey çalışılıp sahneye konulduğu düşünülebilir. Buna göre "*Spor kulübü kış sezonunda bu kabare suaresiyle seyircilere büyük sürpriz*

eltünt két török tiszt", *Somogyvármegye*, 1913.03.05., s. 2.

¹⁵⁰ "Török menekültek Barcs", s. 4.

"Török emlékünne Turbékön", *Somogyvármegye*, 1913.11.18., s. 2; "Elviszik a török menekülteket", s. 4-5.

¹⁵² "Elviszik a török menekülteket", s. 4-5.

yapmıştı. Genel istek üzerine dans gösterisi de sunacak olan Kabare, Turul Otel'i'nin büyük salonunda 7 Şubat günü saat 9.30'da sahne alacaktı. Davetiyeler dağıtılmaya başlandığı daha ilk günden itibaren bilet rezervasyonu yaptırmak için büyük bir ilginin olduğu görüldü. Kulüp üyeleri Rejisör Dr. Emil Kiss, Dr. László Beöthy, Imre Farkas, Lajos Ifjú, Dr. Sándor Matolcsy, József F. Nagy, Ferenc Lengvári, Győző Orf, Dr. József Vince, József Matolcsy, ve Ernő Boskovitz'den oluşuyor ve seyirciler bu isimleri eskiden beri tanıyorlardı. Rejisör Ferenc V. Sima ile başarıyı yakalamak için çalışıyordu. Program hakkında ayrıntılı bilgi veren gazetenin "Türk Korosu Kaposvár'da" adlı başlığından, programın can alıcı noktasının rejisörün büyük önem verdiği ve bağış elde etmek için sahneye çıkacak olan Türk koro ekibi idi. Türk korusu orijinal Türk şarkıları sunacaklar ve büyük ilgi görecektlerdi. Kardeşlik kabaresinin sezonun en parlak suaresi olacağından emindiler. Biletler A. Boskovitz ve oğullarının kuyumcu dükkânından alınabilecekti."

Türk askerlerinin Macaristan'a gelmelerinin bir diğer yönü Macarlar açısından geçmiş hatıraları canlandırması, tarihte Türk-Macar ilişkilerine, Türk tarihine, kültürüne yönelik ilginin yeniden alevlenmesidir. Askerlerle ilgili haberler verilirken mutlaka geçmiş gözönünde tutulmuştur.¹⁵³ Çünkü bu konudaki ifadelerle göre "geçmişte Macar Krallığı Türk kılıcı önünde eğilmiş, yaklaşık 200 yıl süren mücadeleler olmuştu. Bunu unutmamışlar, nefret de etmemişlerdi. Şimdi tarih Türklerin hayatında başka bir sayfa açıp "Hilal'in" parlaklığı solarken birden bire dostça duygular onlardan yana çevrilmiş, bu tür duygularla dolup taşarak onları kabul etmişlerdi."¹⁵⁴ Şimdi de "Türk Hilali'nin ışığının tekrar yanması için mücadele edenleri selamlıyor, Türk ordusunun zafer kazanmasını diliyorlardı."¹⁵⁵ Artık tek-tük Türk-Müslüman nüfus da eski Türk dünyasından geriye kalan sakinler değillerdi."¹⁵⁶ Fakat János Gruber geçmişte bir "Türk dünyasının" olduğunu "Török világ Ivánfán"(Ivánfa'da Türk dünyası) adlı yazısında (bk. Ek.12) hatırlatmaktadır. Gruber'in hatıralarına göre Pecs Piskoposu'nun ev sahipliğinde, Milenyum Sergisi'nin arkeoloji bölümünde killi topraktan hazırlanmış bir şarap kupası bile Türkleri hatırlatıyordu. Kupanın üzerinde çoğu kişinin dikkatini çeken şu yazı bulunuyordu:

"Türkler Kaposvár'a yerleştiklerinde
Ivánfa'da çok içtiler benden."

¹⁵³ "Ali Mumtáz Levele", *Somogyvármegye*, 1913.02.13., s. 2; "A török menekültek Kaposváron", *Somogyvármegye Almanachja*, s. 263; Lévai József György, *A Betyár Koponyája*, s. 129; "A Török menekültek Kaposváron", s. 4-5; Gruber, "Török világ Ivánfán", s. 176-181; "Előadás a török-kökről", *Somogyvármegye*, 1913. 01.14., s. 3.

¹⁵⁴ "A Török menekültek Kaposváron", *Somogyvármegye Almanachja*, s. 263; "A Török menekültek Kaposváron", s. 4-5.

"Ali Mumtáz levele", *Somogyvármegye*, 1913.02.13., s. 2

¹⁵⁶ Lévai József György, *A Betyár Koponyája*, s. 129.

Gruber'e göre bu yazıdan çıkarılan sonuç *"Türklerin hâkimiyeti sırasında Kaposvár beyinin ve kurmayının, Ivánfalı bağ sahipleri oldukları, onların hiç şüphesiz bağlık alanların en değerli bölümüne sahip oldukları idi. Bu durumda Türklerin üzümlerini suyundan takdire şayan bir şekilde yudumladıkları kesindi. Uzun süren hâkimiyet döneminde iklime, Macar alışkanlıklarına ve değerlerine asimile olmaları doğaldı."*¹⁵⁷

Sergide Macar zanaatkar, usta çömlerçi Jóska Kovács'ın dikkatini bu kupa çekmiş ve kupanın örneğinden yaklaşık 200 tane hazırlamış ve kupalar çok rağbet görmüştü. Gruber'in Türk subaylarını davet ettiği yemek saatleri Türk-Macar dostluğundan, tarihinden, kültüründen söz edilen sıcak sohbet ortamına tanıklık etti. Ortak pek çok nokta keşfedildi.¹⁵⁸

Gruber Türk subaylarının fiziki görünüşünü Macarlara benzetmişti. Bu konudaki izlenimlerini şöyle nakletmektedir:¹⁵⁹

"Teselyalılar, Anadolular ve İzmirililer Macar kardeşlerle kadehlerini tokuştururken artık daha farklı toplulukları düşünmeye çalışalım ve sivil kıyafetlerle Macarvari yüz ifadeleri ile tıpkı Macar gibi olduklarına inansınlar. Hasan Hayri görkemli askeri kıyafet içinde ve tıpkı bir Macar süvari üstegmeni gibi boyalı siyah saçıyla, güzel bıyığıyla göründü. Ama diğer taraftan onlar da Kaposvárlıların yüzünün onlara vatansever dostlarını hatırlattığını kaydettiler. Hayri başlığını yıldırım hızıyla başına taktı. Hakikaten aklıma önünde Anadolu'nun güzel, küçük hanımlarının çok mahcup olacakları fikri geldi."

Gruber'in başından geçen gülünç bir olay da geçmişiyse bir bağlantı kurmasına neden olmuştu¹⁶⁰ Şöyle ki:

"Nakışlı kilise kıyafeti giymiş, bağcılık yapan komşum "Müftü Dr. Zimmert" şeklinde Türk dostlarına tanıtılan sevgili başrahibimiz aramıza katıldığında sohbet doludizgin devam etmekteydi. Bu şekilde tanıtıldığında sesli kahkahalar atıldı. Fakat onlar da (belki de Anadolu diyalекtiyle) başrahibin aslında "müfti" olarak adlandırıldığı ifade edilerek itibarları korunmaya çalışıldıysa da Türk beyler gülmüyorlardı. Oysa bunun gerçekte Türkçe adlandırmasının "müfti" olduğunu çok iyi biliyorum. Olgunluk sınavını verdiğinde iyi tabiatlı bölgesel eğitim müfettişimiz daha sonra Pécs başrahibi olan Dr. Károly Fesztl, beni tamamen İslam dininden bir sınav yapmıştı. Sınav sırasında bana aniden Türklerde başrahibin ne şekilde ifade edildiğini bilip bilmediğimi sordu. Şeyhülislam cevabını verdim. "Sadece kilisenin

Gruber, "Török világ Ivánfán", s. 176.

¹⁵⁸ Ayrıntılı bilgi için bk. "Török világ Ivánfán", s. 176-181.

¹⁵⁹ "Török világ Ivánfán", s. 177.

¹⁶⁰ "Török világ Ivánfán", s. 178.

ruhani liderini sormadım, bunu herkes bilebilir. Aynı zamanda Türk başrahiplerini de sordum” dedi. Cevap verirken geciktim. Arkadaşlarım ilk sıralardan “müfti” diye fısıldadılar ama ben aslında heyecanımdan tam olarak anlayamadım ve gururla “bufti” dedim. Ortamın ciddiyeti aniden kakhahalarla doldu. Bu sırada hiç kimse tarafından güldüğü görülmeyen müdürümüz de (mükemmel bir matematikçi olması boşuna değil) gülmeye başlamıştı. Asla unutamayacağım bu anı değerindeki dakikalarda “müfti” adlandırmasını işte bu şekilde öğrenmişim.”

Çalınan marşlarla hareketlenen ortam “*Teğmen Biringer’in dans gösterisinden sonra karşılık olarak ara sıra da olsa neşeli bir yapıya sahip olan Naci’nin, başrahibin isteği üzerine*” Gruber’in ifadesiyle, “*özellikle ellerin zarif bir oyunu olan Anadolu dansını, Kolo ve Çardaş’ın bir karışımını sunmasıyla*” renklendi.¹⁶¹

Sohbet ortamında keşfedilen başka bir ortak yön “*dil*” meselesi oldu. Şöyle ki:¹⁶²

“Naci, bu Türk Mezzofanti, yaklaşık on dil konuşuyor; Fransızca ve Almancayı mükemmel derecede biliyordu. Hasan Hayri de her iki dilde pratiğe sahipti. Ama Almancada kendini daha iyi ifade edebilmekteydi. Hasan Niyazi’nin, nadiren gelen misafirlerimizin bir aylık ikameti esnasında Türk mimiklerini çok iyi öğrenen oğlum Kázmer’le arası oldukça iyi idi. Ben de az da olsa Almanca dil bilgilerimi toparladım... Büyük dil yarışmalarında Fransızca ve Almanca sohbetler yapmak bayanlarımızın en kolay işiydi. Ancak dillerin hızlı öğrenilmesi konusunda kısa bir süre içerisinde’ sohbeti basit şekilde mükemmel Macar aksanıyla ifade eden, hatta dil merakını kurcalayan ifadelerde bile Macar gibi konuşabilen Naci’nin yarattığı bu şaşkınlık uyandıran yetenek hepimiz için sürpriz olmuştu... Bizim sevgili müftümüz heyecanlı Naci’nin yanına hemen oturtuldu. Onu Macarcadan hızlı ve adamakıllı bir sınava tabi tuttu. Bu zor sınava rağmen komutanımız kendini ispatladı. Diğerlerinin dışında, başrahip tarafından kâğıda yazılan on binli rakamları hızlı ve hatasız vurguyla Macarcaya çevirdi... Bizden söz etmemek kaydıyla misafirlerimizden Türkçe konuşmalarını rica ettim. Pek tabii ki Türkçeden daha melodik bir dil Macarca olabilir. Doğudaki kardeşleri olduğumuzun boşuna olmadığını söylediler. Yüzyıllar öncesinden bu bilince sahip olmuş olsaydık bugün Avrupa haritası farklı bir şekilde görünecekti. En azından şu anda dil akrabalığımızdan emindim. Somogy’ye

¹⁶¹ “Török világ Ivánfán”, s. 179.

¹⁶² “Török világ Ivánfán”, s. 178-180.

*Macarların Paskalya Bayramı’nda Kaposvár’dan Pécs’e giden Türk subayın “*dört aydır Kaposvár’da yaşadığı ve gittiği her yerde Macar dilini anlayabildiği*” haberi bulunmaktadır. Bu subay Naci Bey olabilir. (İlgili haber için bk. “A Kaposvári török tisztték Pécsen”, s. 4.)

ait çakımı peyniri dilimlemek için çıkardım. Çakıyı görür görmez “çakı” sözcüğünü sevinçle bağırıldılar. Sonra üsteğmen Hairy’ (Hayri) nin kalpağına ne dendiğini sordum. “Kalpak” diye cevapladılar ama “şapka” kelimesinin de kullanıldığını söylediler.

Ülkemize yaptıkları ilk ziyaretleri sırasında Mária (Meryem) resminin önünde durduklarını ve Naci’nin hemen küçük bir dini fikir teatisine girdiğini burada anlatmak benim için ilginç bir anı. “Meryem’i biz de tanıyoruz ve aynı şekilde Muhammed’e benzer şekilde peygamber olan Mesih’e saygı duyuyoruz” dediler. Onlar için her şeye kadir olan Allah’tır.”

Sığınma meselesinin de bu dost meclisinde anlatıldığı ortamdan Gruber’e geçen duygu ve düşünceler¹⁶³, Türk milletinin tarihte Macar özgürlük savaşçılarına uzattığı yardım eline karşı Macar milletinin toplumsal hafızasında yer edinen şükran duygularının¹⁶⁴ Gruber’in şahsında tebarüz etmesi gibidir. Gruber geçmiş ile yaşadığı an arasında bağlantı kurmakta ve duygularını şöyle ifade etmektedir:¹⁶⁵

“Böylece yüzyıllar sonra Ivánfa’da Türk-Macar dostluğu cereyan etmişti. Bir gün efendilerin ve gâvur beylerin böyle hoş bir yakınlık kuracaklarına kim inanırdı ki!... Süleyman’ın iki yüz bin savaşçısı ile iç uyumsuzluktan ufalanmış kahraman birliklerimize hücum ettiklerinde kesinlikle başka bir ortam vardı. Ancak bunu Türk Koppanybeyi ve Tihany Kalesi yüzbaşısının Balaton buzu üzerinde süren ikili mücadelesinin onayladığı gibiburadaki davranışları sonradan uysal hale geldi. Misafirlerim olan bu iyi, kültürlü Türk subaylarını davet etmeyi iyi ki düşünmüşüm. Bu subaylar 44’lü subayların samimiyetlerini ve ilk önce Yarbay Emil Szommer’in eşsiz nezaketini içtenlikle hatırlayacaklardır.

Beni ise, üzgün vatansız büyüklerimize, bunlar arasında en büyüğüne, en büyük eziyetlerde, Rodosto’da (Tekirdağ) servilerin gölgesinde kalacak yer sunan o efendi ulusun evlatlarına biraz Macar inceliğini gösterebilmiş olmanın hissi mutlu etmişti.”

Türk tarihine ve kültürüne ilgi verilen konferanslarla kendini belli etti. “*Türk-ler yararına*’ Doğu Ticaret Akademisi Başkanı, Türk halk kültürünü Avrupa’ya tanıtan Dr. Ignác Kúnos’un Kaposvár’a geleceği haberi “*Fölolvasás a törökökröl*” (*Türkler Hakkında Konferans*) başlığı altında yer aldı.¹⁶⁶Kúnos tarafından verilen

“Török világ Ivánfán”, s. 181.

Çolak, “Macaristan’da “Dünya Savaşı’nın Resimli Kroniği: ‘A Világháború Képes Krónikája ve Türkler””, s.275; Çolak, “Birinci Balkan Savaşı Sırasında Macaristan’ın Kaposvár Şehrinde Bulunan Türk Askerleri ve Yaşamları (Macar Kaynaklarına Göre)”, s.347.

Gruber, “Török világ Ivánfán”, s. 181.

“Fölolvasás a törökökröl”, *Somogyvármegye*, 1912.12.29., s. 5-6.

ve “Belediye Konağı’nın büyük salonunda Türklerin aile hayatı, harem hakkında yanlış bilinenler ve doğruları açıklayan” bu konferans¹⁶⁷, önceden tahmin edildiği üzere büyük ilgi uyandırdı.¹⁶⁸ Savaşta şehit olan ve yaralıların ailelerine yardım edilmesi için düzenlenen konferansa Kaposvár’daki Türk subayları da katıldılar.¹⁶⁹

Geçmişe yönelik izlerin ortaya çıkarılması için yapılan çalışmalar da Türk-Macar dostluğuna bir katkı olarak görüldü. Tarihi öneme sahip olan Zigetvar yakınlarındaki Turbék beldesi de bunlardan biri idi.¹⁷⁰ Zigetvar kuşatması sırasında vefat eden Sultan Süleyman’ın iç organlarının gömüldüğü yer olarak bilinmekte idi. Aynı yer Macarlar tarafından Katoliklerin kutsal yeri haline getirilmiş “Meryem’in göğe yükselmesi yortusunun” anıldığı yer haline gelmiş ve bir şapel yapılmıştı. Hakkında XVII. yüzyılda Macarların “Turbék” (Türbe, Türbelik) olarak adlandırdığı ile ilgili kayıtların bulunduğu bu yer, önce “Turbék” daha sonra da “Turbék” sözcüğünün ortaya çıkmasına neden olmuştu. Türk ve Macar tarihi kaynaklarına dayanarak burasını keşfeden oryantalist Gyula Mészáros bu yerin bir hatıra tablası ile belirlenmesi için bir girişim başlattı. Budapeşte Başşehbenderi Fahrettin Bey plan hakkında hükümete bilgi verdi. Verilen talimata göre Turbék Katolik Kilisesi’nin duvarına Türkçe-Macarca yazılı bir hatırat tablasının konulmasını memnuniyetle kabul eden Pecs Piskoposu Kont Gyula Zichy’yi aradı. Ancak savaş çıkınca plan geri kaldı. Fahrettin Bey’in yerine gelen yeni Başşehbender, Türk dilinin ve edebiyatının seçkin siması Ahmet Hikmet (Müftüoğlu) Bey, diplomasi görevinden başka bu görevin Türk ve Macar milletleri arasında güçlü bir bağ oluşturmak için önemini bildiğinden heyecanla çalıştı.¹⁷¹

Yapılacak törenin düzenlenmesini üstlenen Zigetvar Belediyesi Türk-Macar dostluğunun mührü olacak olan bu tarihi törenin adına yakışır biçimde olması için çaba sarfetti. Törende Somogy ili ve komşu iller hükümet tarafından temsil edilecekti.¹⁷² Basında geniş yer tutan ve Turbék Kilisesi’nin duvarına asılan Sultan Süleyman hatırat tablası büyük ve görkemli bir törenle açıldı.¹⁷³

Somogyvármegye gazetesi törenin yapılışı hakkında şu bilgileri vermektedir:¹⁷⁴

¹⁶⁷ “Előadás a törökökröl”, *Somogyvármegye*, 1913.01.14., s. 3.

¹⁶⁸ “Főelőadás a törökökröl”, s. 5-6; “Előadás a törökökröl”, s. 3.

¹⁶⁹ “Előadás a törökökröl”, s. 3.

¹⁷⁰ “Török emléktábla Somogyban”, *Somogyvármegye*, 1913.11.16, s. 5.

“Török emlékünnepe Turbékban”, *Somogyvármegye*, 1913.11.18, s. 1-2.

¹⁷² “Török emléktábla Somogyban”, s. 5.

¹⁷³ “Török emlékünnepe Turbékban”, s. 1-2.

“Török emlékünnepe Turbékban”, s. 1-2.

*Csóti, “Törökjárás Kaposváron” adlı makalesinde bu konuda tören sırasında “Somogy vilayet merkezinde konuk olarak bulunan Türklerin koro halinde sahneye çıkmasının” büyük ilgi gördüğünü yazmaktadır. (bk. “Törökjárás Kaposváron”, s. 107.)

"Tören vesilesiyle Zigetvar sokakları bayraklarla donatıldı ve aydınlatıldı. Türk misafirler, Türk Başkonsolosu Ahmet Hikmet ve ünlü oryantalist Gyula Mészáros'un düzenlemesiyle cumartesi akşamı Zigetvar'a geldiler. Burada yerel kilisenin başpapazı József Herger'de konakladılar. Onların dışında daha iki başkonsolosluk görevlisi ve Budapeşte Türk birliğinin çok sayıda üyesi ve Türk öğrenciler de geldiler. Onlar Zigetvar Belediyesi'nde ağırlandılar. Somogvármegye ilini temsilen Vilayet Başkatibi Ödön Krieger ve Kaposvár Temsilciler Kurulu'ndan çok sayıda üye bulunmaktaydı. Zigetvar Noteri Dr. Ernő Rusa, cumartesi akşamı konukevinde Türkleri ve gelen misafirleri topladı. Dr. Ernő Rusa, akşam yemeği verdi ve misafirler onuruna Türkleri, konuksever ev sahibini ve karısını samimiyetle kutladı.

Açılış töreni Pazar günü öğleden önce yapıldı. Misafirler belediye evinde saat on civarında toplandılar... Turbék Kilisesi'ne ulaşıldığında top sesleriyle karşılandılar. Tören Himnusz'u okuyan Zigetvar korusuyla devam etti. Ardından Başkonsolos Ahmet Hikmet Bey, Türkçe bir konuşma yaptı. Konuşması esnasında hatırat tablası üzerinden örtü düştü. Hatırat üzerinde şu yazılar görülebiliyordu:

"Yaşayan ve ebedileşen Zigetvar Kuşatması'nın 794. senesinin, sefer ayının 22.gününde Majesteleri için ebedi evine taşınan Gazi Kanuni Sultan Süleyman Han'ın, kalbi ve iç organları bir zamanlar anıt mezar olan bu yere gömülmüştür. Tanrı onu affetsin! Ahmet Hikmet Bey, Hicri takvime göre 1331'de Budapeşte Başkonsolosluğu zamanında onu hazırlamıştır.

Sonrasında koro Türk marşını aşağıdaki sözlerle okudu... Türkler milli marşlarının derin akortlarını duyduklarında gözleri yaşarmaya başladı ve onu duygulanarak dinlediler. Sonra Dr. Gyula Mészáros Başkonsolos'un konuşmasını Macarcaya çevirdi. Baş Katip Gyula Vargha hatırat tablasını Belediye adına aldı ve Dr. Ernő Rusa coşkulu konuşmasını yaptı.

Korona'da ziyafet verildi. Yerel kilisenin başpapazı József Herger, ilk kadehi kaldırarak Türk konuklara 'çok yaşayın' dedi. Ardından Başkonsolos Ahmet Hikmet Türkçe olarak seslendi. Dr. Gyula Mészáros onun konuşmasını Macarcaya çevirdi. Şehir adına Başkatib Ödön Krieger, Kaposvár şehrinden János Tankovics yüksek sesle güzel şeyler söyleyerek kadeh kaldırdılar. Sonrasında Dr. Béla Kriszt, Dr. Béla Tóth ve daha çok sayıda kişi konuşma yaptı. Macar diliyle seslenen ve Macar ve Türk gençliğinin arkadaşlığı için kadeh kaldıran Budapeşte Teknik Üniversitesi'nden Türk öğrenci Hüseyin Arif ziyafetin ilginç bir konuşuydu.

Böylelikle tören sona erdi ve misafirler öğleden sonra Zigetvar'dan ayrılmaya başladılar."

Böylece gazete muhabirinin ifadesiyle “*bu tarihi değere sahip tören, iki akraba millet olan Macarların ve Türklerin sonunda kardeş olduklarını tanımaları ve kanlı geçmişü unutup birbirini destekleyerek daha güzel bir gelecek için birlikte çalışacakları-nın en son ve canlı bir kanıtı idi.*”¹⁷⁵

2. Yiyecek ve İçecekler

Macaristan’a sığınan Türk askerlerine savaş bütçesinden avans verildiği için onlar gıda bakımından yokluk çekmediler.¹⁷⁶ Kaposvár’a yerleştirilen Türk askerleri için Yarbay Emil Sommer’in talimatı üzerine ayrı bir mutfak oluşturularak yemeklerini pişirmek üzere Budapeşte’den iki Boşnak aşçı getirildi.¹⁷⁷ Boşnak aşçılar müslüman geleneklerine uygun olarak yemek hazırladılar. Macar subaylar Türk askerlerinin akşam yemeklerine çağırılması konusunda emir verdiler. Buna göre iki Türk’ü evinde ağırlayan iki gün, dört Türk’ü ağırlayan dört gün izinli sayılacaktı. Sadece onları çok yedirmemeye ve sarhoş etmemeye dikkat etmeleri gerekiyordu. Böylelikle Macarlar civar köylere Türklerin birçoğunu ziyafete çağırdılar. Bu yöntem o kadar tutmuştu ki Macar subaylar artık Mayıs ayında, Türk askerlerini bu ziyafetlere çağırmamaları için bahaneler buldular.¹⁷⁸

Sándor Gelencér “*Török katonai emigrációs tábor Kaposváron*”(Kaposvár’da Türk Askerlerinin Sürgün Karargahı). adlı derlemesinde askerlerin başlangıçta geleneksel yemek alışkanlıklarını devam ettirdiklerini, ancak kendilerini yakın köylere düğün ya da domuz kesim ziyafetlerine götüren Macar erler sayesinde eski alışkanlıklarını unuttuklarını, onların bu misafirlikten memnun kaldıklarını belirtmektedir. Ziyafetten sonra onların akşam 21.00 civarında tekrar kışlaya dönmeleri gerekiyordu. Gelencser’e göre “*subaylar sık sık konuk olarak çağrıldıkları için iki ay içinde tamamen Macar yemeklerine alıştılar.*”¹⁷⁹ Onlar Macarların yemek davetlerini memnuniyetle kabul ederek Somogy’inin köylerine gittiler. Özellikle Turul Oteli’nin davetlileri oldular.¹⁸⁰ Macar yemeklerini damak zevklerine uygun bulan subaylar “*yabancı bir ülkede oldukları ve orada bulunan makamların İslami geleneklere uygun olarak belirlenen yemeklerin yaptırılmasında zorluklarla karşılaştığı için her zaman İslami kurallar çerçevesinde yaşamlarını devam ettirmenin mümkün olmadığını vurguladılar.*” Gelencér’in ifadesine göre” mutfakta onlar için dinlerine

¹⁷⁵ “Török emlékünne Turbékön”, s.1.

¹⁷⁶ “Unatkozna a Kaposvári törökök”, *Somogyvármegyé*, 1913.06. 01. , s.6.

Balla, “Rossz szomszédság török átok? Muzulman menekültek Magyar kaszányákban az első Balkán-Háború idején”, s. 64; “Török menekültek Kaposváron”, s. 4-5.”

¹⁷⁸ “Török katonai emigrációs tábor Kaposváron”, 1912.11.03-1913.07.04. , s. 4-5.

¹⁷⁹ “Török katonai emigrációs tábor Kaposváron”, s. 4-5.

¹⁸⁰ Csóti, “Török járás Kaposváron”, s. 106.

uygun olarak yemek pişiren iki Boşnak aşçı, Türk subaylarının isteği üzerine yavaş yavaş Macar beslenme tarzına uydular. Zamanla koyun eti arasına domuz ve dana eti karıştırdılar. Arpa ekmeği ununu buğday ve çavdar unuyla karıştırdılar. Sıvı yağa domuz yağı karıştırdılar. Kahveye biraz inek sütü koydular ve bunu kademeli olarak arttırdılar. Böylece subaylar Macar beslenme tarzına uyum sağladılar. Ve daha sonra buradaki gıdanın daha nefis ve daha iyi olduğunun farkına vardılar. Romlu çay da aldılar, sütlü kahve de.”¹⁸¹

Ayrıca garnizondakiler askerleri rahat ettirmek için ellerinden geleni yaparak onlara sigara ve tütün sağladılar.¹⁸² Gelencer’e göre yemek davetlerinden biri “Devlet Demiryolları (MÁV) görevlisi Ferenc Csóri ve onun küçük kardeşi er Zoltán Csóri tarafından yapıldı. Dört Türk subayı konuk olarak dört günlük izin için davet edildi. Akşam saat 18.00’den sonra gelen subaylar 20.30’a kadar ziyafette bulundular ve her çeşit yemeği, tatlı ve pastayı zevkle yediler. Hanımlarla dans ettiler. Gelin ve damadı, ayrıca onların ana babalarını da tebrik ederek ayrıldılar.”¹⁸³ Ayrıca János Gruber’in Türk subaylarını “Macar pilav gününe” davet etmesi ziyafet sırasında Türk-Macar ortak kültürel değerlerinin keşfedilmesi, yemek kültürü aracılığı ile oluşan dostluk atmosferi bu tür ziyafetlerin etkisini göstermesi bakımından önemlidir. Bu ziyafette yemek açısından da ortak noktalar bulundu. Subaylar Gruber’in kızı Adrienne’nin pişirdiği pilav getirilince “Macarlarda pirince az miktarda yağ eklenerek yapılan pilavın, ufak bir farkla tıpkı millî yiyecekleri gibi olduğunu nazik bir şekilde ifade ettiler.”¹⁸⁴ Macar Muhafız Birliği askerleri de Türk yemeklerinin tadına baktılar. Fakat tatlarında Macar yemeklerine ait herhangi bir benzerlik bulamadılar. Onlara göre lahana ve salata çeşitleri az sıvı yağla hazırlanıyordu. Neredeyse yenilecek gibi değildi.¹⁸⁵

İçecek olarak ise subayların zamanla romlu çay ve sütlü kahve aldıklarından söz edilmektedir.¹⁸⁶ Gruber’in hatıralarından Türk konukların “içki içip içme yeceğinin” bir merak konusu olduğu anlaşılmaktadır. Evine birkaç Türk subayını davet eden Gruber, düzenlenen Milenyum Sergisi’nde bulunan şarap kupasının üzerindeki “Türkler Kaposvár’a yerleştiklerinde, Ivánfa’da çok içtiler benden” dizelerinden etkilenip geçmişe dönerek, “Türk hâkimiyeti sırasında buradaki Türk yöneticilerin bağlara sahip oldukları için şarap içtikleri” sonucunu çıkarmıştı. Ona göre “uzun

“Török katonai emigrációs tábor Kaposváron”, s. 4.

Balla, “Rossz szomszédság török átok? Muzulman menekültek Magyar kaszányákban az első Balkán-Háború idején”, s. 64.

“Török katonai emigrációs tábor Kaposváron”, s. 5.

Gruber, “Török világ Ivánfán”, s. 176-181.

“Török katonai emigrációs tábor Kaposváron”, s. 12.

¹⁸⁶ “Török katonai emigrációs tábor Kaposváron”, s. 4.

süren hâkimiyetten sonra iklime, Macarların alışkanlıklarına ve değerlerine uyum sağlamaları doğal bir olaydı. Davet ettiği subaylar da ondan birkaç kadeh almışlardı."¹⁸⁷

Miskolc basınında ise bir yandan "Türklerin kendilerini ülkelerinden uzak hissettikleri için şarap tükettikleri"¹⁸⁸ diğer taraftan "basın bildirisinde mülteci Türk askerleri arasında azınlıkların olaylara neden olduğu, tek bir Türk'ün dahi misafirlik kurallarını kötüye kullanmadığı ve özellikle de dini açıdan şarap ya da palinka içmediklerinin" vurgulandığı haberler yer almaktadır.¹⁸⁹ "Török katonai emigrációs tábor Kaposváron" adlı yazıda bazı "Türk askerlerinin dini yasaklara uyararak ziyafette kendilerine sunulan şarabı reddettikleri" bilgisi de bu yöndedir.¹⁹⁰

Ancak "Török harcosok Kaposváron (Türk Savaşçıları Kaposvár'da)" adlı haberde erlerin büyük bir bölümünün Sırpça bildiği¹⁹¹, Gelencer'in "Török katonai emigrációs tábor Kaposváron" adlı derlemesinde "Türk-Müslüman" isimleri taşımasına rağmen Makedon kökenliler olduğu" bilgisinden yola çıkılarak içki tüketimi meselesine daha farklı olarak bakmak mümkündür.¹⁹² Örneğin Boşnak kökenli Murat Krojanics'in sarhoş bir şekilde karıştığı bir olayın haberi verilirken, Krojanics, mecburen "Türk askeri" adı altında nitelendirilmektedir.¹⁹³

3. Askerlerin Manevîyatı

Türk askerlerinde kaderlerine katlanan,¹⁹⁴ üzgün ve sessizlikle ifade edilen-¹⁹⁵ bir ruh halinin var olduğu genellikle bildirilmektedir. Bunun başka bir ülkeye sığınmış olmanın ruh halinden kaynaklandığı tahmin edilebilir.

Löcse'deki Türk askerlerini anlatan Szepesi Hírnok'un bildirdiğine göre "onlar sessiz bir tembellik içinde günlerini geçiriyorlardı. Kassa Kolordu Komutanı kabul

¹⁸⁷ Gruber, "Török világ Ivánfán", s. 177.

¹⁸⁸ Miskolczi Estilap, "A Korán és a Miskolczi bor" adlı yazısında şöyle bir haber vermektedir: "Miskolc'daki Türk askerleri Kuran'ın kutsal sözlerinden ziyade Kaba'lı hanımın seslenişinden söz ediyor. Bayram pazarında da polis Lukács Várady sıradan bir Türk'ü büyük zorlukla Belediye Binası'na götürdü. Müslüman Süleyman öyle zil zurna sarhoş olmuştu ki erkek mi veya kız mı olduğunu bile bilmiyordu. Bundan sonra polis, Kuran'ın emirlerine uymayan askeri, telefonla çağrılan askeri inzibata teslim etti." ("A Korán és a Miskolczi bor", *Miskolczi Estilap*, 1913 Május 13., Borsod-Abaúj-Zemplén İl Arşiv Müdürü Lehel Somorjai tarafından gönderilen 27 Eylül 2012 tarihli bilgi.)

¹⁸⁹ "Török katonai emigrációs tábor Kaposváron", s. 6.

¹⁹⁰ "Török katonai emigrációs tábor Kaposváron", s. 5.

¹⁹¹ "Török harcosok Kaposváron", s. 3.

¹⁹² "Török katonai emigrációs tábor Kaposváron", s. 10-11.

¹⁹³ Balla, "Rossz szomszédság török átok? Muzulman menekültek Magyar kaszányákból az első Balkán-Háború idején", s. 65; "Fejbeszúrt török katoná", *Somogyvármegye*, 1913.04.08., s. 3.

¹⁹⁴ "Hírek", *Miskolczi Napló*, 1912. November 3, s. 2.

¹⁹⁵ "Török katonák Löcsén", s.2.

ederse, inşa edilen lise binasında çalışmak gibi işler üslenerek biraz gelir elde edebileceklerdi. O zamana dek sadece kışlada sessiz bir şekilde Türk usulüne göre günlük işleri yapıyorlardı. Yeterince özel bir tarzda avluyu temizliyorlar, ağaç kesiyorlardı.”¹⁹⁶ Kaposvár’daki askerler hakkında Somogyvármegye, “erlerin çok çalıştığını, onların yorgun insanlar olduklarını, fakat seslerinde bir fanatizm duyulduğunu” bildirmektedir.

Edirne ve Çatalca’nın düşmesi, Türk subayları ve erleri üzerinde büyük üzüntü yarattı. Ve gözyaşı dökmelerine neden oldu.¹⁹⁷ Ayrıca geri dönüş zamanının belirsizliği zaman geçtikçe Türk subay ve erlerini sıkıntıya düşürdüğü anlaşıyor.¹⁹⁸ Ocak ayının sonlarına doğru Kaposvár’a gelen Arşidük József’in Baross Kışlası’nı ziyareti sırasında Ali Mümtaz Bey’le yaptığı görüşmede Ortak Savunma Bakanı Sándor Krobotin ile temasa geçip askerlerin Fiume üzerinden yakın bir zamanda yurtlarına dönebilmelerini sağlayacağını söylemesine rağmen¹⁹⁹, tam dönüş tarihi dış meseleler nedeni ile belirlenemedi. Bu belirsiz bekleyiş²⁰⁰ vatan özlemini artırdı.²⁰¹

Somogyvármegye 1 Haziran 1913 tarihli “Unatkoznak a Kaposvári Törökök” (Kaposvár’daki Türklerin canı sıkılıyor) başlıklı haberinde bu durumu şöyle ifade etmektedir:²⁰²

“Türk mülteciler yedi aydır Kaposvár’dalar ve ne zaman yurda dönecekleri konusunda hala bir çözüm bulunamadı. Türk askerleri sokağı ikişerli üçerli gruplar halinde arşınıyorlar. Subaylar, birlikte hoşça vakit geçirdiklerinden beri halk arasına karışmıyorlar. Onlar anayurtlarında şimdiki gibi asla düzenli olarak ücret almamışlardı. Savaş bütçesinden avans verilirken gıda, sigara yokluğu çekmiyorlar. Yine de orada sıkıntı içinde kederle oturuyorlar. Kendi kendilerine dolaşıp duruyorlar ve düşünceleri uzaklara, talih-siz yurtlarına ve akrabalarına gidiyor. Bugün memlekete döndüklerinde eski yurtlarını, aile üyelerini, hanımlarını, çocuklarını bulup bulamayacaklarını bile bilmiyorlar. Onları kaçışa sürükleyen belayı atlatanlar, çoğunlukla sıırım gibi delikanlılar. Yüzlerinden Avrupa Türkiyesi’ne ne olacağı sıkıntısı ve sıla özlemi okunuyor. Onlar kadar hiç kimse daha sabırsız bir şekilde barış anlaşmasının imzalanmasını beklemiyor...”

“Török katonák Löcsén”, s.2.

“Török katonai emigrációs tábor Miskolcon”, s.3.

¹⁹⁶ “A Kaposvári Török tisztek Pécsen”, s. 4; “Ali Mümtáz a polgármesterhez”, *Somogyvármegye*, 1913.05.07, s. 1-2; “Unatkoznak Kaposvári Törökök”, *Somogyvármegye*, 1913.06.01., s. 6.

¹⁹⁷ “Ali Mümtáz és a főherceg”, *Somogyvármegye*, 1913.01.25., s. 1.

“Ali Mümtáz a polgármesterhez”, s. 1-2.

“Unatkoznak Kaposvári törökök”, s. 6.

“Unatkoznak Kaposvári törökök”, s. 6.

Bu yüzden gittikleri her yerde hüznü ve kederli oldukları hissedilebilen subayların²⁰³ vatan hasretine, verdiği ziyafette, Gruber de tanık olmuştu. Gruber bu ortamı şöyle tasvir etmektedir:²⁰⁴

“Macar notalarıyla tıpkı bizim gibi efkârlanmalarına karşın türkülerimizi zevkle dinlemekteydiler. Yüzlerine, kederli gözlerine dikkatle baktım. Kesinlikle vatan toprakları için yanıyordu ve onlar memlekette bıraktıkları sevdiklerini düşünüyorlardı. Onların kaderi hakkında hiçbir şey bilmiyorlardı. İyi komutanımız gözleri yaşarak karısını altı çocuğu ile memlekette bıraktığını ve nerede olduklarını bilmediğini söyledi. Daha da ciddileşmeye başlayan ortamı “Çok Yaşa Padişahım” narasıyla Türk yurdu için kaldırılan kadehle dağıtabilmeyi başardım.”

Binbaşı Ali Mümtaz ve Üsteğmen Hayri Bey’i de “vatanlarının üzerinde ölüm çanları çalmakta oluşu” karamsarlığa itiyor ve üzülmelerine neden oluyordu. Somogyvármegye, iki Türk subayının ruh halini şöyle yansıtmaktadır:²⁰⁵

“Otel personeli Turul’daki yerlerinden sık sık iç parçalayıcı ağlamalar duyuyormuş. Kaposvár’daki sevgi gösterileri, gösterilen saygı, verilen değerin bunların vatan özlemlerini belli bir dereceye kadar hafifletmesi ve acılarını azaltması onlara iyi geliyordu. Ama iki genç Türk askerinin ruhu, yine de kanla ıslanmış Türk toprağını özlemekteydi...”

Türk subayları her yerde savaş haberlerini dikkatle takip ettiler.²⁰⁶ Aslında başlangıçta Kaposvár’a yerleştirilmeyen, ancak kendi ricasıyla birliğinin askerleri ve 11 subay arkadaşıyla birlikte olabilmek için Kaposvár’a gönderilen Ali Mümtaz’ın, Turul Oteli’nde, subay arkadaşlarıyla masa başında toplanarak savaşın tekrar başlaması hakkında yaptıkları düşünce alışverişleri²⁰⁷, Lőcs’e de bir kahvehanenin artık düzenli konukları olan ve “yeşile çalan kahverengi elbiseleri içinde çok yakışıklı insanlar” olarak tasvir edilen subayların sessizce oturup iyi olmayan haberleri dinlemeleri²⁰⁸, Kaposvár’da kaldıkları sürece soluklarını tutarak büyük bir dram olan savaşın her evresini takip etmeleri²⁰⁹, bu panoramanın birer parçasını oluşturmaktadır.

“Megint eltünt két török tisztt”, s. 2; “A Kaposvári török tisztek Pécsen”, s. 4

²⁰⁴ Gruber, “Török világ Ivánfán”, s. 178.

²⁰⁵ “Ali Mümtáz szökése”, *Somogyvármegye*, 1913.02.07., s. 3.

²⁰⁶ Csóti, “Török járás Kaposváron”, s. 106; “Török katonák Lőcsén”, s. 2; “Kaposvárról megszökött török tisztek”, *Somogyvármegye*, 1913. 02.06; s.3; “Ali Mümtáz levele”, *Somogyvármegye*, 1913.02.13., s. 2.

²⁰⁷ Csóti, “Török járás Kaposváron”, s. 105-106.

²⁰⁸ “Török katonák Lőcsén”, s. 2

²⁰⁹ “Ali Mümtáz levele”, s. 2.

Somogyvármegye gazetesi bu konuda Binbaşı Ali Mümtaz Bey'i tahlil eden uzun bilgiler vermektedir. Şöyle ki:²¹⁰

“Londra'daki barış müzakerelerinin yarıda kesilmesi ve Türklerin savaş alanında yeniden savaşı başlatması geçen hafta ortaya çıkınca Binbaşı Ali Mümtaz'ı alışılmamış bir şekilde ateş basmış, benzi atmıştı.. Neredeyse kar gibi beyaz, güzel yüzü hırsla dolmuş, fiziksel bir hastalığın belirtisi olan kıpkırmızı bir renk almıştı. 32 yaşındaki binbaşının akciğerlerini savaş sırasında buz gibi soğuk gecelerin dondurucu havası etkilemişti. Üç ay önce Bosna'daki Metalka'da, mülteci Türk askerleri Avusturya-Macaristan askerlerine silahlarını teslim ettiler. Ali Mümtaz ağır hastaydı. Bir süre kadar Saraybosna'daki garnizon hastanesinde tedavi altına alındı, daha sonra buradan istirahat etmek için Meran'a gitti, 10 Aralık'ta Kaposvár'a geldi. Genelkurmayda görevli binbaşının iri mavi gözlerinde sürekli hüznü vardı. Kendi sıkıntısı bir yana vatani Türkiye'nin yok olması da ona sürekli çok acı çektirmekteydi. Muhabire sık sık şunları tekrar edip durdu:

–‘Bosna'ya sığınmadan önce kesinlikle hayatıma son verecektim. Hayatımın amacı ne olabilirdi ki? Büyükannem ve bir dearkadaşlarım dışında hiç kimsem yok. Bu berbat durumda artık ölüm sadece bir değişiklikti. Başkaları bunu reddediyordu. Benim talihim şimdi sadece utanç içinde ve umutsuzluğa düşmüş bir durumda. Divan-ı Harp bizleri temize çıkaracak. En ağır sebepler sığınmaya beni mecbur etti. Büyükbabam albaydı. Fakat büyükannem onun ne taktığından ne de stratejisinden anlar. O beni ayıplayacak. O, hakiki Osmanlının kazanacağını ya da öleceğini ve savaş alanını savaşımadan terk etmeyeceğini söyler.’

Geçen hafta, savaşın tekrar patlayacağından emin olduğumuz sohbet sırasında Binbaşı Ali Mümtaz'ı şiddetli öksürük nöbeti tuttu. Ona döndüm:

–‘Savaştan sonra güneye, Mısır'a gidin, orası etkilenen ciğerlerinize iyi gelebilir’.

–‘Uzun süre böyle bekleyemem! Yalnızca Çatalca hattında top seslerinin, silah çatırtılarının gürültüsünde ciğerlerim iyileşebilir. Oraya gitmek istiyorum. Hepimiz orada ya kazanırız ya da ölürüz.’

Bunları söylerken gözleri parladı, yüzü kıpkırmızı oldu. Ateş gibiydi.

–‘Bu hareketsizlik berbat bir şey’-diye devam etti. ‘Eğer yeni bir savaşa katılamazsam kendimi öldüreceğimi hissediyorum.’”

Macar basını incelendiğinde, bundan başka Türk subaylarından birkaçının Macar kızları ile duygusal bağlar kurdukları, savaş fırtınasına bu tür duyguların karıştığı anlaşılmaktadır. 1914 Almanagi'na göre geniş bir çevre edinen Yüzba-

şı Hüseyin Naci, demiryolu görevlisi Manó Szulcer'in kızı İren ile Kaposvár'da nişanlandı.²¹¹ Bir Macar dergisi Löcse'de Irenke Lukács ile nişanlanan Teğmen Nuri'nin nişanlısı ile birlikte portresini yayınladı. Miskolczi Estilap'ın haberine göre ise *"kısa boylu, kara gözlü teğmen Kemal usulüne, erkânına göre bir Miskolc'lu kıza âşık oldu."*²¹²

Basında bir-iki nahoş olay dışında* Macar basınına konu olacak herhangi bir olay meydana gelmedi. Tibol Balla'ya göre *"Miskolc'da enterne edilen Türk askerlerinden bazıları eğlence yerlerinde bazen olay çıkardılar. Bazen bafif meşrep kadınlar için kavga ettiler. 7 Nisan 1913'de sarhoş bir Türk askeri (!) tıka basa dolu Kaposvár meyhanesinde olay çıkardı ve oradakiler tarafından bıçaklandı. Olanlardan sonra alay komutanı enterne edilen Türk askerlerinin (!) eğlence yerlerine silahlı muhafız eşliğinde gidebileceğini"* bildirdi.²¹³

7 Nisan 1913 tarihindeki bu olaya değinen 8 Nisan 1913 tarihli Somogyvármegye gazetesinin *"Fejbeszurt török katona (Başı bıçaklanan Türk askeri)"* adlı haberinde daha ayrıntılı bilgi vermekte, şunları yazmaktadır:²¹⁴

"Gürültü patırtı yaparak, bağırarak elinde bıçakla Korona sokağı boyunca koşan, kafası kanlar içinde kalan Türk askeri dün akşam büyük paniğe neden oldu. Müslüman savaştının önünden işçi görünümüne sahip genç bir delikanlı on beş yirmi adım uzağa koştu. Kafası kanlar içindeki Türk onu kovaladı. Kaçan sivil, Erzsébet caddesinde ardına düşen beş Osmanlı askerinin gözünden kaybolmayı başardı. Türk savaşı ise büyük bir öfkeyle, yanlışlıkla tamamen suçsuz birini Erzsébet caddesinde yakalayıp elindeki kanlı bıçakla ona saldırmak istedi. Kafası kanlar içindeki Müslüman büyük kargaşada avaz avaz bağıyordu. Ama Türkçe bağırıp çağırdığından sözcüklerinden kimse bir şey anlamıyordu. Çavuş Ferenc Lovik, sokaktaki kalabalığı dağıttı. Türk askerini götürdü. Ancak mülteci Türk askeri karakolda sadece anadilini konuşabildiği için sevinemedi. Karakola tercüman olarak Boşnak eri gönderilince komutanı hızlı bir şekilde anladı. Tercüman yardımıyla aşağıdakiler tespit edilebildi: Murat Krojanics isimli Türk askerini dün akşam

"A török menekültek Kaposváron", *Somogyvármegye Almanachja*, s. 266.

"A Lőcsei török katonák", Borsod-Abaúj-Zemplén İl Arşiv Müdürü Lehel Somorjai tarafından gönderilen 27 Eylül 2012 tarihli bilgi.

"Türk(!) askerine saldırı şeklinde gerçekleşen bir olay 8 Nisan 1913 tarihli Somogyvármegye gazetesinin *"Fejbeszurt török katona (Başı bıçaklanan Türk askeri)"* adlı haberinde yer almıştır. (Bk. *"Fejbeszurt török katona"*, *Somogyvármegye*, 1913. 04.08., s. 3.) 20 Nisan 1913 tarihli Somogyvármegye'ye göre ise *"gece 23.00 civarında sarhoş biri Rózsa sokağında Türk askeri Hasan'a saldırdı ve vurmak istedi. Hasan ise sarhoş kişinin elinden zorla öldürücü aleti aldı. Suikastçisinden kurtulup askeri hastaneye kaçmayı başardı."* ("A török katona merénylője", *Somogyvármegye*, 1913.04.20., s. 7.)

Balla, "Rossz szomszédság török átok? Muzulman menekültek Magyar kaszányákban az első Balkán-Háború idéjén", s. 64-65.

"Fejbeszurt török katona", s. 3.

saat 8.30dolaylarında Vár Sokağı'nda, karşısında hiç tanımadığı biri, hiçbir neden olmadan başından bıçakladı. Ardından saldırgan koşmaya başladı. Yaralanan Türk, bunun üzerine bıçağını çıkardı ve Erzsébet Kahve Evi'nin önünden kestirme yolla gözden kaybolmayı başaran saldırganı Korona sokağında kovaladı. Yanlışlıkla başka birini kendini bıçaklayan kişi zannetti. Söz konusu kişiye bıçağı saplamadan önce çok sayıda kişi onu yakalayıp bu arada gelen çavuş polis Ferenc Lovik'e teslim etti. Krojanics, kendinden kurtulan kişinin kendini bıçakladığını karakolda ısrarla dile getirmekteydi. Söz konusu kişi ise dün öğleden sonra Vár Sokağı'na hiç gitmediğini ispatlamıştı.

Oldukça ağır durumdaki, kafası kanlar içinde olan Türk askerini karakoldan askeri hastaneye götürdüler ve polis, Murat Krojanics'e gerçekte saldıranın kim olduğunu araştırmak üzere takibat başlattı.”

Olaya karışan Murat Krojanics'in Somogyvármegyeyi'nin sonraki sayısında kendini “*Türk değil, Makedonyalı*” olduğunu ifade edenlerden biri olduğu görülmektedir.²¹⁵

4. Yeni Gelenler ve Fırlarlar

Askerler garnizonlara yerleştirildikten sonra da yeni sığınmacılar gelmeye devam etti. Kaposvár'a birkaç er ve subay geldi.²¹⁶ Korfu'da Yunan esaretinden kaçan Ali Mümtaz Bey'in yakın bir subay arkadaşı²¹⁷ Karadağlıların esaretinden kaçıp Ragusa'da 52. Piyade Alayı'na katılıp Kaposvár'a getirilen 2, Belgrat'ta Sırp'ların elinde esir iken kaçıp Zimony'ye giden ve oradan da Kaposvár'a götürülen bir asker yeni gelenlerdendi.²¹⁸ Ancak bununla birlikte fırlarlar da oldu. Yüzbaşı Mahmut Esat 6 Ocak 1913'te Budapeşte Garnizon Misafirhanesi'nden izin almaksızın ayrıldı ve nerede olduğu bulunamadı.²¹⁹ Lőcs'e'de halka fırlarilerin yakalanması konusunda çağrı yapıldı. Arşidük József'in 24 Ocak 1913'te Kaposvár'daki Türk subaylarını ziyaret ettiği gün Budapeşte'de Türk Başşehbenderi'ni bir gün sonra Macar İçişleri Bakanı'nı ziyaret eden Ali Mümtaz Bey, Şubat ayı başlarında sadık dostu Üsteğmen Hayri Bey ile birlikte Kaposvár'dan fırlar etti.²²⁰

“Török katonai emigrációs tábor Kaposváron”, s. 10-11.

“Török vezérkari őrnagy Kaposváron”, *Somogyvármegyeyi*, 1912.12.11., s. 3; “Egy új török menekült Kaposváron”, *Somogyvármegyeyi*, 1913.2.8., s. 4; “Három új török menekült Kaposváron”, *Somogyvármegyeyi*, 1913.03.04., s. 4.

“Egy új Török menekült Kaposváron”, s. 4.

“Három új török menekült Kaposváron”, s. 4.

MNL OL, K 26 szekció, Miniszterelnökség 1913. XL4., 238 künyeli belgelye Almanca ek. Viyanadan, Savaş Bakanlığı'ndan Budapeşte'de bulunan K.U.K. İstihbarat Dairesi'ne gönderilen 7 Şubat 1913 tarih ve 224-1913 sayılı resmi yazı.

“Török katonák emigrációs tábor Lőcsén”, 1912.11.04-1913.07.04. ,s.1. “Somogyvármegyeyi

Balla ve Gelencer'e göre 7 Şubat olan kaçış tarihi²²¹, 5 Şubat'taki Kaposvár haberlerini bildiren 6 Şubat 1913 tarihli *"Kaposvárról megszökött török tisztek (Kaposvárdan kaçan Türk subayları)"* adlı Somogyvármegye'nin haberi göz önüne alınırsa, bu tarihten birkaç gün öncesidir. Gazete muhabirinin tasvirine göre *"Kaposvár'daki Türk askerlerinin başında bulunan, iri yapılı, enteresan bir şekilde kız gibi güzel olan ama yine de enerjik haliyle herkesin dikkatini çeken Ali Mümtaz'ın hülyalı iri mavi gözleri artık Türk subayların oturduğu Turul'daki masada bir daha hayallere dalıp gitmeyecekti. Kahve Evi'nin konukları onları her zamanki yerlerinde, masanın başında, boşuna arıyorlardı. Çünkü sempatik ama yine de hasta bir görünüme sahip binbaşı ve en iyi arkadaşı; iyi günde, kötü günde en çok aradığı dostu dik kafalı Üsteğmen Hayri ortadan kaybolmuştu."* Ali Mümtaz Bey ile röportaj yapan muhabir *"yeni bir savaşın patlak vermesi üzerine binbaşının artık Kaposvár'da olmayacağını sezmış ve tahmini doğru çıkmıştı. Kaposvár'da kalan subaylar bu iki can yoldaşın kaçışı hakkında henüz bir şey bilmiyorlar ve dalgın gözlerle sahip Ali Mümtaz'ı ve sakın, sessizce gülümseyen Hayri'yi tekrar bekliyorlardı. Ama Turul'daki masanın başı artık boştu. Ali Mümtaz ve Hayri Beyler artık bir daha orada görünmeyeceklerdi."*²²²

İki subayın ortadan kayboluşu Macar basınında sansasyon yarattı.²²³ Csóti'ye göre bu firar *"Türk ordusunda savaşmaya karar veren ve bu nedenle evlerinden kaçan birkaç Kaposvárlı ortaokullu öğrencisinin hayallerini süsledi. Béla Putz, Adolf Oberitter ve Imre Magyar tarafından oluşturulan 'takviye kuvveti' sonunda sadece Veröcse'ye kadar ulaşabilmiş ve oradan ilgili merciler tarafından çocuklar evlerine postalanmıştı."*²²⁴

Savaşın her evresini takip eden subayların²²⁵ kaçış nedeni ve bu kaçışın nasıl gerçekleştiği Macar basınına uzun süre meşgul etti. Kaçışın sinyalleri Somogyvármegye gazetesine demeç veren ve *"sığınmaya mecbur kalan"* Binbaşı'nın, onun getirdiği ruh halinden kaçmak istercesine *"tekrar savaş meydanlarına dönüp top sesleri arasında"* bulunmak istemesine yönelik ifadelerinde kendini belli ederek verilmektedir.²²⁶ Somogyvármegye muhabirinin ifadesine göre *"bir zamanların büyük imparatorluğu Hilâl'in yaşam savaşı vermesine uzaklarda seyirci kalamayan"*²²⁷

cikkjei a Kaposvári táborról", "Török katonaiemigrációs tábor Kaposváron", s. 9; Balla, "Rossz szomszédság török átok? Muzulman menekültek Magyar kaszányákbán az első Balkán-Háború idején", s. 65; "Ali Mümtáz levele", *Somogyvármegye*, 1913.02.13., s. 2.

"Török katonaiemigrációs tábor Kaposváron", s. 9; Balla, "Rossz szomszédság török átok? Muzulman menekültek Magyar kaszányákbán az első Balkán-Háború idején", s. 65.

"Kaposvárról megszökött török tisztek", *Somogyvármegye*, 1913. 02.06., s. 3.

"Ali Mümtáz szöke", *Somogyvármegye*, 1913.02. 07., s. 3.

Csóti, "Török járás Kaposváron", s. 106.

"Ali Mümtáz levele", s. 2.

"Kaposvárról megszökött török tisztek", s. 3.

"Ada - Kálé a török menekültekért", *Somogyvármegye*, 1913.03.23, s. 4.

fanatik yurtseverlik duygusu idi."²²⁸ Türk askerlerinin misafirliklerinin kısa sürece dillendiriliyordu. Çünkü Balkanlarda barış sağlanır sağlanmaz İstanbul'a geri götürüleceklerdi. Binbaşı Ali Mümtaz Bey ile yapılan görüşmede O, "*Ocak ayının ilk yarısında tekrar yurttta olacaklarına dair İstanbul'dan kaynağı gizli bir haber aldığını*" belirtmiş ve şöyle açıklama yapmıştı:²²⁹

"Kendi gözlerimle olayları görmem için Türk topraklarında olmayı artık daha fazla bekleyemiyorum. Ürkütücü bir şekilde yenilgiye uğradığımızı biliyorum."

Ancak geri dönüş zamanının belirsizliği günler geçtikçe Türk subay ve askerlerini sıkıntıya soktu.²³⁰

24 Ocak'ta Kaposvár'a gelen Arşidük József'in Baross Kışlası'nı ziyareti sırasında Ali Mümtaz Bey ile yaptığı görüşmede Ortak Savunma Bakanı Sándor Krobatin ile temasa geçip askerlerin Fiume üzerinden yakın zamanda yurtlarına dönebilmelerini sağlayacağını söylemesine rağmen²³¹ tam dönüş tarihi dış siyasi meseleler nedeniyle tespit edilemedi. Bu durumda Avusturya-Macaristan ve Karadağ anlaşmazlığı ile Arnavutluk sorunu çözülürse Türk mülteciler vatanlarına döneceklerdi. Bu belirsiz bekleyiş²³² Türk subaylarının firar nedenlerinden birini oluşturdu.²³³ *Unatkoznak a Kaposvári törökök (Kaposvár'daki Türklerin canı sıkılıyor)*" adlı yazıda "*Ali Mümtaz Bey ve arkadaşının firarından sonra da yurda dönebilmeleri konusundaki bekleyişin sürdüğünü, Kaposvárlılar ne kadar yakınlık gösterirlerse gösterebilir onların sıkılacaklarının*" belirtilmesi bu ortamı yansıtmaktadır.²³⁴ Bu durumda Ali Mümtaz'la son olarak görüşen Somogyvármegye muhabiri "*onun ertesi sabah misafir olarak Jákó'ya gidip daha sonra Kaposvár'a geri döneceğini*" bildirdi. Ancak muhabir "*bir Pazar günü şafak vaktinde Ali Mümtaz'ın Hayri Bey'le birlikte Kaposvár'dan Jákó'ya gittiğini oradan hızlı trenle Budapeşte'ye doğru yola çıktığını ertesi sabah tren istasyonunda öğrenmişti. Onların yolları Budapeşte üzerinden Bükreşe doğru idi.*" Muhabirin anlatımı ile "*bu iki genç Türkün ruhu ve düşüncesi tutsaklık halini kabullenememişti. Barıştan, huzurdan uzaklaşarak savaşa, belki de ölüme var güçleriyle koşuyorlardı.*"²³⁵ Emil Sommer'den birkaç günlüğüne izin is-

²²⁸ Csóti, "Török járás Kaposváron", s. 106.

²²⁹ "Elviszik török menekültek", *Somogyvármegye*, 1912.12.22., s. 4-5.

²³⁰ "A Kaposvári török tisztek Pécsen", s. 4; "Ali Mumtáz polgármesterhez", s. 1-2; "Unatkoznak a Kaposvári törökök", s. 6.

"Ali Mumtáz és a főherceg", *Somogyvármegye*, 1913.01.25., s. 1.

²³² "Ali Mumtáz polgármesterhez", 1913.05.07., s.1-2.

²³³ "Ali Mumtáz szökése", s. 3; "Megint eltűnt két török tisz", *Somogyvármegye*, 1913.03.05., s. 2.

²³⁴ "Unatkoznak a Kaposvári törökök", s. 6.
"Kaposvárról megszökött török tisztek", s. 3.

teyem subayların kaçtıklarından ancak birkaç gün sonra emin olunmuştu.²³⁶ “*Ali Mümtáz szökése*” (*Ali Mümtáz’ın firarı*) adlı kaçışın anlatıldığı haberde şu sonuca ulaşılmaktadır:²³⁷ “*Kaposvár’a geldiklerinde kaçmayacaklarına dair namus sözü vermişlerdi. Ancak Ali Mümtáz ve Hayri Efendi’nin firar etmelerine yol açan neden namus sözünü tutmama olarak kabul edilemeyecek kadar soylu ve saygıya değerdir.*”

Ali Mümtáz ve Hayri Bey’e Jáko’da yaşayan Sándor Bíró ve Kaposvárlı Zoltán Magyar adlı şahısların bu yolculukta onlara yardım ettiği anlaşıldı. Bu yardım Csóti’ye göre “*Türk askerlerinden yana Macar sempatisinin bir belirtisi*” idi. Albay Emil Sommer’in Ali Mümtáz ve Hayri Bey Romen-Macar sınırını geçtikleri zaman yakalama emrini vermesi de ciddi anlamda bir başka yardım idi.²³⁸ Kaçışın nasıl olduğu konusunda Somogyvármegye şunları yazmaktadır:²³⁹

“İki Türk subayının Kaposvár’dan nasıl kaçtıklarını anlatırsak sıradan bir şey olmaz. Ali Mümtáz daha günler öncesinden kaçmadan önce Zoltán Magyar’a bir şekilde İstanbul’a dönmek istediğini belirtmiş. Bir plan yapmışlar ve Pazar günü şafak vaktinde, saat 4.30’da trenle Kaposvár’dan Budapeşte’ye gittiler. Türk subaylarına Zoltán Magyar, içtenlikle vedalaştıkları tren istasyonuna kadar eşlik etmiş. Ali Mümtáz, yolculuk öncesi sakalını kesmiş, Binbaşı Hayri de gür siyah bıyıklarını tıraş etmiş. Sivil kıyafetle ve sadece en gerekli eşyaları yanlarına alarak Kaposvár’dan Budapeşte’ye gelmişler, pasaport sağlayarak Romanya sınırına geçip Bükreş’e varmışlar. Pazartesi günü Romanya’nın başkentine ulaşmışlar. Oradan hemen Kaposvár’daki tanıdıklarına yazmışlar. Eğer daha sonradan yollarına hiçbir engel çıkmazsa, kaçan Türk subayları Salı günü İstanbul’a ulaşmış olacaklar.”

Ali Mümtáz Bey, 3 Şubat 1913’te Bükreş’e vardıklarında Yarbay Emil Sommer’e kart göndererek Kaposvár’dan gayri resmi bir şekilde ayrıldıkları için özür dileyip, kendilerine karşı gösterilen sevgi ve ilgiye teşekkür etti. Ayrıca Turul Otel’inin sahibi Imre Szarvas’a, Zoltán Magyar’a, Binbaşı Mustafa Bey’e ve diğer Türk subaylarına da kart gönderdiler. Kaposvár’dan ayrıldıklarını Ortak Savunma Bakanı Sándor Krobatin’e de mektupla bildirdiler.²⁴⁰ Bu “*danışıklı dövüş*” iki Türk subayının Bükreş’e geldikten sonra Köstence yolu ile 6 Şubat Salı akşamı İstanbul’a ulaşmaları ile sona erdi.²⁴¹

²³⁶ “Ali Mümtáz szökése”, s. 3.

²³⁷ “Ali Mümtáz szökése”, s. 3.

²³⁸ Csóti, “Török járás Kaposváron”, s. 106.

²³⁹ “A megszökött török tisztek”, *Somogyvármegye*, 1913.02.08., s.3.

²⁴⁰ “A megszökött török tisztek”, s. 3.

“Ali Mümtáz levele”, s. 2.

Ali Mümtaz, İstanbul'dan, Kaposvár'dan kaçmalarının nedenini “*şahsi bir düşünce meselesi olarak yurda dönmesi gerektiği*” şeklinde açıklayan 6 Şubat tarihli Almanca mektubunu daha önce “*yazularıyla katkıda bulunacağına söz verdiği*” Somogyvármegye editörüne gönderdi. Mektubunda “*yolculuğunun sorunsuz geçtiğini ve verdiği söze göre haberdar etmeyi bir sorumluluk saydığını, Kaposvár'dan kaçış nedeni ile onları hiç kimsenin yargılamayacağına inandıklarını*” açıklamaktadır. Ali Mümtaz İstanbul'a döner dönmez Harbiye Vekâleti'ne başvurarak, sonu kötü biten Pljevlja görevini yazılı kanıtlarla açıklığa kavuşturmuştu. “*Dürüst davrandığını, şartlı olarak başvurusunu dikkate aldıklarını ve artık Çatalca'da olabileceğini*” bildiren Binbaşı, mektubunda, ayrıca “*Kaposvár'daki subaylara ve Yarbay Sommer'e gösterilen iyi niyetten dolayı*” teşekkür ediyordu. Gazetenin verdiği bilgilere göre bu mektuptan sonra Kaposvár'da değirmen sahibi János Tankovich'in kızının düğünü vesilesiyle bir araya gelen topluluk Ali Mümtaz Bey'e telgraf çekmeye karar verdi. Hem Ali Mümtaz hem de Harbiye Nazırı adına Türk ordusunun zafer kazanmasını dileyen Dr. Ferenc Neubaver, Milletvekili István Szabó, János Tankovich ve Zoltán Magyar imzalı telgraf İstanbul'a gönderildi.²⁴² Ali Mümtaz Bey birkaç ay sonra İstanbul'dan Kaposvár Belediye Başkanı Gyula Kovács Sebestyén'e “*dostça geçen vakitlerin unutulmaması adına saygılarını sunan*” imzalı bir fotoğrafını gönderdi.²⁴³ 20 Şubat 1913 tarihli Somogyvármegye gazetesinde “*Ali Mümtaz Bey'in Çatalca hattında bir alayın kumandanlığını yaptığı*” haberinden başka, “*Üsteğmen Hayri Bey'den Kaposvár'daki Yüzbaşı Mehmet Şakir Bey'e bir mektup geldiği ve bu mektupta Üsteğmen Hayri Bey'in emir subayı olarak Enver Bey'in kolordusunda görev yaptığı ve Geliboluda olduğu*” haberi bulunmaktadır.²⁴⁴ Ali Mümtaz ve Hayri Beylerden sonra Binbaşı Mustafa Bey ve Yüzbaşı Şakir Bey de Kaposvár'dan benzer şekilde kayıplara karıştı.²⁴⁵ Yeni firariler Bükreş üzerinden Köstence'ye vardıkları zaman Komutanı Antal Lenkei adına “*Köstence'ye geldiklerini ve her zaman Macaristan'ı seveceklerini*” bildiren Macar dilinde yazılmış bir posta kartı gönderdiler.²⁴⁶ Kaçışı “*Megint eltünt két török tiszst*”, (*Yine iki Türksubayı kayboldu*) başlığı ile veren 5 Mart 1913 tarihli Somogyvármegye, şöyle anlatmaktadır:²⁴⁷

“Savaş tutsaklığından kurtularak evlerine dönebilecekleri zamanı daha fazla bekleyemedikleri için Pazar gecesi iki Türk subayı Kaposvár'dan tekrar kaçtı. Kurmay Binbaşı Ali Mümtaz ve Üsteğmen Hayri Efendi'nin büyük kaçışından sonra iki Türk subayı, Binbaşı Mustafa ve Yüzbaşı Şakir'de de kaçma düşüncesi uyandı.

²⁴² “Ali Mümtaz levele”, s. 2.

²⁴³ “Ali Mümtaz a polgármesterhez”, s. 1-2.

²⁴⁴ “Kaposvárról megszökött török tisztek”, s. 3.

²⁴⁵ “Megint eltünt két török tiszst”, s. 2.

²⁴⁶ “Kaposvárról megszökött török tisztek”, s. 6.

“Megint eltünt két török tiszst”, *Somogyvármegye*, 1913.03.05., s. 2.

Daha haftalar öncesinden uzun boylu, zayıf, kır saçlı Binbaşı Mustafa yurduna nasıl dönecekleri konusunda plan yapmış. Turul Kafeteryası'nda "mülteci masasında" günler öncesinden kır saçlı Binbaşı Mustafa ve en iyi arkadaşı Yüzbaşı Şakir, Kaposvár'dan İstanbul'a kadar Ali Mümtaz'ın izlediği yoldan nasıl gidecekleri konusunda bilgi ediniyordu. Her şeyi dikkatle kaydeden Binbaşıya memnuniyetle, açıklamalarla yardım ediyorlardı..

Pazar akşamı saat 11'de Turul Kafeteryası'nda oturma kalabalık bir toplulukla sohbet ediyorlardı. Saat 11'den sonra Binbaşı Mustafa ve Yüzbaşı Şakir kahve evinden ayrıldılar ve bu esnada hiç kimse onları görmemiş. İki Türk subayı, pazartesi gece saat 11'de Kaposvár'dan ayrılıp Bükreş'e varan Binbaşı Ali Mümtaz'ı Üsteğmen Hayri Efendi'yi örnek aldıklarından görülememişler.

Binbaşı Mustafa Kaposvár'daki mülteci subayların en kıdemli üyesiydi. Sessiz ve sakin biriydi. Tahsil görmüş bir asker değildi. Er durumundan yardımcı binbaşılığa kadar çıkmış ve Ali Mümtaz gibi Plevne ordusunda görev almış. Sonbaharda savaş çıktığında ve Plevne'deki Türk askerleri monarşi bölgesine sığındığında aralarında Binbaşı Mustafa da varmış. Kasım ayından beri sürekli gülümseyen bir yüze sahip bu Türk askeri Macar konukseverliğinden payını alarak Kaposvár'da tanınır hale gelmişti. Yüzbaşı Şakir, orta boylu, esmer, gür bııklı, sevimli biriydi. Her ikisi de biraz Almanca biliyordu. Bu nedenle her gün Turul Kafeteryası'nda "Neue Frei Presse"nin savaş haberlerini okutuyorlardı. Son günlerde kendilerini hüznü sarmıştı. Binbaşı Mustafa'nın sürekli gülümseyen yüzü ciddi ve düşünceli bir hal almış. Birkaç gün sonra onlar belki de amaçlarına ulaşacaklar: yurtlarında, tahrip edilmiş Hilal İmparatorluğu'nda olacaklar."

Türk mültecinin üst üste "*Kaposvár'dan kaçtığını dikkate alan*" Yarbay Sommer ise "*Türk subaylarının artık akşam saat 22.00'de kışlada bulunmaları ve sadece askeri gözetim altında şehre gidebilmeleri konusunda tedbir almayla mecbur kaldı.*"²⁴⁸

Löcse'de ise muhtemelen daha erken dönemlerde yakalanıp gözaltına alınanlardan başka²⁴⁹ yurda nakil öncesi neredeyse her garnizondan firarlar oldu. Miskolc'da 2, Kaposvár'da 4 Makedon kökenli asker kaçtıysa da kısa bir süre sonra yakalandılar.²⁵⁰ İçlerinde Murat Krojanics'in de bulunduğu ve soyadları Sztankó, Pribanics, Simisics olan ve 3 Temmuzda birliklerinden firar eden askerleri cezaevi koğuşuna koydular. Onlar "*Türk olmadıklarını, ama Güney Slav-*

²⁴⁸ "A Kaposvari török menekültek", s. 5.

²⁴⁹ Balla, "Rossz szomszédság török átok? Muzulman menekültek Magyar kaszányákbán az első Balkán-Háború idéjén", s. 65.

²⁵⁰ Balla, "Rossz szomszédság török átok? Muzulman menekültek Magyar kaszányákbán az első Balkán-Háború idéjén", s. 67.

larının Türkleştirilmiş halleri olduklarını, büyükbaba veya büyük dedelerinin İslam dinine geçmelerinden dolayı Türk isimleri aldıklarını, ana dillerini muhafaza ettiklerini, hâkim olan devlet dinini alıp, sisteme uyduklarını” ifade ettiler. Sorgulama sırasında “Türkiye’ye gitmemek için trenin penceresinden dahi dışarı atlayabileceklerini, çünkü kendilerinin Türk değil Makedonyalı olduklarını vurguladılar. Macar Hükümeti askerlerin durumu üzerine Türk ve Sırp Konsoloslukları görüştü. Türk Konsolosu onların sadece Sırbistan’a götürölmelerini istedi. Ve 12 Temmuz 1913’te iki muhafız birliğı askeri ve bir subay eşliğinde onları Zimony’ye götürüp Sırlara teslim ettiler. Onlar buradan Belgrad’a götürölüp oradan yurtlarına gittiler.”²⁵¹

Török katonai emigrációs tábor Kaposváron adlı çalışmada “onların asla iyi bir Türk olmadıklarını, boş yere Müslüman olduklarını, felekten bir gece çalmaya eğilimli oldukları ve karargâhta onlarla birlikte karışıklığın var olduğı” belirtilmektedir.²⁵² 5 Temmuz 1913 tarihli Somogyvármegye gazetesinde Murat Krojanics ile birlikte adları Abdullah İbrahim, Ogobb Hacsik, Márkó Nikola, Ulenisz Sztojó olan birtakım askerlerden de firari olarak söz edilmektedir.²⁵³ Yarbay Sommerbazı askerlerin firarı üzerine “bütün mülteci askerler ve firarilere Almanca olarak bir nutuk çekti. Daha önce sözü edilen paragrafı” hatırlattı. “Bundan sonra kaçmaya teşebbüs etmemeleri konusunda uyardı. Çünkü onların kanuna göre yurda geri dönmeleri gerekiyordu.” Yüzbaşı Hüseyin Naci de Türkçe yaptığı konuşmasında “şayet Macaristan’a yerleşmeyi çok istiyorlarsa birkaç ay sonra Türk makamlarından yerleşim izni istemelerini söyledi. Şüphesiz olarak bu izin kendilerine verilecekti.” Çalışmada ayrıca “bununla firar teşebbüslerinin kesildiğı” bildirilmektedir.²⁵⁴

5. Hastalıklar ve Ölümler

Macaristan ikametleri sırasında Türk askerleri bazı hastalıklara yakalandılar. Miskolczi Napló’nun 15 Kasım 1912 tarihli sayısına göre Löcse’de askerler arasında kara çiçek hastalığına rastlandı. Bu durum hemen Kassa Kolordu Komutanlığı’na bildirildi. Oradan Türk subaylarına kara çiçek hastalığına karşı aşılantması talimatı geldi. Buna göre Miskolcz’daki Türk subayları da aşılandı. Gazete “aşının ateşe sebep olduğı ve bu yüzden subayların dışarıya çıkamamasından dolayı, sokakta Türk subaylarını izlemeye alışkın olan halkın bundan mahrum kalacağını” ifade etmektedir. Askerlerin arasında trahomun görölmesi de bir başka mesele idi. Hastalık bir askerde onu kör edecek derecede ilerlemiş durumda idi. Miskolc şehrinin Belediye Başkanlığı’na ait 1912 yılı kütüğünde yer alan ve 24 Kasım 1912

²⁵¹ “Török katonai emigrációs tábor Kaposváron”, s. 10-11.

²⁵² “Török katonai emigrációs tábor Kaposváron”, s. 11.

²⁵³ “Az osztrák-magyar közös hadügyminiszter ”, “Török katonai emigrációs tábor Kaposváron”, s. 13.

“Török katonai emigrációs tábor Kaposváron”, s. 7-8.

tarihinde Macar İçişleri Bakanı'nın 177492 sayılı talimatı uyarınca “*Avrupa'daki Türkiye'den gelenlerin doktor gözetimine alınması*” yönündeki kararın diğer bütün garnizonlara gönderildiğini göstermektedir.²⁵⁵

Balla'ya göre sekiz aylık enterne süreci boyunca ölümler de oldu. Miskolc'da 2, Löcse'de 3, Kaposvár'da 2, Budapeşte'de Kaposvár'dan nakledilen 4, ayrıca Miskolc'tan oraya nakledilen bir asker olmak üzere 12 Türk askeri hayatını kaybetti. Reichenberg'deki 2, Józsefstadt'daki 4, Znaim'deki 5 asker de dâhil edilirse bütün Avusturya-Macaristan toprakları içinde bu sayı 23'e ulaştı.²⁵⁶ Csóti ise Kaposvár'da “*211 mülteci askerden Somogy vilayet merkezinde üç askerin kronik hastalıktan, birinin ise meyhane kavgasında yaşamını yitirdiği*” bilgisini vermektedir.²⁵⁷ Fakat 1914 Almanya'na göre Kaposvár'da iki er vefat etmiştir.²⁵⁸ Viyana'dan Budapeşte'ye gönderilen 7 Şubat 1913 tarih ve 224-1913 sayılı resmi yazıda ayrıntılı bilgi olmamasına rağmen “*Löcse'de vefat eden Piyade Eri Mehmet Halil'in bu konuda tutulan kayıtlarda birinci sırada olduğu, 29. sırada yer alan Piyade Eri Ali'nin Kaposvár'da veremden hayatını kaybettiği*” (bk. Ek.13) bilgisi göz önüne alınırsa bu rakamın daha fazla olduğu kanaati uyanmaktadır.²⁵⁹ Kaposvár'da ilk olarak er Ali, gelişinden yaklaşık iki hafta sonra²⁶⁰ tabur hastanesinin bodrum katındaki odada 14 Kasım 1912'de vefat etti. Ali'nin vefatını “*Meghalt egy török menekült*” (*Türk mültecilerden biri öldü*) başlığıyla Kaposvár'daki Türk askerlerinin yas tuttuğunu bildiren Somogyvármegye'ye göre “*Ali Kaposvár'a geldikten sonra Doktor Binbaşı ve tabur hastanesinde Komutan József Haunnerschünd tarafından yapılan muayene sonucunda verem teşhisi konulmuş ve hastanenin bodrum katındaki bir odaya yerleştirilmişti. İklim değişikliği Ali'nin hastalığına iyi gelmemiş aksine durumunu daha kötü hale getirmişti. Merhum Türk askeri mülteciler arasında en kahraman olanlardan biriydi. Aksiğer hastalığı olduğu için onu orduya almak istememişler, fakat Ali günbe gün katlanılması zorlaşan hastalığına rağmen yine de orduya katılmış ve kara bahtı onu Türkiye'den Kaposvár'a ölüme sürüklemişti.*”²⁶¹

Ali, 15 er ve Türk ve Macar subaylar eşliğinde törenle toprağa verildi.²⁶² Osmanlı Devleti'nin Macaristan Başşehbenderi Ahmet Hikmet Bey'in “*mültecilerin*

²⁵⁵ “Török katonák Miskolczon 1912-ben”, Borsod-Abaúj-Zemplén İl Arşiv Müdürü Lehel Somorjai tarafından gönderilen 1 Şubat 2012 tarihli bilgi.

²⁵⁶ Balla, “Rossz szomszédság török átok? Muzulman menekültek Magyar kaszányákbán az első Balkán-Háború idején”, s. 66.

Csóti, “Török járás Kaposváron”, s. 3.

²⁵⁸ *Somogyvármegye Almanchja*, s.266.

²⁵⁹ *MNL OL*, K 26 szekció, Miniszterelnökség 1913 XLI. 238 'e Almanca ek.

²⁶⁰ Csóti, “Török járás Kaposváron”, s. 3.

“Meghalt egy török menekült”, *Somogyvármegye*, 1912.11.15., s. 3.

²⁶² Csóti, “Török járás Kaposváron”, s. 3; “Meghalt egy török menekült”, s. 3.

aileleri ile irtibatlarının sağlanması konusunda Türk subay ve askerlerinin hangi kışlalara yerleştirildikleri ve isimlerini içeren bir listenin tarafına gönderilmesi" konusundaki isteğine binaen Viyana'dan, Savaş Bakanlığı'ndan Budapeşte'de bulunan İstihbarat Dairesi'ne gönderilen 7 Şubat 1913 tarih ve 224-1913 sayılı resmi yazıda verilen bilgide "sadece kayıtlarda 29. sırada geçen Piyade Eri Ali'nin Kaposvár'da hayatını kaybettiğinin" belirtilmesinden²⁶³, burada vefat eden diğer erin 1914 Almanya'nda yer alan fotoğraftan adının Halit olduğu ve Ali'den sonra vefat ettiği²⁶⁴ anlaşılmaktadır. Bunun üzerine Macar askeri bandosunun katılımı ile Szigetvár Sokağı'ndaki mezarlığa²⁶⁵ kısa süre içinde arka arkaya sanduka kapağı olmaksızın arkadaşlarını defneden Türk askerleri büyük üzüntüye kapıldılar.²⁶⁶

D. Geri Dönenler ve Geride Kalanlar

Somogyvármegye'nin verdiği bilgilere göre "Türk mültecilerin bakım masrafı Mart ayı sonu itibariyle 200.000 krontan fazla tuttu. Düzenli günlük ücret alan Türk askerlerinin masrafları savaş sona erdikten sonra Osmanlı Hükümeti tarafından ödenecekti. Ancak Avusturya-Macaristan Monarşisi mültecilerin bakımını para olarak telafi etmeyi düşünmüyordu. Ve bunu kibarlıkla reddetmişti. Osmanlı Devleti ise Türk mülteci askerlerini kabul eden Monarşi'nin konukseverliği için şükran borcunu ödemek istedi. Adakale'yi teklif etti. Bu, büyük devletlerin ve Balkan devletlerinin uzlaşmasıyla kabul edilmişti."²⁶⁷ Avusturya-Macaristan topraklarında bulunan Türk askerleri 22 Mayıs 1913'te Savunma Bakanlığı tarafından farklı gruplara ayrıldılar. Birinci guruba Metalka'da sınırı geçenler, ikinci grubu Karadağ ve Sırp Savaş tutsaklığından kaçan ve Kaposvar ile Znaim'e yerleştirilenler, üçüncü grubu Józsefstadt'da enterne dilen 9 asker kaçağı oluşturuyordu. Lahey Antlaşması uyarınca ilk gruba dâhil olanlar Türkiye'ye, ikinci guruptakiler Türkiye'ye ama eğer isterlerse bir Balkan ülkesine, üçüncü grubu oluşturanlar Sırlara teslim edilecekti. Saraybosna topçu araç gereç deposunda olan, geçiş sırasında el konulan silahlar kara yoluyla Constanta'ya, oradan deniz yoluyla İstanbul'a gönderilecekti.

I. Balkan Savaşı 30 Mayıs 1913'te Londra'da imzalanan antlaşma ile sona erince askerlerin enterne süresi de bitti. Monarşi'nin Savunma Bakanlığı 25 Haziran 1913'te askerlerin yurtlarına gönderilmeleri hakkında ayrıntılı bir talimat yayınladı. Bu talimata göre yolculuk Fiume'den İstanbul'a Bakanlık tarafından belirlenen bir vapurla olacaktı. Bazı enterne yerlerinden Fiume'ye dek her bir tren katarının yanına maiyet olarak, eşlik edenlerin sayısına bağlı olarak bir subay, 3-5

MNL OL, K 26, szekció, Miniszterelnökség 1913. XLI. 238.

²⁶⁴ Somogyvármegye Almanchja, s.s.. yok.

²⁶⁵ Somogyvármegye Almanchja, s. 266.

²⁶⁶ "Török Katonai emigrációs tábor Kaposváron", s. 12.

"Ada-Kále a török menekültekért", Somogyvármegye, 1913.03.23., s. 4.

erbaş, 10-20 askere talimat verebilecekti. Gemi yolculuğu süresince enterne edilen Türk subaylarının en kıdemlisi olan İsmail Hakkı Binbaşı komutanlık görevini yerine getirecekti. Her askeri yurduna nakletmek gerekiyordu. Bu sırada vefat eden askerlerin eşyalarını Türk komutan götürecekti. Subaylara Temmuz ayı sonuna kadar, erata gemiye binecekleri tarihe kadar yemek ve para verilecekti. Nakil sırasında beslenme ve barınma doğal olarak devam edecekti. El konulan askeri malzemeyi Osmanlı Hükümeti'nin talimatı gereğince hizmete sunacaklardı. Birkaç askerin dilekçesini Viyana'da onaylamadılar. Onlar ya doğrudan memleketlerine gönderilmek, bazıları serbest bırakılmak ya da Bosna-Hersek'e gitmek istiyorlardı. 9 Haziran 1913 tarihi itibarıyla enterne edilecekler 58 subay, 1589 asker; garnizonlardan nakil sırasında eşlik edecekler 7 subay, 24 erbaş ve 96 askerden oluşuyordu. Deniz yolculuğuna ise 3 Avusturya-Macaristan subayının, 10 erbaşın ve 42 erin nezaret etmesi gerekiyordu. 30 Haziran 1913'te çıkarılan Savunma Bakanlığı talimatı kesin olarak Balkan Savaşı'nın başlangıcında birliklerinden Yunanistan'a kaçıp Zagreb'ten bulundukları garnizonlara yerleştirilen 9 Sırp askeri 5 Temmuz'da Zimony'de (Zemun), daha sonra evlerine göndermek üzere Sırlara teslim edilmeli idi. Avusturya-Macaristan Monarşisi'ne sığınan askerlerin toplam masrafı 800.000 Koronaya ulaştı. Bu rakam Ortak Savunma Bakanlığı tarafından borç hesabına yazıldı. Türklerin atlarının bakımı 51.688 Korona idi. Her iki hesap Babıâli'ye bildirildi.²⁶⁸ Avusturya-Macaristan'ın uluslararası anlaşmaların gereğini yerine getirdiği ve böylece iki ülke arasında geleneksel iyi ilişkilerin derinleşmesini sağlayan enterne meselesinde Türk askerlerinin sekiz aydan fazla süren tutsaklığı da sona ermiş oluyordu.²⁶⁹

Somogyvármegye'nin 2 Temmuz 1913 tarihli sayısında ifade ettiği üzere artık "*mülteciler Türk askerleri yurda geri dönüyorlardı. Ortak Milli Savunma Bakanı Baron Sándor Krobatin'in bildirdiği üzere bütün garnizonlarda bulunan Türk askerlerinin nakli 4 Temmuz'da şafakla birlikte Fiume'ye yapılacaktı. Oradan Fejerváry vapuruyla 5'inde İstanbul'a doğru yola çıkacaklardı.*"²⁷⁰ Böylece nakil başladı. 3 Temmuz akşamı saat 21.00'de 800'den fazla Türk askerini Reichenberg, Znaim ve Józsefstadt'tan nakleden tren Viyana'ya geldi.²⁷¹

²⁶⁸ Balla, "Rossz szomszédság török átok? Muzulman menekültek Magyar kaszányákbán az első Balkán-Háború idején", s.65-67.

²⁶⁹ "Rossz szomszédság török átok? Muzulman menekültek Magyar kaszányákbán az első Balkán-Háború idején", s. 67.

²⁷⁰ "Az osztrák-magyar közös hadügymi iszter ", "Török katonai emigrációs tábor Kaposváron", s. 13.

Balla, "Rossz szomszédság török átok? Muzulman menekültek Magyar kaszányákbán az első Balkán-Háború idején", s. 67.

Türk askerlerinin Ungvár şehrindeki ikametleri hakkında fazla haber vermeden 9 Temmuz 1913 tarihli şehrin resmi gazetesine göre mülteci Türk askerleri 4 Temmuz'da 205 erat ve 11 subay olmak üzere toplam 216 kişinin saat 11.07'de hareket eden özel bir trenle bir Macar subay ve 9 erat eşliğinde Ungvár'dan yola çıktılar.²⁷²

Löcse'deki pek çok insan Türk askerlerinin yola çıkışını başından sonuna kadar izledi. Türk subaylarının ev sahiplerine vedaşı etkileyici idi. Miskolczi Estilap'ın tasvirine göre veda edenler arasında "*sevimli, ince uzun ve parmağında nişan yüzüğü parıltıyan Teğmen Nuri'nin, nişanlısı İrenke Lukács'a vedaşı*" izleyenleri duygulandırdı.²⁷³; Löcse'deki 9 subay, 206 erat 3 Temmuz'da Kacs, Miskolc, Budapeşte üzerinden geldiler.²⁷⁴

Kaposvár'da garnizon subayları Macar konukseverliğinden memnun kalan Türk mültecilerden törenle vedalaşmayı ve mültecilerin hoş anılarla yurtlarına dönebilmeyi arzu ediyorlardı.²⁷⁵ 44. Piyade Alayı'nın subayları onların onuruna veda yemeği verdi. Yemekte Binbaşı Ottó Hakkenberg, Türklere, yaptığı heyecanlı bir konuşma ile veda etti. Türk askerlerinin adına Yüzbaşı Hüseyin Naci gösterilen konukseverliğe duygulandırıcı bir konuşma ile teşekkür etti. Üsteğmen Gyula Biringer Türkler için toplanan para yardımından kasaya giren toplamaları yolculuk için taksim etti. Dr. Sebestyen Kovács 50 Korona, Vilmos Berger tütün, Sándor Horkai'nin eşi 10 korona değerinde hediyeler Lipót Ring ve Samu bir kuzu, József Berger, Kurban Bayramında kesilen kuzu vermişlerdi. Başka para ve diğer hediyeler de erata bölüştürüldü. Türk erat subaylarıyla birlikte yola çıkmadan önce orada yitirdikleri arkadaşlarına veda etmek için mezarlığa gitti.²⁷⁶ 4 Temmuz 1913 sabahı kendilerine eşlik eden Yüzbaşı Gaszton Gerhard, Üsteğmen Gyula Biringer ve 20 eriyle birlikte Fiume'ye kadar eşlik edecek olan Üsteğmen Oszkar Wermescher Kaposvár Garı'na geldiler. Burada Yüzbaşı Gaszton Gerhard ve Üsteğmen Gyula Biringer Türk askerlerine duygulandırıcı bir veda konuşması yaptı. Duygulandırıcı bir veda da Binbaşı Hüseyin Naci ve nişanlısı İren arasında yaşandı. Ne İren nişanlısı ile gidebilmiş ne de Hüseyin Naci orada kalabilmişti.²⁷⁷ Macar basınıını meşgul eden ve Somogyvármegye'nin 4 Temmuz 1913 tarihli sayısında Hüseyin Naci'nin kalmasına izin vermeleri veya nişanlısını kendisiyle birlikte götür-

²⁷² "Török katonai emigrációs tábor Ungváron, 1912.11.04.-1913.07.04.", s.1.

²⁷³ "A Lőcsei török katonák", *A Miskolczi Estilap*, 1913. Július 4, Borsod-Abaúj-Zemplén İl Arşiv Müdürü Lehel Somorjai tarafından gönderilen 27 Eylül 2012 tarihli bilgi.

²⁷⁴ "Török katonai emigrációs tábor Lőcsén", 1912.11.04-1913.07.04.", s.2.

²⁷⁵ "Ali Mumtáz a polgármesterhez", s. 1-2.

²⁷⁶ "Török katonai emigrációs tábor Kaposváron", s. 7.

²⁷⁷ "Török katonai emigrációs tábor Kaposváron", s. 13.

rebilmesi için Ortak Milli Savunma Bakanlığı'na verdiği dilekçenin “uluslararası antlaşmanın zorunlu kılması nedeniyle, enterne edilen savaş esirlerinin yurda dönmesi gerektiği, enterne edilen askerlerle yabancı bir şahsın gidemeyeceği, çünkü onlarla birlikte gelmediği için gidemeyeceği” gerekçesiyle reddedilmesi²⁷⁸ bu vedayı zorunlu kılıyordu. Ve Türkleri taşıyan tren Kaposvár'dan öğleden sonra hareket etti.²⁷⁹

Miskolczi Estilap'a göre ise “*Miskolc şehrinin ayrılmaz parçası olan, birazcık Macarca da öğrenen, Türk acemi er ve jandarmadan oluşan 160 kişilik birlik ve onlarla aynı zamanda buraya enterne edilen 4 subay, 3 Temmuz 1913'te öğleden sonra 15.36'da Miskolc'dan Budapeşte'ye oradan Fiume'ye doğru gitmek için yola koyuldu. Miskolc Garı'nda Türk askerlerinin yola çıkışını izlemek için birçok kişi toplandı.*”²⁸⁰ Burada Kaposvár'dakine benzer bir olay oldu. “*Bir genç kız Türklerle birlikte gidememiş ve hisli bir şekilde vedalaşmaları gerekmişti.*”²⁸¹

Miskolczi Estilap “*Türk askerlerinin yola çıkışına*” değinirken, bir de 9 kıtalık, daha ziyade alaycı bir dille kaleme alınmış bir manzume de yayınladı. Kaleme alan kişi onu “*Avas*” (küflü, bozulmuş) rumuzuyla imzalamıştı. Son kıta şöyle idi:²⁸²

“*Türkler bugün yurda dönüyorlar,
Ve Miskolcz yasa bürünüyor,
Kadınların kalbine acı,
Hatta keder yerleşiyor!
Korkma Yusuf, hatıran burada yaşıyor!
-Söylüyor birçok gelin ve kız-
Ve kalbini işaret ediyor,*

²⁷⁸ “Török katonai emigrációs tábor Kaposváron”, s. 13. Ancak askerlerin gidişinden birkaç ay sonra Somogyvármegye'nin 13.11.1913 tarihli sayısında çıkan “*A Kaposvári török menekültek sorsa (Kaposvár'daki Türk Mültecilerinin Kaderi)*” adlı haberde İstanbul'da olan Hüseyin Naci'nin Kaposvár'da bulunan nişanlısı ile yakın gelecekte yasalara uygun olarak evlenmek üzere gerekli talimatları yerine getirmekte olduğu” yönünde bir bilgi mevcuttur. (Ayrıntılı bilgi için bk. “A Kaposvári török menekültek sorsa”, Somogyvármegye, 1913.11.13, s. 5.)

²⁷⁹ Balla, “Rossz szomszédság török átok? Muzulman menekültek Magyar kaszányákban az első Balkán-Háború idején”, s. 67.

²⁸⁰ “A török katonák elutazása”, Borsod-Abaúj-Zemplén İl Arşiv Müdürü Lehel Somorjai tarafından gönderilen 27 Eylül 2012 tarihli bilgi.

“Török katonák emigrációs tábor Miskolcon, 1912.11.04—1913.07.05.” 5 Temmuz 1913 tarihli Miskolczi Naplo gazetesi “*her iki dayda da evlenebilir evlenmedikleri bilinmemektedir. Nişanlı Türk adaylar burada kalamadılar, bekar kızlar da onlarla birlikte gidemedi. Bununla ilgili olarak diplomatik adımlar atıldı. Ve tamamen başarısızlıkla sonuçlandı. Bu süreç ile ilgili olarak Somogy basını bu konuda ayrıntılı bilgi verdi*” demektedir.

²⁸² “A török katonák elutazása”, Borsod-Abaúj-Zemplén İl Arşiv Müdürü Lehel Somorjai tarafından gönderilen 27 Eylül 2012 tarihli bilgi.

–*Ve yüreğinin altında belki de –*

–*Ve yüreğinin altında belki de!...*”

Böylece kalabalık halk topluluğunun uğurladığı Türk askerleri²⁸³ Fiume’ye geldiklerinde Fiume Garnizonu onları törenle karşıladı. Adriya Vapur Şirketi’nden Baron Fejérváry vapuru kiralanmıştı. Geminin Osmanlı başkentine kadar iskeleye yanaşması yasaktı. Yolculuk süresince vatanlarına dönenlerin huzur ve disiplinini 4 erbaş ve 20 asker sağlayacaktı.

Ve Baron Fejérváry, 8 aylık enterne süresinden sonra artık güvertesinde bulunan 57 subay ve 1581 askerle 5 Temmuz 1913’te saat 11.00’de İstanbul’a doğru gitmek üzere yola koyuldu.²⁸⁴

Geride Kaposvár mezarlığında yatan Ali ve Halit gibi²⁸⁵ (bk. Ek14-a, Ek.14-b) yerleştirildikleri garnizonlarda hayatlarını kaybeden²⁸⁶ ve bir daha asla vatanlarını göremeyecek olan Türk askerlerini bırakarak!...

“A török katonák elutazása”, “A Lőcsei török katonák”, Borsod-Abaúj-Zemplén İl Arşiv Müdürü Lehel Somorjai tarafından gönderilen 27 Eylül 2012 tarihli bilgi.

’Bu rakam “Török Katonai emigrációs tábor Kaposváron”, adlı çalışmada biraz daha farklıdır. “Macaristan’da ikamet eden, farklı kışlalardan 1316 ve Monarşi’nin başka bölgelerinden gelen 200 asker olmak üzere toplam 1516 askerin İstanbul’a götürüldüğü”, şeklinde bilgi mevcuttur, s. 8.

²⁸⁴ Balla, “Rossz szomszédság török átok? Muzulman menekültek Magyar kaszányákbán az első Balkán-Háború idején”, s. 67.

Somogyvármegye Almanahja, s.s. yok. 2009-2010 yılları arasında, Budapeşte’deki Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçiliği tarafından Er Ali ve Halit’in mezarları yeniden yaptırılmış, Budapeşte’deki *Ujköztemető*’de (Yenimezarlık) bulunan Türk askeri şehitliğinde yatan 480 Türk askerinin mezarlarındaki ay-yıldızlar altın varaklarla süslenmiştir.

²⁸⁶ Balla, “Rossz szomszédság török átok? Muzulman menekültek Magyar kaszányákbán az első Balkán-Háború idején”, s. 66.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

I. DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA TÜRK-MACAR ASKERİ İLİŞKİLERİ (1914-1918)

I. Macar Basını, Kamuoyu, Savaşın Başlaması ve Seyri

Balkanlardaki savaş fırtınasından sonra²⁸⁷ bir dünya savaşına giden yol ve savaşla tanışma, Macaristan'da büyük yankı uyandırdı. Macar basını savaş haberlerini çok canlı ve renkli bir şekilde okuyucuya sundu.²⁸⁸ Savaşın seyrini Macar bakışıyla yansıtarak okuyucusuna dediği gibi “*Dünya Savaşı’na ilişkin özet tabloyu*” gözler önüne seren ve “*Dünya Savaşı’nın*” Macaristan’daki “*resimli*” görüntüsü olarak değerlendirilebilecek olan “*Világháború Képes Kronikája*” (*Dünya Savaşı’nın Resimli Kroniği*) adlı dergiye göre Macarlar “*tarihi günler yaşıyorlardı. Artık Dünya Savaşı’nın en hayranlık verici çağının tanıkları ve milyonların milyonlara karşı, yüzlerce yıllık kültürlerin tüm eserlerini kana bulayarak sürdürdükleri amansız ve görkemli bir savaşın birer parçasıydılar. Ve tarihte daha önce benzeri görülmemiş bir dünya savaşı yaşanmakta idi.*”²⁸⁹ Savaş teknolojisinden yeni savaşın “*uçakların*” ve “*denizaltıların savaşı*” olduğu anlaşıyordu. Buna göre “*savaşın en çok heyecanla seyredilen sürprizi uçakların faaliyeti*” idi. Savaş, hava filolarının görevinin savaşmak değil, keşif yapmak olduğunu gösteriyordu. Bunların yanında havacıların günden güne saldırı faaliyetleri de gösterdiği ortaya çıkıyordu. Düşman mevkiilerini ve insanları bombalıyorlar ve havada birbirleriyle ölümüne mücadele ediyorlardı.²⁹⁰ Hava araçları arasında zepline karşılık uçak kesinlikle önceliği alıyordu. Çok daha ucuz, çok daha hızlı, daha zor fark edilebilirdi. Ama isabet aldığı anda zeplin aksine genellikle imha oluyordu. Uçaklara “*gökyüzünün şövalyeleri*” diyorlardı. Çünkü haber bültenlerinin “*çelik kuşların*” çoğunlukla sadece saldırılarını haber yapmalarına rağmen mutlak, en önemli ve en değerli görevleri bu değil keşif idi.²⁹¹

“Török katonai emigrációs tábor Kaposváron”, 1912.11.03-1913.07.04”, Gelencér Sándor vis-szaemlékezése, *HL*, Tgy 2743, sz., Összeállította: Gelencér Sándor 1976. Január hó. S.1; “Somogyban kidobolták a mozgósítást”, Somogyvármegye, 1912.10.10., s. 2-3; “Kultúrháboru elött”, s. 1.

²⁸⁸ Çolak, “Macaristan’da “Dünya Savaşı’nın Resimli Kroniği: “A Világháború Képes Krónikája” ve Türkler”, s. 279-293; “Tavaszi Utazók”, *Pesti Napló*, 1915. Április 10. s. 8; György Balogh Vasadi, “A mi törökjeink”, *Pesti Napló*, 1915. Február 11, s. 9.

²⁸⁹ “Az olvasó közönséghez”, *A Világháború Képes Krónikája*, 1914. Október 25. 3. Füzet, s.s. yok.

²⁹⁰ Çolak, “Macaristan’da “Dünya Savaşı’nın Resimli Kroniği: “A Világháború Képes Krónikája” ve Türkler”, s. 281.

“A mai hadviselés, A repülógép a háborúban”, *A Világháború Képes krónikája*, 1915. Junius 27., 38. Füzet, s. 380,

Seçkin bir pilotun “*her uçağın makine kısmı çelik ve ahşaptan, canlı kısmının (pilot) et ve sinirden oluştuğunu*” söylediğini nakleden “*A repülógép a háborúban*” (*Savaşta Uçak*) adlı yazıda, uçak ilginç bir şekilde süvari ile karşılaştırılmaktadır.²⁹² Şöyle ki:

“Uçağın süvarilere göre avantajı çokdaha hızlı oluşudur. Ayrıca süvariler raporlar sonucunda mutaka geri dönerler. Ama uçaklar hedeflerine ya optik işaretlerle ya da kablosuz telgraf yoluyla da süvarilerden çok daha kolay ilerleyebilirler. Oysa şüphesiz ki uçak daha çok sadece bir anlıktır ve daha fazla inceleme sunmasına rağmen daha az ayrıntılı raporlar verebilir ve uçak günler boyunca ara vermeden havada kalamazken süvariler düşmanla daha fazla irtibatta kalabilirler. Uçaklar sadece ona verilen rotada tekrar tekrar uçarak, yeniden test uçuşları yaparak irtibatı sürdürebilirler.”

Uçaklardan başka deniz savaşları tarihinde ilk kez rol oynayacak olan yeni bir silah çeşidi bütün dünyanın ilgisini çekiyordu. Bu yeni gemi tipinin geçmişi yeni değildi. Ama yeniden gündeme gelmiş ve deneme yapma fırsatını yakalamıştı. Barışçıl savaş tatbikatları ve barış yıllarında deniz altında giden gemilerle denemelere devam edilmiş, ancak bu yeni gemi tipi daha çok birbirini izleyen şanssızlıklar nedeniyle tanınmış, daha çok uzmanlarda, bu yeni gemi tipinin teknoloji ustalarının bütün gayretlerine rağmen mükemmelliğe ulaşmayacağı kanaatinin oluşmasına neden olmuştu. Bu savaş, bu bakımdan sürpriz yapmış ve denizaltı gemileri hakkındaki düşüncüyü kökten değiştirmişti.²⁹³

Gövde gösterisinin ise bu gemiler aracılığı ile kimler arasında olduğu belliydi. “*A tengeralattjaro naszád*” (*Deniz altı muhribi*) adlı yazıda bu durum şöyle açıklanmaktadır:²⁹⁴

“U 9 ve U 21 gerçekte Jules Verne’nin Naitulus (Denizler Altında 20 bin Fersah adlı kitabındaki gemi) adlı gemisinin canlandırılmasıydı. Denizaltıların savaşabilme yeteneğini hiçbir şüpheye mahal bırakmadan kanıtlaması Alman teknolojisinin ve Alman denizciliğinin sağladığı en mucizevi iştir. Gerçi Alman deniz kuvvetleri böyle muhripleri yapmayı en son iş olarak gördüğü sırada Fransa ve İngiltere’nin yüzden daha fazla gemi filosu vardı. Denizaltı fikrinin kendisi de Fransız kökenlidir. Fransızlar bu fikirden çok daha fazlasını da yaptılar. Bu deneyde en fazla Fransız deniz kuvvetlerinin kaybı büyüktü. Hatta Fransız denizcilik uzmanlarının denizaltı yapımı nedeniyle gelecekte ve yıllar boyunca büyük savaş gemileri ve

²⁹² “A mai hadviseles, A repülógép a háborúban”, s. 380.

“A mai hadviselés, A tengeralattjáró naszád”, *A Világháború Képes krónikája*, 1915. Március 14., 23. Füzet, s. 315.

A mai hadviselés, A tengeralattjáró naszád”, s. 316.

kruvazörü yapımını ihmal ettiklerini ve sadece denizaltı inşa ettiklerini kabul ettikleri bir dönem de olmuştur. Dünya Savaşı'nda şu ana kadar önemli hiçbir iş yapamayan demode olmuş, eskimiş kruvazör gemileri ve daha sonra yarım yüzyıl denizaltında giden muhripleri olan Fransızlar "Genç ekol" olarak adlandırdıkları bu akıma minnettardılar. En son cereyan eden olaylar yine de "genç ekol"ün haklı olduğunu ya da en azından bir dereceye kadar doğru yolda ilerlediğini, Fransız teknolojisinin, heyecanının bilgiyi izlemeyi kesin olarak beceremediğini ve burada da çok daha genç Alman rakipleri tarafından yenilgiye uğradığını kanıtlar görünüyor.

Askerlik hizmetinin yani ordunun da artık otomobil, idare edilebilen balon ve uçağın en azından birbirleriyle eşit derecede olan bir diğer aracı telgraf ve telsizdi. Modern savaş yönetiminin, büyük kalabalıkları komuta etme, daha küçük askeri birliklerde "aydınlatici hizmet" diye adlandırdığı hızlı haber alma, telgraf ve telsiz olmadan mümkün olamazdı. Askerlikte işaretle haberleşme, eski çağlarda da vardı. Düşman baskınları ve düşmanın silahlı saldırıları için dağların zirvelerinde yakılan ateşlerle işaret verilirdi ve bu işaretleri bir dağdan diğerine olmak üzere tüm ülkeye ve kendi ordularının karargâhına kadar sürdürülürdü. Bu tür ateşle haber verme yöntemi sonraları da devam etti hatta günümüzde -başka yöntemler olmadığına- bugün de bu yöntemi kullanıyorlar. Örneğin Galiçya savaşlarında pek çok defa buna başvuruldu. Galiçya halkı, ordumuzun bulunduğu yeri, nereden nereye hareket ettiğini ve (askeri) gücünü bu şekilde ifşa etti. Daha uzak mesafeler için bunun dışında belirli zaman aralıklarıyla tekrarlayan top, roket atışlarıyla ve renkli roketlerle; daha kısa mesafeler içinse farklı renklerde işaret fişeklerinin ateşlenmesi ve salınmasıyla haber gönderdiler. Geçen yüzyılın 70'li yıllarında da uzak mesafelerden haber gönderen gezici muhafızlar (atlı veya yaya) böyle basit yöntemlerle işaret gönderdiler. Diğerlerinin yanında gündüz hepsi farklı anlamlara gelen çok çeşitli şekil ve renkte levhalar gösterdiler. Bunlara örnek olarak sol tarafa doğru kıvrılma bir levha sallanırsa bu, düşman süvarilerinin sol taraftan saldırıya hazırlandığı anlamına gelirdi. Geceleri ise bunu meşale, yakılan ateşlerle veya yakılan ağaç dallarıyla yapıyorlardı.

Sistematik, güvenilir ve hızlı işaretleri doğal olarak sadece barış zamanında olan dakik araçlarla gönderebilirsiniz. Bu araçların kullanımı için askerleri barış zamanında eğitmek gerekir. Kısaca işaretle haberleşmeyi bu araçların yardımıyla barış zamanında yapmak gerekir. Askeriyede böylece telgraf ve telsiz kullanımına çok daha önceleri değil, yaklaşık geçen yüzyılın yetmişli yıllarında yöneldiler. Oysa artık bugün, özellikle telefonun ordunun en randımanlı ve en güvenilir haberleşme aracı olduğu şüphesizdir. Askeri açıdan bu iki teknik buluşa daima belirli bir ön yargı olmasına rağmen, savaş deneyimleri açısından bakıldığında özellikle çok değerlidir ve

geçmiş göz önüne getirildiğinde Rus-Japon Savaşı'nda Ruslar sayısız yenilgisini telsiz kullanımlarında acemi ve kötü organize oluşlarına bağlarken, Japonların çok sayıda savaş taktiğindeki başarılarını, tam da mükemmel biçimde organize edilmiş ve kullanılmış telgraf organizasyonlarına borçlu olduklarını göstermiştir.”²⁹⁵

Konunun önemine “*A táviró és távbeszélő a hadseregben*” (*Orduda Telgraf ve Telsiz*) adlı yazıda şöyle değinilmektedir:²⁹⁶

“Savaş sırasında devlet, doğal olarak bütün telgraf ağını ordunun emrine verir ve bu ülkemizde de savaş sırasında özel şahıslara ait telgrafların uzun süren kesintiden niçin muzdarip olduğunu açıklar. Bizde başlangıçta ordugâhın telgraf hizmetini de 1883'te Korneaburg Demiryolları ve Telgraf Operatörü binbaşılığı ile Tulin telgraf okulu açılıncaya dek bu görevi sivil subaylar yerine getirdiler. Ondan itibaren ihtiyaca göre bazı istasyonların ve hatların bakımını askerler ele alır. Konuyu daha iyi anlayabilmemiz için pratikteki işlemlerin çerçevesini kısaca izlemek istedik. Çalıştırmak istendiğinde bu dakikada demiryolu ve telgraf operatörü binbaşılar ile barış zamanından beri bunun için belirlenmiş telgraf operatörü subaylar telgraf ofislerine oturur. Bu hatlar askeri idarenin eline geçer ve savaş bitene kadar bu durumda kalır. Devlete ait telgraf ağı ise bazı askeri bölüklerin görev yaptığı bütün bölgelere uzanmaz ve orada hızlı bir şekilde ayrı askeri telgraf operatörlüğü kuruluyor. Buranın malzemesini doğal olarak daha barış döneminde hazır bulundururlar. Bunun ve de askeri idare altına alınmış olan devlet telgraf operatörünün amacı, ordu başkumandanlığı, bazı ordu komutanlıkları ve daha alt kademeleri olan kolordu kumandanları ve orgeneraliler ile bunların içinde bazı alay komutanları arasında (çünkü her ordunun kendi içinde ayrı ayrı askeri birlikleri vardır) bütün ordunun bir merkezden idare edilmesidir, bu sürekli hızlı ve güvenli koordinasyonu karşılıklı anlaşma ve askeri hizmetlerde eşitliği sağlayabilmeleri için emir-komuta zinciri biçiminde yaparlar. Gördüğümüz gibi, sadece ordu birimleri değil daha küçük askeri birlikler arasında da hemen hemen sürekli ve pek çok kez bütün ordunun ileri veya geri hareket edebileceği ihtimali dâhilinde hızlı telgraf bağlantısı oluşturmak ve bunun sürekliliğini sağlamak gerekir. Ordu başkumandanlığı ve ordu kumandanlığında, hatta kolordu kumandanlıklarında da –bunlar ordunun komuta yerine göre bulunduğu yerlerde olduktan sonra– düzenli olan devlet telgraf idaresi kullanılabilir. O zamana kadar dışarıda gerçek savaş alanlarında, alaylarda; içerde bazı taburlar ve yüzbaşılar tarafından ileri (saflara) gönderilen piyadelerde telgraf hatlarını çoğu kez

“A mai hadviselés: A táviró és távbeszélő a hadseregben”, *A Világáború Képes Krónikája*, 1915. Április 18., 28. Füzet, s. 58-59.

²⁹⁶ “A mai hadviselés: A táviró és távbeszélő a hadseregben”, s. 60.

o anda elde olan direklerle, ağaçlara, evlere, mızraklara çekerler. Hatta kimi zaman piyade ve ordu ilerlediğinde yere toprağa koyarlar. Telgraf hatlarını beraberlerinde bu şekilde taşımaya devam ederler ve teçhiz edecek yeterli bir iki adamın olduğu yerlerde bazı telgraf istasyonlarını kurarlardı. Askeri telgraf aygıtlarının basit olması önemliydi. Bu nedenle devlet telgraf ofislerinde gördüğümüz büyük aparatlar, askeri cihazlarda görünmez..”

Bu savaş teknolojisinin hengâmesi içinde Macarlar, “*Resimli Dünya Savaşı Kroniği’nin*” ifadesi ile “*dünyayı biçilendiren bu devasa mücadelenin merkezinde, amansız düşman ordularının karşısında güçlü müttefik Alman İmparatorluğu ile birlikte yer almakta idiler. Haklı ve kutsal bir dava uğrunda yola çıkmışlar ve bütün azimleri ve kanlarının son damlasına kadar Macar ulusunun onuru ve ülkenin geleceği için ‘mücadele vermekte’*” idiler. “*Bu kanlı savaşlar sırasında heyecan ve umut dolu duygular içinde beklemek, saraylardan kulübelere yaşayan kadar tüm insanlar için geçerli idi.*”²⁹⁷ Bir “*bahar gezgininin*” ifade ettiği üzere “*Paskalya yolculuğu*” sırasında Karpatların savaş alanına doğru sıralanan küçük Macar şehir ve beldelerinde insanların yaşamı ve davranışı şaşırtıcı bir şekilde sakin ve düzenli idi. Savaş, insanları Budapeşte’de, savaş meydanının yakınında olan bölgelerden daha çok telaşa veriyordu. Zamanla savaş hakkında konuşulmaz olmuştu. Çünkü artık ona alışmışlardı. Eski alışkanlıklar da devam ediyordu. “*kahvede, lokantada meyhane- de Çigan müziği tam da barış zamanlarında ve klarnetçinin dolu akciğerle neşeli bir şekilde halka özgü bir havayı çaldığı gibi çalıyordu. Macaristan’ın eğlenceli şarkı keyfi savaş alanının yakınında bile azalmamıştı.*”²⁹⁸ (Bk. Ek.15) Fakat zaman savaş gerçeğini gözler önüne sermişti. Resimli Dünya Savaşı Kroniği 23 Mayıs 1915 tarihli “*A háború és társadalom*” (*Savaş ve toplum*) adlı yazısında bu gerçeği “*Béna Hösök*” (*Gazi Kahramanlar*) adı altında şöyle değerlendirmektedir:²⁹⁹

“Babalarının kahramanlığının olağanüstü bir ateş yaktığı Macar çocukları kurdelelerle süslenerek ulusal bayrağı altında böylesi bir coşkuyla gittiler. Polonya’nın kabaran çamurunu çiğnediler, Karpatların kar fırtınasından mustarip oldular ve içlerinde binlercesisadece merhamet ve şükran duygularında yaşamaktadır. Binlercesi de yurdu için vücudunun uzuvlarını feda etmiştir.

Savaşın sadece efsanevi bir kahramanlık mücadelesi olduğu durumlarda, savaş, merhametsiz ve kurbanlarla doludur. Yavaş yavaş bizim hastanemiz de doldu ve sadece yaralandığında değil, sağlığını ve vücudunun tam bütünlüğünü tıp biliminin yeniden kazandıramadığı durumda da acı vardır.

“Az olvasó községhez”, s. s. yok.

²⁹⁸ “Tavaszi Utazók”, *Pesti Napló*, 1915 Április 10. s. 8.

²⁹⁹ “A háború és társadalom: béna hösök”, *A Világháború Képes Krónikája*, 1915 Május 23., 33. Füzet, s. 221-222.

Oysa doktorlarımız savaşın neden olduğu katliamın feci şekilde yaraladığı, ama tamamen alt edemediği kişiyi tekrar tam bir insan haline getirmek için her şeyi yaptılar. Zira askeri hastanelerimizde en başarılı cerrahlarımız asil bir yarışı başlatarak gayretle çalıştılar ve Avrupa çapında ünlü profesörlerimiz daha önce hiç bilinmeyen ameliyatlar yaptılar.

En çok gazi kahramanlarımız Karpat dağlarının acımasız kışının kurbanı oldular. Öldürücü karda, dehşetli soğukta aylarca askeri kampta kaldılar. Soğuktan eli, ayağı donanların büyük gruplar halinde yurda götürülmeleri gereği boşuna değildir. Başarılı bir tedavinin en başta gelen ön koşulunun aşırı ihtimam ve sabır olduğu kısa sürede anlaşıldı. Kurtarılamayacak haldeki hastalar bile ihtimamlı ve uzun zaman alan tedaviler sayesinde iyileştirildi. Diğerleri ise daha hafif ameliyatlara tehlikede olan uzuvlarını kurtardılar.”

Kroniğin verdiği bilgiye göre onların pek çoğu “*ağır göz hastalıklarıyla eve dönmüşlerdi. Bunların bir kısmı karlarla kaplı bölgelerde uzun süre kalmaları nedeniyle geçici körlükten mustarip olmuşlardı. Ama göz küresine sirayet etmemekle beraber göz sinirlerinin zarar gördüğü göz problemlerinin sayısı da çoktu. İlk gazi kahramanlar caddede göründüklerinde halk derin bir coşkuyla onları karşılamıştı. Ama yirmili yaşlarda tek ayakla koltuk değneğine dayanmış sağlıklı bir delikanlıyı ilk gördüklerinde kadınlar ağlamaya başlamışlardı.*”³⁰⁰

Öte yandan yaşanan olaylarda “*Macarların konumunun, ağırlığının ve görevinin ölçülmesi,*”³⁰¹ demiryollarında 1914 yılından itibaren doğu yönüne doğru başlayan kımıldama,³⁰² Macaristan’da savaş panoramasından görüntüler arz etmekte idi. Pesti Napló adlı gazetenin 10 Nisan 1915 tarihli sayısında yer alan “*Tavaszi utazók*” (*Bahar gezginleri*) adlı yazıya göre “*insanlar, savaşın her şeyden önce demiryolunu etkilediğini biliyorlardı. Özellikle Paskalya zamanı düzenli, barış zamanında da daima dolmaya alışkın trenler.*”³⁰³ Aslında Macaristan’da birinci sınıf devlet demiryolları hatları 1914 yılına dek inşa edilmişti. Romanya yönünde önce Orsova ve Brassó; sonra Gyimesbükk’e kadar ve Vöröstorony boğazına dek trenler işliyordu. Sırbistan sınırında yalnız Zimony yakınında iki komşu devlet demiryolu ağı birbirine bağlanmıştı. Avusturya-Macaristan Monarşisi’nin iç sınırı sayılan Galiçya tarafına Mezölaborc, Uzsak, Verecke ve Körösmező bağlantılı olarak is-

³⁰⁰ “A háború és társadalom: béna hösök”, s. 222.

³⁰¹ Kont Albert Apponyi’nin “Dünya politikasında Macar milletinin”, yeri ve önemini anlattığı konferans büyük ilgi uyandırdı. Bk. “A magyar nemzet a világpolitikában”, *Pesti Napló*, 1915. Január 27, s. 3.

³⁰² *A.M.Kir. Kormány 1915–1918 évi мүködéséről az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv*, Budapest, az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-T. Könyvnyomdája, 1924, s. 56. “Tavaszi utazók”, s. 8.

tasyon açılmıştı.³⁰⁴ Macar demiryolları savaş boyunca orduların yolu oldu. 1914 yılının sonunda kuzey Macaristan'da Monarşi'nin bütün ordusu vardı. 60 km hızla ve günde 40-50 trenle bir kolordu Krakau'un kurtarılması için taşındı. Günde 40 trenle Alman yardımı ulaştı. Takviye günlük 15-20 tren idi. 1915'te Romanya'dan günde 20 trenle Avusturya ve Almanya'ya tahıl nakledildi.³⁰⁵ İtalya'ya savaş ilanınin hâsıl olmasıyla Macaristan'da ikamet eden İtalyan tebaaları Budapeşte'de toplandı ve zaman zaman başlatılan toplam 38 özel trenle vatanlarına gönderildi. Rus cephesinden ve ülkenin içinden işletilen taşınan yüklerin ulaşımı 1915 yılı Mayıs ayının 26'sından başlayarak Haziran ayının 3'üne dek "*Bübeck schwarz*" (Újzsolna-Galanta-Szabadka üzerinden); "*Bremen rot*" (Marchegg-Cegléd-Nagybecskerek üzerinden) ve "*Hamburg gelb*" (Szolnok-Arad-Temesvár üzerinden) adlarıyla toplam olarak aşağı yukarı 160 tren imparatorluğa ait Alman birliklerini Sırbistan'ın cezalandırılması için taşıdı.³⁰⁶

Sırbistan'ın destekçisi Rusya'nın tehdidi ve buna karşı duyulan endişe her yerde hissedilmekteydi. Buna göre "*bu savaşa iki büyük Batı ulusunun katılmasına rağmen aslında Rus savaşı, hem de önceden hazırlanmış, temelleri atılmış olarak Batı'ya karşı Doğu'nun yeni bir hamlesi idi.*³⁰⁷ *Ve ciddi bir tehdit idi.*³⁰⁸ *Dünya savaşının Resimli Kroniği'ne göre İngiltere'nin Fransa'yı, Belçika'yı ve özellikle de Rusya'yı ne denli şogukkanlı bir alçaklıkla kıskırttığı ve Rusların nasıl alçakça kurnazlıklar sonucu topyekûn savaşa girdiği artık herkes için çoktan bir sır olmaktan çıkmıştı.*"³⁰⁹

Kronik, savaşın acı gerçeklerini yumuşatan "*A háború humorá*" (Savaş mizahı) adlı bölümünde, hemen hemen her sayısında savaşı mizahi bir dille anlatan fıkralar içinde, Ruslara yer vererek bu tehdidi "*yumuşatma*" ve "*alaya alma*" yolunu seçmektedir. "*Savaş esirlerimiz*" adlı yazısında böyle bir yol seçerek "*Hindenburg'un esir düşen Rusların onbinlercesini esir kamplarına götürdüğünde, eğer bu iş, bu kadar uzun süre devam ederse Ruslar galip gelecektir; çünkü onların bizde kendi askerimizden daha çok askeri olacak*" şeklindeki şakasını yansıtarak "*Az orosz illat*" adlı fıkırada "*Rus kokusunun*" oldukça önem arz ettiğini göstermektedir. Şöyle ki:³¹⁰

János Majdan, "Összedólt a menetrend, Magyar vasutak a Nagy Háború első évében", *Sorsok, Frontok, Esmék. Tanulmányok az első világháború 100. évfordulójára*, Főszerkesztő: Majoros István, Elte, BTK, Budapest, 2015, s. 208.

A.M.Kir. *Kormány 1915-1918 évi működéséről az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv*, s. 56-57.

³⁰⁴ Béla Mohácsy, *A Magyar Királyi Államvasutak A Világháború Alatt*, Hornyászky Viktor Részvénytársaság, Budapest, 1925, s. 28.

"A magyar nemzet a világpolitikában", s. 3.

³⁰⁵ "Andrássy a Dardanellákról", *Népszava*, 1915 Március 1, s. 2.

³⁰⁶ "Törökország megmozdulása", *A Világháború Képes krónikája*, 1915. Február 14, 19. Füzet, s. 167. Çolak, "Macaristan'da "Dünya Savaşının Resimli Kroniği": "A Világháború Képes Krónikája", s. 282-283.

“Galiçya’da teğmen Macar süvarisine sorar:

-İyi bir yer buldunuz mu çocuklar?”

-‘Köşkün ahırında mükemmel bir yer bulduk!’

-‘Ya atlar?’

-‘Bilhassa onlar köşkün salonunda iyi bir yer buldular!’

-Namussuz! Neden atları salona bağladın?”

-‘Çünkü ahırda önümüzde Moskoflar uyuyorlardı ve atlar onların kokularına dayanamıyorlar!’”

Andrássy de Rus tehdidine dikkat çekiyordu. Ona göre Sassanov politikasının başarısı, Boğazlar üzerinde olan Rus hâkimiyeti, Romanya ve Bulgaristan’ın Rusya’nın köleleri olacağı anlamına gelmektedir. Zira Rusya bir denge olmaksızın Tuna deltalarında ve bütün Karadeniz kıyılarında; Karadeniz’i Rus denizi yapar ve Ege Denizi’nde de en büyük hâkim haline gelirse, Bu Balkan devletlerinin dünyayla olan temasının tamamen Rusya’ya bağlı olması demektir.³¹¹ Bunun yanında Rus tehdidine karşılık, I. Dünya Savaşı başladığı zaman savaş ve müttefik olmak Türklere yönelik ilgiyi daha çok canlandırdı. Artık *“sekiz yıldan beri üzerinde çalışılan Avusturya-Macaristan ile Türkiye arasındaki ittifak”* sonuçta başarılı olmuştu.³¹² Doğal olarak *“artık Türk devleti Macarların kader arkadaşındı. Bu büyük savaşta kardeşleriydi. Zira tek bir amaç için savaşıyorlardı. Zaferleri Türklerin de zaferi idi.”*³¹³ Gerçekten XX. yüzyıl başlarında Almanya, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorluğu kader birliği etmekte idi. Üç İmparatorluk arasında yoğunlaşan ilişkiler dostluk ortamını giderek güçlendirmişti.³¹⁴ Bunu güçlendiren ortam Dünya Savaşı öncesi ekonomik olarak veya sömürge politikası olarak ya da dini olarak her Avrupalı, büyük gücün ilgilendiği ve 1914 yazında Batılı güçlerin Rusya ile birlikte İttifak Devletleri’ne karşı silaha sarıldıkları zaman, *“Türk İmparatorluğu’nun coğrafi konumundan başlayarak her iki savaşan taraf açısından en büyük öneme sahip bir devlet olması idi.”*³¹⁵ Macarlar açısından Türkiye’nin bu savaşta *“rolü ve önemi öyle kolayca belirlenebilecek veya ölçümlenebilecek bir husus değildi.”* Resimli Dünya Savaşı Kroniği bunu şöyle açıklamaktadır:³¹⁶

³¹¹ “Andrássy a Dardanellákról”, *Népszava*, 1915 Március 1, s. 2.

³¹² Çolak, “Macaristan’da “Dünya Savaşının Resimli Kroniği”: “A Világháború Képes Krónikája”, 277.

“Fölhivás a vörös-félhold támogatására”, *Somogyvármege*, 1915 Január 5, s. 5.

³¹⁴ Melek Çolak, “19. Yüzyıl Sonu-20. Yüzyıl Başlarında Türk-Macar Yakınlaşması”, *Toplumsal Tarih*, S.89, C. 15, Mayıs 2001, s. 6-9.

HL: Dosszié no: 119/X, s. 1.

³¹⁶ “Törökország megmozdulása”, s. 167.

“Savaşa katılan ülkelerin gücü, öncelikle ne büyüklükte bir orduya sahip oldukları, askeri bakımdan savaşa hazır olup olmadıkları ve ne tür askeri erdemlerinin bulunduğuyla ilgili olarak belirlenir. Bu nedendir ki dünya lideri olan İngiltere karadaki savaş gücü bakımından Belçika’nın oldukça arkasında yer alır. Devasa ölçüde şişirilmiş, hantal yapısıyla İngiliz kara ordusu savaş sırasında düşmanı korkutmaktan ziyade güldürür. Buna karşılık Türkiye yalnızca askeri açıdan bile ele alındığında önemli bir güçtür. Kısmen muvazzaf asker sayısının çokluğu ve kalitesinden dolayı, ama daha çok da Asya bölgesindeki taşra yerleşim birimlerinden neredeyse hiç tükenmemecesine sağladığı yedekleri sayesinde büyük bir önem sahiptir. Başka bir deyişle savaş meydanına belki milyonlarca askerden oluşan bir ordu süremez ama buna karşılık savaşmakta olan birliklerinin asker sayısını, savaşın gidişatına göre daha oldukça uzun bir süre koruyabilir.”

Kroniğin ifadesine göre “*Türklerin savaşa girmesini önemli kulan en kayda değer husus tamamen farklı bir unsurdan kaynaklanmakta idi. Bu unsuru ölçümlemek ve belirleyebilmek oldukça güçtü.*” Onlar “*bunun ne anlama geldiğini anlamakta güçlük çekebilirlerdi. Çünkü Türkiye’den uzakta yaşamaktaydılar. Afrika ve Asya Müslümanlarından ise tamamen yalıtılmış durumdaydılar. Böyle olunca da onların gerek ahlak anlayışları gerekse de dinsel fanatizmlerinin derecesi hakkında doğrudan fikir sahibi olmaları mümkün değildi. Ne var ki yüz yıllar boyunca Müslüman ruhuna karşı mücadele vermiş olan İngilizler, Ruslar ve Fransızlar onu mağlup etmeyi veya değiştirebilmeyi başaramamış olsalar bile onu daha iyi tanımaktaydılar. Türk halkının başlıca ahlaki değeri, en büyük sevinci, nihai hedefi ve hemen hemen biricik hazinesinin inancı, yani dini olduğunu, Türkleri Avrupa’ya getiren şeyin ticaret yapmak, zenginleşmek, haraç toplamaktan ziyade peygamber sancağının onurunu yüceltmek olduğunu onlar da bilmekteydi. Daha sonraları kendilerinden daha büyük bir güç, daha muazzam bir inanç onları yenilgiye uğrattınca yine kaynağını dinlerinden alan bir ahlak anlayışı sayesinde Türk İmparatorluğu yavaş yavaş kabuğuna çekilmeye ve genel anlamda da Avrupa’nın büyük güçleri arasındaki yerini terk etmeye başlamıştır. Türkiye tüm bunlara karşın yine de büyük bir güç olarak kalmayı başarmıştı. Avrupadaki sınırlarının küçülmesine bağlı olarak –Avrupa açısından bakıldığında– Avrupadaki gücünü de yitirmişti. Ama büyüyen gelişmekte olan Mısır’ın Müslümanlarına ‘Türkiye’nin eskisinden daha küçük bir devlet olup olmadığını’ sorsalar onlara öfkeyle bakacakları kesindi. Fas, Cezayir, Tunus Müslümanlarına ‘Halife’nin sonunun gelip gelmediği’ yönünde bir soru yöneltsele adımları hala dualarla andıklarına tanık oluyordular. Ve Arabistan’da, İran’ın sınırlarında ve yüz yıldır Rus egemenliği altında bulunan Kafkaslar’da yaşayan tüm Müslümanların kendilerini, Hilalli bayrak altında her an için ölmeye hazır Allah’ın büyük ailesinin sadık bir evladı olarak hissettiklerini ve bu görevi açıkça*

üstlendiklerini görmekteydiler. İşte tüm bu hususlardan dolayı o, Fransızlar, Ruslar ve özellikle de İngilizler için yaşayan ve bilinen gerçeklerdi. Fransızlar Afrika'nın kuzey kıyıları, Ruslar Karadeniz ve Kafkasya, İngilizler ise özellikle de Mısır ile Süveyş Kanalı nedeniyle Türklerin Macarların tarafında yer alarak 'Kutsal Savaşı' ilan etmeleriyle birlikte üç yüz elli milyon insanın İttifak güçlerine düşman olanların cephesine katılacağı düşüncesiyle korkmakta idiler. Ve bunu engellemek için her yolu denemekten kaçınmıyorlardı.”³¹⁷

Kronik *“A kapzsi angolok” (Açgözlü İngilizler)* adlı bir başlık altında Türklerin tercihini ve onların özelliklerini şöyle betimlemektedir:³¹⁸

“Dünya Savaşı'nın ortaya çıkışı Türkiye'yi de beklenmedik bir biçimde yakalamıştı. Ancak bu şaşkınlık Türk Hükümeti'nin aklını yitirdiği anlamına gelmemektedir. Tam tersine bu sakin karakterli ve onurlu halk daha ilk andan itibaren hangi tarafta durması gerektiğini biliyordu. Balkan Savaşlarının büyük acı veren yaraları daha yeni kabuk tutmaya başladığından bir başka savaşa girmek istemese bile halkların bu büyük çarpışmasında Türkiye'nin de büyük kayıplara uğrayabileceğini derhal tespit etmiş ve yerini belirlemiştir. Türkler, Avrupa'nın büyük devletleri arasındaki bu mücadelede Çanakkale Boğazı'yla birlikte Avrupa'daki mülklerinin sonuncusu ve en değerlisi durumundaki İstanbul'un da hedefler arasında yer aldığını kuşkusuz çok iyi bilmekteydiler. Kuşkusuz arzu etmediği ve başlatmadığı bir savaşın Türkiye'yi de riske atarak yazgısına etki etmesi son derece adaletsiz bir durumdu ve Türkler hiç felsefe yapmaksızın kendilerini karakterize eden seçkin bir soğukkanlılık ve sakin bir ağırbaşlılıkla yapmaları gerekeni yaptılar. Bu kararlarında hayranlık uyandıran husus dürüstlükleri, ikiyüzlü davranışlar içine girmemiş olmaları, haklı davaları ve çıkarları uğrunda, hakkaniyet çerçevesi içinde gerekli adımı açık bir biçimde atmış olmalarıdır.

Henüz Ağustosun 3'ünde, Dünya Savaşı'nın daha ilk saatlerinde Türk Hükümeti 'padişahın kısmi seferberlik ilan ettiğine' ilişkin olarak resmi bir bildiri yayınlamıştır. Bu bildiriye ek olarak bir de gerekçe hazırlanarak; Türkiye'nin tarafsızlığını korumak arzusunda olduğu ve bunu da yalnızca askeri gücüyle güvence altına alabileceği belirtilmiştir. Ne var ki seferberlik ilanının gerekçesi bu resmi bildiriyle tam olarak açıklanmış değildir. Tanin adlı yarı resmi gazete aracılığıyla Türk hükümetinin görüşü de gün ışığına kavuşturulmuştur. Buna göre Türkiye hiçbir maceraperest girişimin içinde yer almayı istememiştir. Balkan Savaşlarında edinilen deneyimler ortadadır. Bu deneyimlerin ortaya koyduğu gerçeğe göre Balkan ülkeleri seferberlik ilanından itibaren ordularını bir hafta içerisinde hazır edebilirlerken coğrafi

“Törökorság megmozdulása”, s. 168-169.

“Törökorság megmozdulása”, s. 169-170.

durumundan dolayı seferberlik ilanından sonra ordunun hazır hale gelmesi Türkiye bağlamında çok daha uzun zaman almaktadır. Bununla birlikte seferberliğin ilan edildiği gün tüm ülkede olağanüstü duruma da geçilmiştir. Çünkü Türkiye’de –bilindiği üzere– çok sayıda yabancı tebaa ve yabancı firma bulunmakta olup, bunlar olağanüstü durum ilanı olmaksızın Türk İmparatorluğu’nun başına birçok dert açabilme ve zarar verebilme potansiyeline sahiptirler.”

Türklerin savaşa girişi süreci ve (bk. Ek.16,Ek.17) “neden savaştığı” meselesi Macar basınına uzun süre meşgul etti.³¹⁹ Goben ve Breslav’a el konulması süreci yankı uyandırdı. Buna göre, “Ağustosun 3’ünü önemli bir tarih yapan yalnızca seferberlik ilanı olmayıp buna etki eden diğer etkenler de vardı. Örneğin bir Türk gemisinin kaptanı Boğaz’ın pek de uzağında olmayan bir noktada Rusların Karadeniz filosunun dolaştığını ve keşif yaptığını belirlemişti. Bu haber diğer resmi haber ajansları tarafından da doğrulanmış, başka bir deyişle Rusların sinsi saldırısının Türkiye’nin yegâne korunaklı mevki durumundaki İstanbul ile Çanakkale Boğazını tehdit ettiği ortaya çıkmıştı. Bu haber üzerine boğazlardaki deniz fenerlerinin ışıkları derhal söndürülmüş, Türk ticaret gemilerinin Karadeniz’e çıkışlarına ise yasak getirilmişti. Ertesi gün yani Ağustosun 4’ünde ise Çanakkale Boğazı’nda olduğu gibi İstanbul Boğazı’na da mayın döşenmiş ve böylece Karadeniz ile Akdeniz arasındaki deniz ulaşımı sona erdirilmişti. Türk hükümeti bu önlemlere ilişkin olarak yetkili organlara yeniden resmi bir bildirimde bulunmuştu. Bu önlem İstanbul’daki ortamı bir anda elektrikleştirmeye yetmişti. İttifak güçlerinin diplomatları çocuksu entrikalarının ortaya çıktığının ve Osmanlı İmparatorluğu’na sinsi oyunlarla saldıramayacaklarının ayırına varmışlardı. Bununla birlikte Türk başkentinde, Çanakkale yakınlarında Alman savaş gemilerinin dolaştığı yönünde rivayetler çıkmış ve bu nedenle tek bir Fransız gemisi bile İstanbul’dan ayrılmaya cesaret edememişti. Bilindiği kadarıyla Alman savaş gemileri hakkındaki rivayet aslında gerçeklere dayanmaktaydı: İki Alman zırhlısı Goben ile Breslav Messina’dan çıkarak Fransız-İngiliz filosunun çift sıralı gemi koridoru arasından sızmayı başarmışlardı. Bu arada Fransızlar başka bir girişimde bulunmuşlar, Rusya yönünde yolun açık olduğunu düşünerek bir sabah vakti İstanbul’daki Fransız bankasının devasa altın stoğunu Rusya’ya kaçırmak üzere gemiye yüklemişler, ancak Türk yetkililer uyanık davranmış ve Fransızlar onca altını artık güvence altına aldıklarından emin oldukları anda gemiye çıkan Türk resmi görevlileri Fransızlara nazik bir dille altın naklinin yasaklandığını bildirmişlerdi. Fransızlara bildirilen gerekçe oldukça mantıklıydı; Türk

“Miért harcol Törökország?”, *Pesti Napló*, 1914.November 18, 290.szám, s.9. “Törökország megmozdulása”, s. 167-176.

Hükümeti, Fransızlara, bankada çok sayıda Türk'ün milyonlarca mevduatı bulunduğunu, bu mevduatların banka tarafından sahiplerine ödenmemesi durumunda alının stoğunu yurtdışına çıkaramayacaklarını bildirmişti. Bu alçakça plan da böylelikle suya düşmüş oluyordu. Bir iki gün boyunca hiçbir önemli haber çıkmamıştı. Ancak sakin ortam fazla sürmemiş, beklenen haber, 7 Ağustosta Londra'dan gelmişti. Habere göre İngiliz Hükümeti Türkiye'nin Güney Amerika'daki Şili Cumhuriyeti'nden satın aldığı iki dretnota Armstrong Tersanesi'nde el koymuştu. Anlaşma gereğince İngiliz tersanesinin, Sultan Osman ve Reşadiye adlarını taşıyan dretnotları Eylül'ün 1'inde Osmanlı Devleti'ne teslim etmesi gerekirken, uluslararası durumun kritik olması nedeniyle Türk Hükümeti iki geminin derhal teslim edilmesine karar vermişti. Böylece teslimat 7 Ağustos tarihinde gerçekleşeceği sırada, teslimattan yarım saat önce gemilere Türk bayrağı çekilmesi şöyle dursun İngiliz Hükümeti'nden bir yetkili tersaneye gelerek dretnotlara el konulduğunu ve gemilerin artık İngiltere'nin malı olduğunu ilan etmiştir. İngiltere'nin bu tasarrufu –ne denli nazik bir biçimde dile getirmek isteseler bile– adi bir korsanlıktan başka bir ifadeyle açıklanamazdı. Çünkü uluslararası hukuk çerçevesinde böyle bir girişimde bulunması mümkün değildi. Türkiye Ağustos'un 7'sinde henüz yalnız İngiltere ile değil hiçbir ülkeyle savaş halinde değildi. Gemilerin bedeli İngiliz tersanesine önceden ödendiği için her iki gemi de hukuken Türk devletinin malı sayılırdı.”³²⁰

Kronik bu hukuki olayı “*hayırlı değişiklik*” olarak nitelemekte, bunun Türkiye’yi paniğe sevk etmediğini ve Türk Hükümeti’nin sakin adımlar atmayı sürdürerek İngilizlerin alçakça kararının haberini alırmaz bir genelge yayımlayıp kısmi seferberliğin genel seferberliğe çevrildiğini, askerlik çağına gelmiş tüm Türklerin silahaltına alınacağını, bunun halk üzerinde coşku ve heyecan yarattığını duyurarak süreci şöyle değerlendirmektedir:³²¹

“Bu sıralarda Türkiye henüz İtilaf Devletleri’ni açıktan düşman olarak ilan etmemişti Ancak asıl kopuş gerçekleşmiş ve ruhlardaki ultimatom çoktan verilmişti bile. Bunlar olurken iki devasa Alman savaş gemisi Goben ile dünyanın en hızlı zırhlılarından bir olan Breslav İstanbul’da beklemekteydi ve bu iki geminin Türklere devri hususunda Almanya ile Türkiye arasındaki diplomatik görüşmeler de çoktan başlamıştı. Satış bedeli 80 milyon marktı. Bu beklenmedik, olağanüstü dönüşümün ilahi güçlerin lütfu ve adaleti olarak görüldüğü Türkiye’de bu haber doğal olarak büyük bir sevinç yaratmıştı. Bunun etkisi İngiltere’de tam tersi bir etki yaratmış, bu başarısızlık İngi-

³²⁰ “Törökország megmozdulása”, s. 170-171.

“Törökország megmozdulása”, s. 172-173.

lizlere yüz kat acı olarak yansımıştı. Almanya'nın bu müthiş hamlesi İngilizlere öylesine şiddetli bir darbe olarak inmişti ki Londra gazeteleri İtilaf güçlerinin Türkiye'ye derhal savaş ilan edeceğini duyurmuşlardı. Ancak bu doğru değildi ve resmi olarak da süratle yalanlanmıştı.

Savaş ilan edilmemiş ama buna karşılık İtilaf Devletleri Türk Hükümeti'nden, tehdit ve korkutma yoluyla Çanakkale Boğazı'nı açmasını ve bunun yanı sıra ileri sürdükleri birtakım isteklerin de yerine getirilmesini talep etmişlerdi.. En önemli talepleri arasında –boğazlardan gemi geçişine izin verilmesinin yanı sıra- padişahın, Alman General Liman von Sanders ile Türk ordusunun yeniden yapılandırılması çerçevesinde yıllardan beri büyük emeği geçmiş tüm Alman subaylarını görevlerinden alması yönündeki talepleri de bulunmaktaydı. Ne var ki saray tüm bu taleplerin ve ricaların yerine getirilmesini reddetmişti. Türk Başbakanı da, Padişah adına yaptığı açıklamada, İtilaf Devletleri yetkililerine; “kendilerini ne tehditlerle ne de taleplerle yormamalarını, çünkü Türklerin, ne zorlama ne de hoş gösterme yoluyla Türkiye'nin çıkarlarına açık bir biçimde ters düşecek hiçbir adımı atmayacaklarını ve bu yolda hiçbir tavizde de bulunmayacaklarını bildirmişti. Bu soylu ve cesur karşı duruş İngiltere, Fransa ve Rusya'nın korkunç bir öfkeye kapılmalarına yol açmıştı. Saray yukarıda yer alan açıklamada bulunduğu gün Ege Denizi'nde beklemekte olan İngiliz filosu, Karadeniz'deki Rus filosuyla işbirliği yapmak suretiyle İstanbul'un istihkâm mevzilerini bombalamaya başlaması yönünde bir talimat almış, bu olay 20 Ağustos tarihinde meydana gelmiş, Avrupa gazeteleri bu beklenmedik ve olağanüstü haberi derhal sayfalarına taşımışlar, ancak bombalama tehdidinden başka bir şey çıkmamıştı. Bunun neden böyle olduğu, verilen emrin utanç verici bir biçimde geri çekilmesine neyin neden olduğu ise İngiltere ile onunla ittifak yapanların sırrı olarak kalmıştı. Yalnız kesin olan şu idi ki; Rus filosu da aynışekilde hareket emrini almış olmasına karşın Çar'ın gemileri Boğaz yakınlarına gelmeye cesaret edememişlerdi. Oysa bunun gerçek nedeni büyük bir olasılıkla, sayısız Türk savaş gemisinden oluşan dev bir donanmanın Karadeniz'e keşfe çıkması ve görüldüğü kadarıyla da Rus gemilerinin bu donanmayla karşılaşmak istememesi olabilirdi... Türk filosofunun bu önceden bildirilmeyen, beklenmedik harekâtı yalnızca Rus gemilerini süratle kaçışa zorlamakla kalmamış,” aynı zamanda o zamana dek” çaresizce çırpınıp duran İttifak güçlerini de, olayı, diplomatik yoldan kınamaya mecbur bırakmıştı. İttifak güçleri öncelikle Türkiye'nin iki Alman savaş gemisi satın alın almasını protesto etmişler, bunun sıra da Türk filosofunun keşif yoluna itirazda bulunmuşlardı. İstanbul yönetiminin yanıtı bu kez de nazik ama kararlı olmuştu. Buna karşılık olarak verilen yanıtta ise Alman gemilerine saldırma niyetlerinin bulunmadığı, ancak Türk Hükümeti'nin filonun

Karadeniz'e çıkışı hakkında kendilerine herhangi bir bilgi vermediği ifade edilmekteydi. Daha sonra Petersburg'tan İstanbul'a yapılan uyarıda ise Rus savaş gemilerinin, yapılan uyarıya derhal uymaması durumunda Rus karasularında rastladığı Türk gemilerine derhal ateş açacağı bildirilmişti. Savaşa dair tüm bu hareketliliklerin ardından İstanbul'a ilginç bir diplomatik not ulaşmıştı. Buna göre İngiliz Hükümeti Sultan Osman ve Reşadiye savaş gemilerine el konulmasına ilişkin olarak Türk Hükümeti'ne bir özür yazısı göndermekte idi. İngiliz Hükümeti olaydan duyduğu üzüntüyü belirterek, İngiltere'nin, Türkiye'nin çıkarlarına zarar verme gibi bir amacının olmadığı, ancak savaş durumunda bunun İngiltere'de uygulanan geleneksel bir prosedür olduğu dile getirilmişti. Buna karşılık İngiltere'nin, sahip olmak için Türk halkının büyük özverilerde bulunduğu bu iki gemiyi – savaş sırasında gerek duyulmadığı takdirde- savaşın bitiminde Türkiye'ye teslim edeceği konusunda Türk Hükümeti'ne söz verilmekteydi. İstanbul ise buna verdiği yanıtta söz konusu açıklamanın kendilerini tatmin etmediği ifade edilirken İngiltere'nin, eğer gemilere haksız şekilde el koymanın utancından kurtulmayı ve Müslüman halkın öfkesini dağıtmayı arzu ediyorsa iki dret-notu, savaşın ardından değil, derhal geri vermesi gerektiğini bildirmişti. Doğal olarak gemilerin iadesi yerine getirilmemişti. Böylece Ağustos ayı ile birlikte Macarların muhteşem müttefiki Türkiye'nin bu savaşı ama mücadelelerle dolu, heyecanlı günleri de bu şekilde sona ermişti.”³²²

Ressam ve grafiker olan,³²³ savaş sırasında Kızılhaç Heyeti ile beraber Enver Paşa ile diğer Türk hükümet görevlilerinin portrelerini yapmak üzere İstanbul'a gelen Macar savaş ressamı István Zádor³²⁴ hatıralarında bu iki Alman savaş gemisinden şöyle söz etmektedir:³²⁵

“İki ünlü Alman savaş gemisi Goben ve Breslav ve Altın Boynuz'daki “General” isimli lüks buharlı yolcu gemisi boğazda demirlemişti. Türk deniz filosunun başkomutanı Amiral Souchon, savaş çıktığı sırada Almanların Karadeniz'deki bölüğünün komutanıydı ve general olarak görev yapmaktaydı. Selam verdim ve resmini yapabilme talebinde bulundum. Gerçek bir Romalı yüzüne sahipti. Yüzü traşlı, kartal burunlu, keskin hatları olan, zeki bir yüz.

Savaşın çıktığı ilk gün Messina'da bekleyen gemilerle yola çıkarak Fas'taki Fransız limanlarını bombalayan, daha sonra iki savaş gemisi ve Ge-

³²² “Törökország megmozdulása”, s. 174-176.

“Zádor István”, *Magyar Életrajzi Lexikon*, Második kötet, Főszerkesztő Kenyeres Ágnes, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1969, s. 1060.

Egy hadifestő emlékei 1914-1918, Zádor István Írta és rajzolta 206 képpel, Nyomatott A Királyi Magyar Egyetemi Nyomdában, s. 66.

Egy hadifestő emlékei 1914-1918, s. 76-77.

neral isimli gemiyle Fransız ve İngiliz filolarından kaçarak Çanakkale'ye gelen oydu. İtilaf filosunu kandırarak, sanki onlardan kaçıyormuş gibi manevra yaparak, Yunan adaları arasında saklandı. Daha sonra İngiliz gemilerinin saldırısını bertaraf ederek onlardan üç saat önce Türk limanına ulaştı. Ama uluslararası kuralları ihmal etmemek için gemileri Türk hükümeti satın aldı. Subaylar ve erat Türklerin hizmetine girdi. Başlarına fes taktılar. Gemilere üzerinde Hilal olan bayrağı çektiler ve adlarını Yavuz Sultan Selim ve Midilli olarak değiştirdiler. Bunu ilginç bir modelden öğrendim. Ve O, bu iki geminin komutanı olan Kaptan Yüzbaşı See Ackhermann (Goben'in kaptanı) ve Breslav'ın kaptanı Knorr'la tanışıp kendisiyle yemek yemem için orada kalmamı sağladı. Ertesi gün onları gemilerinde resmettim ve öğle yemeğini Breslav'da yedim. Birkaç gün sonra Komutan Ackhermann, bizleri ziyaret etti ve Goben'in güvertesine çaya davet etti.”

Zádor'un ifadesiyle “*bu iki gemi İstanbul'dan 15 km uzakta Boğaz'ın ortalarında İstinye'de demirlemişti*”:

“Bir Türk deniz subayı daireme geldi ve Hamburg aksaniyle „Geoben’e” ait bir motorun Galata Köprüsü'nde bizi beklediğini bildirdi. Küçük gemi çok sayıda kayık ve balıkçı tekneleri arasında temizliğiyle göze çarpıyordu. Metal aksamları güneş ışığında gözleri kör edercesine parlıyordu. İki kıtayı birbirinden ayıran suyu hızla yararak ilerledik. Su öyle berraktı ki daha sığ kısımlarında denizin dibini gördük. Boğazın Avrupa ve Anadolu yakası bu erken bahar gününde kale kalıntılarıyla, modern tramvaylarla, ağaçlarla kaplı, yemyeşil dağlarla parlak bir yaşamı sunmaktadır. Muazzam savaş gemisinin rampasında bir teğmen bizi karşıladı ve komutanların salonuna götürdü. Bu salon şimdi doğal olarak tüm süslerinden mahrumdu. Çünkü gemi “savaşa hazır” bir haldeydi. Çaydan sonra kaptan Ackhermann, 1400 kişinin hizmet verdiği geminin her bölümünü, makinaların bulunduğu kazan dairesinden topların bulunduğu kazamatları ve son olarak da kaptan köşkünü gezdirdi. Her yerde sadece makine, borular, bunların tümü gemiden ziyade bir makine fabrikasıymış hissini uyandırıyor. O bütün Rus filosuna karşı Goben'in şaşırtıcı bir şekilde kendi başına gerçekleştirdiği Sivastopol'un bombalanmasından bahsetti. Sivastopol terminalini, bir kışlayı, pek çok limanı yakmıştı. Ve Ruslar ardı arkası kesilmeyen ateşten ciddi yaralar almadan yerlerine geri dönmüşlerdi.”³²⁶

Savaşa giriş sürecine tanık olan bir başka Macar Béla Landauer Talat Paşa (bk. Ek.18) ile görüşmesi sırasında verdiği bilgilerle bu süreci yansıtmaktadır. Şöyle ki:³²⁷

³²⁶ Egy hadifestő emlékei 1914–1918, s. 77–78.

³²⁷ Béla Landauer, *Glória*, Kiadta Az Élet Irodalmi és Nyomda Resz. Társ., Budapest, 1916, s. 214–

“-“Halk savaş durumunu nasıl karşılıyor ve Meclis buna ne diyor?” diye sordum.

-Halk, savaşanlar ve evlerinde kalanlar gibi her bakımdan durumun öneminin farkında. Ama bu koşulları, fanatizm ya da soykırım hanesine yazarsa yanılır. Bizim halkımız her özelliğinin yanında inanılmaz keskin bir düşünceye sahiptir ki, sadece ayakkabı çok sıkarsa sıkıntının durumundan kime yükleneceğini de bilir. Halk, savaşın gerekliliğinin Meclis’ten daha çok farkındaydı.

-Savaşın öyle ya da böyle gidişatıyla ilgili hükümetiniz geleceğe dair ne bekliyor?

-Her iki durumda da tek bir şey: güçlenme! Şüphesiz başlangıçta durumumuz zordu. Bizim ordumuzda politikaya karışan üst düzey askerlerin tasfiye edilmesi en zor olanıydı. Buna ise Enver son verdi. Ve bugün ordumuzda bu musibetin tamamen kökü kazınmış durumdadır. Şimdi yuları sıkı tutuyoruz ve onu elimizden kimse alamaz.

Talat Bey artan bir ses tonuyla -“bir şeyi vurgulamak istiyorum ve bunu önemli sayıyorum” diye bitirdi: “Bizim olayların zorlayıcı etkisi altında kolay bir şekilde, açık ve net olarak düşünmeden Merkezi güçlere katıldığımızı şanmayın. Biz bu adımla en önemli çıkarlarımızı gözettilik. Bunlar için bir süreliğine milletimizin hayati amacına ulaşabilmesi ve kendi ilerlemesi için ticaretini, sanayisini, bilimini geliştirmesini faydalı bir biçimde öğrenelim diye bu yolu açtık. Eğer biz sizlere katıldıysak bu, ülkemizin tam bağımsızlığını sağlamak için olmuştur.”

Ortak düşman Rusya faktörü ise sık sık vurgulanan bir konu oldu.³²⁸ Konuşmasında “*düşmanlarının Rusya olduğunu ve onun taleplerini son nefeslerine kadar reddedeceklerini*” vurgulayan Talat Paşa gibi³²⁹, Enver Paşa da Pesti Napló gazetesinde Amerikalı bir gazetecinin yaptığı bir röportajında “*Türkiye’nin neden savaşa girdiği*” sorusuna verdiği cevapta aynı ortak noktaya değinmektedir.³³⁰ Şöyle ki:

“Savaşa sadece en son dakikada kendimizi hasrettik. Ama savaş başlamadan önce, çok daha önce, ilerde kuşkusuz savaşı bizim değil düşmanlarımızın istediğini tarihin mahkemesi önünde yapacak olaylar cereyan etti. Rusya’nın Karadeniz ve Kafkasya’da kendini aşırılıktan alamaması yüzün-

215.

³²⁸ Landauer, *Glória*, s. 213; “Az új Törökország, beszélgetés Enver Pasával”, *Pesti Napló*, 1915 Május 15, s. 7; Imre Szentirmai, “Miért harcol Törökország?”, *Pesti Napló*, 1914 November 18, 290. Szám, s. 9.; Béla Endre, “Látogatás a Budapesti Török főkonzulnál”, *Pesti Napló*, 1915 Március 2, s. 7.

³²⁹ Landauer, *Glória*, s. 213.

³³⁰ “Az új Törökország, beszélgetés Enver Pasával”, s. 7.

den artık bizim bölgelerimiz bile güvenlikte değildi. İngiltere ise Mezopotamya'ya girdi ve Akdeniz donanmasını doğrudan doğruya Çanakkale Boğazı önünde topladı. Bununla birlikte bu zamanda dahi kılıcımıza sarılmadık. Savaş ilanı sadece Rus donanması Karadeniz'de taarruza geçtiği ve kabul edilebilir bir açıklama yapmaya teşebbüs bile etmediği zaman vuku buldu.”

Osmanlı Devleti'nin 1912 yılında Budapeşte Başşehbenderliğine atadığı ve Türk-Macar Dostluğu ile Türklerin Avrupa'da tanıtılması açısından başarılı çalışmalar yapan Ahmet Hikmet Bey'in Türk Macar ilişkilerini değerlendirdiği Rusya faktörünü ortaya koyması açısından önem taşımaktadır. Ahmet Hikmet Bey'e göre Türk ve Macar milletlerini üç bağ birbirine bağlamaktadır:³³¹

“Birincisi ırkı bağ. İkincisi tarihi bağ, Gerçi yüzyıllar boyunca milletlerimiz birbirleriyle savaştı ama Türk halkı Macaristan'a işgalci olarak gelmemiştir. Buda şehri Türklerin elinde iken de Macar kralları Macaristan'da hüküm sürüyorlardı. Biz o zaman bile Slav yayılmasına karşı savaşmış ve bunun için Macaristan'ı fethetmiştik. Ve Macaristan'dan çekildiğimiz zaman, kendimizden sonra, düşman değil sadece dost bıraktık. Zira en çok Kuruc dünyası –birçok savaşa rağmen– Türk ve Macar milleti arasında daima varlığını koruyan sempatiyi gösterir. Çünkü şimdi savaşta olduğumuz Sırbistan'da diğer Balkan devletlerinde asla Kuruc dünyası yoktu. Sırbistan'ın asla bir Thököly veya Rákóczi'si yoktu– Fakat Macaristan sık sık Osmanlı İmparatorluğu tarafında savaştı. Ve şimdi de birbirimizin yanında savaşmamız tesadüf değil. Nihayet ortak çıkar üçüncü bağ olarak bizi birbirimize bağlıyor. Her iki milletin çıkarı Rusya'nın mahvolmasına sebep olmak ve sonra birbirlerini destekleyerek bütün gücüyle kültür hizmetinde kendini zengin ve güçlü yapmaktır.”

Böylece savaş sırasında yayımlanan “*Macar-Türk Almanagi*’nda” (bk. Ek.19) ifade edildiği üzere “*Türk-Macar kardeşliği eskiden başlayarak bir oyun veya formalite değil realite ve güç olarak ortaya çıkmış*”³³², savaş koşulları dostluk ortamını güçlendirmişti.³³³

Pesti Napló gazetesi adına Ahmet Hikmet Bey ile savaş hakkında bir röportaj yapan ve “*penceresinin önünden pek çok kez gösterici kortejinde geçen ve Türk milletinden yana sempatisini gösteren Peşte halkına minnet borcunu ifade eden*” Ahmet Hikmet Bey'in iki ülke arasındaki ilişkiyi değerlendirirken bunu “*kardeş*” olarak adlandırmanın mümkün olduğunu, Macarlara karşı Türk milletinin çok büyük

Çolak, “Macar Kaynaklarına Göre Türk-Macar Askeri İlişkileri (1912-1918)”, s. 399-400.

István Bárczy, “Török-Magyar testvériség”, *Magyar-Török Almanach*, s. 22.

Çolak, “Macar Kaynaklarına Göre Türk-Macar Askeri İlişkileri (1912-1918)”, s. 399-401.

sempati beslediğini belirterek Macar askerlerin kahramanlığına değinmesi, bu dostluk ortamının göstergeleridir.”³³⁴

Türkler ve Macarların “*kardeş*” olduğu sık sık vurgulanmıştır.³³⁵ Bu “*kardeşlik*” meselesi Galiçya Cephesi’ne giden Türk askerlerinin komutanı olan M. Şevki Yazman’ın hatıralarına uzun uzun yansdığı görülmektedir. Yazman, bu “*kardeşliği*” şöyle anlatmaktadır:³³⁶

“Bir Macar-Türk kardeşliği meselesi vardır. Kâh alevlenir kâh söner. Doğrusunu söylemek lazım gelirse ben eskiden beri bu fikrin ne tarafı ne de aleyhtarıyım. Konuştuğum birçok Macarı da aşağı yukarı aynı halde buldum. Hele Macar köylüsünün can ve yürekten bir Türk kardeşliği fikrini güttüğünü hiç zannetmem. Fakat kesin olan bir şey vardır ki şehirlisi, işçisi, köylüsüyle beraber Macarlar bize karşı her milletten daha fazla alaka gösteriyorlardı. Sırbistan toprağını ve bunun kuzeyindeki bir miktar Hırvat toprağını geçipte Macaristan’a dâhil olduktan sonra, kendimizi bayağı bildik bir muhit, tanıdık insanlar arasında bulduk. Bütün istasyonlar dolu ve çoğunlukla da kadın! Erkekler besbelli cephelerde ve işlerinin başında çalışıyorlar. İstasyona gelenlerin çoğunluğu da eli boş gelmiyor, yerine göre ya birkaç elma, armut veya süt, peynir getiriyor, neferlere ikram ediyorlar. Hatta değişik yerlerde para vermeye kalkışanlar bile vardı. Mehmetçikler öteki şeyleri hediye olduğu için kabul ediyor, para meselesine gelince derhal onuruna dokunuyor, ciddileşiyor ve iade ediyor. İstasyonlardaki yüzlerce köylü kadının belki hepsi konuşuyor, bir şeyler anlatıyor, Mehmetlere elleriyle ufuktaki dağların arkasını gösteriyor ve Mehmetçik bu hiç anlamadığı lisanı sakince dinliyor. Bazı istasyonlarda kadınlar şarkı söylüyorlar, milli danslar yapıyorlar ve bizi eğlendiriyorlar.”

Yazman’ın ifadesiyle “*trenleri ikinci iase istasyonu Szabadka şehrinde durduğu zaman köylerde olduğu gibi burada da bir hayli Macarların ilgisiyle karşılaştılar. Macarca olarak ‘Türk’ kelimesinin ifade edilmesini takip eden sıcak bakışlar, içi gülen gözler, onların konuşma isteğini yansıtıyordu.*”

Szabadka İstasyonu’ndan hareket edecekleri zaman Türk askerlerinin Szabadka’dan geçeceğini haber alan ve onlarla tanışarak diğer istasyona kadar birlikte seyahat etmek için yazardan izin isteyen bir Macar yüzbaşısının eşini “*Turancı ve*

³³⁴ Çolak, “Macaristan’da “Dünya Savaşının Resimli Kroniği”: “A Világháború Képes Krónikája ve Türkler”, s. 277.

“Török élet Budapesten”, Pesti Napló, 1914. December 29., 330. szám, s. 6; *Kumandanım Galiçya Ne Yana Düşer? Mehmetçik Avrupada: M. Şevki Yazman’ın Anıları*, haz. Kansu Şarman, İş Bankası Kültür Yay., 2. bs., Mayıs, 2008, s. 29-39.

Kumandanım Galiçya Ne Yana Düşer? Mehmetçik Avrupada: M. Şevki Yazman’ın Anıları, s. 29-30.

Türk bayranı” olarak tanıtması, eşinin ona “*kardeş millet*” olduklarını anlatması, “*Budapeşte ve kuzeyinde de askerlere hediye olarak meyveler sunan köylü kızlar*” bu sıcak ilginin izlerini taşımaktadır. Yazar askerlerin “*Macar memleketini bir başka*” bulduklarını da ilave etmektedir.³³⁷

Osmanlı Hükümeti tarafından Macaristan’a gönderilen İmam Abdülatif Efendi’nin³³⁸ Pesti Napló gazetesine verdiği bilgilerde “*Macar milletinin kardeşçe sevgisinden*” dem vurarak, “*Türk milletinin de aynı duygularla dolu*” olduğundan söz etmesi,³³⁹ İstanbul’da, Pera’da Avusturya-Macaristan Büyükelçiliği’nin köşkü önünde yaklaşık 2000 kişilik gösterici grubuna Avusturya-Macaristan-Türkiye ittifakının önemini vurgulayan konuşmalarla hitap eden eski Hariciye Vekili Muh-tar Bey ve Avusturya-Macaristan Büyükelçisi Kont Pallavici’nin konuşmalarının içeriği³⁴⁰ bu duygulara dayalı canlı atmosferi yansıtmaktadır.

Türk ordusunun liderlerinin övülmesi Macaristan’da bu canlı atmosferin bir parçası olarak değerlendirilebilir.³⁴¹ Özellikle savaşın seyri bağlamında Türkler ile ilgili haberleri aktaran Resimli Kronik, “*savaşın liderleri ve kahramanları*” arasında Enver Paşa’ya geniş yer ayırmıştır. Enver Paşa’nın kişisel özelliklerinden, (bk. Ek.20) düşünce tarzından, yetişmesinden, askerlik hayatı ve zirveye çıkışı ile faaliyetlerinden uzun uzun söz edilmiştir.³⁴² İstanbul’da “*ölüme meydan okuyan bir adam*” diye övülen Enver Paşa, Béla Landauer’e göre “*Osmanlı İmparatorluğu’nun çok hızlı karar alan ve bunu mükemmel bir şekilde gerçekleştiren en cesur adamı idi. Türk İmparatorluğu’nun kaderini ve kendi kaderini aynı güçle birçok defa değiştirmişti. Çalışma odasında Babıâli’ye giden her yolu idare eden Talat Paşa ise kişisel yetenekleriyle doğru orantılı olan çok başarılı adımlar ve parlak başarılarla imza atıyor, Osmanlı’nın dünya görüşünün tüm gizli eğilimlerini, girdaplarını, gelişimlerini başkalarından çok daha iyi belirliyordu.*”³⁴³ Doğal olarak her iki paşanın ünü askeri

Ayrıntılı bilgi için bk. *Kumandanım Galiçya Ne Yana Düşer? Mehmetçik Avrupada: M. Şevki Yazman’ın Anıları*, s. 31-39.

³³⁸ Melek Çolak, “Macaristan’da Müslümanlık ve İmam Abdülatif Efendi (1909-1946)”, 38. ICA-NAS(Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi), 10-15.09.2007, Ankara, Bildirirler: Tarih ve Medeniyetler Tarihi, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yay., Ankara, 2012, s.1021-1049.

³³⁹ “Török élet Budapesten”, s. 6.

³⁴⁰ “A háborús Konstantinápoly”, *Pesti Napló*, 1914. November 16, 288. szám, s.9.

“A török Napoleon “Enver Pasa””, *Pesti Napló*, 1914. November 25, 297. szám, s. 9; “A háború vezérei és hősei: Enver Pasa”, *A Világháború Képes Krónikája*, 1916. Március 5, 74. Füzet, s. 287-288.

³⁴² Çolak, “Macaristan’da “Dünya Savaşının Resimli Kroniği”: “A Világháború Képes Krónikája ve Türkler”, s. 284-287.

Landauer, *Glória*, s. 211-213.

arşiv için onların portrelerini yapmak üzere İstanbul'a gönderilen István Zádor'un kalemine yansımış, onun hatıralarında yer almıştır.³⁴⁴

Türklerle müttefik olmanın yarattığı ilgi dışında Avusturya-Macaristan topraklarında yaşayan Türk Müslüman nüfus merak konusu oldu. Gözler onlara çevrildi.³⁴⁵ Macaristan'da Osmanlı hâkimiyet döneminde var olan, Osmanlıların 1683 Viyana bozgunundan sonra hemen hemen ortadan kalkan Türk-Müslüman varlığı, 1908'de Bosna'nın Avusturya-Macaristan tarafından ilhakı ve XX. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti ile gittikçe güç kazanan ilişkilerin varlığı Türk-Müslüman nüfusunu tekrar gün yüzüne çıkarmıştı. Bu ortamda iş başında bulunan Wekerle Hükümeti'nin hem Türk-Macar ilişkilerini pekiştirmek hem de ilhaktan sonra Bosna'daki Müslümanların sempatisini kazanmak için onlarla ilgilenecek bir kişiyi çağırmaya karar verince Osmanlı Hükümeti'nin Macaristan'a gönderdiği, 1912 yılında Budapeşte Pázmány Üniversitesi'nde Türk dili lektörü görevini üstlenen ve geniş bir ilişkiler ağına sahip olan İmam Abdülatif Efendi'nin (1886-1946)³⁴⁶ (bk. Ek.21) Pesti Napló gazetesinin muhabirine Budapeşte'deki Türkler hakkındaki verdiği bilgilere göre savaş başlayınca Türkler geri dönmüş, Budapeşte'de ancak bir- iki Türk kalmıştı. Daha önce üniversite ve liselerde öğrenim gören 140 Türk öğrenci bulunmakta idi.³⁴⁷ 1916-1917 yılında Macaristan'a tekrar 186 öğrenci gelmiş bu sayı daha sonra artmaya devam etmiştir.³⁴⁸ Balkan savaşı öncesi ve sonrasında Kaposvár'da yaşayan Boşnak, Türk ve Arnavut kökenli üç Müslüman aile bulunmakta idi.³⁴⁹ Dr. György Bologh Vasadi'nin Pesti Napló'da

³⁴⁴ Ayrıntılı bilgi için bk. *Egy hadifestő emlékei 1914-1918*, s. 66, 71, 72.

³⁴⁵ "Török élet Budapesten", s. 6.; György Bologh Vasadi, "A mi törökjeink", *Pesti Napló*, 1915. Febrúar 11, s. 9.

³⁴⁶ İmparatorluktan ulus devrine geçiş sürecinde Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarına denk gelen süreçte Macaristan'da iki ülke arasında köprü olan ve 1946'da Budapeşte'de vefat eden İmam Abdülatif Efendi'nin mezarı Budapeşte yakınlarında *Ujköztemető* adlı mezarlığın 124. parselindedir. İmam Abdülatif Efendi'nin Macaristan'daki faaliyetlerine dair Macar arşiv belgelerine dayalı olarak yapılan çalışma için bk. Çolak, "Macaristan'da Müslümanlık ve İmam Abdülatif Efendi 1909-1946", s. 1021-1049.

"Török élet Budapesten", s. 6.

³⁴⁸ Çolak, "Macaristan'da Müslümanlık ve İmam Abdülatif Efendi 1909-1946", s. 1028.

³⁴⁹ József György Lévai, *A Betyár Koponyája*, s. 129-130. Lévai'ye göre "bunlardan biri 1860'da Kaposvár Pastanesi'ni açan Bosnalı Pastacı Károly Tomics idi. İri yarı yapılı Tomics ile ilgili olarak çok eşlilikten dolayı 'Macaristan'a kaçtığı haberi duyulduğu için özellikle kadınlar arasında çok ünlü olmuştur. Dükkânı ise daha az şanslı idi. Donner'deki pastaneye ya su basıyor, ya da alevlere kurban oluyordu. Aynı şekilde pastacı olan diğer bir kişi Hıfzı Sefzi Akker(!) 'bir grup mülteci ile Kaposvár'a gelmişti. Bozuk Macarca ile konuşan Hıfzı Bey altın renginde püskülü olan kırmızı fesi ile Kaposvár'daki çocukların gözdesi ve kuklaların rakibi idi. Üç Müslüman arasından bir zamanlar Kaposvár'da Jóska Horvód olarak bilinen Haki Recep'in hikâyesi en ilginç olanıydı. 1918 yılında Arnavut cephesinde 19. Bölükte Asteğmen József Kanczler Bukov ağır bir şekilde yaralanmıştı. Sıhhiye erleri onu yerden kaldırdırken yanında hafif yaralı bir erkek çocuğu bulunmaktaydı. Uyluğu yara almıştı ve 'Haki,

yayımlanan “*A mi törökjeink*” (*Bizim Türklerimiz*) adlı, savaşın ilk haftalarına ait yazısında Plevlje’ye doğru giderlerken “*herkesin Sancak’tan kaçtığını, sadece Türklerin orada evlerine beyaz bayrak çekerek kaldıklarını*” belirtmesi, Balkan Savaşı sırasındaki Türk askerlerinin hatıralarının tazeliğini koruyarak ardından başlayan Dünya Savaşı’nda Türk- Müslüman nüfusa karşı ilginin boyutunu ortaya koyarken onlar hakkında edindiği izlenimleri şöyle yansıtmaktadır.³⁵⁰

“Türk köyleri suskun, sessiz. Kadınlar komşuya gitmiyor, alt üst komşusu ile tartışma bile meydana gelmiyor. Hareme çekiliyor... Dere kıyısına veya kaynaklara çamaşır yıkamaya gidiyorlar. Sessiz bir şekilde türkü mırıldanıyorlar. Şayet çıt duyulursa ürkek karaca yavrusu gibi irkiliyor, yere çömeliyor, bol elbisesini çekiyor, feracesiyle suratını gizliyor ve öylece kalıyor, adımların sesi kayboluncaya dek yumuşak, solgun, çürüyen yaprak halı üzerinde. Çocuklar beni sevimli ve korkusuz parlayan gözlerle, gülümseyen yüzleriyle karşıyorlar. Sırlarınkı cıyak cıyak bağırarak kaçıyor. Daha uzaktan, yüksek sesle bas bas bağırıyor.”

Müslüman nüfus içinde 1891’den itibaren Budapeşte’de bulunan Boşnak taburlarını da değerlendirmek gerekirse³⁵¹ savaş yılları içinde sayısı tam belli olmakla birlikte bir Türk ve Müslüman nüfus söz konusu olduğu ortaya çıkar. Boşnak birliklerinin Macaristan’da devlete sadık kalarak savaş ve sonrasında önemli roller üstlendiği gibi,³⁵² ailesiyle birlikte Macaristan’da yaşayan, çok kültürlü bir

Haki!...’diye bağırırmaktaydı. Altı ya da sekiz yaşlarında olan çocukla ne konuşulabilirdi ne de yazıyla iletişime geçilebilirdi. Asteğmeni ve küçük çocuğu Kaposvár askeri hastanesine götürdüler. Asteğmen Kanczler yaralarından dolayı ölürken, küçük Arnavut çocuğu iyileşti ve kısa süre içinde hastanenin gözdesi oldu.

Hastane kapatıldıktan sonra çocuğu-Müslümanlara şart koşulduğundan – Hıfzı Sefzi Akker yanına alıp ona pastacılığı öğretti.

Delikanlı sadece bir kere evlenmek istediğini dile getirdiği 1935 yılına kadar bundan hiçbir rahatsızlığı da yoktu. Yurttaşlık ve Macar vatandaşlığını istiyordu. Oysa bu durum yalnızca İçişleri Bakanlığı’nın izniyle mümkündü.

İçişleri Bakanı ise şöyle bir talimat verdi: ‘Haki Recep önce Hristiyanlığa geçsin ve vafitiz belgesine dayanarak Kaposvár nüfus dairesine kaydı yapılsın.’ Aynı zamanda bir Macar asteğmen tarafından bulunmasından dolayı adının Jóska Horvéd olmasını da önerdi.

Müslümanlar son isteğe razı olmadılar ve fikirlerine sıkı sıkıya bağlı olduklarından Hz. Süleyman’ın (Salamon-Solomon) kararı ortaya çıktı. İki adı böldüler. Aile adı Haki oldu ve asteğmenin anısına József adını vererek onu onurlandırdılar.

Haki Recep’ten Haki József’te bu şekilde ortaya çıkmıştı. Yirmi dört yaşında 16 Ağustos 1936 tarihinde Kaposvár nüfus kayıt defterinde 318 sayılı doğum sıra numarası aldı. Oğlu Haki Rudi sınıf arkadaşındı ve 1935 yılında doğmuştu. Resmi belgelere göre babası oğlundan daha gençti.”

³⁵⁰ Vasadi, “A mi törökjeink”, s. 9.

“Budapeşte’de Boşnaklar”, konusuna ayrıntılı bilgi için bk. Zoltán Bolek, *Az Utolsó Dzsizhád, Muszlimokkal az Első Világgháborúban*, Budapest, 2014, s. 43-45.

³⁵² Bolek, *Az Utolsó Dzsizhád, Muszlimokkal az Első Világgháborúban*, s. 45.

aileden gelen iyi yetişmiş bir Türk genci olan ve savaş esnasında Macar ordusuna girerek muhtemelen Macar cephesinde şehit düşen Ata Refik Muhtar'ın şahsı³⁵³ Macaristan'da yaşayan Türk-Müslüman nüfusun ortaya konulmamış varlığının bir örneği gibi durmaktadır.

Savaş ortamında Macar Parlamentosu'nda "ittifaka bağlılığı ve mucizevi kahramanlığı ile" anılan ve "kardeş" millet olarak değerlendirilen³⁵⁴ Türklerle ulaşım bağlantısı sağlandı. 1915 yılının Mayıs ayının 26'sından başlayarak Haziran ayının üçüne dek Lübeck schwarz, Bremen rot, Hamburg gelb adları altında aşağı yukarı 160 trenle İmparatorluğa ait Alman birlikleri Sırbistan'ın cezalandırılması için nakledilirken, aynı zamanda Türkiye ile doğrudan bağlantının kurulması için nakliyat yapıldı.³⁵⁵ Balkan cephesinin mühimmat gönderilerini 1916 yılının Ocak ayının 11'inden itibaren Almanya'dan Bulgaristan için Oderberg, Újzsolna, Rákospalota, Újpest, Ferencváros, Szabadka, Belgrad, Nisch, Sofya üzerinden "Bulland Transport"; Türkiye için "Enverland Transport" adlı trenler yerine ulaştırdılar. Bulgaristan için haftada ortalama üç "Bulland" ve Türkiye için bir "Enverland" treni, Soroksár, Szabadka, Újvidék, Batajnica, Zenum, Belgrad yoluyla sefer yaptı. Bu trenler dışında ise Almanya ve Avusturya'dan "Türkland, Pasaland, Plevna, Neben semendria ve Orient" trenleri mühimmat dışında farklı tarım teçhizatlarını, kömürü, endüstriyel ürünleri ve başka ticari malları Sırbistan'a, Bulgaristan'a ve Türkiye'ye naklettiler. Buna karşılık sıradan hammadde ile geri döndüler.³⁵⁶ 15 Ocak 1916'da Berlin Friedrichstrasse ve Berlin Anhalter Bhf. den ve bağlantı olarak München'den haftada iki defa Viyana, Galánta, Budapeşte Batı Garı, Belgrad, Niş, Sofya üzerinden İstanbul'a gidip gelen "Balkan" aktarmasız hızlı treni konuldu.³⁵⁷ Türkler içinardı arkasına bir takım faaliyetler devam etti. Macarların ilk jesti Müslümanlık hakkında oldu. İslam dininin kabul edilmesinden söz eden kanun teklifi meselesi 1915 yılı sonlarına doğru Macar Millet Meclisi'ne geldi.³⁵⁸ Meclis 1916 yılının Ocak ayında üçüncü gündem maddesi olarak İslam dininin kabulünden söz eden öneriyi görüşmeye başladı. Öneri sözcüsü Gyula Pekár'ın tanıtıcı konuşmasından sonra bir sonraki güne ertelenen öneri ilk gündem maddesi olarak görüşüldüğünde Papaz János Molnár'ın sert itirazı ile karşılaşsa da, Milletvekili Béla Barabás'ın Türk-Macar tarihinin yakın dönemlerinden dem vuran konuşması etkileyici oldu. Zamanında İstanbul'a tören kılıcı taşıyan heyetin

³⁵³ Bu bilgiyi F. Tibor Tóth, Şerif Baştav ile yaptığı röportaj sonucunda elde etmiştir. (Bk. F. Tibor Tóth, "A török testvérszerzetnél", *Török Füzetek*, A Magyar-Török Baráti Társaság Időszaki Lapja, VI. Évfolyam, 1. Szám, Március 1998, s. 7.)

³⁵⁴ Bolek, *Az Utolsó Dzsibád*, s. 184.

³⁵⁵ Mohácsy, *A Magyar Királyi Államvasutak A Világháború Alatt*, s. 28.

³⁵⁶ Mohácsy, *A Magyar Királyi Államvasutak A Világháború Alatt*, s. 41-42.

³⁵⁷ Mohácsy, *A Magyar Királyi Államvasutak A Világháború Alatt*, s. 45.

³⁵⁸ Bolek, *Az Utolsó Dzsibád*, s. 183-184.

hayatta kalan tek üyesi olan Barabás'ın ifadesiyle “*soylu Türk milleti II. Ferenc Rákóczi ve Lajos Kossuth'un arkadaşlarına sahip çıkmıştı. O Türk milletinin dostluğuna değer veriyordu.*” Meclis öneriyi kabul etti. Ve İslam dini resmi olarak Macaristan'da kabul edilen bir din oldu.³⁵⁹ Bunda savaş sırasında var olan muazzam türko-fil duyguların büyük payı olduğu anlaşılmaktadır.³⁶⁰ Öte yandan Barabás, Mecliste Gül Baba'nın türbesine de değinerek onun “*kutsal bir hatıra olarak*” ilan edilmesini teklif etti. Bunun üzerine Kültür Bakanı Jankovich türbeyi daha önce eski anıtlar olarak gündeme getirdiğini açıkladı.³⁶¹ Pesti Hírlap gazetesinde yayınlanan “*Megtalálták Gül Baba sírját*” (*Gül Baba'nın mezarını buldular*) adlı yazıya bakılırsa, Gül Baba ve türbesi popüler bir konu izlenimini uyandırmaktadır. Başka bir deyişle savaş ortamı, Türklere ait her konuya özel bir önem atfetmektedir.³⁶²

Arkeolog ve Antropolog Dr. Lajos Bartucz tarafından bulunan, biri XVI. yüzyıla, diğerleri de çok daha sonraya tarihlendirilen ve XVI. yüzyıla ait olanın Gül Baba'ya ait olduğu bildirilen kalıntıların yeniden defni için yapılan merasimde Başşehbender Ahmet Hikmet Bey ve sekreterleri Eigel Efendi ile Vuzullah Efendi hazır bulundular. Eski Anıtlar Milli Heyeti'nin (Müemlékek Országos Bizottság) Başkanı Baron Gyula Foster'in Başşehbenderi karşıladığı törende Dr. Lajos Bartucz ve İmam Abdüllatif Efendi de hazır bulundular. Yeniden defin merasimini ve kalıntıların toprağa konulma işlemini İmam Abdüllatif Efendi gerçekleştirdi.³⁶³ Ahmet Hikmet Bey'in gayretleri, Gül Baba'ya ait türbeyi Türk tarih ve sanatının Avrupa'da açılan bir müzesi haline getirdi. Abdüllatif Efendi ve Başşehbender Yardımcısı Enis Behiç (Koryürek) Bey'in “*Gül Tepesi*”ndeki Gül Baba Türbesi avlusunda yapılan dostluk mitinglerinde söylediği nutuklarla birlikte, türbe, Budapeşte İslam Cemaati'nin toplanma yeri olduğu kadar, Türk-Macar kardeşlik toplantılarının da düzenlendiği yeni bir sosyal hizmet yeri hüviyetine büründü. İlim, sanat ve diplomasi çevrelerinde çok geniş bir takdir kazanan Ahmet Hikmet Bey'in Türk-Macar kardeşliğini canlandıran faaliyetlerine Macar üniversiteleri ile gençlik kuruluşlarının katılışları, Macar basınının bu konulara geniş yer vermesi ile sonuçlandı. Onun başarısını arttırdı. Gül Baba Türbesi'nin masrafları tamamen Macaristan Eğitim Bakanlığı tarafından ödendi.³⁶⁴ Müslümanlar için Budapeşte'de bir cami yapılması fikri gündeme geldi.³⁶⁵ Gerek caminin yapılması için gayret sarf eden Abdüllatif Efendi'nin daha savaş başladığı zaman 29 Aralık

³⁵⁹ Bolek, *Az Utolsó Dzsibád*, s. 194-196.

³⁶⁰ Bolek, *Az Utolsó Dzsibád*, s. 8.

³⁶¹ Bolek, *Az Utolsó Dzsibád*, s. 195.

³⁶² Bolek, *Az Utolsó Dzsibád*, s. 156.

³⁶³ Bolek, *Az Utolsó Dzsibád*, s. 156.

³⁶⁴ Çolak, “19. Yüzyıl Sonu-20. Yüzyıl başlarında Türk-Macar Yakınlaşması”, s. 8.

³⁶⁵ Bolek, *Az Utolsó Dzsibád*, s. 195.

1914'te Pesti Napló gazetesi adına kendisiyle röportaj yapan gazeteciye verdiği demeçte en büyük sorunun bir mabedin olmaması nedeniyle kendi dairesinde ibadet ettikleri, olağanüstü ekonomik koşullar yüzünden cami yapılamadığını söylemesi, Turan Derneği Başkan Yardımcısı Alajos Paikert ile birlikte bu konu için Budapeşte Belediye Başkanı István Bárczy ile temas kurdukları, Bárczy'nin bu konuda elinden geleni yapmaya söz verdiği yönündeki bilgilere³⁶⁶ ve Béla Barabás'ın Meclis'te yaptığı konuşmada Gül Baba Türbesi'ne dikkat çekerken aynı zamanda Budapeşte'de bir cami inşa edilmesi yönündeki isteğine bakılırsa, cami yapılması fikrinin 'uzun zaman gündemde kaldığı anlaşılmaktadır.'³⁶⁷

Bundan başka kültür hizmetleri devam etti. Eylül 1915'te Doğu Akademisi (Keleti Akadémia) yeni öğretim yılına başlayınca parasız Türkçe kursları verileceğini duyurdu. Amaç askeri ve ekonomik ilişkilere Türkçe bilen kişilerle yardım etmektir.³⁶⁸ Kasım 1915'te ise Macar-Boşnak Ekonomi Merkezi de (Magyar-Bosnyák Gazdasági Központ) Türkiye ve Bulgarca dil kursları açtı. Görkemli törende Budapeşte Belediye Başkanı Leó Lánczy, Başşehbender Ahmet Hikmet Bey, Bulgar Başkonsolosu Doreff Pantes ve Macar Ticaret Bakanı Baron János Harkányi hazır bulundular.³⁶⁹ Doğu toplumları³⁷⁰ ve Türkiye ile ilgili konferanslar verildi.³⁷¹ İmparator Ferenc József Harbiye Vekili Enver Paşa ile Cevat Paşa'ya yüksek rütbeden nişanlar ihсан etti.³⁷² Monarşi'nin Büyükelçisi Kont Pallavicini, (bk. Ek.22) Veziriazam Said Halim Paşa'ya "*Szent István*" (*Aziz István*)" madalyasını takdim etti.³⁷³ İstanbul'da Beyazıt Meydanı'nda Skoda İşletmesi'nin açılış töreninde anılan şehit düşen askerlerin geride bıraktığı aileleri yararına bağışta bulundu.³⁷⁴ Macar Hükümeti Budapeşte'nin en büyük caddelerinden biri olan Muzeum Körut Caddesi'ne 1915 yılında *V.Mehmet Reşad* adını verdi.³⁷⁵

³⁶⁶ "Török élet Budapesten", s. 6.

İmam Abdüllatif Efendi Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında cami yapılması için uğraş vermiş olmasına rağmen araya bir takım olayların girmesi nedeniyle bu cami yapılamamıştır. (Ayrıntılı bilgi için bk. Çolak, "Macaristan'da Müslümanlık ve İmam Abdüllatif Efendi 1909-1946", s. 1037-1038.)

³⁶⁷ Bolek, *Az Utolsó Dzsibád*, s. 195.

³⁶⁸ Bolek, *Az Utolsó Dzsibád*, s. 169.

³⁶⁹ Bolek, *Az Utolsó Dzsibád* s. 180.

³⁷⁰ Bolek, *Az Utolsó Dzsibád*, s. 197. Uránia Tiyatrosu'nda Henrik Marczali "Kelet Társadalma (Doğu toplumu)" adlı konferans verdi.

Bolek, *Az Utolsó Dzsibád*, s. 202. Bakanlık Müsteşarı György Szögyényi "*Törökország gazdasági éllete a világháborúban (Dünya Savaşında Türkiye'nin Ekonomik Hayatı)*" adıyla Ticaret Müzesi'nde (Kereskedelmi Múzeum) konferans verdi.

³⁷² Bolek, *Az Utolsó Dzsibád*, s. 142.

Bolek, *Az Utolsó Dzsibád*, s. 175.

Bolek, *Az Utolsó Dzsibád*, s. 206.

Çolak, "19. Yüzyıl Sonu-20. Yüzyıl Başlarında Türk-Macar Yakınlaşması", s. 8.

21 Ekim 1915'te Budapeşte halkı Türk ve Bulgar Başkonsolosluğu önünde fener alayı düzenledi.³⁷⁶ 1918 yılı Ekim ayı başında Budapeşte'de İngiliz Parkı'nda düzenlenen ve bir hayırseverlik etkinliği olan "*Boşnak Bayramı*"nda, Bosna-Hersek'teki 3. Piyade Alayı'nın Dul ve Yetimler Fonu için (Özvegyek és Árvák Alapja) 160.000 Korona toplandı.³⁷⁷ Gambrinus Restoran'da (bk. Ek.23) Richard Fricsay orkestrasının katılımı ile Ahmet Hikmet Bey ve Kont Khuen-Héderváry'nin hazır bulunduğu "*Türk gecesi*" düzenlendi.³⁷⁸ Gambrinus Restoran'da "*Jótékony sági hármás szövetség*" (*hayırlı üçlü ittifak*) adıyla düzenlenen eğlenceye kalburüstü kişiler katıldı. Sanatçılar konser verdi.³⁷⁹ Fricsay Orkestrası bu konuda Macaristan sınırlarını aştı. Macar piyanist besteci Franz Liszt'in 1847 yazında konser vermek üzere İstanbul'a gelmesi, Donizetti Paşa'nın Mecidiye Marşı'na "*Büyük Parafraz*"³⁸⁰ bestelemesi ve Sultan Abdülmecid tarafından ödüllendirilmesi; Liszt'in izinden giden "*Macar Tewfik*" adıyla anılan Piyanist Alessandro Voltan, Piyanist-Besteci Géza Hegyei ve keman sanatçısı Karl Berger'in ya da Müslüman adıyla Ömer Baki'nin bu konudaki çalışmaları göz önüne alınırsa, Osmanlı sarayının Macar müzisyenlerle tanışmasının ilk olmadığı anlaşılsa da, savaş gerginliğinin zirveye ulaştığı 1918 yılı baharında Dolmabahçe Sarayı'nda Sultan Mehmet Reşad'ın huzurunda konser veren Richard Fricsay ve orkestrasından dökülen nağmeleri, savaş yıllarının melodisi olarak adlandırmak mümkün olmaktadır.³⁸⁰ Macar Askeri Orkestra Şefi olan Richard Fricsay aynı zamanda Macaristan'da, Macar Kızılhaç Derneği'nin (A Magyar Vörös Kereszt Egylet) yaralı Türk askerlerinin tedavisine yardımcı olmak için Hilal-i Ahmer yararına düzenleneceği askeri orkestraların konserlerinde de yer aldı.³⁸¹

³⁷⁶ Bolek'in aktardığı bilgiye göre fener alayı şöyle gerçekleşti: "*Andrássy Sokağı ve Csengery Sokağı'nın köşesinde bulunan Türk Başkonsolosluğu önünde toplanan meşaleli ve Japon fenerleri olan dev kalabalığa, çiseleyen yağmurdan, mevcut olan orkestra Türk milli marşını çaldı. Başkonsolosluğun balkonunda Başkonsolos Ahmet Hikmet ve Milletvekili Rezső Havass gözüktü*". (Bolek, *Az Utolsó Dzsibád*, s. 175.)

Bolek, *Az Utolsó Dzsibád*, s. 45.

³⁷⁸ Bolek, *Az Utolsó Dzsibád*, s. 141.

Bolek, *Az Utolsó Dzsibád*, s. 172.

³⁸⁰ 1887 yılında İstanbul'a gelen ve evlenince İstanbul'da kalmaya karar veren Géza Hegyei'den başka Karl Berger de 1918 yılları başlarında Abdülmecid Efendi'den konser vermek üzere davet alarak İstanbul'a gelip, verdiği altı konserin ardından Macaristan'a döndükten sonra Abdülmecid Efendi'den Saray Musikisi Hocalığı teklif almış ve bu teklifi kabul ederek İstanbul'a yerleşmiştir. /Fricsay Orkestrası'nın konseri ve Abdülmecid Efendi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Melek Çolak, "Olaylar ve Tanıklar"ın Işığında Macar Oryantalist Gyula Germanus ile Abdülmecid Efendi", *Gaziosman Paşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 11/1, Yaz, 2016, s. 98-100.

Bolek, *Az Utolsó Dzsibád*, s. 201-203.

Bir yandan sağlık hizmetleri de devam etti. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu içindeki hastane ve sağlık merkezleri “*Dabil-i Memleket Müessesat-ı Sıhhiyesi*” adıyla Budapeşte’de Kőbánya Nekahathanesi, Pilmos Nekahathanesi, 2 Numaralı İhtiyat Hastanesi, 4 Numaralı İhtiyat Hastanesi, 6 Numaralı İhtiyat Hastanesi, 16 Numaralı Garnizon Hastanesi, Szent Gállert Hastanesi, Szent István Hastanesi olmak üzere 8 hastane ve nekahathane olmak üzere belirlenmişti.³⁸² Haziran 1915’te Budapeşte’de, Parlamento’da Sıhhiye Sergisi düzenlendi. Serginin kapanış töreninde Başşehbender Ahmet Hikmet Bey de hazır bulundu.³⁸³ 1915 yılı sonlarında ise İstanbul’dayetkili çevrelerin isteği üzerine Macar teçhizat ve personeliyle birlikte, kurulması ile Kont László Semsey’in görevlendirildiği bir Macar hastanesinin kurulacağı açıklandı.³⁸⁴ Bu konuda Baron Lipót Bornemissza görevli olarak İstanbul’a gitti. Macar Kızılhaç Hastanesi’nin (Macar Vöröskereszt Kórház) kurulması hakkında Süleyman Paşa ile görüştü. Macar yetkili “*müttefik devlet olarak değil, daha ziyade kardeş millet olarak hastaneyi teklif ettiklerini*” ifade etti. Hastane sadece Türk askerlerine bakacak ve tedavi edecekti. Zira Almanların kendi hastaneleri vardı. Küçük bir Avusturya-Macaristan Hastanesi de Taşkışla’nın üç salonunda mevcut bulunuyordu.³⁸⁵ Macar Kızılhaçı’nın himayesinde hastanenin personeli oluşturuldu. Kont László Semsey’in ricası ve Dr. Pál Kuzmik’in tavsiyesi üzerine başhekimliği Dr. Géza Lobmayer üstlendi. Cerrahi grubu üç doktor ve henüz bir tıp öğrencisinden oluştu. Milli Savunma Bakanı Baron Samu Hazai de hastaneye yardım için 22 sıhhiye askeri göndermeye karar verdi.³⁸⁶ Barones Mária Fiáth ise başhemşire olacaktı. 27 Nisan 1916 tarihli “*150 yaralıya bakıldığı*” haberinden İstanbul’daki Macar Hastanesi’nin faaliyette olduğu anlaşıyor.³⁸⁷ Monarşi tarafından gönderilen yardım çerçevesi dahilinde Osmanlı İmparatorluğu’nda Macar askeri yardımı olarak 1918 başında beş yedek hastane (bk. Ek.24), 2 ordugah hastanesi, 1 Kızılhaç Hastanesi, 1 revir, 3 ambulans, 1 dinlenme yeri, 16 sanatoryum, 1 ağır mekanize sıhhiyecisi sınıfı, malzeme deposu, 1 dezenfeksiyon kabini çalışıyordu.³⁸⁸

Öte yandan müttefik Macarlar 14 Nisan 1877 tarihinde kurulmuş olan, I. Dünya Savaşı’nda gerek cephede ve cephe gerisinde kurduğu hastanelerle önemli hizmetlerde bulunan Osmanlı Hilal-i Ahmer (Kızılay) Cemiyeti’ne³⁸⁹ yardımcı

³⁸² Oya Dağlar Macar, “Galiçya Cephesinde Osmanlı Birlikleri ve Sağlık Hizmetleri (1916-1917)” *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, X/2, 2009, s. 39.

³⁸³ Bolek, *Az Utolsó Dzsibád*, s. 152.

³⁸⁴ Bolek, *Az Utolsó Dzsibád*, s. 190.

³⁸⁵ Bolek, *Az Utolsó Dzsibád*, s. 200.

³⁸⁶ Bolek, *Az Utolsó Dzsibád*, s. 196.

³⁸⁷ Bolek, *Az Utolsó Dzsibád*, s. 208.

³⁸⁸ Bolek, *Az Utolsó Dzsibád*, s. 25.

³⁸⁹ Mücahit Özçelik, *Birinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’deki Esirler*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara.

olmak için faaliyete giriştiler. 1914 yılı sonlarında Başbakan Kont István Tisza'nın yönetiminde Parlamento'da yapılan toplantıda Hilal-i Ahmer'i desteklemek için bir komite oluşturulması kararlaştırıldı. Toplantıya Kont Károly Khuen Héderváry, Kont Kunó Klebelsberg, Kont Aladár Zichy, Ahmet Hikmet Bey, Kont Gyula Andrássy'nin eşi, Kont István Bethlen'in eşi, Kont Béla Széchenyi, Sandór Wekerle gibi tanınmış birçok şahsiyetin yanında Hilal-i Ahmer'in temsilcileri katıldılar. Başbakan ,toplantıya katılanları selamladıktan sonra Türk-Macar bağlarına işaret ederek "*Macar milletinin Türk Hilal-i Ahmeri'nin amaçları için yardım toplayıp onu yerine ulaştırmakla Türk milletine karşı sempatisini ve dostça duygularını dile getirmesini*" rica etti. Bundan sonra davetlilerin isim listesini okuyarak başkan ve temsilciler heyetinin oluşturulmasını, erkek üyeler arasından bir başkan, altı sekreter, 24 kurul üyesi; bayanlar arasından bir başkan, iki eş başkan ve 18 kurul üyesi seçilmesini teklif etti. Bunun üzerine oy birliği ile başkanlığa Kont Károly Khven-Héderváry, eş başkanlığa Kont Albert Appony ve Kálmán Széll seçildi.³⁹⁰ Kont Khuen Héderváry "*kardeş Türk milletinin gerçek dostu*" olarak adlandırıldı. Bayan başkan olarak Kont István Károly'un dul eşi Bayan Károly; ayrıca eş başkanlıklara István Bárczy, Albert Berzeviczy, Bazan Albert Berzeviczy, Kont Endre Csekonics, Kont Jenő Karácsonyi, Kont Károly Khuen Héderváry'nin eşi Bayan Héderváry; yürütme kurulu üyeliklerine Dr. Béla Ágai, Kálmán Hegedüs, Simon Krausz, Baron Mihály Láng, Gyula Pékar ve Baron Antal Radvánszky seçildiler.³⁹¹ Seçimlerden sonra Budapeşte Başşehbenderi Ahmet Hikmet Bey,

ra, 2013, s. 134-135.

³⁹⁰ "Török-Magyar Szövetség", *Pesti Napló*, 1914. December 28, 329. szám, s. 4.

Bolek, *Az Utolsó Dzsibád*, s. 20-23. Kurul Üyeleri: Bernát Alexander, Kont Gyula Andrássy, Bayan Gyula Andrássy, Kont György Almássy'nun dul eşi (Bayan György Almássy), Kont Lajos Batthyány'nun eşi (BayanLajos Batthyány), Bayan István Bárcyz, Kont István Bethlen'nun eşi (Bayan István Bethlen), Dr. Lajos Bródy, Başpiskopos János Csernoch, Baron Ernő Dániel'in eşi (Bayan Ernő Dániel), Kont Lipót Gyulai Edelsheim, Csanád Piskoposu Gyula Glattfelder.

Milli Heyet: Dekan Emil Grósz, Báron Vilmos Guttman'nin eşi (BayanVilmos Guttman), Kont György Heller'in eşi (BayanGyörgy Heller), Baron Samu Jósika'nun eşi (BayanSamu Jósika), Bayan Zoltán Jekelfalussy, Kont Jenő Karácsonyi'nin eşi (Bayan Jenő Karácsonyi), Tüm-general Hermann Kircher, Leó Lánczy, Bayan Leó Lánczy, Rektör Mihály Lenhossék, Bayan Sándor Lónyay, László Lukács, Miksa Márkus, Andor Miklós, Kont Ármin Mikes (BayanÁrmin Mikes), Bayan Vilmos Ormódy, Piskopos Ottokár Prohászka, Kont Gedeon Ráday, Jenő Rákosi, Bayan Pál Sándor, Protestan Piskopos Gusztáv Scholtz, Kont Béla Széchenyi, Miklós Szemere, Kont Sándor Teleki, Kont Sándor Teleki'nin eşi (Bayan Sándor Teleki), Kont István Tisza'nuneşi (Bayan István Tisza), Adolf Ulmann, Gyula Vargha, Vilmos Vázsonyi, Baron Sándor Vojnits, István Zsembery.

Milli Heyet üyeleri arasında birkaç ünlü şahsın ismi ise şöyle idi: Kont Albert Aponnyi, Kont György Bánffy, Zsolt Beöthy, Albert Berzeviczy, Baron István Burián, Kont Endre Csekonics ve eşi, Kont Aurél Dessewffy, Prens Miklós Esterházy, Prens Taszilo Festetics, Gyula Glattfelder, Kont Endre Barkóczy Hadik, Kont Kunó Klebelsberg, Baron Frigyes Koányi, Prens Miklós Pálffy, Kont Ede Pallavicini, Baron Zsigmond Perény, Kont Sándor Teleki, Kont Aladár Zichy

diğer Türk görevliler gibi teşekkür etti. Sözleri canlı bir tezahüratla karşılandı.³⁹² Böylece Hilal-i Ahmer'i desteklemek için "*Macar Hilal-i Ahmer Komitesi*" (*A Magyar Félhold Bizottsága*) kurulmuş oldu.³⁹³ Macar Dışişleri Bakanı Baron István Burian'ın eşi de Viyana'da Hilal-i Ahmer için kadın heyetini oluşturdu.³⁹⁴ Komitenin kurulduğu toplantıda Kont István Tisza'nın teklifi üzerine komite, "*resmi onaydan sonra hemen para yardımı için çalışmaya başlayacağını*" bildirdi. Ve Kont Gusztáv Defenfeld'in dul eşi Kontes Melanie Karacsay'ın, mülteci olarak uzun süre konukseverliğinden yararlandığı babasından dolayı Türk milletine minnettarlığını ifade etmek için 2000 korona gönderdiğini; ayrıca Macar Bankası (Magyar Bank) adına Genel Müdür Simon Krausz'un 20.000 korona bağışladığını açıkladı.³⁹⁵ Komite, bu ilk yardımlardan sonra Hilal-i Ahmer'i desteklemek için çalışmalara başladı. Macar Bankası Ticaret Anonim Şirketi (Magyar Bank Kereskedelmi Rt.) ve şubeleri bağışların toplanmasını üstlendiler.³⁹⁶ Komitenin oluşması sırasında Türklerle ilgili haberler ilgi çekti. Budapeşte'de yaşayan Türklerin hayatını konu alan ve Pesti Napló'da yayınlanan 29 Aralık 1914 tarihli "*Török élet Budapesten*" (*Budapeşte'deki Türklerin Hayatı*) adlı yazıda, bu vurgulanmaktadır.³⁹⁷ Tanıtım yazısını Kont István Károly'nin dul eşi Başkan Bayan Károlyi ve Komite Başkanı Kont Khuen-Héderváry'nin yazdığı³⁹⁸ ve büyük ölçüde Turancılık fikri, tarihte Türk-Macar dostluğu, Türk kültürünü tanıtıcı yazıların yer aldığı Macar-Türk Almanagi (Magyar-Török Almanach)³⁹⁹ Hilal-i Ahmer yararına fiyatı 3 korona olmak üzere satışa sunuldu.⁴⁰⁰ Almanagi tanıtanlar, Komite adına "*silah arkadaşlığı ve Türk dostluğundan*" söz ederek Hilal-i Ahmer için "*Haç adına*" yardım istedi.⁴⁰¹ Ignác Kúnos'un ifadesiyle "*silah arkadaşlığı ve ırk akrabalığı gibi çifte dostluk duygularının temeli üzerinde Türk milletinin Hilal-i Ahmer'i için*" böyle bir hareket başladı.⁴⁰² Somogyvármegye gazetesi Almanak'ın tanıtım yazısına yer vererek "*Hilal-i Ahmer için çağrı*" yaparken,⁴⁰³ Balkan Savaşı sırasında Kaposvar'a sığınan Türk askerleri ile ilgili dostluk hatıralarını unutmamış olmalı

³⁹² "Török-Magyar Szövetség", s. 4.

Tények és Tanúk Germanus Gyula Kelet Varázsa, Magvető Könyvkiadó, Budapest, s. 104; "Fölhivás a vörös-félhold támogatójára", *Somogyvármegye*, 1915. Január 5, s. 5.

³⁹⁴ Bolek, *Az Utolsó Dzsihad*, s. 128.

³⁹⁵ "Török-Magyar Szövetség", s. 4.

³⁹⁶ Bolek, *Az Utolsó Dzsihad*, s. 124.

³⁹⁷ "Török élet Budapesten", s. 6.

³⁹⁸ *Magyar-Török Almanach*, A Vörös Félhold Javára, Szerkeszti és Kiadja Mezey István, Az Athe-naeum Irod. És Nyomdai R.-T. Nyomása, Budapest, 1915, s. 1-2.

³⁹⁹ Ayrıntılı bilgi için bk. *Magyar-Török Almanach*, toplam 225 sayfa.

⁴⁰⁰ Bolek, *Az Utolsó Dzsihad*, s. 143.

⁴⁰¹ Bolek, *Az Utolsó Dzsihad*, s. 1-2.

⁴⁰² Ignacz Kunos, "İlk-söz (Előszó)", *Magyar-Török Almanach*, s. 9.

⁴⁰³ "Fölhivás a vörös-félhold támogatójára", *Somogyvármegye*, 1915. Január 5, s. 5.

ki yoğun duygular içinde bu “çağrısı” yapmaktadır.⁴⁰⁴ Hilal-i Ahmer’in temsilcileri Başşehbender Ahmet Hikmet Bey ve Róth Bey, Budapeşte’deki askeri hastaneleri ziyaret etti. Yararlılar arasında bulunan birkaç Boşnak Müslüman da bu ziyarette çok sevindi Ziyaretçiler yaralıları sigara dağıttılar ve Komisyon Başkanı Kont Khuen-Héderváry’yi de ziyarette bulundular.⁴⁰⁵ Kont Héderváry, komisyon başkanlığından ayrı olarak Buda’da bulunan Gül Baba Türbesi’ne bakacak, yanında bir öğrenci yurdu yaptırıp çalıştıracak kurumu oluşturdu.⁴⁰⁶ Budapeşte Belediye Başkanı István Barczy Macaristan’ın bütün yargı makamlarını ve belediye başkanlarını Hilal-i Ahmer için para yardımı organizasyonu yapmaya davet etti. İdare Meclisi toplantısında da yaralıların tedavisinde kullanılmak üzere 10.000 korona yardım yapmayı kabul etti.⁴⁰⁷ Győr milletvekili Károly Németh 7100 Korona topladı. Para yardımı daha sonra da devam etti. Baranya Valisi Tamás Szily 5500 korona, Arad şehri 1000 korona verdi.⁴⁰⁸ Bağış için etkinlikler birbirini izledi. Macar-Türk Almanagi’nı yazılarıyla destekleyen⁴⁰⁹ Doğu Akademisi (Keleti Akadémiai) Müdürü Türkolog Ignác Kúnos ve Gyula Germanus, Debrecen Csonka’nı hayırseverlerin düzenlediği gece konferansına katıldılar. Sanatçı Mariska Halassy ve sanatçı Bertalan Szapocza’nın de yer aldığı gecede 400 korona toplandı.⁴¹⁰ Budapeşte’de Vígyszínház sanatçıları da yaralı askerleri eğlendirdi. Onlar Hilal-i Ahmer’i destekleyen komitenin organizasyonu ile 1915 Ekim’inde Sándor Bródy’nin “*tánítónő*” (*öğretmen hanım*) isimli tiyatro eserini sahneye koydular.⁴¹¹ Konserler ve festivaller düzenlenerek birçok sanatçı sahne aldı.⁴¹² Temeşvar’da ise Hilal-i Ahmer ve Bulgar Kızılhaç’ı için Vigadó Konferans Salonunda Sándor Wekerle’nin konuşmasından sonra konser verildi. Kont Héderváry 1916 kışında askeri orkestranın konserleri ile 11.500 korona yardım toplandığını bildirdi.⁴¹³ Budapeşte’de Margit Adası’nda Askeri Orkestra Şefi Richárd Fricsay ve diğer sahne alanlarla birlikte geliri Türk savaş yetimleri yararına kullanılmak üzere or-

⁴⁰⁴ Gruber, “Török világ Ivánfán” s.176-181; “Török katonai emigrációs tábor Kaposváron”, s.8.

⁴⁰⁵ Bolek, *Az Utolsó Dzsibád*, s. 122-123.

⁴⁰⁶ “Elnöki megnyitó”, *Jelentés A Magyar Keleti Kultúrközpont (Turáni Társaság) két évi működéséről, Az 1918 Május 24-i közgyűlésen tartott elnöki megnyitót és előadott ügyvezető igazgatói és titkári jelentések*, Budapest, 1918, s. 8-9.

⁴⁰⁷ Bolek, *Az Utolsó Dzsibád*, s. 126; “Török élet Budapesten”, s. 7.

⁴⁰⁸ Bolek, *Az Utolsó Dzsibád*, s. 132, 203 (Her iki sayfada aynı olaydan söz edilirken tarih olarak 1915, 1916 gibi farklı tarihler verilmiştir. 1915 tarihi daha muhtemel gibi görünmektedir.)

⁴⁰⁹ Kúnos Ignác, “Ilk-szöz (Előszó)”, *Magyar-Török Almanach*, A Vörös Félhold Jávára, Szerkeszti és Kiadja Mezey István, Az Athenaeum Irod. És Nyomdai R.-T. Nyomása, Budapest, 1915, s.7-14; Gyula Germanus, “Adalékok Törökország közelmúltjához”, *Magyar-Török Almanach*, s.115-133.

⁴¹⁰ Bolek, *Az Utolsó Dzsibád*, s. 137-204.

Bolek, *Az Utolsó Dzsibád*, s. 176.

⁴¹² Bolek, *Az Utolsó Dzsibád*, s. 132-135.

Bolek, *Az Utolsó Dzsibád*, s. 204-205.

ganize edilen çocuk festivali ve gemi gezisi bu tür etkinlikler içinde yer aldı.⁴¹⁴ Fricsay'ın İstanbul'a gelişi ve konserler vermesi de bu faaliyetlerin bir sonucudur.⁴¹⁵ Ayrıca "*Türk geceleri*" düzenlendi.⁴¹⁶ Gambrinus Restoran ve Gradó Kahvehanesi "*Türk gecelerine*" ev sahipliği yaptı.⁴¹⁷ Bunlar içinde Milli Park'ta (Nemzeti Park) Temmuz 1915 yılı Temmuz ayında düzenlenen "*Çanakkale Boğazı Suaresi*" oldukça dikkat çekicidir. Ona ilişkin haberde şöyle denilmektedir:⁴¹⁸

"Askeri konser dışında bayan güzellik yarışması da olacak. İlk üç dereceyi alanlar değerli bir savaş hatırası alacak. Şayet önceden alınırsa giriş bileti: 40 fillér'dir! Sahneye çıkacaklar: İca Lenkefi, Emma Komlósy, İly Vörös, Rózsi Felhő, Feri Szalontay, Margit Makay, Ilonka Kormos, Teri ve Rózsi Hollós, Lajos Kemenes, József Sziklay, Benő Sziklay, Aladár Sarkady, Géza Raskó, Árpád Latabár, Jenő Gömöry, Lajos Magyari."

Budapeşte'de düzenlenen "*Türk gecelerinin*" başarılı olması nedeniyle Hilal-i Ahmer'i destekleyen komite civar şehirlere de hareket etti. Oradaki suarelerin gelirlerini de Hilal-i Ahmer'e bağışlamak üzere, Ocak 1915 sonlarına doğru toplam 156.376.87 Korona gelir elde edildi.⁴¹⁹ "*Beş sayıları da*" düzenlenen etkinliklerden biri idi.⁴²⁰ Bunlardan Pozsony Ticaret ve Kredi Bankası (Pozsonyi Kereskedelmi és Hitelbank) Müdürü Hugó Neumayer ve eşinin József Szilávy Sokağı'ndaki villalarında verdiği ve 100 kişiden fazla bir topluluğun biraraya geldiği "*beş sayında*" Türk Elçisi'ni Birinci Müsteşar Tevfik Bey ve Elçilik Sekreteri Esad Bey temsil etti. Opera Sanatçısı Dezső Zádor, Pozsony Tiyatrosu Şarkıcısı Terike Pásztor, piyanist Margit Capelmann sahneye çıktı.⁴²¹ Hilal-i Ahmer Milli Komitesi (A Vörös Országos Bizottsága) Ağustos 1915 sonlarında yaralı Türk askerleri için sanatkârane nitelikte hazırlanmış rozetleri piyasaya sürdü. Başbakan Kont Istvan Tizsa bu rozetin bir örneğini Kral'a takdim etti. Buna göre "*Macar ve Türk kardeş milletlerinin daimi hislerine ortak olmayı ilan eden rozeti Kral da taşıyacaktı.*" Rozetler bir koronadan satışa sunuldu.⁴²²

"Her geçen gün birçok Budapeşte firmasının Hilal-i Ahmer rozetinin satışa çıkarılması için başvurduğu" haberi göz önüne alınırsa, rozet satışlarının iyi gittiği anla-

⁴¹⁴ Bolek, *Az Utolsó Dzsibád*, s. 153.

Çolak, "Olaylar ve Tanıklar'ın" Işığında Macar Oryantalist Gyula Germanus ile Abdülmecid Efendi", s. 97-98.

⁴¹⁶ Bolek, *Az Utolsó Dzsibád*, s. 127.

⁴¹⁷ Bolek, *Az Utolsó Dzsibád*, s. 129-131, 202-205.

⁴¹⁸ Bolek, *Az Utolsó Dzsibád*, s. 160.

⁴¹⁹ Bolek, *Az Utolsó Dzsibád*, s. 127.

⁴²⁰ Bolek, *Az Utolsó Dzsibád*, s. 134-203.

⁴²¹ Bolek, *Az Utolsó Dzsibád*, s. 134.

⁴²² Bolek, *Az Utolsó Dzsibád*, s. 166.

şılıyor.⁴²³ Ahmet Hikmet Bey bu yardımları “*Türkiye ile Macaristan arasındaki ilişkilerin ‘kardeş’ olarak adlandırılmasını, Hilal-i Ahmer yararına para toplanmasında Macaristan’ın 300.000 Korona ile yer almasının ve böylece daha zengin Avusturya’yı bile gölgede bırakmasının kanıtladığı*” şeklinde değerlendirdi.⁴²⁴ Ahmet Hikmet Bey⁴²⁵ ve Hilal-i Ahmer Başkan Yardımcısı Ömer Besim Bey, Komite Başkanı Kont Héderváry’ye bu desteklerinden dolayı teşekkür etti.⁴²⁶ Osmanlı Hükümeti de Başbakan Kont Tisza ve Kont Héderváry’ye, Ahmet Hikmet Bey’in tercüme ettiği bir teşekkür mektubu gönderdi.⁴²⁷ Hilal-i Ahmer için yardım toplayanlara Hilal-i Ahmer madalyaları verdi.⁴²⁸ İstanbul’a bazı ziyaretler de yapıldı. Macar Kızılhaç Derneği’nin (Magyar Vörös Kereszt Egylet) organizasyonu ile Kont László Semsey’in başkanlığında Leó Lánctzy, Géza Josopovich, Kont Héderváry’nin eşi ve Baron Lipot Bornemissza’dan oluşan Macar Heyeti çalışmalarda bulunmak üzere İstanbul’a gitti.⁴²⁹ Altı haftalığına Enver Paşa ve diğer ileri gelen hükümet görevlilerinin askeri arşiv için portrelerini yapmak üzere görevlendirilen savaş ressamı István Zádor’un ve Budapeşte’de askeri hastanede onun gönüllü olarak hemşiresi olan Kontes Semsey’in aracılığıyla İstanbul’a gelişi bu vesile ile oldu.⁴³⁰ Macaristan’dan önemli ölçüde sağlık malzemesi geldi. Macaristan Kızılhaç’ı Topkapı ve Maltepe Hastanelerinde kullanılmak üzere Türkiye’ye yardım gönderdi.⁴³¹ Macar Hilal-i Ahmer Komitesi’nin görevlisi sıfatı ile Macaristan’dan Türkiye’ye gönderilen malzemenin nakliyesinden sorumlu bir irtibat subayı olan Gyula Germanus’un Çanakkale’de kara savaşlarının bizzat görgü tanığı olması da bu vesile ile gerçekleşti.⁴³²

Germanus’un şu sözleri bu yardım anlayışının temelini ortaya koymaktadır:⁴³³

Türk milleti Kafkasya’da, Suriye’de ve Boğazlarda kan ağlıyordu. Biz Macarlar bu kanlı mücadeleden payımız almalıydık. Hilal-i Ahmer (Komitesi) beni seçti ve ben bu görevi memnuniyetle üstlendim.”

Macaristan’da Hilal-i Ahmer Komitesi’nin yardımlarından başka karşılıklı ziyaretler birbirini izledi.⁴³⁴ Savaşın aynı zamanda bir “*propaganda savaşı*” oldu-

Bolek, *Az Utolsó Dzsibád*, s. 203.

⁴²⁴ Çolak, “Macar Kaynaklarına Göre Türk-Macar Askeri İlişkileri (1912-1918)”, s. 399.

Bolek, *Az Utolsó Dzsibád*, s. 126.

⁴²⁶ Bolet, *Az Utolsó Dzsibád*, s. 135.

⁴²⁷ Bolet, *Az Utolsó Dzsibád*, s. 203.

⁴²⁸ Çolak, “19. Yüzyıl Sonu-20. Yüzyıl Başlarında Türk-Macar Yakınlaşması”, s. 9.

⁴²⁹ Bolet, *Az Utolsó Dzsibád*, s. 201.

⁴³⁰ *Egy Hadifestő Emlékei 1914-1918*, s. 71.

⁴³¹ Çolak, “19. Yüzyıl Sonu-20. Yüzyıl Başlarında Türk-Macar Yakınlaşması”, s. 9.

⁴³² Çolak, “Macar Kaynaklarında Çanakkale Savaşı”, s. 428.

⁴³³ Çolak, “Macar Kaynaklarına Göre Türk-Macar Askeri İlişkileri (1912-1918)”, s. 404.

⁴³⁴ Çolak, “19. Yüzyıl Sonu-20. Yüzyıl Başlarında Türk-Macar Yakınlaşması”, s. 8; Yücel Namal,

ğu⁴³⁵ ve bu amaçla gazetecilerin cephelelere gönderildiği bir ortamda⁴³⁶ 1917 yılında Osmanlı basınına mensup gazetecilerin Almanya, Avusturya ve Macaristan'a yaptıkları ziyaretten sonra, 1918 yılında 6'sı Avusturyalı, 6'sı Macar olmak üzere 12 kişilik Avusturya Macaristan Gazetecileri Heyeti İstanbul ve İzmir'i ziyaret etti. İstanbul'da Tokatlıyan Otel'i'nde misafir gazeteciler şerefine Hilal-i Ahmer Cemiyeti tarafından ziyafet verildi. Bu vesile ile Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne savaşın başından beri Avusturya ve Macar milletinin yaptığı yardımlardan dolayı Cemiyet Başkanı Hamit Bey gazetecilere teşekkür etti.⁴³⁷ Aynı yıl Avusturya İmparatoru ve Macaristan Kralı Şarl ile eşinin İstanbul'a yaptıkları dostluk ziyareti sırasında İmparatoriçe Zita da Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezi azasından bir heyeti kabul ederek Hilal-i Ahmer Cemiyeti Başkanı Doktor Ömer Besim Paşa'nın da katıldığı uzun bir görüşme gerçekleştirdi. İmparatoriçe, Ömer Besim Paşa'ya Avusturya Kızılhaç'ı başkanı olduğu için Hilal-i Ahmer hakkında bilgi alarak, onun faaliyetleri konusunda takdirlerini bildirdi.⁴³⁸ István Dobay "Törökök" (Türkler) adlı eserinin "A Vörös Felhold" (Hilal-i Ahmer) başlıklı bölümünde Cemiyet Başkanı Dr. Ömer Besim Paşa'yı ziyaretinden ve Hilal-i Ahmer'in çalışmalarından söz ederek "Türk hemşireleriyle görüşmelerinde hemşirelerin Macaristan ve Macarların Hilal-i Ahmer'e yardımında hızlı davranışlarını, kardeşçe fedakârlıklar gösterdiklerini içtenlikle ilettiklerini" vurgulamaktadır.⁴³⁹

Dostluk ve müttefiklik duygularının gerek Macar basınına⁴⁴⁰ gerekse Osmanlı basınına yansımından başka⁴⁴¹ Macar gazeteci-yazar Dr. Attila Orbók'un⁴⁴² karşı propaganda amaçlı yazdığı ve Ermeni meselesinin kökenleri; Er-

"I. Dünya Savaşı Sırasında Avusturya-Macaristan Gazetecilerinin İstanbul ve İzmir Ziyaretlerinin Osmanlı Basınına Yansımaları (31 Mayıs-11 Haziran 1918)", *Yeni Türkiye Çanakkale Özel Sayısı*, Ocak-Şubat 2015, Yıl:21, S.65, s. 1363-1374; Mücahit Özçelik, "Avusturya-Macaristan İmparatoru'nun 1918 İstanbul Gezisi'nin Türk Basınına Yansımaları", *SDÜ Feni Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.27, Aralık 2012, s.51-63.

Namal, "I. Dünya Savaşı Sırasında Avusturya-Macaristan Gazetecilerinin İstanbul ve İzmir ziyaretlerinin Osmanlı Basınına Yansımaları (31 Mayıs-11 Haziran 1918)", s. 1363.

⁴³⁶ Yücel Namal, Sezgin Topal Mızrak, "I.Dünya Savaşı'na Ait Macarca Bir Eser: "Törökök" (Türkler)", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı*, Yıl:15, S.23, Güz, 2017, s.3.

Namal, "I. Dünya Savaşı Sırasında Avusturya-Macaristan Gazetecilerinin İstanbul ve İzmir ziyaretlerinin Osmanlı Basınına Yansımaları (31 Mayıs-11 Haziran 1918)", s. 1366-1370.

⁴³⁸ Özçelik, "Avusturya-Macaristan İmparatoru'nun 1918 İstanbul Ziyaretinin Türk Basınına Yansımaları" s. 54-59.

⁴³⁹ Namal, Topal Mızrak, "I.Dünya Savaşı'na Ait Macarca Bir Eser: "Törökök" (Türkler)"s. 13.

⁴⁴⁰ Çolak, "Macaristan'da "Dünya Savaşının Resimli Kroniği": "A Világháború Képes Krónikája ve Türkler", 277.

⁴⁴¹ Özçelik, "Avusturya-Macaristan İmparatoru'nun 1918 İstanbul Ziyaretinin Türk Basınına Yansımaları", s. 61; Namal, "I. Dünya Savaşı Sırasında Avusturya-Macaristan Gazetecilerinin İstanbul ve İzmir ziyaretlerinin Osmanlı Basınına Yansımaları (31 Mayıs-11 Haziran 1918)", s. 1371-1373.

⁴⁴² Dr. Attila Orbók'un yaşamı için bk. "Orbok Attila", *Magyar Életrajzi Lexikon*, Második kötet

meni ayaklanmalarında İngiliz-Rus politikasının rolü hakkında bilgi veren “*Az Igazság Az Örmények Forradalmi Mozgalmáról (Ermeni İsyanıyla İlgili Gerçekler)*” adlı eser⁴⁴³ (bk. Ek.25) Macaristan’da dostluk atmosferinin daha da artmasına sebep olmuş; gerek Macar kamuoyu, gerekse Batı kamuoyunda “*Ermeni meselesi*” ile ilgili Türkler aleyhindeki havanın değişmesine önemli etkisi olmuştur.⁴⁴⁴ Orbók’un Budapeşte’de çıkan “*Genç Avrupa*” gazetesinde yayınlanmak üzere Suphi ve Talat Beylerden Türk-Macar-Bulgar dostluğu ve bunun önemini anlatan birer makale istemesi ve bunun Macar basınında büyük yankı uyandıracağını söylemesi propaganda yönünde basının işlevini ortaya koymaktadır.⁴⁴⁵ “*Propagandalar savaşının*” bir başka eseri olan ve 1915 yılında *Budapesti Hírlap (Budapeşte Gazetesi)* adlı gazetenin muhabiri olarak Osmanlı topraklarına gönderilen Macar gazeteci István Dobay’ın Çanakkale Cephesi ile ilgili izlenimlerinin 1917 yılında Budapeşte’de “*Törökök (Türkler)*” adı ile yayımlanan eseri bu bağlamda değerlendirilebilir.⁴⁴⁶ “*Türklerin*” Macar kamuoyu tarafından beğenilmesi üzerine 1918 yılında eserin ikinci baskısı yapılmış ve 5 koronaya satılmıştır.⁴⁴⁷

Rusya’dan gelen Türkçüler de diplomasi ve propaganda alanında yoğun çaba sarfettiler. Yusuf Akçura başkanlığında bir heyet Budapeşte, Viyana, Berlin ve Sofya’yı ziyaret ederek Türk-Tatar toplulukları için bağımsızlık talebinde bulundu. Hatta Budapeşte’de bir Macar dergisinde “*Türk-Tatar Komitesinin bedeflerini gösteren harita*” basılmasını sağladı. Macar Türkolog Mészáros’un bu konuda onlara büyük yardımı oldu. Osmanlı Devleti ,ülkesine gelen Macarlara her türlü kolaylığı sağladı.⁴⁴⁸

Türkiye’de de Macarlar için “*kardeş*” adlandırması söz konusu idi.⁴⁴⁹ Pesti Napló gazetesine verdiği demeçte “*kardeş*” adlandırmasına vurgu yapan Ahmet Hikmet Bey, “*daha zengin Avusturya’yı gölgede bırakacak şekilde toplanan yardımların bu durumu kanıtladığını*” bildirmektedir. Buna göre “*Türk milleti Macarlara karşı*

L-Z, Akadémiai Kiadó, Budapest 1969, s. 320.

⁴⁴³ 1916 yılında Budapeşte’de basılan bu eserin tıpkıbasımı, Doç. Dr. Yücel Namal’ın gayretleri ile Budapeşte Türk Büyükelçiliği tarafından 2016 yılında yayımlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Orbók Attila, *Az Igazság Az Örmények Forradalmi Mozgalmáról*, Budapest, 1916, Toplam 48 sayfa.

⁴⁴⁴ Attila Orbók’un eseri üzerine yapılan bir inceleme için bk. Yücel Namal, “Attila Orbók ve Ermeniler”, *Yeni Türkiye, Ermeni Meselesi Özel Sayısı III*, Yıl:20, S.62, Eylül-Aralık 2014, s. 2151.

⁴⁴⁵ Çolak, “19. Yüzyıl Sonu-20. Yüzyıl Başlarında Türk-Macar Yakınlaşması”, s. 8.

⁴⁴⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. István Dobay, *Törökök*, A Társaság Kiadása, Budapest, 1917, 129 sayfa. Eser üzerine yapılan inceleme için bk. Yücel Namal, Sezgin Topal Mızrak, “I. Dünya Savaşı’na Ait Macarca Bir Eser: ‘Törökök’ (Türkler)”, s. 1-44.

Namal, Topal Mızrak, “I. Dünya Savaşı’na Ait Macarca Bir Eser: ‘Törökök’ (Türkler)”, s. 5.

⁴⁴⁸ Çolak, “19. Yüzyıl Sonu-20. Yüzyıl Başlarında Türk-Macar Yakınlaşması”, s.8- 9.

⁴⁴⁹ Bolek, *Az Utolsó Dzsibád*, s. 171.; “Török elet Budapestén”, s. 6; Çolak, “Macaristan’da ‘Dünya Savaşının Resimli Kroniği’: ‘A Világháború Képes Krónikája ve Türkler’”, s. 277.

çok büyük bir sem pati ile davranmaktadır."⁴⁵⁰ Savaş başladığı zaman Avusturya-Macaristan Büyükelçiliği önünde toplanan kalabalıktan⁴⁵¹, resmi açıklamalara,⁴⁵² ilk "*Balkan treninin*" Berlin'den Budapeşte yoluyla İstanbul'a geldiği zaman yapılan karşılmalara kadar⁴⁵³, bu duygu ve düşüncelere dayanan canlı atmosfer her yeri sardı. İstanbul'un her camisinde Avusturya-Macaristan Monarşisi ve Alman ordularının zaferi için dualar edildi. Müslüman olmayan ordular için böyle nitelikte bir girişim ilk defa gerçekleşti.⁴⁵⁴ Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin kadın kolları, Türk Ocağı, İstanbul Macar Cemiyeti (Konstantinápolyi Magyar Egyesület) bu askerler için sigara ve puro yardımı yaptı.⁴⁵⁵ Sultan V. Mehmet Reşad, Yardımseverlik Heykeli Yürütme Kurulu'na (Áldozatkészség Szobra Végrehajtó Bizottság) "*Bütün Müslümanların Padişahı ve Türk Tahtının Sahibi*" ibaresini yazarak kendi el imzasını gönderdi. Kurul, müttefik üç ülkenin hükümdarlarının imzasının Árpád Basch tarafından çerçevesi, Budapeşte'de halk tarafından, Múzeum Krt. 8. Numara'da bulunan bir iş yerine ait vitrinde izlenebilme imkanını sağladı.⁴⁵⁶

Macar Hükümeti'nin "*Múzeum Körut*" adlı caddeye iki ülke arasındaki dostluğun bir göstergesi olarak 1915 yılında V. Mehmet Reşad adını vermesine karşılık, Osmanlı Hükümeti de İstanbul'da Çırçır Harik Mahallesi'nde 30 metrelik caddeye 1916 yılında "*Macar Kardeşler*" adını verdi. Macaristan Başbakanı Kont Tisza bunun üzerine teşekkür mektubu gönderdi.⁴⁵⁷ Ayrıca intihar eden şehzade Yusuf İzzeddin için taziyelerini bildirdi.⁴⁵⁸ Macaristan'ın isteği üzerine, Szeged şehrinde II. Ferenc Rákóczi için dikilen abidenin toprağına karıştırılmak üzere, Rákóczi'nin kabrinden istenen toprak gönderildi. Osmanlı Hükümeti birtakım heyetler göndererek müttefiklerinin idari yapısını inceleme imkânı buldu. 1917 yılında Bulgaristan ve Macaristan'ın idari yapısını incelemek için Hamid Bey başkanlığında giden heyet Sofya, Tırnova ve Budapeşte'de incelemelerde bulundu. Osmanlı Devleti ülkesine gelen Macarlara her türlü kolaylığı sağladı. Ordusunun ihtiyaçları için Macaristan'dan koşum hayvanları aldı. Küçükbaş hayvan, bakır, pamuk ihraç etti.⁴⁵⁹ Macar Nehir ve Denizcilik Şirketi Genel Müdürü (A Magyar Folyam és Tengerhajózási Rt. Vezér Igazgatója) Dr. Móric Domonyi'ye

⁴⁵⁰ Çolak, "Macaristan'da "Dünya Savaşının Resimli Kroniği": "A Világháború Képes Krónikája ve Türkler", s. 277.

"A háborús Konstantinápoly", s.s. yok.

⁴⁵² Bolek, *Az Utolsó Dzsibád*, s. 120.

Bolek, *Az Utolsó Dzsibád*, s. 197.

Bolek, *Az Utolsó Dzsibád*, s. 105.

⁴⁵⁵ Bolek, *Az Utolsó Dzsibád*, s. 126, 143, 205.

⁴⁵⁶ Bolek, *Az Utolsó Dzsibád*, s. 179.

Çolak, "19. Yüzyıl Sonu-20. Yüzyıl Başlarında Türk-Macar Yakınlaşması", s. 8.

⁴⁵⁸ Bolek, *Az Utolsó Dzsibád*, s. 200.

⁴⁵⁹ Çolak, "19. Yüzyıl Sonu-20. Yüzyıl Başlarında Türk-Macar Yakınlaşması", s. 8-9.

ve birkaç üyesine; Macar Krallığı Demiryolları Müdüriyeti Başkanı (A Magyar Királyi Vasút Igazgatósági Elnöke) Müsteşar Kornél Tolnay'a, Macar Devlet Demiryolları Müdürü Zsigmond Kotányi'ye, Doğu İstasyonu (Keleti Pályaudvar) ve Batı İstasyonu (Nyugati Pályaudvar) müdürleri Ernő Miltényi ve Emil Skuteczky'ye; yardımcılarını Imre Sümeghy, György Honiár'a; ayrıca baş sekreter János Wass'a, Müdüriyet Sekreteri Dr. Sándor Silberer'e çeşitli dereceden nişanlar verildi.⁴⁶⁰ "Kardeş" adlandırmasına yakışır ilişkiler bütün kurumlarda kendini gösterdi. 1909'dan I. Dünya Savaşı sonuna kadar Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun İstanbul'daki büyükelçiliğinde askeri ataşe olarak görev yapan,⁴⁶¹ 1916 yılında İstanbul'da girişimleri sonucunda Avusturya-Macaristan Garnizonu'nun kurulmasını sağlayan⁴⁶² General Joseph Pomiankowski de (1866-1929)⁴⁶³ hatıralarında bu "kardeşçe" ilişkiye şöyle değinmektedir:⁴⁶⁴

...Avusturya-Macaristan subaylarının Şark havasına daha kolay inatması, onların hem halk arasında, hem de Türk subayları çevresinde sevimliliğine, Bosna-Hersek'in ilhakı zamanından kalma kırgınlıkların ortadan kalkmasına yardım ediyordu. Bizim bile haberimiz olmadan Türk resmi makamları Avusturya-Macaristan subaylarına ve birliklerine Almanlarınkinden daha iyi muamele ediyorlardı. O yüzden onların bu davranışları Almanlarca iyi karşılanmıyordu. Obüslü tümen Suriye'ye vardığı zaman Cemal Paşa, aynı sıfatla bir Alman subayını kabul etmek istemediği halde, yaveri ve irtibat subayı olarak bir Avusturya-Macaristan subayının maiyetine verilmesini istemişti."

József Kerekeshazy, İstanbul'da Alman, Avusturya ve Macar askeri misyonlar konuşlandığı zaman, "Türklerin bunlar arasında sadece Macarlara karşı içten bir

⁴⁶⁰ Bolek, *Az Utolsó Dzsizád*, s. 201.

Çolak, "Macar Kaynaklarına Göre Türk-Macar Askeri İlişkileri (1912-1918)", s. 401; Joseph Pomiankowski, *Osmanlı İmparatorluğunun Çöküşü "1914-1918 I. Dünya Savaşı"*, çev. Kemal Turan, Kayıhan Yay., 2. bs., Kasım 1997, İstanbul, s. 13.

Özçelik, "Avusturya-İmparatoru'nun 1918 İstanbul Ziyaretinin Türk Basınına Yansımaları", s. 52.

"Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Türkiye'deki en önemli diplomatı olan Pomiankowski, 28 Kasım 1866'da bugünkü Polonya'nın Jaroslaw şehrinde dünyaya geldi. 17 Aralık 1909'dan itibaren Avusturya-Macaristan'ın İstanbul Sefirliği'nde Askeri Ataşelik görevini üstlenen Pomiankowski 20 Nisan 1914'ten itibaren Kıdemli Askeri Ataşe olmuş, 1 Ağustos 1914'te ise Tümgeneralliğe yükselmiştir. 1 Ağustos 1917'de Feldmareşal olan Pomiankowski, savaş sonuna kadar Türkiye'de kalmış, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu dağılınca Polonya vatandaşlığına geçmiş, 23 Ocak 1929'da bugünkü Ukrayna'daki L'vov (Lviv) şehrinde vefat etmiştir." (İsmail Tosun Saral, Emre Saral, *Çanakkale ve Sina-Filistin Cepheğinde Avusturya-Macaristan Ordusu Topçu Batareyaları*, Türk-Macar Dostluk Derneği Yay., No:9, 1. bs., Ekim 2012, Ankara, s. 15.

⁴⁶⁴ Joseph Pomiankowski, *Osmanlı İmparatorluğunun Çöküşü "1914-1918 I. Dünya Savaşı"*, çev. Kemal Turan, Kayıhan Yay., 2. bs., Kasım 1997, İstanbul, s. 13.

sempati hissettiklerine dair veriler olduğunu “belirterek şöyle demektedir:⁴⁶⁵ “*Uzaktan gelmiş askerler arasında Slav başka, Avusturyalı başka, fakat özellikle Macar başka idi. Macarlar ve Türkler arasında asla sürtüşme olmadı. Bununla beraber Avusturyalılar özellikle Almanlar ve Türkler arasında sonuna kadar birçok defa çekişme meydana geliyordu.*”

İstanbul'daki Avusturya-Macaristan İmparatorluğu diplomatlarının çoğu Macar'dı.⁴⁶⁶ Pomiankowski tarafından “*zeki, her halükarda hesaplı, becerikli bir diplomat olarak*” tanımlanan⁴⁶⁷ Kont János Pallavicini, İtalyan adına rağmen bir Macar asilzadesi idi.⁴⁶⁸ İstanbul'da bulunan Sefaret heyetlerinin en kıdemlisi Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun sefiri olan ve Ekim 1906 tarihinde geldiği İstanbul'da 11 Kasım 1918'e kadar görev yapan Pallavicini, “*Türkler arasında hem hürmet, hem de gerçek bir güven kazanan, Türk politikası ve askeri gelişmesi hakkındaki düşünceleri hep doğru çıkan*” bir şahsiyetti.⁴⁶⁹ “*Ermeni meselesine yeterince eğilmediği*” gerekçesiyle Türk düşmanları tarafından tenkit edilenlerin başında gelen Pallavicini'den başka⁴⁷⁰ Baron Gerliczy ve Szilassy İstanbul'da üst düzey diplomatlarca tanınan ve sevilen kişilerdi.⁴⁷¹ Pomiankowski'ye göre “*Sefaret'in erkânı iki başlı Monarşinin aslına sadık bir kopyasıydı. Sefaretin müsteşarı Ivan Csekonics de bir Macardı.*”⁴⁷²

Kerekesházy Mustafa Kemal Paşa'nın da “*Almanlar ve Avusturyalılarla hep çekişme yaşadığından, Macarlara ise sempati beslediğinden*” söz etmekte ve O'nun Macarlarla tanışıklığı ve hisleri konusunda şu açıklamayı yapmaktadır:⁴⁷³ “*Mustafa Kemal Paşa, Macarlarla gençken tanıştı. Onlar, Dünya Savaşı'ndaki müttefikleri, Macar askerleriydi. Mustafa Kemal geniş elmacık kemikli, Asyalı görünüşü olan Macar ırkını önce burada gördü.*”

⁴⁶⁵ József Kerekesházy, *Az Igazi Kemál, Egy Köztársaság Születése*, Terebess Kiadó, Budapest, 2000., s. 203.

⁴⁶⁶ Kerekesházy, *Az Igazi Kemál, Egy Köztársaság Születése*, s. 204.

⁴⁶⁷ Pomiankowski, *Osmanlı İmparatorluğunun Çöküşü 1914-1918 I. Dünya Savaşı*, s. 41.

⁴⁶⁸ Kerekesházy, *Az Igazi Kemál, Egy Köztársaság Születése*, s. 204.

⁴⁶⁹ İsmail Tosun Saral, Emre Saral, *Çanakkale ve Sina-Filistin Cephelerinde Avusturya-Macaristan Ordusu Topçu Bataryaları*, s. 14-15; Pallavicini, İsmail Tosun Saral ve Emre Saral tarafından “*Macar olmamakla beraber Macaristan ile yakın ilgisi olan, gençliği Macaristan'da geçen, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu dağılınca Macar vatandaşlığını seçen*” bir kişi olarak tanımlanmaktadır. (Bk. *Çanakkale ve Sina-Filistin Cephelerinde Avusturya-Macaristan Ordusu Topçu Bataryaları*, s. 15.)

⁴⁷⁰ İsmail Tosun Saral, Emre Saral, *Çanakkale ve Sina-Filistin Cephelerinde Avusturya-Macaristan Ordusu Topçu Bataryaları*, s. 15.

Kerekesházy, *Az Igazi Kemál, Egy Köztársaság Születése*, s. 204.

⁴⁷² Pomiankowski, *Osmanlı İmparatorluğunun Çöküşü 1914-1918 I. Dünya Savaşı*, s. 42.

Çolak, “*Macar Kaynaklarına Göre Türk-Macar Askeri İlişkileri (1912-1918)*”, s. 401-402.

II. Macaristan'da Savaşın İtici Gücü: Turancılık ve Türk-Macar İlişkileri

Türklerle yoğun tarihi ve kültürel bağları bulunan Macarlar için uzaktaki ana-yurt adlandırması “*Turan*” olarak geçmektedir.⁴⁷⁴ Daha 1839’da Turan sözcüğünü Orta ve Güney Doğu Asya’daki Türk topluluklarını tanımlamak için kullandılar. Türk, Moğol, Fin, Macar gibi milletleri “*Turanlı*” olarak değerlendiler.⁴⁷⁵ Toplumsal hafızada yer edinen doğulu oluş geleneği Macaristan’da Turancılık düşüncesini filizlendirdi. XIX. Yüzyılda Türkoloji araştırmaları sonucunda bütün Türk lehçeleri ile Fince ve Macarcayı da kapsayan Ural-Alтай dil ailesini ifade eden bir kavrama dönüştü. Ural-Alтай dili ve tarihi üzerine yapılan çalışmalar Macaristan’da milliyetçiliğin ön aşamasını oluştururken, XIX. yüzyılın son çeyreğinde Macar ana-yurdu ile ilgili çalışmalar, dil tarihi araştırmaları “*Turan*” düşüncesini olgunlaştırıp geliştirdi. Bu konuda Budapeşte önemli bir merkez haline geldi. Macarların esikçağında Hun-Macar özdeşliğinin bulunması, Batılı kaynakların Macarlardan “*Türk*” olarak söz etmesi Macaristan’da ve Türkiye’de Türklerle Macarların akraba olduğu inancısını doğurdu. “*Turan*” üzerinde yoğun bir şekilde yapılan dilbilim ve etnografya araştırmaları Osmanlı Türkçüleri ile Macar Türkologlar arasında işbirliğini başlattı.⁴⁷⁶ Macar Türkolog Gyula Németh’in de ifade ettiği üzere “*bu dostluğun başlangıcını XVIII. ve XIX. yüzyıldaki Osmanlıya sığınan Macar önderlerine kadar götürmekle birlikte, bu dostluğun oluşumunda eski akrabalığın ve Türklerin “kardeş” kelimesi ile ifade ettiği Turanizm sloganı altında bilinçli olarak ifade edilen kültürel bağlantılı bir duygunun da büyük payı olduğu*” bilinmektedir. Osmanlı coğrafyasından başka, Doğu ile Batı’yı birleştiren ve kendi köklerini arayan Macarlar açısından çok önemli bir bölge olan Orta Asya, Türkoloji ve Turancılık bağlamında ele alınan coğrafyalardan biri oldu.⁴⁷⁷

Ortak kültür ve tarihi beraberliğin yarattığı bu duygudan başka XIX. yüzyıl sonları ile XX. yüzyıl başlarında Avrupa’da yeni güç dengelerinin oluşması; Panslavizm ve Pangermenizm arasında sıkışan, Hristiyan Batı’ya güven duymayan Macarların kendi kimliklerini tehdit eden bu akımlara karşı alternatif olarak Turancılığı desteklemeleri, siyasi sebebi teşkil etti.⁴⁷⁸

Melek Çolak, “Macaristan’da Türkoloji, Turancılık ve Türk Dünyası (XIX. Yüzyıldan XX. Yüzyıla)”, 15. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi, 11-12 Eylül 2017 Komrat/Gagavuzya Özerk Bölgesi/Moldova, Tebliğler Kitabı, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2017, s. 462.

Çolak, “19. Yüzyıl Sonu-20. Yüzyıl Başlarında Türk-Macar Yakınlaşması”, s. 5.

⁴⁷⁶ Çolak, “Türk-Macar İlişkileri Çerçevesinde Macar Türkolojisi ve “Ugor-Türk Savaşı, s. 531.

Çolak, “Macaristan’da Türkoloji, Turancılık ve Türk Dünyası (XIX. Yüzyıldan XX. Yüzyıla)”, s. 463.

Ayrıntılı bilgi için bk. Çolak, “Macaristan’da Türkoloji, Turancılık ve Türk Dünyası (XIX. Yüzyıldan XX. Yüzyıla)”, s. 461-465.

Öte yandan Avusturya-Macaristan Monarşisi'nin kuruluşunu izleyen yıllarda Macaristan'ın ekonomik olarak bir atılım gerçekleştirmesi, bu hızlı ekonomik gelişmenin burjuva sınıfı ve kültürünün güçlenmesini beraber getirmesi, Macar soylu sınıflarının bir yandan burjuvalaşma sürecine girerken, diğer taraftan toplumsal-siyasi sistemdeki ayrıcalıklarının sürdürme gayretleri nedeniyle farklı tarzda bir milliyetçilik anlayışına doğru kaymaya başlamaları sonucunda, onların milliyetçiliğinin, Turancılığın bir yandan bağımsızlık ve iktisadi yayılma amaçlarına hizmet etmek üzere kurgulanırken, diğer taraftan toplumsal-siyasi sistemin liberalizasyonuna karşı duracak biçimde geliştirilmesi, Macar soylularının bütün bu istemlerine cevap verecek ideolojinin Turancılık olması, Macar soylu sınıflarının onu desteklemesine neden oldu. Ve bu ideoloji orta sınıfların da belli ölçüde ilgisini çekmeyi başardığı ölçüde XX. yüzyılın ilk yarısında Macar milliyetçiliğinin siyasi, kültürel ve ekonomik olarak belli başlı kollarından biri haline geldi.⁴⁷⁹ I. Dünya Savaşı Turancı ideolojinin yükselişine büyük katkı yaptı.⁴⁸⁰ Macar Turancısı Béla Horváth bu yükselişi "*Türklerle olan ortak köken şuurunun bilimsel çalışmalar sonucunda XIX. yüzyılın 50'li yıllarından başlayarak her iki milletin gençleri arasında popüler hale geldiği ve bu savaş sırasındaki silah arkadaşlığının Türk-Macar dostluğuna katkı sağladığı*" şeklinde açıklamaktadır.⁴⁸¹

Macaristan Askeri Tarih Arşivi'nde (Had Történelmi Levéltár) kayıtlı olan ve I. Dünya Savaşı'nda Macar askerlerinin Osmanlı cephelerindeki durumları hakkında bilgi veren 119/X numaralı dosyada yer alan bilgilere "*Asyalı Türk İmparatorluğu ile her Avrupalı büyük gücün ekonomik, siyasi ve dini olarak ilgilendiğine*" dikkat çekilerek, bu savaşta Macar birliklerinin yer alışı "*Turanlı kardeş Türkiye'nin memnuniyetle desteklenmesi*" olarak değerlendirilmektedir.⁴⁸² Macar Turancılarına göre "*Macar ve Türk ordularının bu savaşta ortak idealler, ortak büyük gelecek için mücadelesi, Turancılığın gerçekleşmesi yönünde bir adım idi.*"⁴⁸³ İstek ve hayaller inanılmaz hızlı bir şekilde gerçekleşmeye başlamıştı." Macar Turancılarının derneğinin iki yıllık faaliyet raporunda bu durum şöyle açıklanmaktadır:⁴⁸⁴

"Şimdi hızla gelişen, ilerleyen bu Turancılık ve Turancılık düşüncesi savaştan önce sadece havada kalan bir hayal, tarihin ufuğunda belirsiz bir seraptı. Sonra dünyayı sarsan "dünya fırtınası" geldi ama Turan serabı ortadan kaybolmadı. Tam tersine sanki gerçekleşmesi, tarihi bir unsur olması için tam da bu fırtına gerekiyordu. Şimdiki haliyle gelecek yüzyıl tarihçile-

⁴⁷⁹ Nizam Önen, *İki Turan*, İletişim Yay., 1. bs., İstanbul, 2005, s. 52-57.

⁴⁸⁰ Akin, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Dağılma Devri ve Türkçülük Hareketi (1908-1918)*, s. 62.

⁴⁸¹ Béla Horváth, "A Turáni eszme és a török-magyar kapcsolatok az utolsó évszázadból", *Turán*, XXII. évfolyam, VI. szám, 1939, s.121.

⁴⁸² "A Magyarok világháborúban: Török hárcétér", *HL: Dosszié*: 119/X, s. 1-3.

⁴⁸³ Alajos Paikert, "A turáni eszme", *Magyar-Török Almanach*, s. 60-61.

⁴⁸⁴ *Jelenítés a Magyar Keleti Kultúrközpont (Turáni Társaság) két év i működéséről*, s. 2.

rinin kalemine alınacak gibi görünüyor. Çağımız feci bir çağdır. Ölüm ve nefretin çağıdır. Ama aynı zamanda hayat ve sevginin de. Milletler kaybolur, halklar gömülür. Ama tarihin en parlak anlarında diğer milletler uyanır, birbirlerini bulur ve kardeş olarak yenilenir. Savaşın acıları yanı sıra biz de mutluluk yaşadık. Ama aynı zamanda Turanlı kardeşi bulmamızı ve bu dilışı kutluyoruz.”

Macar Turancıları için “yalnız olmamalarının da” bir garantisi olan bu düşünceyi⁴⁸⁵ Macar Turancısı Gyula Pékar Macar-Türk Almanagi’nda şöyle ifade etmektedir:⁴⁸⁶

“Eğer bu birliğin büyük duygusu bizim bilincimize bir kere kök salsa ve bu kökler daha büyüyerek yüz milyonlarca Asyalı Turan kardeşlerimize ulaşsa, o zaman Macaristan artık Avrupa yetimlerinin denizinde bir “ada” olmayacak; ancak kardeşlerinin uzak doğusundan anlayışlı bilinçle ve destekleyen güçlerle bakan yeni, büyük bir Turan kıtasının zirvesi olacaktır.”

Buna göre artık coğrafi yelpazeyi de oldukça geniş tutmak gerekiyordu. Alajos Paikert bu coğrafyayı I. Dünya Savaşı sırasında yayımlanan Macar-Türk Almanagi’nda şöyle açıklamaktadır:⁴⁸⁷

“Bu dünyada 600 milyon Turanlı yaşıyor. Onlar insanlığın en eski medeniyetinin en savaşçı, en haşin, en mert temsilcileridir. Bugün Avrupa’da Macarlar ve Türkler, yanında Bulgarlar ve Finliler, Turanlıların Batı grubunun ilk savaşçılarıdır. Asya’da ise oradaki Türkler ve Tatarlar, Tibetliler ve Himalaya çevresindeki Turanlılar, en uçtaki doğuda nihayet Çin, Kore ve Japonlar çok eski medeniyete sahip, büyük yeteneği olan kısımları çıkarıyor...”

“Dünya Savaşı’nın tanıklarına” göre “Macaristan’da düşünce olarak Turancılık günden güne yayılıyordu. Panislavizmin ortak tehlikesi nedeniyle 1912 Balkan Savaşı’ndan beri eziyet edilen Turanlılığının bilincine varılmıştı. Japon gücü, Çin’in uyanışı, Türk anayasasının doğuşu ona yardım etmişti. Oysa daha küçük Turanlı halkların baskı altında tutulması, bizde milliyetlerin ayaklanmaya teşviki ise Panislavizmin en iyi karşıt hareketi olan Turancılığı yarattı. Turan ittifakının yaratılması demek Germen ve Turanlılar için hayati bir konu idi. Ama dünya barışı ve dünya medeniyetinin içinde yalnız Turanlıların ittifakı Rusya’nın parçalanmasına, Panislavizmin ve Doğu meselesinin nihai çözümüne imkân verebilirdi.”⁴⁸⁸ Bu savaşta “Macarların yanında Türklerin Germenlerle birlikte Çarlığa darbe vurmak

⁴⁸⁵ *Jelentés a Magyar Keleti Kultúrközpont (Turáni Társaság) két évi működéséről*, s. 10.

⁴⁸⁶ Gyula Pékar, “Turánizmus”, *Magyar-Török Almanach*, s. 23.

⁴⁸⁷ Paikert, “A turáni eszme”, s. 60.

⁴⁸⁸ Lajos Nagy Sassi, “A világháború tanulságai”, *Magyar-Török Almanach*, s. 198-199.

için kahramanlık göstermesi Turan ittifakını gösteriyor ve Turancıların iddialarını haklı çıkarıyordu.⁴⁸⁹

Macar Turancılarının bu konuda tarihlerine vurgu yapmaları da Turancılığın kökenlerini güçlü kılma anlayışı ile açıklanabilir.

Macar Turancısı Lajos Nagy Sassi Macar-Türk Almanagi'nda yer alan "*A világháború tanulságai*" (*Dünya Savaşı'nın İbret Dersleri*) adlı yazısında Macar Turancılığının tarihi seyrini açıklayarak "artık zamanın geldiğine" değinmektedir.⁴⁹⁰

"Geçmişte, Turanlı Macar, daima Germen yerine konuldu. Bu geleneksel Árpád politikasıdır. Atalarımız 892'de ve 1278'de batı Slav İmparatorluğunu iki kez yıktılar. Habsburg hanedanı iktidarını, Avusturya'nın ortaya çıkışını, Macarlara borçludur... Ara sıra farklı adlar altında ortaya çıkıveren fikir olarak Macar Turancılığı, Kral IV. Béla'dan beri daima büyüklerimizi uğraştırdı. IV. Béla, daha sonra Mátyás Hunyadi, göçmenleri kadim yurdundan Macaristan'a getirmeyi istediler. Gergely Berzeviczy, István Széchenyi, Lajos Kossuth, Baron Miklós Wesselényi, Kont Gyula Andrássy ve en son Gábor Baross devasa doğu ticaretini meydana getirmek isterken, Sándor Csoma Körösi'yi Macarların kökeni ilgilendiriyordu. Maalesef bu güzel planlar o zamanki engelleyen şartlar nedeniyle gerçekleşemedi. Bu uzaklık, ulaşımın zayıflığı, Asya'nın içine kapanıklığı ve birçok başka neden Turan bağının yoluna engel oldu. Farklı din ve kültürlerin keskin bir şekilde akraba halkları birbirinden ayırması da buna yardım etti... Çünkü eskiden ırk akrabalığı değil ama din, birleştiren veya ayıran faktör olarak kültür rol oynadı. Azınlıkların sataşmadığı, uzakta yaşayan içine kapalı kardeşleriyle ilgilenmediği zaman bile ittifak olmaksızın da Macarlar ve Türkler güçlüdür. Bugün bütün bunlar başka türlü bir yöne döndü. Demek ki bugün mümkün ve Turanlığın ittifakını oluşturmakta gerekir. Çünkü onu zaman ve ihtiyaç emrediyor."

Macar Turancıları, 1910 yılında Budapeşte'de Macarlarla akraba Avrupalı ve Asyalı milletlerle bağlantı kurmayı isteyen Turan Derneği'ni (Turáni Társaság) kurdular. Bu dernek 1913 yılından itibaren "Turán" (Turan) adlı bir dergi yayınlamaya başladı.⁴⁹¹ Turan dergisi "*Turan okuyucularına*" seslendiği "*A Turán olvasáiboz*" adlı 1918 yılına ait bir yazıda kuruluş amaçlarını şöyle ortaya koymaktadır.⁴⁹²

⁴⁸⁹ Sassi, "A világháború tanulságai", s. 198.

⁴⁹⁰ Sassi, "A világháború tanulságai", s. 198-199.

⁴⁹¹ Çolak, "Macaristan'da Türkoloji, Turancılık ve Türk Dünyası (XIX. Yüzyıldan XX. Yüzyıla)", s. 462; Çolak, "19. Yüzyıl sonu-20. Yüzyıl Başlarında Türk-Macar Yakınlaşması", s. 6.

⁴⁹² Çolak, "Macaristan'da Türkoloji, Turancılık ve Türk Dünyası (XIX. Yüzyıldan XX. Yüzyıla)", s. 462.

“Batı milletleri gittikçe artan büyük bir çaba ile Doğu halklarının ülkelerini, dinini, edebiyatını, felsefesini, sanatını araştırıyor; dünya kültür tarihinde pek önemli olmayanlarını bile! Biz doğu halklarını araştırmayarak çifte hata yaptık. Onların bir yandan ırksal akrabalarımız olmaları, öte yandan ortak geçmiş, toplumsal ve kültürel ilişkiler, hatıra ve düşünceler bizi doğuya bağlıyor.”

Öncelikle bir bilimsel araştırma kurumu olan derneğin kurucuları arasında Kont Pál Teleki, Jenő Csolnoky, tarihçi Sándor Marki, Şair Árpád Zempléni gibi tanınmış simalar yer aldı.⁴⁹³ Turan Derneği, I. Dünya Savaşı sırasında Doğu Kültür Merkezi (Keleti Kültür Központ) adını alarak faaliyetlerine devam etti.⁴⁹⁴ 1916 yılı tüzüğünde de belirttiği üzere amaçlarını gerçekleştirmek için konferanslar, araştırma gezileri, genç Turancıların Macaristan’da eğitim görmesi gibi faaliyetleri destekledi.⁴⁹⁵ “*Turan milletlerini tanıtmak için*” düzenlenen “*Turan konferansları*” serisinden başka, bilimsel inceleme gezileri düzenledi.⁴⁹⁶ Kendi alanının uzmanları olan bilim adamlarının oluşturduğu delegasyonlar gittikleri ülkelerde coğrafya-dan ekonomiye, sağlık sisteminden folklorla kadar araştırmalar yapıp sonuçlarını daha sonra raporlar halinde derneğe sundular. Araştırma yapılan ülkeler arasında Türkiye ilk sırada yer aldı. Turan Derneği’nin aktif bir üyesi olan Béla Horvát-h’ın 1913 yılında dernekten ve Tahsil-i Sanayi Cemiyeti’nden aldığı referanslarla Anadolu’da bir geziye çıkarak at sırtında 2300 km yol kat etmesi gibi⁴⁹⁷, Kont Pál Teleki’nin liyakatiyle kurulan ve Turan Derneği üyesi Dr. Jenő Lenárd tarafından düzenlenen, Etnograf Dr. István Györffy’nin de yer aldığı bilimsel inceleme gezisinin sonuçları itibariyle Türk kültürünün, coğrafyasının değerlendirilmesi açısından önemli veriler sunduğu Kuzey Marmara bölgesi inceleme gezisinin 1918 yılında savaş koşullarında devam etmesi⁴⁹⁸, bu derneğin ideallerini göstermektedir.

Uzun soluklu bir Türkiye, özellikle Karadeniz bölgesi tecrübesi olan, 8 yıl Trabzon’da oturarak buradan ülkenin diğer bölgelerine yolculuk yapan⁴⁹⁹ ve muh-

Çolak, “19. Yüzyıl sonu-20. Yüzyıl Başlarında Türk-Macar Yakınlaşması”, s. 6.

Çolak, “Macaristan’da Türkoloji, Turancılık ve Türk Dünyası (XIX. Yüzyıldan XX. Yüzyıla)”, s. 462.

A Magyar Keleti Kultúrközpont (Turáni Társaság) Alapszabályai és ügyrendjei, Fritz Ármin Könyvnyomdájá, Budapest, 1916, s. 3.

Melek Çolak, “Macar Turancılarının Türk Dünyasına Bakışına Bir Örnek: Türkistan ve Azerbaycan Gençlerinin Macaristan Gezisi (1928)”, *III. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu, 25-27 Mayıs 2016-Bakü/Azerbaycan, Sempozyum Materyalleri*, C. II, Bakü 2016, s. 248.

Çolak, “19. Yüzyıl sonu-20. Yüzyıl Başlarında Türk-Macar Yakınlaşması”, s. 7.

Ayrıntılı bilgi için bk. Melek Çolak, “Macar Etnograf István Györffy ve Kuzey Marmara Bölgesi İnceleme Gezisi (1918)”, *Belleten*, c. LXXI, S.265, Aralık 2008, s. 943-948.

Péter Móricz, “Földművelés és közlekedés Törökország keleti részében”, *Turán*, XIV. Évfolyam,

temelen I. Dünya Savaşı'nın geleceğini değerlendiren⁵⁰⁰ Péter Móricz de Turan Derneği'nin aktif bir üyesi idi.⁵⁰¹

Turan Derneği esir kamplarında bulunan bilimsel imkanlardan yararlanmak için bile girişimlerde bulundu.⁵⁰² Derneğin üyeleri aynı zamanda başka kurumların düzenlediği bilimsel gezilere de katıldı.⁵⁰³ Türkiye'den de inceleme heyetleri Macaristan'a gitti.⁵⁰⁴

"*Turan*" üzerinde yoğunlaşan dilbilim ve etnografya araştırmalarının Osmanlılar ile Macarlar arasında bir yakınlaşma sağladığı ve Osmanlı Türkçüleri ile Macar Türkologların fikir alışverişinde bulunduğu ve 1913'ten sonra Türkçülüğü kabul eden İttihat Terakki yönetimi sırasında ilişkilerin daha da güçlendiği bir ortamda⁵⁰⁵ Türk Ocakları ile Macar Turan Derneği arasında bağ kuruldu. Turan Derneği Başkanı olan Kont Pál Teleki 1914 yılının Nisan ayında İstanbul'a gelerek Türk Ocağı'nı ziyaret etti.⁵⁰⁶ I. Dünya Savaşı Turan Derneği'nin Macar Hükümeti'nden daha fazla destek almasına neden oldu. Bulgarlar, Türkler ve Macarların köken birliği daha çok vurgulanmaya başlandı.⁵⁰⁷ Baron Albert Nyáry 1914 yılına ait bir yazısında Türkiye ve Bulgaristan'ı "*Macarlığın yeniden hayat bulmasında*" ilk vasıta olarak değerlendirdi.⁵⁰⁸ Macar Turancısı Vilmos Pröhle de popüler olan köken birliği meselesini Napkeletröl (Gündoğusundan) adlı eserine taşımıştır. Pröhle'nin savaş yıllarında Ziya Gökalp ile tanışması bu duygunun izlerini taşımaktadır. Yazar 1918 yılı Ağustosundan söz ettikten sonra⁵⁰⁹ şöyle demektedir:⁵¹⁰

"Gökalp, o zaman Büyüka'da yaşıyordu. Onu ziyaret etmeye karar vermiştim. Kızıl Elma'nın şairine saygılarımı sunmadan evime dönmeye-

I-IV, 1931, s. 5-10.

⁵⁰⁰ Péter Móricz, "Törökország gazdasági jövője", *Turan*, 1928, XI. Évfolyam, I-IV. szám, s. 8-17.

⁵⁰¹ "Tea-est a török tiszteletére", *Turan*, 1929, XII, s. 48-53.

⁵⁰² István Seres, "Ujabb adatok Kúnos Ignácnak az I. Világháborús hadifogolytáborokban folytatott turkologiai kutatásaihoz", *Az Előkelő Idegen 3. III. Nemzetközi Vámbéry Konferancia*, összeállította Dobrovits Mihály, Lilium Aurum, Dunaszerdahely, 2006, s. 155. Ss. 152-194.

Jelentés a Magyar Keleti Kultúrközpont (Turáni Társaság) két évi működéséről, Az 1918 Május 24-i közgyűlésen tartott elnöki megnyitó és előadott ügyvezető igazgatói és titkári jelentései, Budapest 1918, s. 32.

⁵⁰⁴ Çolak, "19. Yüzyıl Sonu-20. Yüzyıl Başlarında Türk-Macar Yakınlaşması", s. 7.

⁵⁰⁵ Günay Göksu Özdoğan, *Turan'dan Bozkurt'a Tek Parti Döneminde Türkçülük (1931-1946)*, çev. İsmail Kaplan, İletişim Yay., 2. bs., 2002, s. 64.

⁵⁰⁶ Yusuf Sarıncay, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları 1912-1931*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1994, s. 161.

⁵⁰⁷ Akın, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Dağılma Devri ve Türkçülük Hareketi (1908-1918)*, s. 61.

⁵⁰⁸ Baron Nyary Albert, "Macaristan'ın Turanilikteki Rolü", *Türk Yurdu*, S.64, 17 Nisan 1330-30 Nisan 1914, s. 274.

⁵⁰⁹ Pröhle, *Napkeletröl*, s. 337.

⁵¹⁰ Pröhle, *Napkeletröl*, s. 340.

cektim. Yarım saatlik gemi yolculuğundan ve biraz da yürüdükten sonra Gökalp'in evinin önünde durdum. Zile uyuklu gözlerle bir hizmetçi kız baktı. Kartımı kendisine iletti ve daha sonra beni hoş, serin bir odaya götürdü. Gökalp de kısa bir süre sonra mahmur bakışlarla ve terlikle odaya geldi. Şair değilsem de Macar olduğumu öğrendiğinde yüzü aydınlandı. Saf Macar ailesinden gelip gelmediğim sorusuna 'damarlarımda İskit kanı dolaşmadığını, babamın hayatının sonuna kadar iyi bir Macar olarak kaldığını' ve benim de 'Volga'nın ötesinde anayurtta ve Kafkasya'da at sütüyle kendime geldiğimi ve şimdi yüzde yüz Turanlı olarak el sıkışmaya geldim' cevabını verdiğimde dostça gülmüsed ve derin kara gözleri memnuniyetle parladı."

Benzer bir durum Galiçya'ya sevk edilen Türk askerlerinin Macaristan'da ikinci iase istasyonları olan Szabadka İstasyonu'ndan hareket edecekleri zaman gerçekleşti. Eşini "*Turancı*" ve "*Türk hayranı*" olarak tanıtan bir Macar yüzbaşısı "*Türk askerlerinin Szabadkadan geçeceklerini haber aldıkları için Türklerle tanışmayı kararlaştırmışlardı. Yüzbaşı dil benzerliğini Osmanlı hakimiyeti dönemine bağlasa da eşi "kardeş millet olduklarını" vurgulayarak Macarca-Türkçe benzerlikleri üzerine görüşlerini dile getirdi.*"⁵¹¹

"*Dostluk ve kardeşlik*" gibi düşüncelerin dile getirildiği bu ortamda, savaş yıllarında, Macar Turan Derneği, Macar, Türk ve Bulgar Hükümetleri'nin etkin desteği ile yüzlerce Türk ve Bulgar gencinin Macar yüksekokullarında eğitim görmesini sağladı. İstanbul'daki Turancılar tarafından kurulan Tahsil-i Sanayi Cemiyeti de yetenekli Türk gençlerini Macaristan'a gönderip eğitim almalarını ve "*Turancı*" kadrolar yetiştirilmesini amaçladığı için Turan Derneği, Tahsil-i Sanayi Cemiyeti'nin desteğiyle Türkiye'den birçok genci Budapeşte'ye öğrenci olarak getirdi. Macar Hükümeti de bu konuda gereken kolaylığı göstererek gelen öğrenciler için bütçesinden 40.000 Korona ayırdı. Turan Derneği de öğrenciler için 60.000 Koronayı aşkın masrafta bulundu.⁵¹² 1916 yılından itibaren Osmanlı ülkesinden Macaristan'a çok sayıda genç gönderildi. Organizasyonu Turan Derneği üstlendi. 1916-1917 yılında toplam 186 öğrenci geldi. 1916-1924 yılları arasında Macaristan'da 200'den fazla Türk öğrenci Budapeşte, Debrecen, Szeged, Temesvár, Kassa, Kesmark gibi şehirlerde öğrenim gördü. Bu öğrencilerle, Turan Derneği içerisinde kuruluşundan itibaren bulunan ve derneğin aktif bir üyesi olan, Turan Derneği'nin Türkiye bağlantısının kilit adamı konumunda olan İmam Abdülatif Efendi ilgilendi. Öğrenciler ile Turan Derneği arasındaki bağ Abdülatif Efendi tarafından kuruldu. Macaristan'a gelen Arnavut ve Boşnak gibi diğer müslüman öğrenciler ile de ilgilenen, savaşta yaralanan Türk askerlerine yardım

Kumandanım Galiçya Ne Yana Düşer?..., s. 31-33.

Çolak, "19. Yüzyıl Sonu-20. Yüzyıl Başlarında Türk-Macar Yakınlaşması", s. 6-7.

edip Macaristan'ın çeşitli yerlerindeki şehitlerin mezarlarını bir araya toplayarak Budapeşte'deki Türk Şehitliği'ni kuran Abdülatif Efendi'nin Budapeşte'de yaşayan Türkler hakkında bir Macar gazeteciye verdiği bilgiye göre savaştan önce 140 Türk öğrenci üniversite ve liselerde öğrenim görüyor, fakat Macar okulları yerine Fransız, İngiliz ve Alman okullarına devam ediyorlardı. Abdülatif Efendi, Türk gençlerini Macar okullarına gitmeye özendirdi. Onun faaliyetleri sonucunda Batı Avrupa'ya gidecek olan Türk gençleri Macaristan üniversitelerine geldi.⁵¹³ Turan Derneği 1918 tarihli raporunda “*Turan çocuklarının hizmetine sunulacak binayı*” çalışma komitesinin yaptırdığını belirterek⁵¹⁴ Türk öğrencilerin durumu hakkında şu bilgileri vermektedir:⁵¹⁵

“İlk Türk çocukları iki yıl önce ülkemize geldi. Onlara güzün açılan okula kolay başlayabilmeleri için bir yaz kursu hazırlattık. Onlarla kesinlikle çok uğraşmamız gerekti ama onlar bizi çok sevindirdi. İnanılmaz bir şekilde hızla Macarca öğrenebildiler. Bazen birkaç ay geçtikten sonra aksansız Macarca konuşmaya başladılar. Bunu sadece akrabalar yapabilir. Ve onlar bizi gerçekten akraba olarak kabul ediyorlar. Belkide bu yüzden onlara yeterince sert davranmıyoruz. Ülkemize en son gelen müfettişleri Said ve Rahmi Bey, çalışmamakta ısrar edenleri yurda göndermemizi söyleyerek daha sert olmamızı istedi. Bazılarının elenmesi diğer öğrenciler için de faydalı olacak. Ve bundan sonra en çalışanları bizde kalacak. Kısacası bizim misafirlerimiz olmak Türk gençlerinin hoşuna gidiyor. Bu çok önemli. Çünkü amacı aynı, ama maddi kaynakları daha bol olan Alman eğitimi ve savaştan önceki Fransız okullarının hatıraları ile de yarışmamız gerekiyor. Ama onlar yeni güçlenen milliyetçiliğinden dolayı en çok akrabaları olan bizi severler. Türk-Macar ilişkilerinin gelişmesi açısından en faydalı olacak olan bu öğrenci neslidir. Macaristan'da eğitim görenler ülkelerine döndükten sonra bizi sevgiyle anacaktır.”

Türk-Macar ilişkilerinin geliştirilmesinden yana Abdülatif Efendi'nin de umutlu olduğu bu konuda⁵¹⁶ alınan eğitimin sonuçları kısa bir zaman sonra ortaya çıkmaya başladı.⁵¹⁷ Bu öğrencilerden bir kısmı İstanbul'da Macaristan Türk *Mezunin* Cemiyeti'ni (Magyar Iskólát Vegzett Törökök Egyesülete)⁵¹⁸ kurdular. Öğrencilerin çoğu döner dönmez yüksek okullarda öğretmenliğe başladılar. Eğitimini Macaristan'da tamamlamış peyzaj mühendislerinden biri Devlet Parklar

Çolak, “Macaristan'da Müslümanlık ve İmam Abdülatif Efendi”, s. 1028-1029.

Jelenítés a Magyar Keleti Kultúrközpont (Turáni Társaság) két évi működéséről, s. 26.

⁵¹⁵ *Jelenítés a Magyar Keleti Kultúrközpont (Turáni Társaság) két évi működéséről*, s. 6-7.

⁵¹⁶ Çolak, “Macaristan'da Müslümanlık ve İmam Abdülatif Efendi (1909-1946)”, s. 1029.

Çolak, “19. Yüzyıl Sonu-20. Yüzyıl Başlarında Türk-Macar Yakınlaşması”, s. 7.

⁵¹⁸ *Macaristan Türk Mezunin Cemiyeti Nizamname-i Esâsiyyesi*, İstanbul, 1338.

Müdür Yardımcılığına getirildi. İktisat Akademisi'ni bitiren gençlerden biri olan bir toprak ağasının oğlu ise Budapeşte'ye gelerek 15 milyon koronalık tarım cihazı satın aldı.⁵¹⁹ İki ülke arasındaki kültürel köprüünün güçlenmesine aracılık eden Turan Derneği⁵²⁰savaş yıllarında Kızılhaç adına Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ni destekledi.⁵²¹ Hilal-i Ahmer yararına 1915 yılında yayınlanan ve Turancılık fikrinin ağır bastığı Macar-Türk Almanagi'nda⁵²² Macar Turancısı ve milletvekili Gyula Pékar "*Turanizm*" (*Turancılık*) adlı yazısında bu yardımlaşma ruhunu şöyle açıklamaktadır:⁵²³ "*Macarların şövalye dönemindeki gibi yine savaş var ! Ama şu an Türkler ve Macarlar birbirlerini öldürmüyorlar. Fakat omuz omuza yan yana savaşıyorlar. Hilal ve Haç, yaraları saran mehametli Cenevre Sözleşmesi, bu en güzelsözleşme gereği, artık birbirlerine düşmanca değil kardeşçe yaklaşıyorlar.*"

Turan Derneği Genel Başkanı Alajos Paikert "*Kızılhaç ve Hilal-i Ahmer'in soylu ve kardeşçe faaliyetinin mükemmel bir şekilde uygun düştüğü Turancılık hareketlerini her Macar'ın, her Türk'ün, her Alman'ın ve zorbaca baskı değil ama insanca, özgür yeniçağa ait gelişimin taraftarı olan herkesin bütün gücüyle desteklemesi*" gerektiğine vurgu yaparak Macar dostluğu ve "*Turan*" için Kızılhaç ve Hilal-i Ahmer'in kardeşçe faaliyetini" örnek göstermektedir.⁵²⁴ Macaristan'daki Hilal-i Ahmer'i Destekleme Komitesi'nin Başkanı Kont Károly Khuen-Héderváry de Buda'da bulunan Gül Baba'nın türbesine bakacak ve yanında bir öğrenci yurdu yaptırıp işletecek gül Baba Türbesi Kurumu'nu oluşturdu.⁵²⁵ Turancı ideolojinin yükselişine büyük katkı yapan I. Dünya Savaşı'nın özelkoşulları çerçevesinde⁵²⁶ Turan Derneği'nin 1918 yılı raporu dikkate alınırsa, "*Macaristan'da ve Türkiye'de Turancılık faaliyetleri ve Turan derneklerinin sayısı artmaktadır.*" Buna göre İstanbul'da Türk-Macar Dostluk Cemiyeti (Société d'Amitié Turquo-Hungroise) ,Budapeşte'de benzeri Macar- TürkDostluk Derneği çalışmaktadır. Macar Bilim Enstitüsü, Macar Evi ve Macar Okulu da vardır. Turancılara göre "*hepsinden daha önemli olarak Turan'ın geleceği artık oluşmuştur.*"⁵²⁷ Savaş yıllarının "*silah arkadaşlığı*" döneminde, 1916 yılında bir devlet kurumu olarak ortaya çıkan İstanbul Macar Bilim Enstitüsü (Konstantinpolyi Magyar Tudományos Intézet), Turan Derneği'nin faaliyet raporunda, "*Turan Derneği tarafından Turan halklarını Macaristan üzerin-*

Çolak, "19. Yüzyıl Sonu-20. Yüzyıl Başlarında Türk-Macar Yakınlaşması", s. 7.

⁵²⁰ Çolak, "19. Yüzyıl Sonu-20. Yüzyıl Başlarında Türk-Macar Yakınlaşması", s. 9.

⁵²¹ Gyula Pékar, "Turánizmus", *Török-Magyar Almanach*, s. 23, s.s. 23-24.

Ayrıntılı bilgi için bk. *Magyar- Török Almanach*, toplam 225 sayfadır.

⁵²² Pékar, "Turánizmus", s. 23.

⁵²⁴ Paikert, "A turáni eszmé", s. 61.

Jelentés a Magyar Keleti Kultúrközpont (Turáni Társaság) két évi működéséről, s. 9.

⁵²⁶ Akin, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Dağılma Devri ve Türkçülük Hareketi (1908-1918)*, s. 62.

Jelentés a Magyar Keleti Kultúrközpont (Turáni Társaság) két évi működéséről, s. 10.

deneğitmeye çalışan bir takım Macar enstitüleri ve kuruluşları içinde” sayılmaktadır. Savaş yıllarında kısa ömrüne rağmen bilimsel dostluğu sağlamak için kaleme sarılan Enstitü’nün işleyişini Macar Turancılarının Turan Dergisi’nden izlemenin mümkün olması Turan Derneği ile bu tür kuruluşlar arasındaki bağı yansıtmaları açısından önemlidir.⁵²⁸

III. Birinci Dünya Savaşı’nda Türk-Macar İlişkilerinin Fikri Temelleri: Türkoloji Çalışmaları ve Esir Kampları

Uzun bir tarihi geçmişe dayanan Türk ve Macar milletleri arasındaki ilişkilerin varlığı, Türklerin dili, tarihi, kültürüyle uğraşan Türkolojinin Macaristan’da ortaya çıkmasını sağladı. Avrasya bozkırlarında ve özellikle batı bölgelerindeki orta çağ Türk halklarının tarihi, XIV-XVIII. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu tarihi, Türk-Macar ilişkilerinin izlerini Macar dilinde araştıran dil tarihi araştırmaları gibi geleneksel olarak üç alanda yoğunlaşan Türkoloji, Macaristan’da “*milli kültürün*” ortaya konulmasında gerekli bir ilim dalı olarak itibar gördü.⁵²⁹ Turancılığı ortaya çıkaran doğulu oluş geleneği nedeniyle Macarların kendi dil ve tarihlerinin Doğu ile olan bağlantısına duydukları ilginin artması Türkoloji araştırmalarının itici gücü oldu. Macarlar Avrupa’nın ortasında dil ve kültür bakımından komşularından farklı olmaları ve yalnızlık duygusu sonucu uzak geçmişlerine yöneldiler. Macar Türkolojisi’nin bağımsız bir dal ve bilimsel bir ekol olarak doğuşunun kaynak ve kökenleri XIX. yüzyılda Macar tarihinin yenileşme ve millileşme devresinde oldu. İlim alanındaki gelişme Türkolojinin hamle yapmasını sağlayarak Ármin Vámbéry tarafından 1870 yılında ilk Türkoloji Kürsüsü Budapeşte Üniversitesi’nde açıldı. 1870’li ve 1880’li yıllarda “*Ugor-Türk Savaşı*” olarak adlandırılan ve Türk-Macar akrabalığı tezini savunan Ármin Vámbéry ile buna karşı çıkan Alman asıllı Macar dilbilimci József Budenz arasında cereyan eden ve Macar halkının da taraf olduğu dil tartışmaları sürecinde Türk-Macar ilişkileri de gittikçe gelişmeye başladı. 1875 yılında başlayan ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu için “*doğu meselesi*” sayılan Hersek isyanı ve sonrasında 1876 Osmanlı-Sırp, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında güçlü bir Türk yanlısı atmosferin oluşmasında Rus karşıtı politika izlenmesi gibi siyasi sebe-

⁵²⁸ Enstitü ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bk. Melek Çolak, “İstanbul Macar Bilim Enstitüsü (1916-1918)”, *Karadeniz*, Yıl:1, S.3, Yaz, 2009, s. 91-105.

⁵²⁹ Çolak, “Macaristan’da Türkoloji, Turancılık ve Türk Dünyası (XIX. Yüzyıldan XX. Yüzyıla)”, s. 461; Çolak, “Türk-Macar İlişkileri Çerçevesinde Macar Türkolojisi ve “Ugor-Türk Savaşı””, s. 527-528.

“Ugor-Türk Savaşı” hakkında ayrıntılı bilgi için bk. János Pusztay, *Ugor-török háború után*, Budapest, Magvető, 1977.

bin yanında, Macar kamuoyunun “*Ugor-Türk Savaşı’nda*” doğu ile akrabalığa yakınlık duyması gibi kültürel yönü olan bir duygunun varlığı nedeniyle “*Türk tarafını*” desteklemesi söz konusudur. XIX. yüzyılın son çeyreğinde yoğunlaşan Macar anayurdunu bulmaya yönelik çalışmalar, dil ortaklığı üzerine araştırmalar Turan düşüncesini olgunlaştırırken, Rusya’ya karşı muhtemel müttefik olarak Osmanlı’ların ortaya çıkması, “*Turan*” üzerinde yoğunlaşan araştırmalar her iki tarafı birbirine kenetleyince kültürel alışveriş başladı. “*Ugor-Türk*” tartışmalarında Macarların Türk kökenli olduklarını savunan Vámbéry’nin bir süre sonra Pantürkizm’i ortaya atması Türk aydınlarını etkiledi. Özellikle Vámbéry’nin İstanbul’daki ikametgahı sırasında Türk aydınları ile yakın temas kurması, Tasvir-i Efkâr’da yazılar yazması, II. Abdülhamid döneminde de yurt dışına kaçan Jön Türklerle ilişkilerini devam ettirmesi, Londra’da çıkan Hürriyet ve Paris’te çıkan Meşveret gazetelerine yazılar göndermesi, Türkolojide önemli bir yeri olan Necip Asım’ın 1900-1904 yılları arasında Keleti Szemle adlı Macar Türkoloji dergisine Uygurca ve Anadolu Türk diyalektleri ile ilgili makaleler yazması, Macar Turan Derneği ile Türk Ocaklarının işbirliği, Türkoloji bağlamında iki ülke arasındaki kültürel alışverişin yoğunluğunu göstermektedir.⁵³⁰

Turancılığı hem düşünsel hem siyasal bir hareket olarak geliştiren çekirdek kadronun son derece yetkin, uzmanlık alanlarında dünya literatürüne girecek düzeyde bilim adamlarından oluştuğu göz önüne alınırsa, Macaristan’da Türkolojinin Turancılık ile beraber iç içe yürüdüğü ve birbirlerinin itici gücü olduğu ortaya çıkar.⁵³¹ Osmanlı coğrafyasından Orta Asya’ya kadar Macarların akrabalarını ve Macarca ile ortak dil özelliklerini arayan kültürel bir mentalitenin sonucu olarak da kurulan Turan Derneği de yaptığı araştırma ve inceleme gezileri ile Türkolojiye veri sağladı.⁵³² Macar Hükümeti’nin 1916 yılında Türkoloji araştırmalarını artırmak için İstanbul’da Macar Bilim Enstitüsü’nü kurması⁵³³ savaş yıllarında bile bu çalışmaların devam ettiğini göstermektedir. Nitekim Avusturya-Macaristan İmparatoru Şarl ile İmparatoriçe Zita’nın 1918 yılında İstanbul’a yaptıkları ziyaret sırasında (bk. Ek.26-a,26-b,26-c) Türk basınında çıkan haber ve yazılar arasında Yunus Nadi’nin “*iki ülke arasındaki dostluğun gelişmeye müsait olduğuna*” dikkat çekerken, “*Macaristan’da Türkoloji alanında yapılan önemli çalışmalara değinmesi*” Türkoloji aracılığı ile iki ülke arasında kurulan kültürel köprünün varlığını ortaya koymaktadır.⁵³⁴

⁵³⁰ Çolak, “Türk-Macar İlişkileri Çerçevesinde Macar Türkolojisi ve ‘Ugor-Türk Savaşı’”, s. 528-532.

Çolak, “Macaristan’da Türkoloji, Turancılık ve Türk Dünyası (XIX. Yüzyıldan XX. Yüzyıla)”, s. 462.

⁵³² Çolak, “Macaristan’da Türkoloji, Turancılık ve Türk Dünyası (XIX. Yüzyıldan XX. Yüzyıla)”, s. 464.

Çolak, “İstanbul Macar Bilim Enstitüsü (1916-1918)”, s. 94-97.

⁵³⁴ Özçelik, “Avusturya-Macaristan İmparatoru’nun 1918 İstanbul Ziyaretinin Türk Basınına Yan-

Dünya Savaşı'nın bir başka yönü Macar türkologlara bilimsel derlemeler yapmayı sağlayan yeni imkanlar sunmuş olmasıdır.⁵³⁵ Macar Türkolog Ignác Kúnos'un deyimi ile "savaş meydanlarının kan çiçeklerinden yeni kültürel görevler filizlenmiş ve sonu görünmeyen uzaklıktaki materyalleri yakınlarına getirmişti."⁵³⁶ Bunlar savaşın gerçeği esirler ve toplama kampları idi.⁵³⁷ "Dünya Savaşı'nın Resimli Kornigi'nin" verdiği bilgilere göre "uysal, sevimli ve iyi bakılan esir misafirlerin yer aldığı çok büyük esir kampları oluştu. Bunlar yeşilimsi gri renkte çuha giysi giymiş Sırp lar, kısa kahverengi pelerimli Mosko flar, zeytin renkte üniformaları olan İtalyan lar dı. Bu esir kampları savaş meydanından daha uzakta birer kampa dönüş-türülebilen, kolay muhafaza edilebilen büyük alanlarda yükseliyordu. İtalyan esirler Avusturya'da, Sırp esirlerin hepsi Macaristan'da, Rus esirler ise Macaristan ve Avusturya'da sükunet içinde yaşıyorlar ve insanca bir davranış tarzı içinde kurtuluş anını bekliyorlardı."⁵³⁸ Böylece Avusturya-Macaristan İmparatorluğu topraklarında 42 savaş esir kampı bulunuyordu.⁵³⁹ İlk olarak toplama kamplarına götürülen esirlerin hasta olanlarını hastanelere ve nekahat alanlarına, tarım işçilerini tarım işlerine, sanayi işçilerini sanayi işlerine, subayları ve işçiliğe daha az uygun olanları diğer kamplara gönderiyorlardı.⁵⁴⁰ 42 esir kampından ilkin e Rus tebaasından esir düşmüş Türk-Müslüman askerler yerleştirildi. Kamplardan biri yaklaşık 8000 kişilik olan, Macaristan'da Esztergom şehri yakınındaki Kenyérmező'de, diğeri ise yaklaşık 30.000 kişilik olan ve Çek ülkesindeki Éger şehri yakınında kurulmuştu.⁵⁴¹ (Bk. Ek.27) Resimli Kronik'te yayımlanan "hadifoglyaink" (savaş esirlerimiz) adlı yazıda "1915 yılı temmuz ayında Umumi Savaş Bakanlığı'nın Kenyérmező kampındaki sistemin nasıl örnek bir sistem olduğunu ve esirlere insanca davranışlarını göstermek için basın temsilcilerinin Kenyérmező'ye davet edildiği" yapılan çeşitli incelemelerden sonra "Avusturya ve Macaristan'daki her bir esir kampının da çok düzenli ve esirlere davranış biçiminin hatasız olduğu" bildirilmektedir.⁵⁴² Bu kamplardan Éger kampı özellikle Volga bölgesi Kazan Tatarları ve Mişerlerden,

sımaları", s. 54-61.

Ignác Kúnos, "Tatár foglyaink táborában", *Magyar Figyelő*, VIII, 1-5, s. 143.

⁵³⁶ Kúnos, "Tatár foglyaink táborában", s. 143.

"A mai hadviselés, hadifoglyaink", *A Világháború Képes Krónikája*, 1916. Február 13, 71. Füzet, s. 190-192.

⁵³⁸ "A mai hadviselés, hadifoglyaink", s. 190.

⁵³⁹ István Seres, "Ujabb adatok Kúnos Ignácnak az I. Világháborús hadifogolytáborokban folytatott turkólo giai kutatásaihoz", s. 153.

⁵⁴⁰ "A mai hadviselés, hadifoglyaink", s. 190.

Bugünkü Cheb.

Seres, "Ujabb adatok Kúnos Ignácnak az I. Világháborús hadifogolytáborokban folytatott turkólo giai kutatásaihoz", s. 153.

⁵⁴² "A mai hadviselés, hadifoglyaink", s. 190-192.

Başkurt, Kumuk, Nogay ve Türkmenlerden oluşurken, Kenyérmező kampındaki esirler çoğunlukla Kırım ve Kazan Tatarlarından meydana gelmişlerdi.⁵⁴³

Bernát Mukácsi'nin ifadesiyle "ortalığı kasıp kavuran bir fırtınanın denizin derinliklerini allak bullak ederek gözün görmediği hayranlık duyulacak bir hayatın denizin yüzeyine çıkarttığı gibi, kavimlerin önüne geleni silip süpüren kasırgası, bu zamana kadar ulaşmanın ve tam anlamıyla tanınmanın çok zahmetli olduğu, terk edilmiş insanların Rusya'nın doğu bölgesindeki sapa yerlerinden Macaristan'a sürüklenmiş, onlar niçin ve kiminlesavastıkları bile bilmeden Karpatların sırtlarına yığılmışlar, esir kamplarına gelmişlerdi. Mordvinler, Çeremisler, Votyaklar, Çuvaşlar memleketlerindeki rengârenk giysileriyle değil ama Rus askeri giysilerinin her boyun özelliklerini ortadan kaldıran gri giysiler içerisinde Kazan şehrine ve Simbirs'k'te olduğu gibi Budapeşte'ye ve civardaki şehirlere ve de köylere geliyorlardı."⁵⁴⁴

Esir kamplarının kurulması Avusturya-Macaristan Monarşisi'nin önde gelen bilginlerine antropolojik, dil bilimi, halk müziği, folklor araştırmaları yapabilmeleri için fırsat sundu.⁵⁴⁵ Mukácsi'ye göre "*daha önce sadece yorucu inceleme gezileriyle yaklaşılmaya ve tanımaya imkan buldukları Macar halkının akrabalarının her yerden, çok sayıda, Macar topraklarında ortaya çıkmaları, Dünya Savaşı'nın bir mucizesiydi.*"⁵⁴⁶ Bu konuda Turan Derneği üyeleri esir kamplarında bulunan bilimsel imkanlardan yararlanılması için ön ayak oldu.⁵⁴⁷ Turan Derneği adına Müdür Yardımcısı Alajos Paikert 7 Ekim 1914 tarihli dilekçesi ile Macar Bilimler Akademisi'ne başvurdu. Dilekçede "*Macaristan'a gelen binlerce Rus savaş esirinin büyük kısmının aslında Rus değil ama Tatar, Başkurt, Çeremis, Fin, Est, Türkmen gibi Turanlı halk gruplarına ait unsurlardan oluştuğu; onların antropolojik, folklorik ve linguistik açıdan incelenmesinin son derece ilginç ve yararlı olacağı ve bu yönde Turan Derneği'nin gerekli bakanlıklarla temas kurduğu, derneğin iki üyesinin Kenyérmező'deki kampı gezdiği*" bilgisi verilerek, esir kamplarında inceleme yapmak için Macar Bilimler Akademisi'nin üelerine işbirliği teklif etti. Akademi'nin yaptığı toplantıda Turan Derneği'nin 10 Ekim'de gelen dilekçesi görüşüldükten sonra yapılan öneriler kabul edildi.⁵⁴⁸ 28

Seres, "Ujabb adatok Kúnos Ignácnak az I. Világháborús hadifogolytáborokban folytatott turkológiai kutatásaihoz", s. 153.

⁵⁴⁴ "Jelentés az esztergomi fogolytáborban végzett votyák nyelvi és néprajzi tanulmányairól", (Felolvasta Munkácsi Bernát r.t. 1916. jan. 3), *Akadémiai Értesítő*, Szerkeszti Heinrich Gusztáv, XXVII. Kötet, 2. Füzet, 1916. Február 15, s. 61-62.

Seres, "Ujabb adatok Kúnos Ignácnak az I. Világháborús hadifogolytáborokban folytatott turkológiai kutatásaihoz", s. 154.

"Jelentés az esztergomi fogolytáborban végzett votyák nyelvi és néprajzi tanulmányairól", 61-62.

Seres, "Ujabb adatok Kúnos Ignácnak az I. Világháborús hadifogolytáborokban folytatott turkológiai kutatásaihoz", s. 155.

A Magyar Tudományos Akadémia jegyzőkönyvei, Harminchetedik akadémiai ülés, Tizedik összes

Aralık'ta Macar Krallığı Başbakanı'nın aracılığı ile İmparatorluk ve Kraliyet Savaş Bakanı'na gönderilen dilekçe sonucunda 4 Ocak'ta Macar Bilimler Akademisi üyelerine Kenyérmező'deki esir kampında çalışma yapabileceklerine dair cevap geldi. Ancak araştırma için gerekli esirlerin Budapeşte'de bir kışlaya nakledilmesi isteği, ilkesel sebeplere atıfla kabul edilmedi.⁵⁴⁹ Akademi'nin 8 Mart 1915 tarihinde yapılan toplantısında, esirlerin incelenmesi için başvuran yedi akademisyene araştırma izni verildi.⁵⁵⁰ Bunlar Oset ve Votyak dilini inceleyen, Vámbéry'nin öğrencisi Fin-Ugorist Bernát Munkácsi, Zsigmond Simonyi, Mihály Lenhossék, Béla Vikár, Sándor Giesswien, Gyula Sebestyény ve Ignác Kúnos idi.⁵⁵¹ Türkolog Kúnos da "esir düşen askerlerden Tatar balkı edebiyatını" öğrenmeye niyet etmişti.⁵⁵² Daha yüksek öğrenimi sırasında Türkoloji ile bu bilim dalının önde gelen isimlerinden olan Ármin Vámbéry, József Budenz ve Bernát Munkácsi ile tanışarak onlardan aldığı ilhamla ilgilenmeye başlayan⁵⁵³ Kúnos'a göre "şimdi yakınlarına gelen bu dil madenleri işlenmemiş olarak kalmazdı."⁵⁵⁴ *En küçük bir kültür bağına da sarılmaları gerekiyordu.*⁵⁵⁵ Artık esir kamplarının sistemli malzeme toplamak için iyi bir okul olduğu belli olmuştu.⁵⁵⁶ Bu yüzden Kúnos "kanın sel gibi aktığı savaşın üç yazını esir kamplarında geçirdi. Ve çok renkli Tatar edebiyatının dil ve etnik hazinelerle zenginleşen koridorları önüne açıldı."⁵⁵⁷ Savaşın başlamasının onuncu ayında dil araştırmaları çalışmaları başlayınca Kenyérmező'de önce Kırım Tatarları arasında çalışan Kúnos⁵⁵⁸ yorucu bir çalışma sonucunda pek çok malzeme derledi.⁵⁵⁹ Eğer esir kampında toplanan folklorik malzeme plaklara kaydedildi. Fonetik ile ilgili derlemeye József Balassa'nın yardımıyla Kenyérmező kampında da devam

---

ülés 1914 december 14-én, Akadémiai Értesítő (A Magyar Tud. Akadémia megbízásából. Szerkeszté Heinrich Gusztáv), 1914, (25), Budapest, s. 706-707.

⁵⁴⁹ "Jelentés az esztergomi fogolytáborban végzett votyák nyelvi és néprajzi tanulmányairól", s. 62-63.

⁵⁵⁰ Seres, "Ujabb adatok Kúnos Ignácnak az I. Világháborús hadifogolytáborokban folytatott Turkológiai kutatásaihoz", s. 156; "Jelentés az esztergomi ..", s. 63.

Seres, "Ujabb adatok Kúnos Ignácnak az I. Világháborús hadifogolytáborokban folytatott Turkológiai kutatásaihoz", s. 156.

⁵⁵² *A török népköltés Kúnos Ignác török nyelven tartott egyetemi előadásai (1925-26)*, Fordította: Tasnádi Edit, 1999, s. 84.

⁵⁵³ *A török népköltés Kúnos Ignác török nyelven tartott egyetemi előadásai (1925-26)*, s. 6.

⁵⁵⁴ Kúnos, "Tatár foglyaink táborában", s. 209.

⁵⁵⁵ "Tatár foglyok táborában", *Budapesti Szemle*, CLXV. Kötet, 1916, s. 227.

⁵⁵⁶ Seres, "Ujabb adatok Kúnos Ignácnak az I. Világháborús hadifogolytáborokban folytatott Turkológiai kutatásaihoz", s. 154.

Kúnos, "Tatár foglyaink táborában", s. 143.

⁵⁵⁸ Kúnos, "Tatár foglyok táborában", s. 210.

Seres, "Ujabb adatok Kúnos Ignácnak az I. Világháborús hadifogolytáborokban folytatott Turkológiai kutatásaihoz", s. 176.

etti.⁵⁶⁰ Bir Tatar esirin günlüğünü Éger kampında yazıya geçirmeyi başardı.⁵⁶¹ (Bk. Ek.28) Kamplarda tanık olduğu sosyo-kültürel yaşamı, bununla ilgili izlenimlerini, yaptığı çalışmalar hakkında yazdığı raporunu 3 Ocak 1916 tarihinde yapılan Macar Bilimler Akademisi'nin toplantısında sunan Kúnos'tan başka⁵⁶² (bk. Ek.29-a,29-b,29-c) Türk ve Macar tarihi arşivleri ve arşivcilik alanında yapmış olduğu çalışmalarla tanınan Lajos Fekete de savaş sırasında subay olarak doğu cephesine sevk edilip alayı ile esir olduktan sonra Sibirya'daki kampa gönderilince esir kamplarının deneyimini Türkolojiye aktaranlardan birisi oldu. Sibirya'da kendisi gibi esir Osmanlı subayları ile tanışarak Türkçe öğrendi. Onun Türk tarihi ve belgeleri üzerine yaptığı çalışmaların temelleri bu esir kampında atıldı. Savaş yıllarında Budapeşte'de Başşehbenderlik yapan Ahmet Hikmet Bey'in tarih ve dil ortaklığına değinip, Pantürkizm ideali üzerinde durduğu "*Gönül Hanım*" adlı romandaki olayları böyle bir esir kampında başlatması⁵⁶³, savaşın, esaretin ve esir kamplarının Türkolojiye veri sunduğu anlamına gelmektedir.

Müttefikleri Macarlarla bu savaşta tanışan, diğer müttefik kuvvetleriyle anlaşmazlıklar yaşamasına karşın Macarlara karşı sempati besleyen⁵⁶⁴ Mustafa Kemal Paşa'nın, Macar Türkolojisinin parlak temsilcisi Gyula Németh ile tanışıklığı, yine bu savaş ortamında gerçekleşti. Bu tanışıklık Németh'in kaleminden çıkan "*Türkische Grammatik*" (*Türkçe Gramer*) isimli kitabı vesilesiyle "*gyaben*" bir tanışıklıktır.⁵⁶⁵ 1917 yılında Şam'da Agop Martayan (Dilaçar)(1895-1979) ile karşılaşan Atatürk, onun elinde bulunan ve Osmanlı İmparatorluğu'nda hizmet eden Alman askerlerin Türkçe öğrenmek için getirmiş oldukları ve bu yolla Agop Martayan'a hediye edilen bu Türkçe dilbilgisi kitabıyla ayrıntılı olarak ilgilenmiş, bu konu ile ilgili olarak Martayan'la görüş alışverişinde bulunmuştur.⁵⁶⁶

⁵⁶⁰ Kúnos, "Tatár foglyok táborában", s. 224.

⁵⁶¹ Kúnos, "Tatár foglyaink táborában", s. 142.

⁵⁶² "*Jelentés a mohamedán fogoly-táborokban végzett tanulmányokról*" (*Müslüman Esir Kamplarında Yapılan İncelemeler Hakkında Rapor*) adı altında Akademi'ye sunulan bu rapor aynı yıl Budapesti Szemle dergisinde "Tatár foglyok táborában" adı ile yayımlanmıştır. (Bk. "Tatár foglyok táborában", *Budapesti Szemle*, CLXV. Kötet, 1916, s. 209-227). Budapesti Szemle'de yayımlanan rapor ile hemen hemen aynı içerikte olan ve "Tatárfoglyaink táborában" adı ile Magyar Figyelő'de yayımlanan makalesi için (bk. "Tatárfoglyaink táborában", *Magyar Figyelő*, 1918, (1-5), VIII, s. 140-153.) Macaristan'daki esir kampları ile ilgili malzeme aynı bir çalışma konusu oluşturacak kadar zengindir.

⁵⁶³ Çolak, "19. Yüzyıl Sonu-20. Yüzyıl Başlarında Türk-Macar Yakınlaşması", s. 9.

⁵⁶⁴ Kerekesházy, *Az Igazi Kemál...*, s.203-205.

Melek Çolak, "Gyula Németh'in Atatürk'e Yazdığı Mektup", *Türk Dünyası Tarih-Kültür Dergisi*, S.287, Kasım 2010, s.56.

Agop Dilaçar, "Prof. J. Németh's Role in the Turkish Alphabet and Language Reform", *Hungaro-Turcica Studies in Honor of Julius Németh*, ed. Gy. Káldy Nagy, Loránd Eötvös University, Budapest 1976, s.351-356.

Németh hakkında Agop Martayan'dan bilgi edinen Mustafa Kemal Paşa⁵⁶⁷, kitabı incelerken, Németh'in yaptığı "*kaba Türkçe, orta Türkçe ve fasih Türkçe*" ayrımına kızmıştır. Agop Martayan, hatıralarında bu olayı şöyle anlatmaktadır:⁵⁶⁸

"Bu O'nu sinirlendirdi. "Kaba" kelimesi de tepkisini şiddetlendirdi. "Ah" diye haykırdı: "Bu saçma! Tamamen ve kesinlikle saçma. Nereden çıkardı bunları?..."

O'nu sakinleştirmek için bütün pasajı çevirmek amacıyla kitabı istedim. O kitabı bana verdi ve ben onu tercüme etmeye başladım: "Türkçe, genellikle üç bölüme ayrılmıştır. Birincisi kaba Türkçe, insanların çoğunluğunun konuştuğu basit Türkçe'dir. Daha zor olan, entelektüel kesimin pek çok Arapça ve Farsça kelime içeren konuşma dili idi. Ancak özünde bu, yabancı gramer unsurları ve uzun cümleler tarafından daha zor bir hale getirilmiş olan genel edebi dilden daha kolaydı. Arıtılmış konuşma dili ve genel edebi dil orta Türkçe olarak adlandırılır. Üçüncü tabakayı fasih Türkçe oluşturmaktadır. Güzel Türkçe, Türkçe öğeleri-gramer hariç- sözcük dağarcığının azalan azınlığını oluşturur. Bu şartlar altında doğal olarak düşük eğitilmiş sınıf bu dili anlayamıyordu..."

Bu tercümeyi dikkatli bir şekilde dinleyen Mustafa Kemal'in hoşnutsuzluk jestiyle söyledikleri, O'nun Németh'in kitabından çıkardığı fikir, gelecek için planlanan bir davayı yansıtır niteliktedir.⁵⁶⁹

"Prof. Németh'in bizim lisanımız hakkında yazmış olduğu şeylerin son bölümü tam anlamıyla gerçek olabilir. Şimdi hatırlıyorum ki kitaplarımızın da söylediği gibi: 'kaba Türkçe', 'orta Türkçe' ve 'fasih Türkçe'. Bunun yanlış olduğunu kanıtlamayacağım. Aksine bizim yapmamız gereken, durumu düzeltmek için elimizden gelenin en iyisini yapmaktır. Sadece onu iyileştirmek değil, dilimizi tamamen değiştirmek ve dili tek biçimli kılmaktır. Prof. Németh zaten bu amaç için takip edilmesi gereken yolu göstermiştir. Bana göre basın tarafından yani şehir basını tarafından kullanılan dil halk, köylü, çiftçi, kasabalı ve şehirli tarafından aynı rahatlıkla anlaşılır olmalıdır. Bu, bizim yaratıcı bir girişimin kıyısında olduğumuz anlamına gelmektedir!"

IV. Türklerin Savaştlıkları Cepheler

A. Çanakkale Cephesi

I. Dünya Savaşı başladığı zaman Macaristan'da savaşın ve müttefik olmanın ve iyi ilişkilerin Türklere yönelik ilgiyi arttırdığı bir ortamda⁵⁷⁰ İtilaf Devletlerine

Dilaçar, "Prof. J. Németh's Role in the Turkish...", s.352.

⁵⁶⁸ Dilaçar, "Prof. J. Németh's Role in the Turkish...", s.355.

Dilaçar, "Prof. J. Németh's Role in the Turkish...", s.355.

⁵⁷⁰ Çolak, "Macaristan'da "Dünya Savaşının Resimli Kroniği": "A Világháború Képes Krónikája ve

ait 18 parçalık bir donanmadan İngilizlerin Ertuğrul ve Seddülbahir'i, Fransızların Kumkale ve Orhaniye tabyalarını bombardıman etmesiyle başlayan ve “Çanakkale Savaşları” diye bilinen askeri gelişmeler⁵⁷¹ müttefik Macarların ilgi odağı oldu.⁵⁷² Çünkü Çanakkale Boğazı'na hâkim olma mücadelesi, “Boğazın öyle çabucak düşman donanması tarafından zaft edileceğine inanmayan” Pomiankowski'nin belirttiği üzere, Dünya Savaşı'nın en önemli olaylarından biri idi.⁵⁷³ Gazeteci Béla Landauer'in “Glória” adlı hatıratında ifade ettiği üzere “savaş muhabirliği dünyasının Karpatlar ve Çanakkale olarak ikiye ayrılmış olması”⁵⁷⁴ bu öneme binaen olsa gerektir. Ortak düşman Rusya'nın Boğazlar ve İstanbul üzerindeki emelleri (bk. Ek.30) Macar basınında sık sık vurgulandı.⁵⁷⁵ Pesti Napló gazetesi “Dünya Savaşı'nda birinci derecede önemli olan Çanakkale Boğazı meselesini”⁵⁷⁶ “A Dardanellák” (Çanakkale Boğazı), adlı yazısında Macaristan açısından şöyle değerlendirmektedir:⁵⁷⁷

“Her gün, Dünya Savaşı'na, yeni bir değişim, dönüşüm ve sürpriz geliyor... Dışişleri Bakanı Szaszanov (Sasanov), Duma'nın bir oturumunda sıkılmaksızın Rusya'nın, Türk Savaşı'nda zafer ödülü olarak Konstantinapol'u düşündüğünü söyledi. Kendini eski Doğu-Roma İmparatorluğu'nun mirasçısı sayan Rusya'nın, gerçekten eski özlemi Bizans, daha doğrusu Akdeniz'in Malta'ya dek yayılan kısmının hakimiyetini elde edecekleri Bizans'ı çevreleyen Boğazlar. Şayet Rusya başarılı olursa- ki onu bununla birlikte imkansız saymak gerekir, zira Çanakkale Boğazı ele geçirilemez- o zaman bu, Adriya nedeniyle dev bir tehlike anlamına gelir. Bizim için de, İtalya için de!”

Rusya'nın tarihi emellerine set çekmek isteyen İngiltere ve Fransa'nın Kırım Savaşı'nda Türkiye ile olan müttefikliğinin değiştiğini vurgulayan gazete onların “ganimeti işgal edip, elde etmeyi artık istediklerini” belirtmektedir.⁵⁷⁸ Népszava gazetesi de Macaristan'da 1867-1871 yılları arasında başbakanlık yapan ve bu tehlikeyi

Türkler”, s. 275-277.

Enis Şahin, “Çanakkale Savaşları Kronolojisi (3 Kasım 1914-9 Ocak 1916)”, *Çanakkale Tarihi IV*, Değişim Yay., 1. Basım, İstanbul-Ocak 2008, s. 1843.

⁵⁷² Melek Çolak, “Macar Kaynaklarında Çanakkale Savaşı”, *95'inci Yıldönümünde Çanakkale Muharebeleri ve Atatürk, Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, Özel S.16, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd (ATASE) Başkanlığı Yay., Genelkurmay Basımevi, Ağustos, 2010, Ankara, s. 420-431.

Pomiankowski, *Osmanlı İmparatorluğunun Çöküşü 1914-1918 I. Dünya Savaşı*, s. 97-104.

⁵⁷⁴ Landauer, *Glória*, s. 133.

⁵⁷⁵ “Harc a Dardanellákért”, *Népszava*, 1915. Febrúar 24, s. 3; “A Dardanellák”, *Pesti Napló*, 1915. Febrúar 28, 66-ik évfolyam, 59. szám, s. 1; “Törökország, kié lesz Konstantinápoly”, *Pesti Napló*, 1915. Febrúar 20, s.s. yok.

⁵⁷⁶ “A Dardanellák”, s. 1.

⁵⁷⁷ “A Dardanellák”, s. 1.

⁵⁷⁸ “A Dardanellák”, s. 1.

çok önceden görmüş olan Gyula Andr ssy'nin⁵⁷⁹ "*A Boszporusz  s Dardanell k*"(-*Boğazlar ve Çanakkale Boğazı*)adı altında Viyana basınında yer alan düşüncelerine yer vererek konunun önemine değinmektedir:⁵⁸⁰ Şöyle ki:

"Andr ssy, Rusya'nın Akdeniz yolunu ticareti için aramadığı, ama as-keri filosu için aradığı sonucuna ulaşıyor. Bu şaşırtıcı değildir. Tam tersine, 'ben -diyor Andr ssy- daima Rusya'nın bu savaşta başka amacının da olamayacağını düşündüm. Sasanov politikasının başarısı, Çanakkale Boğazı ve Boğazlar üzerinde olan Rus hâkimiyeti, Romanya ve Bulgaristan'ın Rusya'nın köleleri olacağı anlamına gelir. Zira Rusya denge olmaksızın Tuna deltalarında ve bütün Karadeniz kıyılarında hüküm sürecektir. O Kara-deniz'den Rus denizi yaparsa ve Ege Denizi'nde de en büyük g   olarak ortaya çıkarsa, Balkan devletlerinin bütün dünya ile olan teması tamamen Rusya'ya bağlı olur."

Macar-Türk Almanaağı'nda "*Boğazların ve Çanakkale Boğazı'nın*"  nemine değinen Macar Turancısı Dr. Jen  Cholnoky'ye göre "*şayet Ruslar Boğaziçi ve Çanakkale Boğazı'nı za pt ederlese o zaman en başta Romanya'yı defnedeceklerdi. Nihai tehlike Bulgaristan'ı da tehdit edecekti. Sonra Türkler sadece Anadolu topraklarında yaşayacaktı. Ama Romanya 'koca dünyada bu yurdun dışında (ona) yer olmadığını' ve oluşan Karadeniz g   buna el koyarsa o zaman Romanya'nın artık olamayacağını gerçekten söyleyebilirdi.*"⁵⁸¹

"Rusların çabalarına karşı, durumu sadece Türkiye anlamış ve bu korkunç çabaya karşı durmak için mucizevi bir bahadarlıkla mücadele ediyordu."⁵⁸²

Macar basınına göre "*Macarlar Türkler için nasıl Karpatlarda, Gali yada ve Polonya topraklarında mücadele ediyorsa, Türkler de Macarlar için Çanakkale Boğazı'nda mücadele ediyordu.*"⁵⁸³

Bu mücadele "*Türkiye'nin neden savaşa girdiği*" sorusu ile ilgili idi. Enver Paşa'nın bir Amerikalı gazeteci ile yaptığı röportajı nakleden muhabirinin yazısına yer veren Pesti Napl  gazetesinde yayınlanan "*Az  j T r korsz g: Besz lget s Enver Pasav l*"(Yeni Türkiye: Enver Paşa ile Sohbet) adlı yazıda, Enver Paşa'nın verdiği cevaba yer verilmektedir.⁵⁸⁴

⁵⁷⁹  olak, "Macar Kaynaklarında Çanakkale Savaşı", s. 421.

⁵⁸⁰ "Andr ssy a Dardanell kr l", *N pszava*, 1915 M rcius 1, s. 2.

⁵⁸¹ Jen  Cholnoky, "A Boszporusz  s a Dardanell k", *Magyar-Török Almanach*, 1915, s. 47.

⁵⁸² "A Boszporusz  s a Dardanell k", s. 46-47.

⁵⁸³ Bolek, *Az Utols  Dzsib d*, s. 139.

⁵⁸⁴ "Az  j T r korsz g: Besz lget s Enver Pasav l", *Pesti Napl *, 1915.M jus 15, s. 7.

“Savaşa sadece en son dakikada kendimizi hasrettik. Ama savaş başlamadan çok daha önce artık öyle olaylar cereyan etti ki onlar kuşkusuz ileride savaşı bizim değil, düşmanlarımızın istediğini, tarihin muhakemesi önünde yapacak. Rusya artık bizim bölgelerimizin güvenlikte bile olamadığı Karadeniz ve Kafkasya’da aşırıktan kendini alamadı. İngiltere ise Mezopotamya’ya girdi ve Akdeniz donanmasını Çanakkale Boğazı önünde topladı.”

Resimli Kroniğe göre “şüphesiz Türkler, Avrupa’nın büyük devletleri arasındaki bu mücadelede Çanakkale Boğazı ile birlikte Avrupadaki topraklarının sonuncusu ve en değerlisi durumundaki İstanbul’un da hedefler arasında yer aldığını çok iyi bilmekte idiler.”⁵⁸⁵

Bu durumda “Çanakkale Boğazı ile ilgili olarak” durum değerlendirmesi yapan Enver Paşa’nın cevabı kısa ve net idi:⁵⁸⁶

“Henüz sadece o kadarını söyleyebilirim ki Boğaz’ın yarılması ve istihkâmların susturulması insanüstü zor bir iştir. Ama şayet başarılı olursa da, o zaman havan toplarımızla, mayınlarımızla ve gemilerimizle burada duracağız. Ve bundan sonra da vaziyete biz hâkim olacağız. Çünkü unutmayınız!, bazılarının sandığı gibi bizim donanmamız önemsiz değildir.”

Aralık 1914’ten 1915 yılı Mart ayı başlarına kadar olan süreçte İngiliz ve Fransızların Çanakkale istihkâmlarını bombalamalarının sonuca ulaşmadığı ve başarısız olmaları ile ilgili haberler yoğun bir şekilde Macar basınında yer almaktadır.⁵⁸⁷ Basında yer alan yazılara göre “Çanakkale Boğazı’nın korunması mükemmeldir. İstihkâmlar ve Türklerin gücü düşmanın her saldırısını püskürtmüştür. Ancak savaş sadece istihkâmlar önünde değil, Akdeniz hâkimiyeti anlamına gelen Boğazların ele geçirilmesi için, aynı zamanda İngiliz ve Rus basını arasında da sürmektedir.”⁵⁸⁸

Népszava gazetesi 25 Şubat 1915 tarihli bir haberinde “itilaf güçleri arasında ciddi ihtilâfların baş gösterdiği” yolundaki haberi şöyle açıklamaktadır:⁵⁸⁹

Çolak, “Macaristan’da “Dünya Savaşının Resimli Kroniği”: “A Világháború Képes Krónikája ve Türkler”, s. 285.

⁵⁸⁶ “Az új Törökország; Beszélgetés Enver Pasával”, s. 7.

⁵⁸⁷ “A Dardanellák osztroma”, *Pesti Napló*, 1914. December 12, 314. szám, s. 5; “Angol és Francia hadihajók bombázták a Dardanellák külső erődjét”, *Pesti Napló*, 1915. Február 21, s.s. yok. ; “A törökök háborúja, hatszáz lövés a Dardanellák erődre”, *Népszava*, 1915. Február 21, s. 4; “A Dardanellák”, *Népszava*, 1915. Március 1, s. 2; “A Dardanellák bombázása”, *Pesti Napló*, 1915. Február 22, s.s. yok. ; “Harc a Dardanellákért”, *Népszava*, 1915. Február 24, s. 3 ; “A Dardanellák bombázása”, *Pesti Napló*, 1915. Január 9, s. 4; “A Török Kamara elnöke a Dardanellák ostromáról”, *Pesti Napló*, 1915. Március 3, s. 7 ; “A Dardanellák bombázása”, *Pesti Napló*, 1915. Március 9, s. 2 ; “A Dardanellák bombázása”, *Pesti Napló*, 1915. Március 3, s. 8.

⁵⁸⁸ Çolak, “Macar Kaynaklarında Çanakkale Savaşı”, s. 421-422.

⁵⁸⁹ “A törökök háborúja, visszavert orosz támadások, nagy ellentéték az Ántántban a Dardanellák

“Bulgar Sosyal Demokrat Partisi gazetesi Çanakkale Boğazı’nda Rusya’nın şimdi artık İngiliz-Fransız donanmasının eylemine açıkça, kıskançlıkla bakacak kadar ihtilafların gittikçe sertleştiğini bildiriyor. Bu ayrılıkların nereye varacağını şimdilik bilmek mümkün değil ama her halükarda bağlaşıkların, Türklerin daima tam nüfuzu altında tuttukları Çanakkale Boğazı nedeniyle artık şimdi saç saça baş başa geldiklerine biraz önem vermek gerekir.”

18 Mart 1915 tarihine giden süreçte savaşın seyrinin Macar basınına yansımaları 5 Mart 1915 tarihli Pesti Napló gazetesinin “*Dardanellák Bombázása*” (Çanakkale Boğazı’nın Bombardmanı) başlığı altında “Çanakkale Boğazı’nın bombalanması konusunda haber kaynaklarının çok hareketli bir şekilde çalıştığı” şeklindeki yorumunu doğrular niteliktedir.⁵⁹⁰ Macar basınına yansıdığı şekliyle “Türklerin savaşında en önemli olay Çanakkale Boğazı’nın kuşatılması idi. Dostları için Akdenizi birleştiren hattı açmaya çabalayarak 19 Şubat’ta birleşmiş filolarıyla Çanakkale Boğazı’nın dış tabyalarını bombalamaya başlayan İngiliz ve Fransız donanması⁵⁹¹ Boğaz’ın bombalanmasını sürdürerek⁵⁹² Türk İmparatorluğu’nun kalbine karşı bıçak saplamaya hazırlanıyordu. Günlerden beri burada yaman bir mücadele sürüyordu. Düşman harp gemileri dar boğazda çok zor bir şekilde ilerleyebiliyorlardı. Amaçta ulaşmaları zor, mahvolmaları daha mümkündü.⁵⁹³ Boğaz’ın arazi koşulları sadece gayet az sayıda birliklerin karaya çıkışına izin veriyordu. Şayet müttefikler her ne pahasına olursa olsun, Çanakkale Boğazı’nın efendileri olmayı isterlerse; bu zamana göre sahip olmadıkları kadar kara ordusunu ve deniz filosunu kullanmaları gerekirdi.”⁵⁹⁴

14 Mart 1915 tarihli Pesti Napló gazetesi, 13 Mart tarihli ve İstanbul kaynaklı haberinde 3 Mart olayları hakkında Wolff Ajansı’ndan edindiği bilgilerle okuyucusunu şöyle aydınlatmaktadır:⁵⁹⁵

“Düşman Kumkale ve Seddülbahir’in dış istihkamlarını az uzaklıktan bombaladı. 8-10 gemi sabahтан akşama kadar yaklaşık 1000 havan mermisi ve şarapnel bıraktı. Yenişehir ve Kumkale bütün gün boyunca alev ve duman perdesiyle kaplandı... Türk birliklerinin öldürücü ateşi, güneybatısında düşmanı geri çekilmeye mecbur bıraktı. Düşmanın kaybı 70-80 kişi idi.

miatt”, *Népszava*, 1915 Február 25, s. 5.

⁵⁹⁰ “A Dardanellák bombázása”, *Pesti Napló*, 1915. Március 5, (sayfa numarası okunamadı.)

⁵⁹¹ “A hadihelyzet”, İrta: Báro Minarelli Fitz Gerald, nyug. Tábornok”, *Pesti Napló*, 1915. Március 1, s. 6.

⁵⁹² “A Dardanellák bombázása”, s. 8.

⁵⁹³ “Küzdelem a Dardanellákért”, *Pesti Napló*, 1915. Március 3, s. 6.

⁵⁹⁴ “A Dardanellák bombázása”, (sayfa numarası okunamadı).

⁵⁹⁵ “Részletek a bombázásáról, a törökök visszavonulásra kényszerítették az angolokat”, *Pesti Napló*, 1915 Március 14, s. 5.

Türkler İngilizlerin ölülerini denize attıklarını gözlemlediler. Türk birlikleri başarılarını büyük cesaretlerine, soğukkanlılıklarına ve usta yönetimlerine borçlular. Seddülbahir’de 80 kişi kıyıya çıktı. O onları Mustafa oğlu Mehmet Çavuş 20 kişiyle geri püskürttü...”

Pesti Napló’nun ifade ettiği üzere “İtilafların o zamana dek Çanakkale Boğazı’nı bombalamasının onlara getirdikleri kuşatmada başarısızlık, kara denemelerinde utanç verici kovalanma, tarafsız devletlerde kendini kıskırtan direnişe hazırlık ve yapay olarak tertiplenmiş sempati kırıntılarının da tamamen yok oluşu, kendi ülkelerinde hayal kırıklığı ve umutsuzluktu.”⁵⁹⁶

“Çanakkale Boğazı’nın 25 günlük kuşatması başarıya ulaşamamıştı.⁵⁹⁷ Boğaz’ın bombalanması geçici olarak durmuştu. Ama şüphesiz ki bu sükûnet, hazırlığı değil, aynı zamanda yenilgi ve başarısızlıklarının sessiz ve istem dışı itirafı idi.”⁵⁹⁸

16 Mart 1915 tarihli Pesti Napló gazetesinin “Türk tarafının Çanakkale Boğazı’nda bir askerin bile olmadığı” yönünde verdiği bilgiyi “Çanakkale Boğazı kuşatmasının ilk periyodunun kapandığı” şeklinde değerlendirmesi, 3 Kasım 1914 tarihinde Boğaz’ın bombalanması ile başlayan, daha sonra taarruzla ve yoğun Türk direnişiyle karşılaşarak devam eden bir savaş sürecinden sonra ilk periyodun kapandığı, yeni bir dönüm noktasının başlayacağını habercisi gibidir. Çünkü 16 Mart 1915’te 18 Martta yapılması planlanan harekât üzerinde İtilaf komutanları arasında ayrıntılı toplantı yapılmış, 17 Mart 1915 tarihinde İtilaf devletlerinin temsilcileri Bozcaada’da toplanarak daha önce hazırladıkları deniz harekâtı planına son şeklini vermişlerdir. İngilizlerin Akdeniz Orduları Başkomutanı General Hamilton’un da katıldığı bu toplantıda, bir hafta önce mayınlardan temizlenmiş olan Boğaz’ın aşağı kesimlerinde bütün savaş gemilerinin kullanılarak Boğaz’ın zorlanması kararlaştırılmıştı. Amiral de Robeck sonuçtan hiçbir endişe duymayarak “hazırladığım plan gereğince yarın akşam Marmara’da olacağım” derken, General Hamilton toplantının ertesi sabahında Limni adasında toplanan İtilaf Devletleri’nin donanmasını görünce şaşkınlığını gizleyemeyerek şöyle diyordu: ‘Hayatımda o kadar çok savaş ve yardımcı gemilerin bir arada toplandığını hiç görmemişim. Ne Hong Kong ve Bombay’da ne de New York’ta!’⁵⁹⁹

Berliner Tageblatt’ın Türk savaş meydanına gönderdiği gazetecisinin 15, 16, 17 Mart tarihlerine ait olan Çanakkale Cephesi’ne ait izlenimlerini 24 Mart 1915 tarihinde “Egy Szemtanú a Dardanellák ostromáról” (Çanakkale Boğazı’nın Mu-

⁵⁹⁶ “A Dardanellák bombázása”, *Pesti Napló*, 1915.Március 9, s. 2.

⁵⁹⁷ Bolek, *Az Utolsó Dzsibád*, s. 138.

⁵⁹⁸ “Dardanellák ostroma”, *Pesti Napló*, 1915.Március 14, s. 5.

⁵⁹⁹ Çolak, “Macar Kaynaklarında Çanakkale Savaşı”, s. 424.

basarası Hakkında Bir Görgü Tanığı) adı altında yayımlayan Pesti Napló gazetesi, aynı gün Çanakkale Müstahkem Mevki Kumandanı Cevat Paşa ile görüşmesini aktararak 17 Mart günü Türk tarafındaki duruma şöyle tanıklık etmektedir:⁶⁰⁰

“Çanakkale Boğazı tabyalarının bombardımanı Fransız ve İngilizler için adeta düzenli birâdete dönüştü. Şayet rüzgar veya sis, bombardımanı engellemezse büyük gri deniz canavarları şafakta uzun kuyrukta Tenedos’un (Bozcaada) önüne ve diğer adaların arkasına geliyorlar ve işlerine başlıyorlar. Bugün hava güzel! Saat 6.00’da bir yaver bitkin ve uyuklu bir şekilde oturuyordu. Bütün gece uyumamıştı... Aralarında bir Alman subayın da bulunduğu Cevat Paşa’nın subaylarını selamladım. Dışarıda Çanakkale Boğazı girişindebirbirlerine usule yakın uzaklıkta dört büyük zırhlı gemi duruyordu,. Önlerinde bir grup daha küçük gemi gördüm... Cevat Paşa önümde bir sandalyede oturuyordu. Bir ayağı diğerinin üzerine atılı, sanki başka tasası yokmuş gibi sakin ve emin bir duruşla,Fransız ve İngiliz top-
larının gürleyişi onu hiç ilgilendirmemiş gibi, güzel sabahın keyfini çıkartıyor.”

Aynı gazeteci 17 Mart akşamında Türk askerlerinin de tanığı idi. 17 Mart akşamına ait izlenimler, bir yabancının gözünden, son derece etkili bir anlatımla şöyle yansıtılmaktadır:⁶⁰¹

“Dışarıda güzel, temiz çimenlerle kaplı çayırda askerler Sultan-Hali-
fe için muntazam akşam selamı için sıraya giriyorlar. Üç defa bağırıyorlar:
“Padişahım çok yaşa!”

Trompetler çınlıyor. Artık yarın belki yaşamlarını Sultan için ve Türk
İmparatorluğu için adayacaklar. Fakat savaş nasıl sonuçlanırsa sonuçlansın
kudretli deniz canavarlarıyla, Türk milleti daima gurur duyacak Çanakkale
Boğazı’nı koruyanlarla!...”

Ve 18 Mart 1915 sabahı erken saatlerde Boğaz’a girerek Türk istihkâmlarını
bombardımana başlayan, Boğaz’ı geçme girişiminde bulunan düşman filosunun
büyük hezimet, Népszava gazetesinin 20 Mart 1915 tarihli sayısında “*Nagy török
győzelem a Dardanelláknál*” (Çanakkale Boğazı’nda Büyük Türk Zaferi) adı altında
duyurulurken, aynı tarihli Pesti Napló gazetesi “*Törökország*” (Türkiye) adlı ya-
zısında (bk. Ek.31) bu zaferi “*akıl sır ermez*” olarak değerlendirmektedir. “*Büyük
Türk Zaferi’ni*” duyuranNépszava’ya göre “*İngiliz ve Fransız gemilerini suya gömen
bu Türk zaferi Türklerin kendilerinin bildiklerinden çok daha büyüktü.*”⁶⁰² 18 Mart-
tan birkaç gün sonra Pesti Napló gazetesinde yayınlanan AmiralFerenc Mirti ta-

⁶⁰⁰ Çolak, “Macar Kaynaklarında Çanakkale Savaşı”, s. 425.

⁶⁰¹ Çolak, “Macar Kaynaklarında Çanakkale Savaşı”, s. 425.

⁶⁰² Çolak, “Macar Kaynaklarında Çanakkale Savaşı”, s. 425-426.

rafından kaleme alınan “*Çanakkale Boğazı’nın Muharasası’nın*” değerlendirildiği yazıda Mirti’nin ifade ettiği üzere “*Çanakkale Boğazı’nın her iki kıyısı tamamen modern istihkamlarla çevrelenmişti. Ve bütün dünyanın birleşik donanması bile bu istihkamları yıkmaya muktedir değildi.*”⁶⁰³ 1915 yılında Macaristan’da kurulan Hilal-i Ahmer’i Destekleme Komitesi’nin bir üyesi olarak Türkiye’ye gelen ve Çanakkale Savaşı’nın tanığı olan Oryantalist Gyula Germanus da hatıralarında İtilaf Devletleri’nin Boğazlar üzerindeki emellerinden ve İngilizlerin Boğaz’ı geçemeyişinden uzun uzun söz ederek “*İngilizlerin denizde böyle bir yenilgiye asla uğramadıklarını*” vurgulamaktadır.⁶⁰⁴ I. Dünya Savaşı’nın görgü tanığı şövalye Aladár Knebel’in kaleminden yansıyan satırlar ise Macarların gözünden, dünyanın bildiği malum büyük deniz zaferini özetler niteliktedir.⁶⁰⁵ “*Türkler İngiliz ve Fransızların Çanakkale Boğazı’na ağır saldırılarını yalnız büyük malzeme ve insan kayıpları pahasına geri çevirmeye muktedir oldular.*”

18 Mart tarihinden sonra İtilaf devletlerinin Boğaz’ın sadece donanma ile zorlanamayacağı, büyük çapta bir çıkarma harekâtı ile büyük planın destekleneceği konusunda görüş birliğine vardıkları ve İtilaf Devletleri adına kara savaşlarına katılacak birlikleri Çanakkale Boğazı önlerine getirdikleri 9 Nisan tarihine giden süreç, Macar basınında “*İngiliz ve Fransız filosunun uğradığı ağır yenilgiden sonra Çanakkale Boğazı’ndasesizliğin hüküm sürdüğü*”⁶⁰⁶ ve “*müttefiklerin bir ümitle mücadele edebilmesi için karaya büyük sayıda asker çıkarması gerekliliği*” görüşlerine yer vermek şeklinde oldu.⁶⁰⁷

25 Nisan 1915 tarihinde İtilaf devletlerinin Arıburnu, Seddülbahir (bk. Ek.32) ve Kumkale’ye büyük sayıda asker çıkarmaları ile başlayan kara savaşları⁶⁰⁸ Macar basınında geniş yankı buldu.⁶⁰⁹ Özellikle “*Dünya Savaşı’nın Resimli Kroniği*” bu süreci ayrıntılı olarak ele aldı.⁶¹⁰ Buna göre “*İngiliz ve Fransızların*

⁶⁰³ “A Dardanellák ostroma”, s. 3.

⁶⁰⁴ Melek Çolak, “Macar Gyula Germanus’un Çanakkale Savaşı ile İlgili Anıları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c.XXIII, Mart-Temmuz-Kasım 2007, S.67-68-69, s. 134-137.

Lovag Aladár Knebel, “Romanya és Konstantinápolyi utunk a Világháború első szakában, 1925.I.19”, *HL Kézíkönyvtár* (El yazması Eserler Kütüphanesi), s.11.

Çolak, “Macar Kaynaklarında Çanakkale Savaşı”, s. 426-427; “Százrészoldi harcok a Dardanellákna”, *A Világháború Képes Kronikája*, 1915. December 5, 61. Füzet, s. 278.

⁶⁰⁷ “A Dardanellák bombázása”, *Pesti Napló*, 1915.Március 3, s. 8; “Goltz Pasa Konstantinápoly helyzetéről”, *Pesti Napló*, 1915.Március 29, s.s. yok.; “Küzdelem a Dardanellákért”, *Pesti Napló*, 1915. Március 3, s. 6.

⁶⁰⁸ Enis Şahin, “Çanakkale Savaşları Kronolojisi (3 Kasım 1914-9 Ocak 1916)”, s. 1851.

⁶⁰⁹ Bolek, *Az Utolsó Dzsíhá*, s. 146; “A százrészoldi harcok részletei”, *Pesti Napló*, 1915. Március 3, s. 3.

⁶¹⁰ “Török győzelem szárazon és vízen”, *A Világháború Képes Kronikája*, 1916 Március 5, 74. Füzet, s. 261-270.; “A százrészoldi harcok a Dardanellák ostroma”, *A Világháború Képes Kronikája*, 1915

içine düştükleri hayal kırıklığının öfkesiyle İstanbul'a giden yolu açmak için giriştikleri, birbiri ardına genler haftalar boyu süren kuşatmalar önce Seddülbahir'e yönelmiş, daha sonra yaygınlaşan saldırılar kahraman bir savunma gerçekleştiren Türk ordusunu buradaki mevzilerini terk etmeye zorlamak amacıyla Gelibolu yarımadasının kuzey kesiminde yoğunlaşmıştı. Üç ay boyunca süren zorlamaları sonucunda keşif birliklerinin elde ettiği yegâne sonuç Anafartalar'da karaya adım atmak şöyle dursun bulunduğu yere çivilenip kalmıştı.”⁶¹¹ Predeal, Bükreş, Rusçuk, Sofya, Edirne üzerinden İstanbul'a gelen Macar gazeteci Béla Landauer⁶¹² “savaş muhabirlerinin Mekkesi” olarak adlandırdığı Çanakkale'ye dört katlı Gülcemal Vapuru ile giden savaş muhabirlerinden biri ve⁶¹³ bu savaşın tanığı olarak Landauer, Mustafa Kemal Paşa ile görüşmesini şöyle anlatmaktadır:⁶¹⁴ “Aslında şimdi sıra işimin gereği olarak Tümen Komutanı Kemal Bey'e gitmeye geliyor. Nispeten oldukça genç olan bu subay, benî ender görülen bir istekle kabul ediyor ve kendisinin önemli bir rol oynadığı Arıburnu başarısını, övgüye değer bir tevazu ile anlatıyor.”

Savaşın bir diğer görgü tanığı olan Gyula Germanus da bu savaş sırasında askeri dehası gözler nüne serilen Mustafa Kemal Paşa'dan söz etmektedir.⁶¹⁵ Şöyle ki:

“Bizim yiğit askerlerimizin paşası Suva Körfezi arkasındaki Anafartalar'da uzun boylu, sırm gibi, kemikli yüzlü bir kişiydi...”

O, Yıldırım Orduları Kumandanı Mustafa Kemal'di. O da kutsal savaşı yönetti. Orada ilk sırada idi. Tehlike tehdit ettiği takdirde tek sözü, cesur bakışı ümidi kırılana, can çekişene güç verdi.”

Germanus'un anlatımı ile⁶¹⁶ Çanakkale Boğazı'nı işgal etmek mümkün olmadıgından, İngilizler kıyıya çıkmaya ve Türk kuvvetlerine karada arkadan saldırmaya karar vermişlerdi.

“Çok sayıda nakliye gemisi İmroz adasında toplandı ve Avustralyalı, Yeni Zelandalı, İngiliz askerlerini, İmparatorluğun en dayanıklı, vuruşkan savaşçıları getirdi. Onlar fazlasıyla alkol içerek, bilincini hemen hemen

oktober 31, 56. Füzet, s. 101-115.

“Török győzelem szarazon és vizen”, s. 261.

⁶¹² Landauer, *Glória*, s. 133-143.

⁶¹³ Landauer, *Glória*, s. 160-161.

⁶¹⁴ Landauer, *Glória*, s. 197.

⁶¹⁵ Çolak, “Macar Kaynaklarında Çanakkale Savaşı”, s. 428-430.

Yazar bu konuda yanılmaktadır. Mustafa Kemal, Çanakkale Savaşları sırasında Yarbaylıktan Albaylığa terfi etmiştir. 31 Ekim 1918'de 7. Ordu Komutanlığı ile birlikte Yıldırım Orduları Grubu Komutanlığı'na atanmıştır. Bk. *Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri*, II. bs., Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1989, s. 2-3.

⁶¹⁶ Çolak, “Macar Kaynaklarında Çanakkale Savaşı”, s. 429.

kaybetmiş durumda sığ sahil suyunda bata çıka yürüdüler. Ve Nisan sonunda, kuruyarak sertleşen taşlı sahilde, Helles Burnu'na, Türk ateşi altında yüzükoyun sürünerek, her tümsek arkasında bir anlık siper arayarak öne kitleler halinde ilerlediler... Suvla Körfezi'nde tekrar büyük kurbanlar pahasına sahile çıktılar ve şiddetli savaşlarda Kaba Tepe ve Tuzlu Göl kıyısında siperlendiler. Bu Ağustos'un ilk günlerinde, çılgınca bir merakla, ben cepheye ulaştığım zaman oldu... İçler acısı manzara önüme serildi. Çanakkale Boğazı'nın kayalık, inişli-çıkışlı arazisinde su yok. Yiyecek ve içeceği uzak yerden, gemi ile katır ve eşeklerle taşımak gerekiyor. Kıyıya çıkarılmış İngiliz bölükleri akşam geç saatlerde ortalık kararınca gemilerden beslendiler. İstihkâmların Alman Komutanı Limon von Sanders Paşa gemilere ateş ettirmek istedi. Zira o zaman savaş olmaksızın da siperlere girmiş ordu susuzluktan ölüyordu. Fakat Enver Paşa onu yasakladı:

'Kutsal Cihad ilan ettik. Ve Cihad'ta düşmana karşı her aracı kullanabiliriz. Fakat su kaynağını kapatamayız. Bu Peygamber geleneğidir. Ve biz bunu Allah'ın kutsal cihadımıza zaferle yardımcı olması için sürdürmeliyiz' dedi. General Limon von Sanders boşuna tepindi. O Müslüman değildi. Strateji kurallarını Clausewitz'den öğrenmişti. Enver'in iradesi galip geldi. O askerleri yalnızca Allah ve Kuran'ın sözleriyle savaş götürebileceğini biliyordu. Allah onu kabul etmezse herkesin sonudur!"

İngilizlere esir düşen Germanus'un kaleminden çarpıcı bir Çanakkale cephesi manzarası tasvir edilmektedir:⁶¹⁷

"Arzum yerine geldi. Savaşı gördüm. Bir çalı arkasına saklanarak, silahsız olarak baktım; insan ve insan çarpışıyor. İster İngiliz, ister Türk olsun gene de insan Sürgüyü saplıyor Avustralyalı, şehitliği bekleyen Türk'ün kalbine; bir Hintli bıçağıyla Türk'ün başını kesiyor; bir Türk dipçığıyle hasmının kafasını ikiye bölüyor. Bu korkunç cehenneme baktım., baktım ve sinirlerim o kadar bozuldu ki ne korku ne yılgınlık hissettim. Sadeceoyuncuları diri ve ölü insanlar olan ihtimal dışı bir film gibi baktım. Arada bir göğe baktım, can çekişme hırıltıları, haykırışlar ve tüfek çatırtıları üzerinde beyaz bulutlar yüzüp duruyordu. Bizde bodur ağaççıkların dallarının hışırdadığı ve ufak böceklerin yerde süründüğü gibi. Bir tutam çimene nasıl çıktıklarını, çimenin bu yük altında nasıl eğildiğini gözledim. Sanki yeryüzünde tam bir barış hüküm sürüyormuş gibi... Yaralı taşıyanlar savaşın cereyan ettiği yere koşuyorlar, onlarla gittim. Yerde çalılarda ağaç dallarında vücut parçaları, ayaklar, eller!... Yaralıları, ölüleri,

Türkleri, İngilizleri, Gurlularıaynı şekilde taşıdık. Savaş alanı gece yarısına doğru sessizleşti... Ve tabiat itiraz kabul etmez kanununu yazdı... Başiboş köpekler, yaban kedileri, porsuklar ve kargalar insan kalıntılarının onlara servis yaptığı bu yerde kavgaya tutuştular. Bu günlerce böyle sürdü.”

Savaşın bir diğer yüzü ise hastalıktı. Tifüs, lekeli ve raci humma, dizenteri, malarya gibi bulaşıcı hastalıkların çok yaygın olduğu bilinmekte idi. Macar Gyula Germanus bu hastalıklardan birine yakalananlardan biri oldu. Hatıralarında hastalık meselesine de değinerek şöyle demektedir:⁶¹⁸

“Buraya kadar bütün heyecan ve yorgunluğa sağlıklı bir şekilde dayanmıştım. Başım ağrıyordu ve her gece ateşim vardı. Onu önemsemedim. Aspirin aldım ve başıma pansuman yaptım. Hayatımın bu dönemine kadar tek ilacım buydu... Arkadaşlarımla tavsiyesiyle bir Alman askeri doktoruna gittim. Malarya’ya mı yakalanmıştım?”

Alman doktor, Germanus’u malarya olmadığı konusunda rahatlatır. Fakat:

...birkaç gün sonra ateş şimdi daha güçlü bir şekilde yeniden belirdi... Kendimi çok kötü hissettim. Sendeleyerek Türk doktoruna gittim. Alman doktorun tavsiyesi sonrası, çok güvenmemiştim Türk bilimine ve Türk doktoru bende malaryayı teşhis ettiği zaman başımı salladım. Düşüncemi okudu:

“-Almanlar tıp biliminin teorisyenleri” dedi. “Fakat Almanya’da malar-ya yok, bizde var. Bu hastalığı biz Türkler daha iyi biliriz.”

Kinin verdi ve eve gitmemi tavsiye etti... Arkadaşlarımla, mavi boğaz-da, ahmakıslatan yağmurla vedalaştım ve eve döndüm. Ana babam mutlu bir şekilde bu başiboş oğullarını kucaklaştılar.”

Cepheden yaralı olarak geri dönenlerin ise en az hastalık kadar acı çektiği anlaşılmaktadır. Landauer 12 Mayıs 1915’te, “*barış zamanlarında benzer isimli Anadolu şebri ve İstanbul arasında insan taşıyan küçük, Pandemia adlı geminin güvertesine yirmi dört saat içerisinde bin beşyüz ağır yaralının toplandığını*” görmüştü. “*Pandemia’nın akşam başkente dönmesi gerekiyordu. Fakat 24 saatten beri bekliyorlardı.*” Yazarın deyimi ile “*etraflarında savaşın istifedilmiş aynı renge sahip kurbanlarla, yani küçük, esmer gençlerle dolu olan kayıklar vardı.*”⁶¹⁹

⁶¹⁸ Melek Çolak, Macar Gyula Germanus’un Çanakkale Savaşı İle İlgili Anıları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XXIII, S.67-68-69, Mart-Temmuz –Kasım 2007, s.141.

⁶¹⁹ Landauer, *Glória*, s. 201.

Yazar hüznü dolu izlenimini şöyle aktarmaktadır:⁶²⁰

“Dinlenmek! Üstümde, sağımda, solumda insanlar, bunlardaki hayat enerjisinin son kıvılcımı acılı inilti, ah çekiş, yaşam mücadelesinin acı çabaları şeklindedir. İnsanın sefaleti elle tutulur bir hal şekil alıyor. Bunun adeta beni boğduğunu hissediyorum. Elimi, ayağımı, açık bir yaraya değmesin diye kımlıdatamıyorum. Başımın üzerinde ciğerine kurşun yemiş genç bir yüzbaşı yatıyor, hırıltısını daima uzunca çıkardığı dehşetli, iç parçalayıcı bir inilti izliyor.

Acz içindeyim, yardım edemiyorum ve neredeyse sağlıklı olmaktan utanıyorum. Rahat bir şekilde uzanma niyeti utanç verici. Daha önce içtiğim tütünün tadını tiksindirici buluyorum. Pis yağ lambasının ışığında sabahın olmasını beklemek için daha çok ortaya oturuyorum.

Yuvarlak köşede, iki sıra halinde birbiri üzerinde aşağı yukarı bir düzine subay yatıyor. Hepsisi uyanık, sadece ikişer gövde arasında sıkışarak çömelmiş vaziyette onlara bakanlar ölümüne yorulanların ağır uykusundalar. Orada burada (devamlı olarak) bir subayın çağırma sesi duyuluyor: ‘Mehmet!’ Bunun dışında herşey sessiz. Askerler arasında herhangi bir konuşma, sohbet yok. Herbiri kendine özgü duyguların, ruh ve düşüncelerle diğerlerinden ayrıldığı kendisine özgü, kendi ayrı küçük dünyasında yaşıyor. Bu dünya arkadaşlık, yakınlık, neşenin yer almadığı tamamen ayrı bir dünya!”

Bu savaşta İtilafların başarısızlığının yanı sıra Türk askerlerinin kahramanlığı göz doldurmaktadır. Macar basını bu kahramanlığı dış kaynaklı haberlerle de sık sık vurgulamıştır.⁶²¹ Buna göre “*Türk askerlerinin yiğitliği ve göğüs göğse çarpışmada gösterdiği ustalık*”⁶²² *Türk birliklerinin ölümü küçümseyişi, düşman tarafından da takdir edilmiştir.*”⁶²³ Bu savaşlar sırasında Morning Post’un ünlü savaş muhabiri Ashmead Barlett’in kaleme aldığı satırlara yer veren Resimli Kronik, onun kaleminden Türk askerlerinin başarısını ve aynı zamanda düşmanın takdirini gözler önüne seren “*Az anafartai csata*” (*Anafartalar Muharebesi*) adlı bölümde şöyle yansıtmaktadır:⁶²⁴

“Ağustos’un 21’inde öğleden sonra saat üçte gemilerden yapılan top atışlarıyla kısa süre içinde Gelibolu Yarımadası’nda hergün gibi meydana gelen alışıl gelmiş o korkunç bombardımanlardan biri daha başlamıştı. ‘Çi-

⁶²⁰ Landauer, *Glória*, s. 204-205.

⁶²¹ Çolak, “Macar Kaynaklarında Çanakkale Savaşı”, s. 427-428.

⁶²² “Francia dicseret a török katonákról”, *Pesti Napló*, 1915. Május 4, s. 6; “A szárazföldi harcok részletei”, *Pesti Napló*, 1915. Május 3, s. 3.

⁶²³ “Törökország; A törökök győzelme Gallipoli félszigeten”, 1915. április 29, s. 6.

⁶²⁴ “Török győzelem szárazon és vízen”, s. 269-270.

kolata Tepesi' diye adlandırdığımız mevkii gerçekten de ateşle kaplanmış ve İngilizler hücumu kalktıklarında dumanların oluşturduğu bulut içinde tamamen yitip gitmişlerdi. Türk piyadeleri bir alayımızın 70 rakımlı tepenin eteğinde kendine bir siper kazmaya niyetlendiğini görünce bizimkilerin üzerine çığnlar gibi kurşun yağdırmaya başladılar. Silahlardan çıkan ta-kırtılar, topların gümbürtüsü insanı çığına çeviren bir konsere dönüşmüştü. Çünkü gemi topları, kıyıdaki topçu bataryaları ve yüzlerce ağır havan topları aynı anda ateşe başlamıştı. Bu hücum Türklerin elinde bulunan bir tepenin alınması için sürüyordu ve yamaca karşı ucu bucağı görünmeyen ilk piyade kitlesi harekete geçmişti. Ne var ki bu cesur girişim Türk mit-ralyözlerinin yandan açtığı ateşle engellenmişti. Düşman siperlerine çok azı ulaşabiliyor, siperlere ulaşanlar ise göğüs göğüse mücadeleler sırasında öldürülüyordu. Türkler mucize denebilecek bir cesaretle dövüşmekte idiler. Bir sonraki saldırı 112 rakımlı tepenin ardında konuşlanmış olan Türk mevzilerinin ateşi altında eriyip gidiyordu... Sürgünler ve el bombalarının yoğun bir biçimde kullanıldığı çatışmaların ardından tüm tepeler Türklerin eline geçmiş, birkaç yerde ise İngilizler ta denize kadar geri çekilmişlerdi."

Gülcemal vapuru ile Çanakkale'ye gitmek üzere yola çıkan Landauer'in Türk askerleri hakkında gözlemleri ise şöyledir:⁶²⁵

"Askerler denklerin yanında, sıra halinde, sakince oturmaktalar. Karşında bir piyade ölçülü, terbiyeli bir şekilde zeytin tanesini ve ekmeğini yemekte, ama sadece yarısını. Çünkü herbir lokmayı diğeri gelinceye kadar kucağında keyifle uyuklayan küçük köpeğiyle paylaşıyor. Onun hemen yakınında bir bileği taşının çevresinde daha büyük biri duruyor, biri çarkı çeviriyor, diğerleri kasaturasını bileğiliyor. Birbirine tamamen zıt bir görüntü, neredeyse hareketsiz, yorgun bakışlı (ancak bu görüntünün ne kadar yanıltıcı olabileceğini daha sonra öğrenecektim) bir asker onun keskinliğinin iyi olup olmadığını, ucunun iyi batıp batmadığını parmak ucunda deniyor. İri gözlü bir Anadolulu (asker) uzaklara özlem duyan müziğin monoton tekrarlarını ıslıkla çalıyor, diğer arkadaşları uzanmış şekilde rüya görmekteler."

Landauer'in sabahın erken saatlerinde hiçbir engelleme olmadan Çanakkale limanı önlerine ulaşip kayıkla kıyıya çıktıktan sonra askerleri artık daha yakından tanımaya başladığı görülüyor:⁶²⁶ Şöyle ki:

"Bütün tabur harekât için sıra oluyor. Taburun kumandanı harika ve güzelce donatılmış kır atının üzerinde cephede baştan sona dolaşiyor ve alçak sesle komutlarını veriyor. Alt rütbeli subaylar kısık sesle bu emirleri vermeye devam ediyor ve erat ise -sağlam yapılı, sağlıklı insanlar- sessizce,

Landauer, *Glória*, s. 161-162.

Landauer, *Glória*, s. 162-166.

gürültü yapmadan onu uyguluyorlar. En çok da Türk askerlerinin bugüne kadar onlar hakkında bildiğimizden çok daha farklı görüntü arz etmesi bizi şaşırtıyor. Biz onları hantal ve dikkatsiz, en azından tembel, fanatik ve anlayışsız olarak görüyoruz. İlk bakışta bu düşüncelerin yersiz olduğu da anlaşılıyor. Üstelik doğulu görüntüleri de yok, fes yerine haki, çadır bezinden yapılmış, Enveriye (mucidi Enver Paşa olduğu için) adı verilen miğfer tarzı bir başlık takıyorlar. Teçhizatları da tamamen aynı renkte (haki). Giyimleri ise en modern giysilerden oluşuyor ve kanaatimce herhangi bir askeri giysiden özellikle daha iyi kalitede. İnsanların yüzlerinden cesaret ve hazır olmanın dışında pürdikkatlilik okunuyor ve bu askerlerin o eski askerler olmadığı yüzlerinden okunabiliyor. Balkan savaşından beri çok şey değişti, özellikle de Türk askeri. Fanatizmin yerini azim, kayıtsızlığın yerini huzur aldı. Kahramanlığı ise yüzlerce efsanevi şahsiyetin bulunduğu bu savaş alanında de mukayese edilemez. 26 Nisan'da binlercesi süngüleriyle yüzlerce İngiliz Kabatepe mevkiinde denize döktü, dalgalar gelinceye kadar suda da takip ettiler ve İngiliz gemilerine ulaşamayanları utanç duyarak kurtardılar. Saldırıya geçen düşman Türk askerini topçu siperlerinde öldürebilir ama Allah orada kalmasını istemişse, oradan çıkarmaya gücü yetmez.”

Landauer'in gözlemlediği kadarı ile “*Türk askerlerinden söz açıldığında onların karakteristik ve ilginç özelliğini herkes biliyordu. Hayran olunacak ölçüde iyi savaşçılardı. Aynı zamanda şaşırtıcı derecede serinkanlı idiler. İngilizlere en çok zararı Türk süngüsü verirken, Türklere nispeten ölüm oranı azdı. Daha çok şarapnellerin sebep olduğu kol ve ayak yaralanmaları oluyordu.*”⁶²⁷

Landauer bu konuda tanık olduğu bir olayı şöyle anlatmaktadır:⁶²⁸

“Top yüzünden iki parmak ucunu kaybeden Müslüman bir yaralı vardı. Hiç önemli değil, süngü hücumu için daha üç tane kaldı’ demişti. Bir İngiliz generalini üç Türk süngüsüne karşı yirmi askeri korumuştur. Diğer sekiz kişi daha yardıma geldiğinde durum Türklerin karşısında (İngilizler açısından) kötüleşmişti... Türk askeri çok az yiyecek yetinebiliyor ama düşman tarafından ele geçirdiklerinde lüzumundan fazlasını afiyetle yiyorlar. Başlarda İngiliz konserveleri bulduklarında mundar hayvanın (domuz) eti olup olmadığını soruyorlardı. Boynuz olduğunu işaretlerle anlattıklarında ve sığır eti olduğunu anladıklarında afiyetle yiyorlardı. Sükunet zamanları yanık türküler yakıyorlardı. Ama hücum öncesinde çokça sigara yakarlardı, bu (adet) Türk-Bulgar (Balkan) Savaşı’ndan kaldı. Yetenekli oldukları gibi öğretilbilir olsalar dünyanın en iyi (birinci) askerleri olurlardı.”

⁶²⁷ Landauer, *Glória*, s. 182.

⁶²⁸ Landauer, *Glória*, s. 182.

Landauer tanık olduğu “*siperlerde savaşıyan Türk nişancıların değiştirilmesi işlemi de*” askerlerin ruhi durumunu yansıtmaktadır.⁶²⁹

“Değişecek olan askerler, vücutlarının üst kısımlarıyla beş adımlık açıklıklardan hemen yanımda öne doğru akıyorlar. Silah elinde, sağı solu kolaşan ederek bir çalıdan ötekine sürünüyorlar. Yanımda öne doğru ilerlerken gözlerinin içine, yüzlerine bakıyorum. Belirsiz bir geleceğe, olası bir ölüme (bakıyorlar). Yüzleri telaştan kırmızı, heyecandan sarı mıdır, gözleri tedirgin mi? Kesinlikle hayır! Gözlerden merak akıyor, dudaklarında birisi komik bir muziplik yapacakmışçasına hınzırca bir gülümseme!”

Türk birliklerinin düşman tarafından da takdir edilen ölümü küçümseyişi ve kahramanlığı ve zor koşullar altında Mustafa Kemal’in stratejik dehası ile kazandığı⁶³⁰ bu zafer⁶³¹ Resimli Kronik’in “*képek a török harcterekröl*” (*Türk Savaş Alanlarından Manzaralar*) adlı yazısına şöyle yansımıştır:⁶³²

“Türk savaş muhabiri Troja’nın kalıntılarından Gelibolu yarımadasına bakıyor. (Bk. Ek.33) Bir zamanlar Olimpos’dan inerek Troja’yı kuşatan kahramanların kılıcına yol gösteren ve zafer kazandıran Homeros’un tanrıları, şimdikinden daha muhteşem mücadele pek görmemişlerdi. Uzun yüzyıllar geçince bahadır Türkler savaştılar, müdafaa ederek Helleszpontusz’u: Çanakkale Boğazı’nı. Ve ölümü hiçe sayan kahramanlıkla sürdürülen savaş meyvesini verdi. Kudretli düşman mağlup olarak yenilgiden sonra kaçtı. Orada sadece ölüleri kaldı. Gelibolu yarımadasında yüzbinler ve mavi denizin derinliğinde uzanan mağrur gemileri dinleniyor.”

Hem deniz kuvvetleriyle Boğaz’ın zorlanması ve böylece tahkimat ve kara birliklerine karşı saldırıya geçilmesi, hem de kara ve deniz kuvvetlerinin ortak taarruzu bakımından benzeri görülmemiş bir hareket olduğundan dolayı I. Dünya Savaşı’nın en önemli olaylarından biri olarak yer alan Çanakkale Boğazı’na hâkim olma mücadelesinin⁶³³ İtilaf kuvvetleri açısından başarısızlıkla sonuçlandığı süreçte⁶³⁴ Türklerin kazandığı ardı ardına zaferler her iki tarafta coşku ile kutlandı.⁶³⁵ Gelibolu Yarımadası’ndaki savaşları heyecanla takip eden Macarlar toplantılar düzenlediler. 15 Temmuz 1915’te Budapeşte’de Milli Park’ta (Nemzeti

⁶²⁹ Landauer, *Glória*, s. 200-201.

⁶³⁰ Çolak, “Macar Kaynaklarında Çanakkale Savaşı”, s. 429.

⁶³¹ “Francia dicseret a török katonákröl”, s. 6; “A szárazföldi harcok rézletei”, s. 3; “Törökország; A törökök győzelme Gallipoli félszigeten”, s. 6.

⁶³² “Képek a török harcterekröl”, *A Világháború Képes Krónikája*, 1916. Január 16, 67. Füzet, s. 33.

⁶³³ Pomiankowski, *Osmanlı İmparatorluğunun Çöküşü 1914-1918 I. Dünya Savaşı*, s. 97.

⁶³⁴ Pomiankowski, *Osmanlı İmparatorluğunun Çöküşü 1914-1918 I. Dünya Savaşı*, s. 123.

⁶³⁵ “Török győzelem szárazon és vízen”, s. 270; Landauer, *Glória*, s. 152-159; Bolek, *Az Utolsó Dzsibád*, s. 175.

Park) “*Çanakkale Yenilmez*”(!) adlı bir piyes sahneye konuldu.⁶³⁶ Hilal-i Ahmer’i Destekleme Komitesi, Çanakkale Boğazı Suaresi’ni organize etti.⁶³⁷ Reszö Havass pekçok Boşnak askerinin de katıldığı Budapeşte’deki kalabalığa “*Çanakkale Boğazı’nda kahramanlığın harika örneklerini gösteren ve bu savaşta gençleşen Türk milletini ve Balkanlı müttefiklerini içten bir coşku ile başkent halkının selamladığını*” ifade eden bir konuşma yaptı. Coşkulu tezahürattan sonra sözlerini sekreteri Eigel Efendi’nin tercüme ettiği Türkçe konuşmasıyla Başşehbender Ahmet Hikmet Bey kalabalığa seslendi:⁶³⁸

“Macar kardeşler! Budapeşte halkının, Türk milletini Macar milletiyle ortak düşmanların yenilmesi ümidi ile birleştiren sıkı silah arkadaşlığının ve kardeşlik hislerine ortak olmanın tekrar muhteşem delili olan bu coşkulu gösterisine candan teşekkür ederim. Çanakkale Taarruzu’nda aziz topraklarımıza vuran deniz dalgaları, düşmanı beraberlerinde sürükledi. Böyle bir haksızlık adalet önünde iflas etti. Yeni müttefiklerimize Bulgaristan’ın katılması ittifakımız için sadece büyük tarihi olay değil, aynı zamanda bilimsel ve etnografik kaynaşma da- Bu savaşta kan izleri yerinde kırmızı güllerle süslenmiş terakki kendini gösterecek.”

Sultan V. Mehmet ve Avusturya-Macaristan İmparatoru Ferenc József Çanakkale Boğazı’nda elde edilen zafer nedeniyle birbirlerine telgraf çekti.⁶³⁹ Veliaht Yusuf İzzettin de Alman ve Avusturya-Macaristan subaylarını direniş ve başarıları için tebrik etti.⁶⁴⁰ Macar Parlamentosu, Osmanlı Mebusan Meclisi’ne aşağıdaki telgrafi gönderdi:⁶⁴¹

“İstanbul kapılarını istila eden düşmanlarımızın o inatçı çabasını Türk ordusunun ölümü göze alan mücadelede denizin suyuna boğulan hayale dönüştüren mucizevi kahramanlığı ve kardeş Türk milletinin ittifaka sadakatini Macar Millet Meclisi bugünkü açılış oturumunda içten sevgi sıcaklığı ile anmıştır. Ordularımızın sadık silah arkadaşlığı milletlerimizin muazzam ve özgür olarak daha fazla gelişmesinin değerli bir teminatını oluşturmaktadır.”

Osmanlı Devleti’nin savaşa katılmasının birinci yıldönümünde Avusturya-Macaristan Büyükelçisi Kont Pallavicini Sadrazam’ı ziyaret ederek, “*Türkiye’nin üç büyük güce karşı boğazlarını ve başkentini savunabilmiş olması*”, konusunda

⁶³⁶ İsmail Tosun Saral, Emre Saral, *Çanakkale ve Sina-Filistin Cepheleğinde Avusturya-Macaristan Ordusu Topçu Bataryaları*, s. 32.

Bolek, *Az Utolsó Dzsibád*, s. 160.

⁶³⁸ Bolek, *Az Utolsó Dzsibád*, s. 175-176.

⁶³⁹ Bolek, *Az Utolsó Dzsibád*, s. 147.

⁶⁴⁰ Bolek, *Az Utolsó Dzsibád*, s. 160.

Bolek, *Az Utolsó Dzsibád*, s. 184.

hayranlığını dile getirdi.⁶⁴² Yıldız Sarayı'nda bir Macar gazeteci ile görüşen Enver Paşa bu zafer nedeni ile memnuniyetini ifade etti.⁶⁴³

Landauer'in hatıralarına "*Halál-szaros*" (*Ölüm Boğazı*) olarak yansıyan Çanak-kale'de kazanılan bu zaferin kutlamaları ise şöyle gerçekleşti:⁶⁴⁴

"Bu ilginç ve tarif edilemez ölçüde sempatik ulus, sadece son yüzyıllarda değil son yıllarda dahi öyle zor zamanlar yaşadı ki bunların izi mahzun yüz ifadesine yansımaktadır. Türk insanı en zor taşıyabileceği felakete uğradı. Savaş hücumunun altında kaldı. Kahraman kılıcı kırıldı, gazilerin ulusu yenilgiye uğradı. Türk ulusunu ne Londra konferansı, ne kaybedilen topraklar ya da en azından Peygamber'in halefleri arasında en iyi olmayanların değil ama en çok da galip gelenlerin aşağılama duygusu yaraladı. Ve günümüzde nasıl olduysa büyük cihan harbine öyle ani bir kararla girdiler ki, bunda Fransızlarda olduğu gibi intikam duygusu daha büyük rol oynadı ve intikam alırken öncelikle kaybedilen toprakların geri alınmasını değil kanın kanla ödenmesini, zayıflayan Osmanlı savaş ruhunun yeniden canlanmasını düşündüler. Ve Allah aciz kullarını duydu. Parlayan Hilal, kendisiyle aynı durumda olanla değil dünyanın en güçlülerıyla, bunlardan sadece birisiyle değil aynı zamanda üçüyle karşı karşıya geldi ve onlara karşı parlak bir zafer kazandı. İtilaf kuvvetleriyle üç taraftan kuzeyden, güneyden, doğudan, denizden ve karadan olmak üzere bir, iki üç kez saldırdılar. Ama boşuna! İlk olarak nefsi müdafaa yaptılar, ardından saldıranları yerle bir ettiler. (Düşmanların) önce yaklaşımlarına izin verdiler. Karaya çıkmalarını engellemediler, daha sonra yenilgiye uğrattılar, darmadağın ettiler, hepsini denize döktüler, gemiler ya battı veya savaşılamaz hale geldi ve üç gün içinde ölüm döşegindeki Türkiye'nin ipliğini pazara çıkaran devletlerin en son askerini de topraklarından attılar.

Büyük zaferden birkaç saat sonra bugünkü selamlık, bu zafer sarhoşluğunu yaşıyordu. Ama O da(Sultan) bu zafere farklı bir önem veriyordu ki bu vesileyle gazi ve Osmanlının çok acı çeken hükümdarı olarak ilk defa halk içine çıktı ve istisnai olarak Ayasofya'da kutlama merasimi düzenledi. Şehir Cuma günü sabah erken saatlerde merasim süsleri ile kaplanmıştı. Ve altın sırmalı ileri gelenler taifesi birbirine değişiyordu. Dolmabahçe Sarayı tarafından gelen Sultan'ın gemisinin limana girişini izleyen meraklılar yeni Galata köprüsünün kaldırımalarını doldurdular. Seyretmeye gelenler için askeri Kordon ta Eminönü'nden başlıyor, oradan anıtsal bir yapı olan XVIII. yüzyılın sonunda vefat eden (1789) Sultan Abdülhamid'in mezarı yanındaki Valide Hanım Camii yanına kadar uzanıyordu. İzlemeye gelen

⁶⁴² Bolek, *Az Utolsó Dzsihád*, s. 178.

⁶⁴³ Bolek, *Az Utolsó Dzsihád*, s. 198.

⁶⁴⁴ Landauer, Glória, s. 152-159.

İnsanların oluşturduğu çift sıra halindeki Kordon'ungüvenliğini burada jandarmalar devralıyor, onları Babıâli önünde süvarilerden oluşan hat izliyor. Bunlar sade giysileri olan askerler. Sol ellerinde kalkanlarıyla, atların üzerinde yerlerini almışlardı. Soğuk Çeşme Kapısı'ndan sarayın avlusuna dönerek Ayasofya'nın köşesindeki Osmanlı Adliye Nezareti önündeki geniş alana ulaşıyorum. Bugün burada Selamlık sona eriyor. Atlılardan oluşan Kordon tastamam camiye kadar devam ediyor. Mehteran burada bulunuyor ve yanında caminin girişine kadar imamların bulunduğu grup, akabinde de bahriyeli birlikler yer alıyor. Girişin karşısındaki kaldırıma değerli halılar seriliydi. Burada yabancı ayrıcalıklılar, yüksek mevkili yabancılar, elçiler ve bunların misafirleri duruyor. Alman misyonunun gösterişli giysiler giymiş şahsiyetleri orada. Bizimkiler de orada. Amerikan Elçiliği'ni Büyükelçi'nin eşi olan Mistress Morgenthau temsil ediyor. Hilal'in (Osmanlı) İmparatorluğu'nda "yarın", "hemen" ve "tam zamanı"(mefhumları) bilinmeyen bir kavram olduğundan bugünkü törenlerin zamanını tahminler belirleyecektir ve buna göre burada bulunanlardan törene resmi makamlardan katılanlar da öğleden önce saat on birde töreninin başlamasını, güneşli bir kaldırımda güneşin tadını çıkarmayı olumlu karşıladılar. Ölen bir askere saygı merasimi saat birde padişah Pera'ya ayak basar basmaz sona erdi.

Burada Doğu'nun hâkiminin gelişini ilk olarak görecektir olan çok az kişiyiz. Birkaç Amerikalı gazeteci kıvrık pantolonu, ekose şapka ve tüten pipoları ile sanki Türkiye'nin de yükünü taşıyacak gibi duruyordu. Harbiyeli öğrencilerin bulunduğu sıradan karagözlü, küçük bir öğrenci benzi sararak düştü, kötü oldu, yeni üniformasının pelerini ben gevşettim ve kendine gelinceye kadar kucağımda tuttum. Denizci Birlikleri'nin komutanı, açık sarı saçlı (Alman) genç bir subaydı, Türk askerini sert adımlarla muzipçe gülümseme ile arkada duran arkadaşlarına doğru yürütüyordu. Yeşil sarıklı din görevlisi, sokağın karşı tarafında hastanenin arkasında atını en iyi şekilde şaha kalkması için mahmuzluyordu.

Kordon ikinci kez selamlanıyor. Saray erkânı (buraya) eşyalarla geliyor. Padişah ve üst düzey devlet adamları günlük giysilerini getiriyorlar. Çünkü törenden sonra dönerken gösterişli giysilerini çıkarıyorlar. Şimdi tuhaf şekilli, neredeyse tamamen kapalı üç otomobil geliyor. İçinde Majesteleri (Sultan), haremünün sakini olan sıkıca peçelenmiş siyah giysili hanımlar (iyi dikilmiş, son moda giysiler, şapka yerine çok aşırı olmayan peçe görebildim), sonuncu arabada sarı saçlı, çok güzel bir kız. Büyük bir hareketlenme, bunu takiben şapka ile selamlama. Üç açık arabada altı asker geliyor. Sarıklı başlar, bağlanmış kollar, oturanlardan biri yalın ayağını bağdaş kurmuştu.

Pazar günü çarpışmada yaralanan altı kişi Hünkâr'ın davetiyle Selamlık'da yerlerini alıyorlar. Üçüncü selamlama, bando şefi milli marşı çalmaya başlıyor. 'Padişahım çok yaşa!!!' sesleri duyuluyor.

Gerçekten muazzam bir tablo ortaya çıkıyor. İlk bakışta izleyicileri sadece renkler ve biçimler değil, ansızın bir iki saat müddetince unutulmuş bir duygu kaplıyor: Bu da savaşın olduğudur. Şimdi bunu takibeden saniyede ortam değişiyor, hayranlıktan doğan muazzam heyecan, sükûnetle bekleyişten hararetle bir hareketliliğe döndü. Savaşan milletlerin tümünün burada toplanan üyeleri, başı sonu olmayan uzun sıkıntıların neden olduğu heyecanların, yaklaşan yanılama neden olan gidişatın ilk kısmını gördükleri gibi savaşın her şeyi silip süpüren bir kasırğa olduğunun da bilincindeler. Altı adet altın işlemeli koyu kırmızı, ipek sancaklar! Davul çalınıyor. İnsanların yüzüne kan hücum ediyor. Türkler heyecanla kollarını sallıyorlar, yabancılar başlarından şapkalarını çıkarıyorlar, Prusyalı subaylar taştan heykeller gibi dimdik selama duruyorlar. Kan kırmızı bayraklar savaş rüzgârını, kokusunu, tadını da beraberinde getiriyor ve coşkulu bir kalabalığın üzerinde müezzin ahenkli bir şekilde ezan okuyor... Bayraklardan sonra sarı kordonlarla süslenmiş açık mavi üniformalı atlı muhafızlar yer alıyor. Onları takiben ilkinde saray erkânının törene katılması uygun olan kişilerin bulunduğu iki araba, üçüncüsünde tek başına törenin asıl başrolündeki zat. Daha sonra Dâhiliye Nazırı Talat Bey. Yanında kırsaçlı, biçimli bir çehresi olan Şeyhülislam. Şimdi yolun iki tarafında birbirinin arkasında ağır adımlarla ilerleyen, başta parlak giysileri, değerli taşlarla süslü madalyalarla çok kişinin iyi tanıdığı Alman Amiralî Souchong Paşa olmak üzere ülkenin tüm üst düzey görevlilerinin, büyük rütbeli subayların uzun sırası yer alıyordu. Uzun sıranın sonu caminin önüne kadar vardığında müezzin ezanın ikinci bölümünü okuyordu. İkinci kez 'Padişahım çok yaşa' tezahüratı duyuldu. Ve Gazi Sultan V. Mehmed, altışahane atın çektiği arabada önümüzde ilerliyordu. Sultan'ın, arabada oturma yerinin ortasında, baştan sona altın simlerle işli tören elbisesi içerisinde minyon yapılı biraz öne doğru kamburlaşmış, aksakalla çevrili yüzü zoraki gülümsüyor. Önümüze geldiğinde elinin yorgun bir hareketiyle tezahürata teşekkür ediyor. Padişahın arabasının arkasında bugünün büyük merak uyandıran şahsiyeti Goltz Paşa at üstünde oturuyor. Bir arabada ise Veliht Yusuf İzzettin, ondan sonra beyaz ceketli ve kırmızı pantolonlu, kırmızı sarıklı Saray muhafızları bütün yürüyüşü cami avlusuna doğru yönlendiriyor.

Ayasofya'da İmparator Büyük Konstantin'in Tanrı'nın hikmeti için yaptırdığı bazilikada sekiz sütun üzerinde bulunan sekiz köşeli kafesli mahfilde Halife, mahfilin sağında maksurede Kur'an okuyanlar ve namaza hazırlananlar! Solda minberde ulema yüksek sesle hutbeyi okuyor ve birbirine geçen renk dalgalanmaları, parlaklığın tüm nüansları, renklerin gerçek bir cümbüşü... En önde bembeyaz giysisi içinde Şeyhülislam, arkasında altuni ve yeşil renkte sarıkları olan askerlerin, imamların altuni gri

ve daha alt sınıftaki imamların mor renkte sırası. Gökkuşağı renklerindeki pencereleden içeri süzülen öğle güneşi moru, yeşili, altını, gümüşü birbiriyle karıştırıyor, değerli taşların her bir yüzeylerine, mermer oymaların göz alıcı yığınlarına, döşemenin mozaiklerine, koyu solgun erkek yüzlerine, altın kaplı kılıçların kınlarına yapıyor.

Ulema hutbenin sonuna geliyor. Son sözünde Gazi'yi (Padişah'ı) telaffuz etti. Boğazda atılan topların sesleri duyuluyor, şimdi yukarıdan duyulan müezzin sesi artık daha coşkulu... Hutbeye çok güzel yüzlü bir genç olan ulema çıktı. Konuşmaya başlıyor, vurgulu ses tonundan, gözünün ışıltısından, ince parmaklarının titremesinden bazı kelimeleri anlayabiliyorum. İttifak devletlerinin kahraman ordusuna lütuf, düşmana Allah'ın kırbacını niyaz ediyor."

Bu muazzam tablo ve zafer coşkusu⁶⁴⁵ 17 Mart akşamı bir sonraki güne hazırlık yapan Türk askerinin durumuna tanık olan yabancı gazetecinin öngörüsünü doğrular niteliktedir.⁶⁴⁶ "... *Savaş nasıl sonuçlanırsa sonuçlansın kudretli deniz cavarları; Türk milleti daima gurur duyacak Çanakkale Boğazı'nı koruyanlarla!*"

B. Kafkas Cephesi

1878 Berlin Kongresi kararları ile Kars'ı alarak bölgeye yatırım yapan ve ulaşım üstünlüğünü eline alan Rusya'nın 1 Kasım 1914 tarihinde saldırılarıyla başlayan Kafkas Cephesi ve bu cephedeki savaşlar⁶⁴⁷ Macarlar açısından aslında ikincil derecede öneme sahip savaş cepheleri arasında yer almasına karşın Türklerin burada kadim düşmanları Ruslar ile mücadele ediyor olmaları, dikkatlerini Doğu üzerinde yoğunlaştırmalarına neden oldu.⁶⁴⁸

"*Türkiye'nin neden savaştığı*" sorusu onlar açısından Kafkas Cephesi ile de ilgili idi. Bu sorunun başlığıyla okuyucusunu bilgilendiren 18 Kasım 1914 tarihli Pesti Napló gazetesi Rus ve İngilizlerin Osmanlı toprakları üzerindeki amaçlarına değinerek Türklerin savaşa girme nedenini şöyle ifade etmektedir.⁶⁴⁹

"Türklerin onlara karşı savaşa girmeleri için o kadar çok sebep var ki kalın ciltli kitaplar bile tam olarak her şeyi aydınlatamaz."

"Türk-Rus- İngiliz Savaşı'nın duygusal, siyasi, askeri ve diplomatik nedenlerini aramayı, Osmanlı halkının bu savaşla ulaşmaya çalışacağı

⁶⁴⁵ Landauer, *Gloria*, s.154-159.

⁶⁴⁶ Çolak, "Macar Kaynaklarında Çanakkale Savaşı", s. 425.

⁶⁴⁷ *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2012, s. 82.

⁶⁴⁸ "Török győzelem szarazon és vízen, A Kaukázusban és Perzsiában", s. 270.

⁶⁴⁹ Szentirmai, "Miért harcol Törökország?", s. 9.

amacı, başta ekonomik amaç"olarak nitelendirerek bu amaca vurgu yapan yazıya göre "Ermenistan'daki Türk-Rus sınırında savaşılan Osmanlıların mücadelesi çok fazla bilinmese de aynı tarım bölgelerinin geri alınmasını amaçlamaktadır. Türk savaşı her ne kadar ört bas edilse de tam da en duyarlı noktalarında dünyanın iki büyük yayılmacı imparatorluğuna temas etmekte idi. Beyaz Rusya Çarı'nın uçsuz bucaksız imparatorluğunun en güzel, en zengin ve en hızlı şekilde gelişen illerinin Kafkasya ve Ağrı Dağı arasında olduğunu ve Türk saldırısının buraya yöneldiğini henüz kimse bilmemekteydi. Bu iller ortak isim olarak Transkafkasya, iki nedenden dolayı Osmanlı İmparatorluğu için önemli idi. Konumları ve bağımsız kalmaları. Semerkant'tan Transkafkasya üzerinden Odessa'ya kadar olan alan Rus İmparatorluğu'nun yaşamı için önemliydi. Bunu engelleyen, İngilizlerden Mısır'ı alan kişinin İngiliz yayılma politikasını omurgasından kırmak istediği gibi Moskovitlere zarar verebilirdi. Transkafkasya geri alınması için tek başına çok sayıda kurban verilmesini hak edecek kadar zengindi. Dağlık alan olmasına rağmen derin vadilerinde Aras ve Kura kıyılarında bol miktarda ürünler gözükmekteydi. Maden cevherleri açısından çok zengindi. Bakü, Hazar Denizi kıyısında dünyanın en zengin petrol alanı idi. Herhangi bir yerde toprak delindiğinde su yerine petrol yüzeye yayılmaktaydı."

Diğer yer altı kaynaklarından söz edildikten sonra en temel gerekçe ekonomi olarak görünmektedir.⁶⁵⁰ Şöyle ki:

"Türkiye'nin savaşının sadece askeri açıdan büyük Rus kuvvetlerini kendi üzerine çekerek bize önemli görünmediğini aynı zamanda ekonomik olarak da çok bilinen yararını Transkafkasya'ya saldırarak bize sunduğunu bu sayısal veriler açıkça göstermektedir. Bu askeri harekâtla Rusya'nın en temel ekonomik yolunun kesilmesini amaç edinirken, diğer taraftan da bu zengin illerin ürünlerini, maden varlıklarını ve ticaretini düşmanımızdan mahrum ederek kendi için el koymaktadır. Geri alınacağı ve ekonomik olarak birçok şeyin kazanılabileceği, iki yayılmacı iktidarın birçok şeyi kaybedebileceği noktada Türkler ortak düşmanlarımıza en hassas yerlerinden saldırdılar. Bu nedenle de Mısır'a ve Transkafkasya'ya saldırıldığında Türkler savaşacaktır."

Boşkomutan Vekili Enver Paşa'nın Kafkasya'yı alarak Orta Asya Türk dünyası ile doğrudan temasa geçmek ve hatta Hindistan'a kadar ilerlemek gibi stratejisi nedeniyle Aralık ortasında Trabzon üzerinden Erzurum'a gelerek derhal taarruz edilmesi isteği ile başlayan ve bu planı uygulamaya koyarak idaresindeki ordunun 27 Aralık'ta Ruslar tarafından durdurulması, askerin çoğunun elverişsiz kış şartlarında soğuktan donarak ölmesiyle sonuçlanan Sarıkamış taarruzu ve

⁶⁵⁰ Szentirmai, "Miért harcol Törökország?", s. 9.

Enver Paşa'nın 2 Ocak 1915'te cepheyi terk etmesi ile gelişen askeri olaylara⁶⁵¹ ve sonrasına Macar basınında geniş yer verilmiştir.⁶⁵² (Bk. Ek.34) Resimli Kronik Aralık'nın 25'inden sonra olan olayları Erkan-ı Harbiye'nin yayınladığı rapora göre açıklarken, "*Türk birliklerinin ne denli kahramanca savaştıkları*" ile ilgili Daily News gazetesinden aldığı haberi aktarmaktadır:⁶⁵³

"Bu muhabirin bildirdiğine göre savaşlar Sarıkamış yakınlarında Soğanlık dağı silsilesinin zirvelerinde başladı. Bütün çevreyi diz boyunda kaplamıştı. Askerler siperde bulunan yetersiz malzeme ile beş saat boyunca sık sık çok dik basamakları kendilerine yol yapmaya mecbur kaldılar. Dağ yamaçlarının birinde düşmana direkt olarak çok yaklaştılar ve Türkler ve Ruslar arasında iki gün süren göğüs göğüse mücadele başladı. İkinci Türk Kolordu Birliği, Rusların direnişine karşı tekrar süngü saldırısına girişti ve Rusları Burbuzatça Boğazı'nda geri çekilmeye zorladı. En takdire şayan askeri süngü savaşını Enver Paşa'nın en iyi birliği olan IX. Türk Kolordu Birliği gerçekleştirdi. Birlik muharebeye düğüne gider gibi gitti. Bayrakları, rüzgârda, tepede dalgalandırdılar ve birliğin başında askeri bando ilerliyordu. Kolorduyu Rusların öldürücü ateşi bir dakika bile durduramadı. Ve Türk birlikleri Rusların askeri mevkillerini birbiri ardına karşı konulmaz bir güçle işgal ettiler."

Türk askerinin kahramanlığının vurgulanması bir yana⁶⁵⁴ ilginç olan nokta "*Türk askerinin donanımının nerdeyse mükemmel, yiyeceklerinin çok iyi*"⁶⁵⁵, *Rus savaş muhabirlerinden alınan bilgilere göre Türklerin sağlık hizmetlerinin mükemmel olarak organize edildiği*⁶⁵⁶ yönündedir. Haber alma kaynağının bir kısmı Türk resmi raporlarından oluşsa da Türklerin başarıları ile Rusların yenilgilerinden söz eden haberlerin⁶⁵⁷ "*Rus haberlerinin Kafkasların durumu ile ilgili tamamen yalan bir görüntü sunduğu*"⁶⁵⁸ *Rus açıklamalarının kasıtlı olarak yalan iddialarını Türk resmi ra-*

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I, s. 82-84.

⁶⁵² Çolak, "Macaristan'da "Dünya Savaşının Resimli Kroniği": "A Világháború Képes Krónikája ve Türkler", s. 289-290.

Çolak, "Macaristan'da "Dünya Savaşının Resimli Kroniği": "A Világháború Képes Krónikája ve Türkler", s. 289.

⁶⁵⁴ "Török győzelem szárazon és vízen, A Kaukázusban és Perzsiában", s. 270.; "Török győzelmek a szárazföldön", *A Világháború Képes Krónikája*, 1915. Október 31, 56. Füzet, s. 116.

⁶⁵⁵ "Török győzelmek a szárazföldön", s. 117.

⁶⁵⁶ "Törökország", *Pesti Napló*, 1915. Április 3, s. 5.

"Török siker a Kaukázusban", *Népszava*, 1915. Március 29, s. 3; "Török területen nincs orosz katona", *Pesti Napló*, 1915. Január 9, s. 4; A törökök háborúja: A Félhold sikerei a Kaukázusban, Az Angolok támadásra készülnek a Dardanelláknál", *Népszava*, 1915. Február 26, s. 7.; "Törökország a Kaukázusi harcok", *Pesti Napló*, 1915. Április 18, s. 3; "A törökök háborúja", *Népszava*, 1915. január 31, s. 6; "Törökország háborúi, Az Iszlám szabadságharca, A törökök előnyomulása a Kaukázusban", *Pesti Napló*, 1915. Január 2, s. 5.

⁶⁵⁸ "A Törökök háborúja", *Népszava*, 1915. január 25, s. 3.

porlarının yalanladığı⁶⁵⁹ yönündeki haberler cephelerde propaganda savaşının bir görüntüsü olarak değerlendirilebilir.

2 Ocak 1915 tarihli Pesti Napló gazetesinin İstanbul kaynaklı haberinde “ana ordunun yürüyüşü ve ilerleyişinin Kafkasya’da başarıyla gittiği” yolundaki haber bunu göstermektedir.⁶⁶⁰

1915 yılı Ocak ayının sonunda ise Osmanlı Erkan-ı Harbiyesi’nin “Kafkasya’daki savaşların durumunu” özetleyen bilgilerinden yararlanan Macar basını onun “Sarıkaşı’ta Rusların Türklerin saldırılarını durdurmayı başardığı, yaklaşık bir ay süren ve Rusların büyük kayıp verdiği sıcak savaşlardan sonra Türk ordusunun kötü mevsim koşulları nedeniyle sınırda savunma vaziyetine geçtiği, Türk mevkilerinin işgaline girişen Rusların her denemesinin boşa gittiği” yolundaki beyanatını naklederek “Osmanlı Erkan-ı Harbiyesi’nin olumsuz hava şartlarının Kafkasya bölgesinin her iki tarafında da savaşa son vermeye zorladığına dair resmi bir haber yayınladığını” bildirmektedir.⁶⁶¹

Macar basını ayrıca “Cihad’ın” başladığı tarihten itibaren İran’da gelişen olaylar ile Kafkasya Cephesi’ndeki mücadele arasında sıkı bir bağ bulunduğunu” vurgulamaktadır. Çünkü bu basının verdiği bilgilere göre “Küçük Asya’daki savaş alanlarının devamını oluşturan İran toprakları üzerinde elde edilecek her bir zafer Rus ve İngiliz çıkarlarına büyük zarar verecek ağır birer darbe anlamına gelmekteydi. Azerbaycan’ın stratejik ve politik açıdan büyük öneme sahip olan başkenti Tebriz’in ele geçirilmesinin ardından 4 Şubatta güneybatı İran içlerine sokulan Türkler burada aşiretlerle birlikte Karun nehri kıyısındaki Ahvar’ı ele geçirmişler, 8 Şubat’ta Mohemmera’dan kuzeye doğru ilerlemiş İngiliz muhafızlarını buralardan kovmuşlardı. Bu olayların Mezopotamya’daki mücadeleler üzerinde de etkisi olmuştur.”⁶⁶²

C. Galiçya-Romanya Cephesi

Romanya’nın savaşın başından beri koruduğu tarafsızlığını 27 Ağustos 1916’da bozarak İtilaf Devletleri grubuna katılıp Avusturya-Macaristan’a saldırması ile Türk Başkomutanlığı, Romanya cephesinde sorumluluklar alarak, bütün savunma ve karşı taarruz harekâtına katılarak başarılar kazandı.⁶⁶³ Rus-

⁶⁵⁹ “A Török Kaukázusi sikerei a visszavonuló oroszok, A Kaukázusban szünetek a hadműveletek”, *Népszava*, 1915. Január 27, s. 4.

⁶⁶⁰ “Törökország háborúi, Az Iszlám szabadságharca, A törökök előnyomulása a Kaukázusban”, s. 5.

⁶⁶¹ “Török győzelmek a szárazföldön”, s. 116.

⁶⁶² “Török győzelem szárazon és vízen”, s. 273.

⁶⁶³ Özçelik, “Avusturya- Macaristan İmparatoru’nun 1918 İstanbul Ziyaretinin Türk Basınına Yan sımaları”, 53.

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I adlı eserde XIX. ve XX. Tümenler yerine, “XIX ve XX. Kolordu”

ların 4 Haziran 1916 tarihinde Brossilov taarruzu ile Avusturya-Macaristan'ın güney ordusuna saldırması üzerine Alman Genelkurmayı'nın isteği üzerine XIX. ve XX. tümenlerden oluşturulan XV. Türk Kolordusu'nun, Avusturya-Macaristan ordusuna yardım amacıyla bölgeye gönderilmesi kararlaştırıldı.⁶⁶⁴ Böylece Osmanlı Devleti müttefiklerinin isteği ile kendi sınırları dışına asker göndererek Avusturya-Macaristan ordularına yardım ediyordu.⁶⁶⁵ 535 subay ve 32.017 erden oluşan XV. Kolordu'nun sevkياتına 23 Temmuz 1916 tarihinde başlandı.⁶⁶⁶ Rus ordusunun 1914 Ağustosunda Galiçya Cephesi'nde başlattıkları saldırı harekâtını hızla geliştirerek kısa sürede Galiçya'yı işgal etmesi ve Karpatlara dayanması üzerine cephenin bir Türk Kolordusu ile güçlendirilmesi kararı ile⁶⁶⁷ Uzunköprü'den trenle hareket eden bu birlikler, önce Belgrad'da Avusturya tahaffuzhanelerinde temizlik ve tıbbi muayeneden geçirildi. Daha sonra tüm askerlere Tuna'nın kuzeyinde Zemplén kasabasında kolera ve tifo aşılı yapıldı.⁶⁶⁸ I. Dünya Savaşı'nda Galiçya Cephesi'ndeki muharebelere XX. Tümen'de görevli bir mülahım olarak katılan Mehmet Şevki (Yazman) Bey'in hatıralarında⁶⁶⁹ kolordunun ilk fırkasının Kaymakam Şefik Bey kumandasındaki XIX. Fırka'nın Uzunköprü'den Temmuz başında trene binmeye başladığı belirtilmektedir. Yazman'ın ifade ettiği üzere Temmuz ayı sonlarına doğru XX. Tümen sevk olunacaktı. Bu amaçla Şarköy mıntıkasından hareket ederek Uzunköprü-Alpullu mıntıkasında toplandı. Güzergâh Karaağaç, Filibe, Sofya, Niş, Belgrad idi.⁶⁷⁰ Ağustos ayı başında Zemplén'e ulaşan 19. Tümen burada Enver Paşa tarafından denetlendi. Ardından Galiçya'nın Lemberg şehri doğusunda Alman Güney Ordusu Komutanı General Von Bothmer'in emrine girdi.⁶⁷¹ Arkadan Galiçya'ya gelen 20. Tümen'in⁶⁷² Macaristan toprakları üzerinden Galiçya'ya olan yolculuğunu anlatan Yazman'ın hatıraları Macar kamuoyunun Türklere karşı tutumunu yansıtmaktadır.⁶⁷³ Buna göre "*Zemplén'e geldiklerinden beri artık Avusturya ordusunun bir parçası olmuşlardı. Bu ordunun di-*

şeklinde yanlış bilgi verilmiştir. Doğrusu "*XIX. ve XX. Tümenlerden oluşan XV. Kolordu*" olması gerekirdi. (*Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, s. 104.)

⁶⁶⁴ Özçelik, "Avusturya- Macaristan İmparatoru'nun 1918 İstanbul Ziyaretinin Türk Basınına Yansımaları", s. 52-53; *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, s. 104.

Özçelik, "Avusturya- Macaristan İmparatoru'nun 1918 İstanbul Ziyaretinin Türk Basınına Yansımaları" s. 52.

⁶⁶⁶ Oya Dağlar Macar, "Galiçya Cephesi'nde Osmanlı Birlikleri ve Sağlık Hizmetleri (1916-1917)", s. 36.

⁶⁶⁷ *Kumandanım Galiçya Ne Yana Düşer?*, s. XVIII.

⁶⁶⁸ Dağlar Macar, "Galiçya Cephesi'nde Osmanlı Birlikleri ve Sağlık Hizmetleri (1916-1917)", 36.

⁶⁶⁹ *Kumandanım Galiçya Ne Yana Düşer?*, s. XXIX.

⁶⁷⁰ *Kumandanım Galiçya Ne Yana Düşer?*, s. 3-19.

Kumandanım Galiçya Ne Yana Düşer?, s. XIX.

Kumandanım Galiçya Ne Yana Düşer?, s. XIX.

Kumandanım Galiçya Ne Yana Düşer?, s. 23-39.

*ğer bölümlerine benzeyebilmek için bazı değişiklikler de yapılmıştı.*⁶⁷⁴ Macaristan'da ilk işe istasyonu Ovedek idi.⁶⁷⁵ Yazar kısa bir süre kaldıkları Budapeşte şehri izlenimlerini şöyle aktarmaktadır.⁶⁷⁶

“Burda ancak yarım saat kalacağız... Uzun boylu sağa sola bakmaya vaktimiz yok. Vagonlarımıza dönüyor ve daha sonra ziyaret ümidiyle bu sevimli Macar başkentinden uzaklaşıyoruz... Peşte'nin kuzeyinde de yine hep aynı manzara. Yine köylü kızları istasyonlara dökülüyorlar; elmalar, armutlar, hediyeler getiriyorlar ve yarenlik ediyorlar. Akşama doğru bir Macar depo alayının bulunduğu Munkacs istasyonuna geliyoruz...”

“Karpatlara yaklaşıyoruz. Tren Macaristan'daki son işe istasyonumuz Békescsaba'da durdu...”⁶⁷⁷ (Békescsaba'da) “Eski Türk binalarını geziyoruz, kasabanın biricik fotoğrafçısı Macar Matmazel fotoğrafımızı çekmek arzusununu belirtiyor ve treni kaçırmamak üzere alelacele istasyona dönüyoruz... Karpatların eteğinde Macaristan ovasının son istasyonundayız. Rusların uzun toprakları en son olarak buraya düşmüş... Tek bir lokomotifle çekilen trenimiz burada iki kısma ayrılıyor ve her kısmına da ikisi öne ve biri arkaya olmak üzere 3 lokomotif takılıyor. Buna rağmen Karpatlar üzerinde ancak ağır ağır, kıvrıla kıvrıla yükselmeye başlıyoruz. Yükseldikçe önümüzdeki geniş, ufukları renkli dumanlarla çevrilmiş Macaristan ovası açılıyor, genişliyor ve güzelleşiyor. Daha üç günden beridir içinde bulunduğumuz bu memlekete bayağı bir yakınlık hissediyoruz. Kim bilir, belki de topraklarının altında yatan yüz binlerce dededen ötürü olsa gerek.”⁶⁷⁸

“Tam tepedeki tüneldeyiz. Daha buraya gelmeden şimendiferciler bize anlatıyorlar. Tünelin bu başında göreceğiniz mezarlık Avusturyalı ve Macarlara, öte başındaki Ruslara aittir ve bunlar tünel içerisindeki muharebede ölmüş askerlerdir... Tünelden sonra çetin bir dağ mıntıkası başlıyor, dere tepe, uçurum, orman ve yine dere tepe. Artık Galiçya'ya giriyoruz. Macaristan'ın ılık havası yerine Galiçya'nın puslu havası hâkim ve istasyonlarda koyu saçlı, koyu gözlü, cana yakın Macar kızları yerine, mavi gözlü tombalak Polak kızları görülüyor. Mehmetçiklerin fikrini alayım dedim ve bir ikisine sordum: Efendim, Macar memleketi başka dediler.”⁶⁷⁹

Kumandanım Galiçya Ne Yana Düşer?, s.23.

Kumandanım Galiçya Ne Yana Düşer?, s. 28.

Kumandanım Galiçya Ne Yana Düşer?, s.36.

Yazar Macarca isimleri Türkçe okunuşlarına göre yazmıştır. Ancak bu kelimeleri biz aslına uygun olarak değiştirmeyi uygun bulduk. Örnek: “*Munkacs*” yerine “*Munkacs*”, “*Bekeşcsaba*” yerine “*Bekescsaba*” gibi. Bk.*Kumandanım Galiçya Ne Yana Düşer?*, s. 36, 37.

⁶⁷⁸ *Kumandanım Galiçya Ne Yana Düşer?*, s. 38.

⁶⁷⁹ *Kumandanım Galiçya Ne Yana Düşer?*, s. 39.

Macaristan topraklarından Romanya ve Galiçya'ya asker sevkıyatı bazı güzergâhlar üzerinden oldu. Birinci sınıf devlet demiryolları hatları 1914 yılına dek inşa edilmişti. Trenler Romanya yönünde önce Orsova ve Brasso, sonra Gyimesbükk'e kadar ve Vöröstorony Boğazı'na kadar işledi. Ulaşım için Avusturya-Macaristan Monarşisi'nin iç sınırı sayılan Galiçya'ya doğru Mezölaborc, Uzsok, Verecke ve Körösmező bağlantılı olarak istasyonlar açıldı.⁶⁸⁰ Macar demiryolları, savaş süresince orduların yolu olduğundan 1914'ten itibaren askere gidenlerin binlercesini kuzeye yöneltti. 1915'te Romanya'dan günde 20 trenle Avusturya ve Almanya'ya tahıl nakledildiği gibi, Türk birlikleri de kuzey cephesine nakledildi.⁶⁸¹ Yaklaşık 200 trenle Rus cephesine yapılan bu nakil Kevevára, Temesvár, Arad, Békéscsaba, Nagyvárad, Debrecen, Királyháza, Körösmező güzergâhı üzerinden yapılarak gerçekleştirildi.⁶⁸² Böylece askerler Mehmet Şevki Bey'in anlatımı ile *"büyük hölünün camları tüfek kurşunları ile delik deşik olmuş bulunan Lemberg'in istasyonuna vardıklarında savaş mıntıkasına girdikleri artık gözle görülür ve elle tutulur derecede"* belli olmuştu.⁶⁸³

1916 Ocak ayı sonlarında İstanbul'a gelerek savaşın tanığı olan Ressam İstván Zádor⁶⁸⁴ Galiçya cephesine gidip sekiz günlük sürede cephe ve Türk askerleri ile ilgili (bk. Ek.35-a-35-h) 23 çizim gerçekleştirdiği sırada Türk askerleri ile ilgili edindiği izlenimleri şöyle anlatmaktadır:⁶⁸⁵

"Üsteğmen Baron Gábor Apor'a bağlı olan ve orada tercümanlık yaptığı XIX. ve XX. Tümen'e gittim. Bu yeni çevre çalışma isteğimi çok artırdı. Öyle ki kötü hava bile buna engel olmadı. Yağmur ve kar yağdığında dört Türk başımın üzerinde çadır tuttular ve ben üşümeme rağmen altında oturarak korunak altında çalışabildim. Siperlerinde, topçu bataryalarında, hücum taburlarında, çadırlarda, barakalarda şark trenlerini, yataklarında bağdaş kurarak oturan hastaların bulunduğu hastaneleri, küçük kare tahtalardan oluşan, adeta mezar tahtaları ormanı oluşturan kahramanca ölenle-

⁶⁸⁰ János Májdán, "Összedólt a menetrend... Magyar vasutak a Nagy Háború első évében", s. 208.

⁶⁸¹ *A.M.Kir. Kormány 1915-1918 évi működéséről az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv, Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R. -T. Könyvnyomdájá, Budapest 1924, s. 56-57.* Adı geçen eserde Türk birliklerinin kuzeye nakil tarihi olarak 1 Eylül 1915 tarihi gibi erken bir tarih verilmektedir. (*A.M.Kir. Kormány 1915-1918 évi működéséről az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv*, s. 57) Oysa Türk Kolordusu'nun sınırdan sevkıyatına Temmuz 1916 sonlarında başlanmıştır. (bk. Oya Dağlar Macar, "Galiçya Cephesinde Osmanlı Birlikleri ve Sağlık Hizmetleri (1916-1917)", s.36 ; *Kumandanım Galiçya Ne Yana Düser?*, s. XIX)

⁶⁸² Zsuzsa Frisnyák, *A Magyarországi közlekedés krónikája 1750-2000*, MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 2001, s. 146.

Kumandanım Galiçya Ne Yana Düser?, s. 40.

Egy hadifestő emlékei 1914-1918, s. 66-80.

Egy hadifestő emlékei 1914-1918, s. 149-152.

rin mezarlarını resmettim. Doktorları daima Fransızca konuşuyorlardı. Bir öğlen kurala göre beni Türk öğle yemeği yemem gereken bir karargâh hastanesinde tuttular. İstanbul'da da böyle bir yemekten kurtulmuştum. Öğle yemeğinin en dikkat çekici yanı ise yemekten sonra ödülümüz olan kahve ve iki kutu Bafra sigarası idi. Bir başka gün bir başka Topçu binbaşının konduğu idim. Orada koyun eti ve yağının her çeşidini önüme getirdiler. Önce koyun yağında pişmiş yumurta geldi. Ama bunların hiçbirisi çalışma şevkimi kırmadı. Zira etrafta sürekli olarak o kadar ilginç konu vardı ki ancak karanlık gece çalışmama son veriyordu ve yattığım yerde bitap düşüyordum. Bir barakada klarnetin "Alaturka" çaldığı Türk müziğini resmettim. Klarnet ustası da orada ayakta ritim tuttu ve ricam üzerine eski Türk müziğini icra etti. Her gün yeni olaylar oluyordu. Bu esnada tabii portreler de çizdim, iki kısım olarak, Yarbay Hilmi ve Sedat ile genelkurmayları Binbaşı Osman Behçed ve Hakkı'yı. Pul biriktiren arkadaşlarıma karargahın mühürüyle damgalanmış pullardan aldım ve Türk karargahında kullanılan (antetli) kağıtlarla mektuplaştım. Zaman aleyhime işliyordu. Hava sürekli olarak kar yağışlıydı ve feci çamur vardı. Bir alay komutanlığının önünde gördüğüm zaman iki yanından, sağdan ve sol tarafından bir ast subayı kollarından tutuyorlar ve bir teğmen parçalara ayrılana değin bir sopayla yüzüne vuruyor ve bunun yanı sıra teğmenin küfrettiğini ve zavallı Türk'ün bağırmasını duyduğum, yine Avrupa ortamına özlem duyduğum."

VI. Kolordu'nun cephede başarılar kazanması, Romenlerin yenilgisi ve Romanya'nın İttifak kuvvetleri kontrolüne geçmesinden sonra kademeli olarak Haziran 1918'e kadar Romanya'dan ayrılmasından başka⁶⁸⁶ Galiçya cephesinde en tehlikeli çarpışmalarda müttefikleri tarafından en ileri saflara sürülen ve mevcudu kısa sürede 12.000'e inen, çarpışmalarda gösterdiği olağanüstü gayret ve başarılarından dolayı Alman İmparatoru ve Genelkurmayı tarafından birçok kez takdir ve tebrik edilen Türk kolordusu, 6 Eylül'de bir geri çekilme manevrası esnasında da ağır kayıplar vererek Rus İhtilali'nin de çıkması üzerine 11 Eylül 1917'de yurda döndü.⁶⁸⁷ Dagobert, 1916 yılında Galiçya Cephesi'nde Türk tümenlerinin Ruslara karşı kahramanca mücadelesinin Macaristan'da muazzam bir coşku uyandırdığını kaydetmektedir.⁶⁸⁸ Bu bir bakıma "*Macarlar açısından, Mohaç'ta kaybettiklerini yüzyıllar sonra kendilerini Ruslara siper eden Türklerin geri vermesi*" idi.⁶⁸⁹

Zira bu cephelerde geçen savaşlardan birkaç yıl sonra 1922'de Macar Turancısı Vilmos Pröhl'e'nin *Napkeletröl* adlı hatıratında da bahsettiği üzere Pröhl'e'nin

⁶⁸⁶ Özçelik, "Avusturya- Macaristan İmparatoru'nun 1918 İstanbul Ziyaretinin Türk Basınına Yansımaları", s. 53.

⁶⁸⁷ *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, s.104.

⁶⁸⁸ Dagobert, *Kamal Atatürk, Gâzi Musztafa Kemâl fêl évszázad Törökország történelméből*, s. 172.

⁶⁸⁹ Pröhl, *Napkeletröl* s. 345-350.

“Mohaç Savaşı’nın yıldönümünde Türk arkadaşı Selahattin Beyle Mohaç üzerine sohbetleri sırasında” geçen konuşmalar buna tanıklık etmektedir.⁶⁹⁰

“Bir yıl önce tam da 29 Ağustos’ta bir Türk arkadaşım Selahattin Bey ziyaretime gelmişti. Sohbet sırasında söz Mohaç’a geldi ve Ahmet Rasim Bey’in kitabında uzun uzun Macar ordusunun kaderini belirleyecek olan hareketi gerçekleştiren Bali Bey’i ilerleyen süvarilerin başında gösteren resme baktık.

–‘Birkaç yıl sonra 400 yıl olacak’dedim, geçen uzun bir aranın ardından iki bin Macar kahramanının kafataslarından yapılan piramidi düşünürken!’

Pröhle’nin ifadesi ile arkadaşı, *“unutulmaz bir şekilde, derin bakışlarını”* Pröhle’ye dikerek *“en inatçı ve sesinin en sıcak haliyle”* şunları söyledi:⁶⁹¹

“... Dünya Savaşı sırasında yüz bin kişilik(!) Türk ordusu 400 yıl önce olduğu gibi esaret için değil, Macar sınırlarını korumak için Macaristan’a koştu. Biz Türkler, çocuklarımızı, Karpatlara doğru hızla ilerleyen Ruslara karşı, Mohaç için gönülleri almak üzere gönderdik!”

D. Güney Cephesi

İngilizlerin daha savaş başlamadan asker yığmaya başladığı ve Hint deniz yolunun güvenliğini sağlama ve petrol potansiyeli bakımından önem arz eden Irak cephesi⁶⁹² Macar basınında *“A Mezopotámiai harcok”* (Mezopotamya’daki Savaşlar) adı altında ele alınarak⁶⁹³ Araplarla anlaşılan İngilizlerin 22 Kasım 1914 tarihinde Basra’yı aldıktan sonra ileri harekâta geçtikleri süreç⁶⁹⁴ konusunda şu bilgiler verilmektedir:⁶⁹⁵

“Türkler İran Körfezi kıyılarında, İngilizlerin kendilerini engellemeleri nedeniyle deniz yoluyla oraya ulaşamadıklarından, doğal olarak, İngilizlerin Fao’daki birliklerin karaya çıkmasını da engelleyemediler. Karada Türk ordularının önünde, Bağdat yönünde ise 400 kilometrelik bir yol uzanıyordu. İngilizler Fırat ve Dicle yönünde kolayca ilerleyebildiler ve 9 Aralık’ta Korna’yı almayı başardılar. Korna Dicle’nin sağ kıyısında fakir bir Arap kasabasıdır. Türkler nehir yatağında ulaşım araçlarının batmasıyla Basra-Kor-

⁶⁹⁰ Yazar arkadaşının ismini *“Selahattin Bey”* olarak belirtmesine rağmen, daha sonraki satırlarda ondan *“Şakir Bey”* diye bahsetmektedir. Bu yüzden yazarın belirttiği ilk isim kullanılmıştır. Pröhle, *Napkeletröl*, s.347-349.

⁶⁹¹ Pröhle, *Napkeletröl*, s.349.

⁶⁹² *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, s. 86.

⁶⁹³ “Török győzelmek a szárazföldön; A Mezopotámiai harcok”, s. 122-123.

⁶⁹⁴ *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, s. 86.

⁶⁹⁵ “Török győzelmek a szárazföldön; A Mezopotámiai harcok”, s. 122-123.

na hattında yeterince set oluşturmaya başaramadılar. Ama muhtemeldir ki bu yolla İngilizlerin Bağdat'a doğru büyük zorluklarla gerçekleşen karaya doğru ilerlemesini ve daha büyük birliklerin, birlikleri taşıyan gemiler tarafından süratli bir şekilde taşınmasını imkânsız haline getirmeyi Korna üzerinden gerçekleştirebildiler. İngilizler yalnızca iki ay boyunca ülkenin içlerine doğru hareket edemedi Korna yakınlarında bir istihkâm taburundaydılar.”

“*Burada 20 Ocak'ta Bağdat yönünde ilerleyen Türklerle girilen savaş*” Türklerin bildirdiği raporlara göre anlatılmaktadır.⁶⁹⁶

İngilizlerin asker, mühimmat ve malzeme sevkiyatında can damarı vazifesi gören Süveyş Kanalı harekâtı ve Kanal Cephesi⁶⁹⁷ Macar basınında geniş yer almıştır.⁶⁹⁸ Süveyş Kanalı “*Hindistan'a giden yolun gerçek incisi*” olarak tasvir edilmiştir.⁶⁹⁹ Öneminden dolayı İngilizlerin 100.000'i Mısır'da olmak üzere yaklaşık 150.000 kişilik kuvvet yığdıkları bölgeye 35.000 kişilik kuvvetle gelen Cemal Paşa'nın (bk. Ek36) yaklaşık 300 kilometrelik Sina Çölü kısmını bir haftada yaya olarak geçerek 2-3 Şubat 1915'te Kanal'a geldiği süreç ve sonrası⁷⁰⁰ şöyle değerlendirilmektedir.⁷⁰¹

“Süveyş Kanalı Türklerin savaş ilanının ilk gününde itibaren ciddi bir tehlikenin tehdidi altında idi. Bilindiği gibi 8 Kasım 1914'te Türk birlikleri Cemal Paşa'nın liderliğinde Mısır sınırına ulaşmışlardı. Onlar karaya çıkan İngilizleri Akabe'de yendiler. Kızıldeniz kıyısında El Ariş şehrini işgal ettiler. Ayın sonunda ise kanalın yoğunluk nedeniyle kapalı olması üzerine ön hazırlıklarını tamamladılar. Ocak 1915 tarihinde Dürzi Lider Emir Sa'id'in 20.000 Dürzi'nin Türklere katıldığını bildirmesi üzerine Süveyş karışı harekâtının başarısı büyük oldu. Daha büyük çaptaki savaşlar ise ancak Şubat ayından sonra meydana geldi. 6 Şubat 1915 tarihinde silahlı çatışma başlıyor. Bu esnada nakliye gemisi Hardings yara alıyor. Sekizinde Kanal'dan geçmeye çalışan İngiliz öncü birliklerini geri püskürttüler. Bazı Türk piyade bölükleri, Tussum ve Serapeum arasından kanalı geçiyorlar. Karşı kıyıdaکی Cesur (Türk) birliği, İngiliz savaş kruvazörleri ve zırhlılarından açılan ateşe rağmen, bir tam gün boyunca dayandı ve tüm düşman mevzilerini öğrendi.

⁶⁹⁶ “Török győzelmek a szárazföldön; A Mezopotámiai harcok”, s. 123.

⁶⁹⁷ *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, s. 84.

⁶⁹⁸ “A szuezi csatornánál”, *A Világ-háború Képes Krónikája*, 1916. Március 5, 74. Füzet, s. 275-281; “Egyiptom a háborúban”, *A Világ-háború Képes Krónikája*, 1915. Junius 13, 36. Füzet, s. 305-313; “A törökök háborúja Halad a török sereg a szuezi csatorna felé”, *Népszava*, 1915. Február 5, s. 5.

⁶⁹⁹ “A szuezi csatornánál”, s. 275.

⁷⁰⁰ *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, s. 84-86.

⁷⁰¹ “A szuezi csatornánál”, s. 275-276.

Bu sırada Türk topçu bataryaları, bir savaş kruvazörünün açtığı ateşe de karşılık verdiler. Tehlike o kadar büyüktü ki, Mısır'daki İngiliz ordusunun komutanı General Maxwell, orduya yeni 10.000 Avustralyalı askerin daha alınmasını istedi. Birkaç gün sonra 5000 kişilik bir İngiliz-Sudan öncü birliği, Türklerle (savaşmak için) (Kanal'ın) karşı kıyısına geçti. Martin sonuna kadar küçük çarpışmaları saymazsak, Kanal boyunca sükûnet hâkimdi. Türkler, Mart'ın 26'sında Madam garnizonunun karşısında daha küçük bir İngiliz takımını yok ettiler, Saluf ve Acıgöl arasında ise düşman nakliye gemilerini yok edene kadar bombaladılar. Nisan ayı boyunca küçükü büyüklü mücadeleler oldu, Nisan ayı ortalarına doğru yeni Türk keşif birlikleri ulaştı.

Savaş şimdi artık daha ciddi bir hal aldı ve az sayıdaki Türk askerinin karşısında İngilizler ve Avustralyalılar daima savunma durumunda kaldılar.

Bu zaman zarfında ayrıca kanalın Doğu kıyısında kesin olarak savunma pozisyonuna geçtiler. Port Said'den (limanından) tamamen Süveyş Kanalı'na 3, 4, 5 km'lik mesafede olan her yerde taşlarla ve çamurla küçük tabyalar yaptılar. Kumların içine tabyaları birbirine bağlayan topçu siperleri kazdılar, bunları tellerle çevrelediler. Kıyıda her yere gözcüler diktiler. Tehlikeli noktalarda uzun koruma hattında yeterli savunma birliği olmadığından, zamanında toparlanabilmeleri için nöbetçiler devriye geziyorlardı. Nisan ayı boyunca (gerçekleşen) bu savaşlar esnasında ganimet de elde eden Türkler, El Kantara'da (bk. Ek.37) güzel bir zafer kazandılar. Ağır Türk topları, kanaldan geçen gemilere şimdi istedikleri gibi ateş açıyorlardı. Çünkü İngiltere tam da o sırada 1888 yılı anlaşmasını ihlal etmişti. Bu (antlaşma) uyarınca kanalda sürekli olarak savaş gemileri bulundurulamaz ve kıyıları istihkâmlarla doldurulamazlardı. Bir seferinde yapılan bombalama, bir zırhlı savaş kruvazörünün kazanında patlamaya sebep oldu, başka bir seferinde ise nakliye gemisini batırdılar. Diğer savaş meydanlarında çok hızlı bir şekilde sonuca götürecek olayları birbirini izlerken aynı süre zarfında İngilizler ve Türkler de diğer yerlerde bulunan kuvvetlerine yoğunlaştılar ve Haziran, Temmuz, Ağustos ayı boyunca Kanal kıyılarına tam bir sükûnet hâkim oldu. Temmuz'un başında Kanal'da gemi ulaşımını da bir süreliğine sekteye uğratacak olan büyük bir gemi battı. Ağustosta Türkler (yaptıkları) cesur bir atakla tekrar Kanal'a ulaştılar El Kantar demiryolunu tahrip ettiler.”

Resimli Kronik “*Türklerin Süveyş Kanalı'na doğru ilerlemesi ile ilgili olarak tarafsız bir muhabirin 1915 yılında yazdıklarını*” şöyle aktarmaktadır.⁷⁰²

“El- Aris'ten Wadi El-Aris nehrinin akışı boyunca Naklh'e kadar 3000-4000 kişilik taburlar yeterli miktarda suyun olduğu yerlerde konaklarlar. Şubat ayında keşifbirliğinin (ulaşmak için) yola çıktığı bu yeni kay-

nak kanala yaklaşık yüz kilometre daha yakındır. Bu yeni hattın kuzeydeki yarısını Bir Sab yönünden (gelen) yeni demiryolunda oluşturdular. Bu hat, Kudüs'ten (bk. Ek.38) (başlar) Hebron (bk. Ek.39) boyunca devam eder. Güneydeki hattın yarısı ise Akabe'den Maan boyunca (ilerler). Türkler, uçakların keşif uçuşlarından saklanarak vahalara yayılarak, yüzer kişilik develerle giden gözcü birliklerini sevk ettiler. Bunlar düşman gözcülerini sürekli olan huzursuz eden ve Kanal altına mayın döşemeye çalışan daha küçük gruplardır. Yarımada'nın genellikle az bilinen ve ilerleme imkânının olmadığı yolları ve içmeye elverişli olmayan su kuyuları vardır. Çok yüksekte uçan uçakların keşif yapması ve bu yolla bilgi edinmesi güneydeki bölgenin üst kısımlarında özellikle zor iştir. Çünkü Türklerin sekiz aylık tecrübeleri kamuflajda onları çok ustalaştırmıştır. Onları yukarıdan inceleyen bir göz daha küçük askeri birlikleri görür. Yukarıdan bakıldığında dikey durumda, kımıldamadan birbirine sokularak tıpkı çölde kümelenmiş büyük kaya kütleleri gibi görünürler. Eğer daha büyük askeri birlikleri harekete geçirmek isterlerse o zaman asıl birlik etrafında görevleri sessizce keşif uçuşu yapan uçakları zamanında tespit edebilmek olan daha küçük savunma birliklerini de (beraberlerinde) götürürler. Gökyüzünde böyle beyaz bir kuş (=düşman uçağı) belirir belirmez asıl birliğe rapor ederler; asıl birlik, bunun üzerine gitmeyi hedefledikleri yönün aksi istikametine döner. Türkler kamp kurdukları yerleri kamufle etme konusunda da çok maharetlidirler. Çadırlarını tamamen toprağın içine kazarak kuruyorlardı. Uzun rotalar belirliyorlar, üstlerini kahverengi yelken beziyle kapatıyorlar, üzerine çöldeki sivri çalıkların zayıf yapraklarını serpiyorlardı. Ve bu şekilde tamamen çölle kaynaşmış oluyorlardı. Düşmanın çok defa haftalarca böyle bir karargâhı bulamadığı olmuştur.

Hatta su temin etme işini de tamamen doğaya veya tesadüflere bırakmadılar. Güneydeki bölgelerin toprak oluşumu kendine özgüdür. Bu, kum ve toprak olmayan salt kayalıktan meydana gelen bir oluşumdur. Suyu emmez, su iz bırakmadan nehirlerle doğru akar gider ve nehrin su miktarını oldukça fazla çoğaltır. Ama çöl bu nedenle de çöl olarak kalır. Türkler ise çok büyük havuzlar kazdılar ve bunları yağmur sularıyla ağzına kadar doldurdular, yani bol miktarda suları vardı.

Zaman zaman daha küçük Türk askeri birlikleri kanala doğru çekilirler, mayın döşerler veya düşman gözcü birliklerine ateş açarlar. Bunun yanında düşmanı, mevzilerinden çıkarmaya ve onları kışkırtmaya çalışırlar. Tüm bunlar çok büyük zorluklarla olur. Çünkü su taşıma görevi olan uçan birlikler, kendi mevzilerinden daha uzağa uçarlar ve bu nedenle kanalın doğasının sunduğu güçlüklerinden de uzak durmaları gerekmektedir. Buna karşılık İngiliz birlikleri, her zaman çöl savaş koşullarına uyum sağlayamazlar ve yürüyüş intizamları gerçekten bozuktur ve bazen zamanla yarış yapmayı çok ciddi sonuçları olabilen hareketlilikle sık sık karıştırırlar.

Nitekim çöl, canlıların önüne sınırlar koyar. Bu sınırların ötesine geçenin cezasız kalması mümkün değildir. Bu şaşırtıcı gerçek şununla açıklanabilir: Şayet bir İngiliz birliği, bir Türk birliğinin kuşatılması için atak yaparsa Türkler, karargâhlarından 4-5 günlük yürüme mesafesinde olmalarına rağmen yine de doğruca kanaldan yeni gelmiş olan İngiliz süvarilerinden daha hareketlidirler. Türkler bu gibi durumlarda bir süre yavaş yavaş geri çekilirler, düşman süvarileri nihayet onlara yaklaştığında insan ve hayvanlar için su ikmalinin olmaması yüzünden tozdan ve zorunlu ilerleyişten o denli bitkin ve tükenmiş hale gelirler ki, başarılı bir saldırı için aciz kalırlar. Bu zamana kadar olan saldırılarından bu nedenle, tek bir sonuç dahi alınamamıştır ve Türkler, topları ve makineli tüfekleri ile yavaş yavaş geri çekilmeyi daima başarmışlar, (geride) en fazla birkaç yaralı veya esir bırakmışlardır.”

Süveyş Kanalı'nın girişinde devam eden muharebeler bir Alman muhabirin yazısından aktarılmaktadır:⁷⁰³

... Savaş olanca şiddetiyle saatlerce devam etmektedir. Revolver top ve makineli tüfek sesleri aralıksız duyulmaktadır. Bu silahlar şimdi batı kıyısı boyunca sıkça patlamakta ve bir savaş gemisinin Timsah Gölü'nden bize fırlattığı ağır bombalar gümbürdemektedir. Bizimkiler, sağdaki kıyının kumsalında sessizce mevzilenmişler, tıpkı bir tatbikat alanındaymış gibi hedef alıp ateş ediyorlar. İlk saatlerde ise öfkeyle gümbürdeyen bombalar birer birer toprağa çarptığında ve patladığında onların korkutan, dehşet uyandıran fırlayışlarını yakından görebildik. Ama daha sonra bu da sona erdi. Erat, topların sessiz bir ıslıkla siper olan kum yığınlarına çarpmasıyla veya oradan buradan kader arkadaşlarının acıyla attığı “Allah” haykırışıyla silahını düşürmesiyle, kıvrınmasıyla, yere devrilmesiyle bile ilgilenmeden onlara atılan bombanın açtığı oyuklardan sıçrayan kumları üzerlerinden silkeliyor, silahlarını temizliyor ve ateşe devam ediyor. Kısa zaman önce hafif bir yara nedeniyle ‘Bir es Seba’ da bıraktığımız ve ihtiyatla ancak dün bize ulaşan komutan Hagen, bizim solumuzda, doğrudan kanaldaki setlerin yanına uzanarak önümüzde bulunuyor. Adamlarının nasıl ateş ettiklerini görmek üzere şimdi yavaşça yukarı doğru uzandığı anda bir top başına isabet ediyor ve öldürücü bir darbe alıyor. Bentlere gerçek bir top sağanağı başlıyor ve böylece ölüleri taşımamız imkânsız hale geliyor.

Gözleri kör eden bir parlaklık, kısa süren bir gürleme!. Daha sonra ikinci, üçüncü, dördüncü!. Bizim kuzeyimizde, Timsah Gölü'nde üç kilometre ağır ağır ilerleyen ve saatlerden beri büyük kalibreli bombalarıyla bizlere ateş eden o savaş gemisi savaşa girsin diye ağır toplarımız sesi kesiyor. Sessizce dalgalanan suyun yüzeyinde dört büyük su girdabı oluşuyor.

-Aşağı yukarı on beş bin tonluk- dev gemi derhal cevap veriyor. Yeni bir yaylım ateşi başlıyor ve aniden gürleyen, coşkulu haykırırlarla (=Allah Allah sesleriyle) saldırı başlıyor.(Geminin) arka bacası sanki kâğıttanmış gibi çöküyor, kızıl bir alev yanıyor ve siyah barut dumanı havaya karışıyor. Şimdi geminin (yüzeyinin) askerlerle dolduğunu görüyoruz. Sarı-haki üniformalarıyla kurbağalar gibi suya atılıyorlar ve yüzerek kıyıya ulaşmaya çalışıyorlar. Gemi İsmailiye bölgesine doğru yavaşça ilerlemeye çalışıyor. Yeni yaylım ateşi, yeni isabetler!. Bombalarımızdan biri güverteyi ikiye ayırıyor, kazan dairesine isabet ediyor. Zayıf bir gümbürtü duyuluyor, buhar bulutları yükseliyor ve alevler yayılıyor. Elli adım sonra, ölümcül yara alan dev gemi, bu ana kadar sararmış olan kıynın yüzeyine yatar. Uçurumdan (bakıldığında) burun kısmından yara alan geminin saatlerce yandığı görülüyor. Güvertede kurtarılacak hiç bir canlı yok veya ateşkes yapmaya çalışıyorlar. Topları da mecburi olarak duyuluyor. Batı yönünde uzakta bir uçak görünüyor, ardından bir ikincisi. Bu şekilde sadece mevzilerimizi öğrenmekle yetinmiyorlar. Herhangi bir yerde hali hazırda olan ihtiyatlarımızı gördüklerinde keskin bir çizgi çiziyorlardı. Onu takiben gürültülü bir ses duyuluyor, koyu gri renk çıkaran bir gaz yayılıyor ve patlayan mayınların gümbürtüsünün insana çok büyük davulların derisinin patladı hissini veriyor. Bu esnada yanan geminin Solgunlaşan ışıklarının daima uzaktan aydınlattığı Timsah Gölü'ne, Port Said yönünden iki çok büyük zırhlı savaş kruvazörü geliyor ve düz bir kavisle yüz metreden kumsala doğru ateş ediyor. Kumsalı silip süpürüyor ve bütün teknelere ateş ediyor. Sonuç ise daima aynı kalıyor: Çok büyük bir yenilgi !.

Öğleden sonra, artık akşam olmak üzere. Biz muharebenin başlarından beri bu zamanda yatıyoruz. Önde, direkt kanaldaki setlerin yanında, X. bölüğümüz, arkada ihtiyat olarak 3-4 km uzunluğunda diğer bir bölüğümüz. Gün boyunca savaş hattının içine topu topu sadece bir alayı çektik. Sanki tıpkı bir tatbikattaymış gibi, sanki etraflarında gümbürdeyenin top sağanakları değilmiş gibi davranan nişancılarımız seçkin, birinci sınıf. Çok kısa bir süre zarfında kendilerine siper kazdılar ve oralarda siper aldılar. Öyle iyi hedefi tutturuyorlardı ki onları izlemek büyük zevkti. Eğer biz de hiçbir şey değişmeseydi, esasen durum başka şekilde olurdu. Batı kıyısında düşman (tarafında) ise muharebeye başladığımızda karşımızda 30 bin insan vardı. Şimdi ise sayıları iki katına yükseldi. Zagazik yönünden bir düşman taburunun aktığını, bir diğerinin de onu takip ettiğini, Tussum arkasındaki ormanlık alanlarda nasıl konumlandıklarını görüyoruz. Bütün topçu birlikleri yerlerini alıyor ve bizleri şarapnel ateşine tutuyorlar. Bunların hepsi tıpkı savaş gemilerinden atılan ağır top ateşleri gibi etkisiz kalıyor. Bizim hafif topçularımız da gerçekten derhal çatışmanın hızına yetişti. Ama onlara kayda değer bir zarar verebilmemiz için aradaki mesafe çok uzaktı.

Gece oldu, top atışları durdu. Onların yerini revolverler ve makineli tüfekler aldı.

Adamlarımız, orada bulunan gürhunun öfkesini tepelerine çıkarak yeni bir aldatmaca keşfettiler. Bütün kum tepelerini kendi arkalarına yavaş yavaş ittirdiler ve bunları birer metrelik parçalara böldüler. Ve ağır öbekleri her suya attıklarında düşman bu kum öbeklerine çılgınca ateş açıyor. Askerlerimiz bu esnada bu yeni oyunları oynayacakları yeni bir yere geçiyorlar. Maiyetiyle birlikte çölde (bk. Ek.40, Ek.41) çok daha geç olarak gelen ordu komutanı, zoraki at sürerek bizlere ulaştı. Durumu inceleyerek hücum emrini verdi. Ulaşmamız için verilen bu amaca başarıyla ulaştık. Bütün yapılacak şeyler, her açıdan teyakkuzda olan ordunun işidir. Birlikler yavaş yavaş geri çekiliyor. Ağır topçu bataryalarının tekerlekleri gıcırdayarak ve barut kokarak yeni mevkiileri yönünde çölün kumlarını çiğniyor. Sonra Kanal'a doğru tehditkâr bir şekilde dönüyor ve ona doğru demirden olan selamlarını (toplarını) gönderebilen o gemiyi arıyor. Kanal ise sessiz ve boş kalıyor. Suda sadece sekiz büyük zırhlı bekliyor. Onlar orada saklanıyor, biz ise burada. Hiçbir yerden gemi direği görünmüyor. Selam verecek bir gemi bile geçmiyor. Kanalı sanki kapatmışlar..”

Savaşın gidişatı ve her iki taraf açısından savaşın bir propagandalar savaşı olarak da devam ettiği, basının amacının aynı zamanda müttefik askerlerin ve kamuounun moralini yüksek tutmak olduğu da göz önüne alınsa bile diğer yandan Türklerin 1915 ve 1916 yılında Süveyş Kanalı'na yaptığı taarruzun sonuçsuz kalmasının ve bu cephede başarısız olunmasının⁷⁰⁴ nedenlerini Macar basınından takip etmek mümkündür.⁷⁰⁵ Daha Kanal Cephesi kapanmadan Resimli Kronik'in 13 Temmuz 1915 tarihli sayısında “*Türklerin savaştan önce büyük çaptaki hazırlıklarını bitirmiş olsalar savaşın ilanından sonra yapabileceklerinden daha muazzam bir iş çıkarabileceklerinin açık sözlülükle söylenebileceğini, Enver Paşa'nın Mısır'a ciddi bir saldırı planının çok büyük ve bundan dolayı zor bir iş*” olduğunu vurgulaması bir bakıma bu nedenleri ortaya koymaktadır.⁷⁰⁶

Daha başlangıçta bu zorluklara şöyle dikkat çekmekte idi:⁷⁰⁷

“Türklerin Sina Yarımadası üzerinden Süveyş Kanalı'na yaklaşabilmeleri için yaklaşık 180 km'lik yolda ilerlemeleri gerekir. Bu çölde hiçbir yerde kalabalık insan kitlelerinin su bulabileceği vaha yoktur. Bu nedenle suyu, deve sırtında taşımaları gerekir. Ama bir deve tüm gerekli donanımın dışında en fazla iki insana yetecek kadar su taşıyabilir. Nitekim yüz bin kişilik bir

⁷⁰⁴ *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, s. 86.

⁷⁰⁵ “A szejci csatornánál”, s. 275; “Egyiptom a háborúban”, s. 312-313.

⁷⁰⁶ “Egyiptom a háborúban”, s. 313.

⁷⁰⁷ “Egyiptom a háborúban”, s. 313.

ordu için 5000 deveye ihtiyaç vardır. Bunun içinse tasavvur edilemeyecek kadar büyük bir deve kervanına ihtiyaç vardır. Mevcut ve kullanılabilen az sayıdaki kervan yollarında bu kervanı yürütmek mümkün değildir. Diğer bir zorluk ise, Süveyş Kanalı'nda yapılacak başarılı bir operasyon için en az 250.000 insana ihtiyaç olmasıydı. Türkler bir o kadar kişiyi de bu amaç için ayırdılar. Oysa birliklerin büyük bölümü Suriye'ye gönderilmişti.

Bu büyük orduyu savaş meydanına sevk edebilmesi için Türklerin gözü kara bir risk alarak demiryolu inşasını kabul etmeleri gerekiyordu. Hicaz adlı demiryolu Mısır sınırından yaklaşık 150 km sonra sona erer. Bu 150 km'lik hattı, Kanal boyunca yapılacak savaşlar için en mükemmel üs olarak hizmet verebilecek olan İsmailiye'ye kadar olan demiryolu hattını Türklerin inşa etmesi gerekiyordu. Çöl boyunca devam eden demiryolu yapımının büyük zorluklarla ilerlemesi doğaldır. Söz konusu olan sıradan, dar vagonların ilerleyeceği bir yol değil, en ağır topları bile taşıyabilecek kadar sağlam bir demiryoludur. Çöl toprağı yeterince sağlam değildir. Dönemsel yağışların dışında yağın aşırı yağmur, ardından dayanılmaz sıcaklıklar için sürekliliği açısından büyük engel yaratmaktadır.

Demiryolunu yapan Türkler ve Almanların ne çeşit zorluklarla mücadele ettiği insanı derinden etkileyecek ölçüde ilgi çekicidir. Bu iş için gerekli olan araç gereçlerden yoksun oldukları açıktır. Çünkü denizden uzak olduklarından (bu yolla) hiçbir şey taşıyamadılar. İşte bu nedenle yeni hatlar inşa edebilmek amacıyla rayların ve diğer aksamların yeni hattı yapmada kullanabilmek için Şam-Mağrip arası 104 km'lik uzun hattı bozmaya mecbur kaldılar. Ama hiçbir zorluk onları savaş hazırlıklarını başarı ile tamamlamaktan alıkoyamadı. Sadakatli çalışmalarının semeresini de müteakip savaşlar sırasında tam olarak aldılar. Bu hazırlıkların ortasında 3 Kasım'da Londra'nın Türk Elçisi, İngiliz Hükümeti'ne Hidiv'in ultimatoomunu ilettili. Bu ultimatomla İngiliz ordusunun Mısır'dan derhal çekilmesini istedi. Büyük Britanya buna cevap olarak Mısır'ın ilhak edildiğini bildirdi ve İngiliz Kralı Mısır'ı da Kraliyeti sınırları altına aldı. Bu vesile ile önceki Hidiv'in torunu Prens Hüseyin Kamil'i hidiv olarak atadı. Ülkede ise savaş ilan ettiler ve İngiliz kumandan ülkenin askeri sorumluluğunu aldı.”

İngilizlerin Arapları kışkırtmasının önemi ise, Macar basınında vurgulanan başka bir nokta olarak yansıtılmaktadır.⁷⁰⁸

“Tüm İslam âlemi, Avrupa'nın durumundan tam olarak haberdar olduğunda ve Müslümanların hamisinin, Arap halk inanışının İslamiyeti kabul ettiğisevimli masalını uydurduğu İmparator Vilmos'tan övgüyle söz etmeye başladığında henüz Ekim ayının ortaları bile değildi. İngilizlerin resmi tespitlerine göre 16 Ekim'e kadar Bedevilere 10.000 silah ve her silaha

⁷⁰⁸ “Egyiptom a háborúban”, s. 312.

100-500 mühimmatı paylaştırdılar. Sipahilere 5000 karabina tüfek, devamında 5000 revolveri de deve sahipleri arasında pay ettiler. Pompalarla ve motorlarla yol yapım işleri için tüm Bedevileri orduyaaldılar. Karın tokluğuna sınır boyunca sayısız ocak yaptılar. Tüm eyalette iyi durumda olan tüm süvarileri, develeri, katırları yaklaşan savaş için satın aldılar. Elçi Mallet, Rusçuk üzerinden İstanbul'a 15 gün boyunca muazzam ateşli silahlar geldiğine dair 17 Ekim'de Londra'ya telgraf çekti. Başlıca veriler şunlardır: 6900 kasa mühimmat, 540 kasa mavzer, 13 vagon diğer savaş gereci ve 20 milyon değerinde basılmış altın para. 18 Ekim'de Türk-Mısır sınırına uçaklar, savaş uçakları, teknikerler geldi. Ve burada vakit geçirmeden de çalışmaya başladılar. Aynı günlerde Suriye'ye 600 denizci ile subayları taşıyan 10 araç ve 4 otomobil geldi. Denizciler limanın korunması ve kapatılması amacıyla mayın döşenmesi için İran Körfezi'nde bulunan Akabe şehrine gittiler. 21 Ekim'de İstanbul'dan İskenderiye'ye altı toptan oluşan bir batarya geldi. Onu oradan derhal güneye götürdüler. Diğer taraftan Kanal yönünde sürekli olarak çok sayıda top, silah ve mühimmat taşındılar. Birkaç gün sonra yeniden büyük miktarda savaş teçhizatı gelir. Yani işaret fişegi, dört elektrikli mayın, 10 elekto motor, yeni 500 kasa mavzer ve tekrar hemen hemen 25 milyon değerinde çok sayıda altın para... Halep'ten 2000 adet deve alırlar. Bundan sonra alınabilecek olan her hayvanı, yiyeceği ve çadırı satın alırlar.

Bunlar doğal olarak küçük ayrıntılardır ama bu tam olarak Türk askeri gücünün ihtiyaç olması halinde adamakıllı, mesnetli ve kararlı bir biçimde İngilizlere ve en başta Süveyş Kanalı'na karşı saldırıya geçebileceğini kanıtlar.”

Resimli Kroniğin görüş açısına göre “Türklerin İngiltere'ye karşı daha büyük başarı kazanamamasının sebeplerinden biri de Kanal'ın olması idi. İngilizler Mısır'da yoğunlaştırılmış güçleriyle birliklerini derhal oluşturabiliyor, hem kara hem deniz yönünde bol bol yiyecek, içecek gerekli takviye birliklerle donatabiliyorlardı. Buna karşılık Türkler ihtiyaç tedariklerini yüz kilometreden fazla olan yolunu gerçek çöllerden geçerek ve korkunç zahmetler içinde, demiryolu ağı ve yolları da olmayan bölgelerde yapmaya mecburdular. Buna rağmen Türkler kendilerini mükemmel bir şekilde savundular, saldırılara direndiler ve Kanal'da baştan aşağı korkunç topraklarla donanmış zırhlı gemilerin gözcülüğüne rağmen az sayıdaki silahlarıyla da sürekli çatışma yarattılar.”⁷⁰⁹

Macar Askeri Tarih Arşivi'nde yer alan ve savaş sırasında 1916-1918 yılları arasındaki durumu yansıtan 119 numaralı dosyada bulunan kayıtlarda “Sina

⁷⁰⁹ “A szezui csatornánál”, s. 275.

Seferi'nin her iki tarafı için sonuçsuz bittiği, İngilizlerin Filistin'i işgal edemediği ve Türklerin karşısında yarımadada kesinlikle zorlandıkları" bildirilmektedir.⁷¹⁰

Macar arşiv kayıtlarına göre Güney Cephesi'nde 1918 sonbaharına kadar olan gelişmeler şöyle değerlendirilmektedir :⁷¹¹

"1917 baharında İngilizler yukarıda belirtilen amaçlara ulaşmak için çabaladılar. Türklerin amacı ise Güney Filistin'i korumaktı. Yıl boyunca İngilizler üç defa Türk mevzilerine karşı kuşatmaya teşebbüs ettiler. Topçu ateşi İngilizleri geri çekilmeye mecbur bıraktı. 30 Ekim'de üçüncü Gazze Savaşı'nda (bk. Ek.42) artık İngilizler daha büyük bir güçle ortaya çıktı ve Türk cephesini Gazze yakınında Birü's -Sebi yakınındaki gibi- Türk sol kanadı -zorladılar. Fakat 6 Kasım'da doğu istikametinde geri çekilme emri verildi.

1918'de Türklerin amacı Kuzey Filistin'i ve Ürdün'den öte bölgeyi korumaktı. Falkenhayn yerine Liman Von Sanders Paşa kumandayı devraldı. Türk 4'üncü, 7'inci ve 8'inci ordusu Yafa'dan kuzeye, denizden Ürdün boyunca tamamen Hicaz demiryoluna kadar duruyordu. İngilizler iki defa Ürdün ötesinde olan bölgede saldırı denediler. Nisan'ın 20'sinde Birinci Ürdün Savaşı'nda bir İngiliz atlı tugayı Jericho (Eriha) tarafından Ürdün üzerinden Salt şehrine saldırdı. Güney Filistin Seferi İngilizlerin ülkenin bu bölümünü işgal etmesiyle sonuçlandı. Onlar Filistine ait askeri harekât-ları sürdürdüler. General Alemby'nin komutanlığı altında yedi yay, dört atlı tümen yığıldı. 30 Nisan 1918'de başlayan İkinci Ürdün Savaşı'nda Türkler bir kuşatma hareketiyle doğudan batıya İngiliz kuvvetlerini Ürdün'ün batı kıyısında sıkıştırdılar. Yaz boyunca Türk güçleri artık çok tükenmişti. Öyle ki İngilizler 4 gündür, Balkan-Bulgar Cephesi'nin çöküşünden sonra 19 Eylül 1918'de Ürdün'ün her iki kıyısına genel saldırıyı başlattıkları zaman artık Türk cephesi ertesi gün çöktü ve Eylül sonuna doğru cephe hemen hemen neredeyse kapandı. İngilizlerin bütün Filistin'i, Mezopotamya seferinde de Bağdat şehrini işgal etmeleri, Ürdün ötesi seferin bir sonucuydu." (Bk. Ek.43-a,Ek.43-b)

V. Macarların Yer Aldığı Osmanlı Cepheleri

A. Macar Birliklerinin Gelişi

Osmanlı Devleti Savaşa adım attığı zaman Almanya ve Avusturya-Macaristan tarafından değişik cephelerde malzeme, silah ve teknik eleman desteği ve-

rildi.⁷¹² (Bk. Ek.44) Bu savaşta Macar birliklerinin yer alışı Macaristan Askeri Tarih Arşivi'nde kayıtlı olan dosyada yer alan bilgiler göz önüne alınırsa “*Turanlı kardeş Türkiye'nin memnuniyetle desteklenmesi*” olarak değerlendirildi.⁷¹³ Gyula Gemanus'un deyiimiyle “*Türk milleti Kafkasya'da, Suriye'de, Boğazlarda kan ağlıyordu. Bu yüzden Macarlarda bu kanlı mücadeleden paylarını almalıydı.*”⁷¹⁴

1916 yılında Türk tümenlerinin Doğu Galıçya cephesinde Ruslara karşı kahrmanca mücadelesinin Macaristan'da büyük bir coşku uyandırdığı gibi Avusturya-Macaristan ordusunun Gelibolu yarımadası ve güney cephelerinde aktif olarak yer almaları Türklerde sempati uyandırdı.⁷¹⁵ Savaş sırasında Türk cephelerinde bulunan Avusturya-Macaristan Monarşisi'nin 6000 askerinin yarısı Macar idi.⁷¹⁶ 1915 yılında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile bağlantının kurulmasından sonra zor bir durumda olan Türk müttefikin yardımına gelen Avusturya-Macaristan topçu bataryaları Türk kuvvetlerinin yanında Çanakkale Boğazı'nda, Roman-ya'da, Filistin'de, Suriye'de çarpıştılar.⁷¹⁷ Avusturya-Macaristan birlikleri, motorlu ulaştırma ve levazım birlikleri, sağlık ekipleri, muharebe ve posta birlikleri olmak üzere Asya'da savaş alanlarında Türk ordularının yanında yer aldılar.⁷¹⁸ Osmanlı kuvvetlerini destekleyen Avusturya-Macaristan birlikleri, Almanların askeri birliklerinin tersine Osmanlı komutası altına girmedi.⁷¹⁹ Pomiankowski'ye göre bu birlikler yalnız Türklerle değil Almanlara da her yerde liyakatlarını açıkça gösterdiler. Fakat Almanlar, Avusturya-Macaristan ordularının Türk cephelerindeki varlığından çok az bahsettiler.⁷²⁰

B. Cepheler

1. Çanakkale Cephesi

İngilizler ve Fransızlar açısından Çanakkale Boğazı Savaşı başarısızlıkla sonuçlandıktan sonra Türkler dik uçuş yollu ateş eden toplar ile ağır toplardan mahrum olduklarından dolayı büyük ve planlı hücumlara geçemeyeceklerdi.⁷²¹

⁷¹² Özçelik, “Avusturya- Macaristan İmparatoru'nun 1918 İstanbul Ziyaretinin Türk Basınına Yansımaları”, s. 52.

HL, Dosszié: 119/X, s. 3.

⁷¹⁴ *Tények és Tanúk Germanus Gyula Kelet Varázsa*, s. 4.

⁷¹⁵ Dagobert, *Kamal Atatürk, Gazi Musztafa Kemál fél évszázad Törökország történelméből*, s. 172.

⁷¹⁶ Bolek, *Az Utolsó Dzsihád*, s. 25.

Pomiankowski, *Osmanlı İmparatorluğunun Çöküşü “1914-1918 I. Dünya Savaşı”* s. 17.

⁷¹⁸ Saral, *Çanakkale ve Sina-Filistin Cepheleri'nde Avusturya-Macaristan Ordusu Topçu Bataryaları*, s. 121-125.

⁷¹⁹ Çolak, “Macar Kaynaklarına Göre Türk-Macar Askeri İlişkileri”, s. 406.

⁷²⁰ Pomiankowski, *Osmanlı İmparatorluğunun Çöküşü “1914-1918 I. Dünya Savaşı”*, s. 17.

⁷²¹ Pomiankowski, *Osmanlı İmparatorluğunun Çöküşü “1914-1918 I. Dünya Savaşı”*, s. 123.

Durum zordu. Çanakkale Savaşlarının bütün evrelerinde Türklerin müttefikleri ile karadan ve denizden bağlantı olmadığı için dışarıdan cephane ithali ve ikmali mümkün değildi. Türk ordusu elinde mevcut stoklarla idare etmek zorunda idi. Bu da özellikle topçu atışlarının çok kısıtlanmasını gerektiriyordu.⁷²²

Ahmet Hikmet Bey'in "*Sümbül Kokusu*" adlı hikâyesine konu olan Budapeşte Üniversitesi Tabiiyet Fakültesi'nde öğrenim görmekte olan Hüseyin Arif'in düşünceleri bu zor durumu şöyle yansıtmaktadır:⁷²³

... Hüseyin Arif, Macar taht şehrinin loş, rutubetli, güneşsiz sokaklarının birinde, bu milletin tarihi gibi gamlı, metruk bir apartmanda, fakirane odasının kenarında, tahta bir masanın üstünde duran bir gün önceki gazeteyi aldı. Tekrar okumaya başladı. Çanakkale'ye dair İstanbul'dan, Berlin'den, Londra'dan gelen telgrafları süzdü. Karadan ve denizden hücum ediliyor. Boğaz'a döktüğümüz torpiller toplanıyor, Kumkale'ye, Seddülbahir'e, Anafarta'ya çıkan İngiliz, Fransız askerleri ilerliyorlar. Her satır bir hançer, her nokta bir kurşun gibi beynine saplanıyordu. Karmakarışık idi. Yüreğini kaplayan ateşli bir acı göğsünü yakıyordu. Romanya ülkesinden mühimmat geçirtmiyordu. Bizim de silah ve cephane tezgâhlarımız kâfi değildi. İstanbul'un savunulmasından ümidini kesmişti. Hâlbuki İngilizler, Fransızlar, cihanın bu iki gelişmiş milleti, yerden, gökten, denizden yıldırımlarıyla, volkanlarıyla, cehennemleriyle kapımızın önüne gelmişlerdi..."

22 Ekim 1915 günü cephane bitmek üzereyken askere moral vermek, topçunun onları desteklediğini belirtmek için sadece gürültülü manevra mermileri atılıyordu.⁷²⁴

Topçu Teğmen İsmail Hakkı Efendi bu zor durumu şöyle anlatmaktadır:⁷²⁵

"Arıburnu cephesinde, bir gün batarya gözetleme yerinde idim. Bir İngiliz tayyaresinin düzensiz hareketlerle dolaştığını, nihayet alçaldığını, bilahare de cephe gerisinde dar bir yere mecburi iniş yaptığını gördüm. Bütün bu gördüklerimi safha safha zamanında batarya kumandanıma bildiriyordum. Ben ateş açılmasını bekliyordum. Fakat hiçbir ses ve seda çıkmıyordu. Dakikalar geçti ve yine bir şeyler yok. Çıldıracağım. Kıymetli bir hedef gözümün önünde duruyor, buna hiçbir şey yapılmıyordu. Neden sonra, bir mermi tayyareye yakınına düştü. Bunu bir ikincisi takip etti ve nihayet üçüncü

Saral, *Çanakkale ve Sina-Filistin Cepheleğinde Avusturya-Macaristan Ordusu Topçu Bataryaları*, s. 19.

Saral, *Çanakkale ve Sina-Filistin Cepheleğinde Avusturya-Macaristan Ordusu Topçu Bataryaları*, s. 18.

⁷²⁴ Saral, *Çanakkale ve Sina-Filistin Cepheleğinde Avusturya-Macaristan Ordusu Topçu Bataryaları*, s. 18.

Saral, *Çanakkale ve Sina-Filistin Cepheleğinde Avusturya-Macaristan Ordusu Topçu Bataryaları*, s. 19-20.

mermi hedefin tam üstüne indi. Ve tayyare tahrip edildi. Sonradan yüzbaşı-ma biraz da serzenişkarane sordum. Şöyle anlattı:

-‘Oğlum, biliyorsun yukarı kademelerden bir hedef ve ateş emri verilmedikçe, benim ateş açabilme yetkim yok. Senin verdiğin haberleri ben derhal tabura, tabur da alaya bildirdi. Alay kumandanı da kendisinde selahiyet bulamadı. Ancak tümenden emir geldi: ‘hedefe isabet ettirmek şartıyla beş mermi atabilirsiniz’ deniliyordu.’”

Ancak Sırp ordusunun Alman ve Avusturya-Macaristan orduları karşısında yenilmesi nedeniyle durum önemli ölçüde değişti. Nakliyat yollarının açılmasıyla Gelibolu’ya askeri yardım gönderebilme imkânı doğdu. Osmanlı Harbiye Nezareti 1914 ve 1915 yılı içinde Skoda Fabrikaları’na sipariş verdi. Karşılıklı yazışmaların devam ettiği süreçte, Ekim 1915 sonunda Avusturya-Macaristan’ın İstanbul’da bulunan askeri yetkilisi Pomiankowski merkezden 30.5 cmlik havan bataryası ve 15 cmlik obüs bataryasının Türk ordusunun emrine, Çanakkale Cephesi’ne gönderebileceklerine dair bir bilgi aldı.⁷²⁶ Kısa bir süre sonra iki Avusturya-Macaristan topçu subayı İstanbul’a geldi. Bunlar yol keşfi yapmak ve konaklama subayları olarak bataryalar için iş yapmakla görevli idiler. Üzerlerindeki Avusturya-Macaristan üniformaları kendilerinin İstanbul’da kolayca tanınmalarına ve böylece Türk halkının da sempatisini kazanmalarına yardımcı oldu.⁷²⁷ Ancak Uzunköprü İstasyonu’ndan yarımadaya giden yolun keşfi yapıldığında bu yol üzerindeki köprülerin 30.5 cmlik havanları çekemeyeceği ve alt yapı noksanlığı gibi nedenlerle 30.5’lik havan bataryasının Gelibolu savaş alanına naklinin güç olacağı gerekçesiyle, bu batarya yerine 24 cmlik bir motorlu havan bataryasının gönderilmesine karar verildi.⁷²⁸ Yüzbaşı Kodar bu bataryanın kumandanı olarak 15 Kasım 1915 tarihinde Uzunköprü’ye geldi. Orada gerekli koşum hayvanlarını alarak hemen harekete geçti. 15 cm’lik obüs topu bataryası arkasından gelecekti. Ayrıca muhtelif çapta 20 ağır bataryanın Almanya’dan gönderileceğine dair güya haber alınmıştı.⁷²⁹

Pomiankowski hatıralarında Avusturya-Macaristan bataryalarının gelişyle ortaya çıkan sorunları Mareşal Liman Von Sanders ile görüşmek için 20 Kasım’da V. Ordu Karargâhı’na doğru yola çıktığını bildirerek Kodar bataryası ile ilgili şunları söylemektedir:⁷³⁰

⁷²⁶ Saral, *Çanakkale ve Sina-Filistin Cepheleri’nde Avusturya-Macaristan Ordusu Topçu Bataryaları*, s. 21-22.

Pomiankowski, *Osmanlı İmparatorluğunun Çöküşü “1914-1918 I. Dünya Savaşı”*, s. 123.

⁷²⁸ Pomiankowski, *Osmanlı İmparatorluğunun Çöküşü “1914-1918 I. Dünya Savaşı”* s. 123; Saral, *Çanakkale ve Sina-Filistin Cepheleri’nde Avusturya-Macaristan Ordusu Topçu Bataryaları*, s. 23.

⁷²⁹ Pomiankowski, *Osmanlı İmparatorluğunun Çöküşü “1914-1918 I. Dünya Savaşı”*, s. 123.

⁷³⁰ Pomiankowski, *Osmanlı İmparatorluğunun Çöküşü “1914-1918 I. Dünya Savaşı”*, s. 124.

“Keşan yakınındaki yolda, gece yarımada doğru yola çıkıp da burada konaklayan Kodar Bataryasına rastladım. Nöbetçi bu saatte ve bu yerde bir Avusturya-Macaristan generalini görünce çok şaşırıldı. Bataryanın durumunu çok iyi gördüm. Oradan gerekli bilgiyi aldıktan sonra otomobilimle yola devam ederek öğleden önce karargâha vardım.”

Daha sonra Anafartaların bir kısmını gezip Gelibolu’ya geri dönen Pomiankowski aynı bataryadan söz etmektedir.⁷³¹

“Erkenden kalkarak bardaktan boşanırcasına yağan yağmura rağmen, yolculuğumu Uzunköprü’ye doğru sürdürdüm ve yolda Kodar Bataryasına rastladım. Ağır havanların nakli oldukça zordu. Çünkü yol son derece bozuk ve inişli çıkışlı idi. Bütün geçitlerden seller akıyor, vadiler yağmur sularıyla dolup taşıyordu. Kodar, Mareşal’den savaş alanına bir an önce ulaşması konusunda kesin emir almıştı.”

8 Aralık’ta Yüzbaşı Manoušek komutasındaki bir Avusturya-Macaristan 15 cm’lik ağır sahra obüs bataryası Uzunköprü’ye geldi. Orada gerekli koşum hayvanları aldı. Yarımada hareket etmeden önce bataryayı teftiş eden Pomiankowski onu her bakımdan mükemmel buldu. Batarya, planlı hücumda işbirliği yapmak için Arıburnu Cephesi’ne mevzilendirilecekti.⁷³²

Gelibolu’ya ulaşan 15cm’lik batarya Seddülbahir’in karşısındaki Soğanlıdere’ye ulaştı. Ve 24 cm’lik batarya da Anafarta’ya konuçlanarak buradan Anzak askerlerini topa tuttu. Her iki birlik buradaki mücadelenin son aşamasında yer aldılar.⁷³³ Bu bataryalar Enver Paşa tarafından teftiş edildi.⁷³⁴ İstanbul’a geldiğinde topçu bataryalarının limandan karaya çıkışlarını resmeden ressam István Zádor⁷³⁵teftişlerden birinin tanığı oldu. Zádor hatıralarında “*Enver Paşa’nın Çanakale’de başarıyla mücadele veren Avusturya-Macaristan’ın topçu bataryalarını Serasker Meydanı’nda teftiş ettiğini*” bildirmektedir.⁷³⁶

Subay ve erlerinin çoğunun Macar olduğu⁷³⁷ Yüzbaşı Kodar’ın 24 cm’lik 9 numaralı motorlu havan bataryası, Çanakale’de kara savaşlarının sonuna kadar mevzilendiği Anafartalar’da kaldı. Şubat 1916 yılı sonunda Akbaş İskelesi’nden

Pomiankowski, *Osmanlı İmparatorluğunun Çöküşü 1914-1918 I. Dünya Savaşı*, s. 125-126.

⁷³² Pomiankowski, *Osmanlı İmparatorluğunun Çöküşü 1914-1918 I. Dünya Savaşı*, s. 126.

Çolak, “Macar Kaynaklarına Göre Türk-Macar Askeri İlişkileri”, s. 403.

⁷³⁴ Saral, *Çanakale ve Sina-Filistin Cepheleğinde Avusturya-Macaristan Ordusu Topçu Bataryaları*, s. 35-37.

Egy hadifestő emlékei, s. 68.

Egy hadifestő emlékei, s. 71.

Bolek, *Az Utolsó Dzsibád*, s. 23.

Akdeniz Vapuru'na yüklenerek İstanbul'a gönderildi.⁷³⁸ Muhtemelen bu bataryayı gören István Zador onun hakkında hatıralarında şöyle demektedir:⁷³⁹

“Savaşan topçu bataryalarımızı resmetmek amacıyla Çanakkale'ye gitmek istedim ama İstanbul'a geldiğimde İngilizler geri çekilmişler ve bizim bataryalarımız da oradan ayrılmışlardı. Böylece limandan karaya çıkışlarını resmettim. Ağır topları altlarından bağlanmış iskotalara asarak geminin güvertesinden vinçlerle yere indirdiler. Zavallı hayvanlar öyle korkmuşlardı ki havada serbestçe sallanan ayaklarıyla hareket etmeyi bile unutmuşlardı...”

24 cm'lik batarya İstanbul'da bulunduğu sürede Türk askerlerine topçu eğitimi verdi. Eğitilen iki subay, yüz elli astsubay ve erler çeşitli birliklere gönderildi. Türk topçu askerlerine dağ topları konusunda verilen eğitim 1916 yılında da devam etti. 1916 yazında Türk ordusunda topçu eğitimi veren Avusturya-Macaristan topçularının sayısı 1200'e ulaştı. Türk topçu subay ve erlerinin İstanbul'da eğitilmesinin zor olduğu anlaşıldığından eğitimin ordu merkezlerinde verilmesi kararlaştırıldı. Bu nedenle III. Ordu emrine verilen Üsteğmen Gomolka 14 Temmuz 1916'da Erzincan'a ulaştı. Zor anlar yaşayan ve geri çekilen III. Ordu nedeniyle Gomolka ve takımı da Suşehri'nde başladığı eğitime Zara'da devam etmek zorunda kaldı. Güney cephesindeki çarpışmalara katılan, İzmir'e kıyı savunması için gönderilen, Romanya cephesinde de yer alan ve daha sonra Saros Körfezi kıyı savunması için Yerlisu-Kocadere bölgesine sevk edilen batarya, 1917 yılının Ağustos ayında IV. Ordu emrine verildiğini öğrenince ilk önce İstanbul'a, oradan da kafieler halinde Haydarpaşa'dan trene yüklenerek Suriye Cephesi'ne gönderildi.⁷⁴⁰ 36 numaralı 15'lik obüs bataryası İzmir limanına hâkim olan ve İngilizler tarafından işgal edilen Kösten Adası'nın(Uzun Ada) alınışında etkili oldu. Daha sonra adı “9. Osmanlı Ağır Obüs Bataryası” olarak değişti. 1916 yılı Ekim ayı başında yeni toplar ve malzemelerle donatılarak 1-3 Aralık 1916'da Romanya cephesine gönderildi. 27 Haziran'da Bozcaada (Tenedos) karşısında, Anadolu kıyısında Kumburnu'na vardı. Bunun nedeni Bozcaada'yı top atışları ile taciz etmektir. 4 Temmuz 1917'de Türk 10,5'luk obüs bataryaları ile beraber İngilizlere karşı savaştı.⁷⁴¹

⁷³⁸ Saral, Çanakkale ve Sina-Filistin Cepheleri'nde Avusturya-Macaristan Ordusu Topçu Bataryaları, s. 35.

⁷³⁹ Egy hadifestő emlékei, s. 68-69.

⁷⁴⁰ Saral, Çanakkale ve Sina-Filistin Cepheleri'nde Avusturya-Macaristan Ordusu Topçu Bataryaları, s. 35-37.

Saral, Çanakkale ve Sina-Filistin Cepheleri'nde Avusturya-Macaristan Ordusu Topçu Bataryaları, s. 40-44.

Bolek'in verdiği bilgiye göre "*Avusturya-Macaristan Monarşisi'nin topçu birlikleri Çanakkale Boğazı'nın kuşatılması sırasında 155 kişi kaybetti.*"⁷⁴²

III. 5.2.2. Güney Cephesi

Macar asıllı yedek subay Georg Gondos ve arkadaşı Dr. Paul Michael Simon'un Ekim 1914'te Viyana'daki Avusturya-Macaristan Savaş Bakanlığı'na başvurmaları ve Mısır'ın Akdeniz kıyısında bulunan Gernsma şehrindeki İngiliz petrol kuyularına bir akın düzenleyerek sabotaj yapma isteği ile başlayan girişim gerekli izinlerden sonra planlı bir harekete dönüştü.⁷⁴³ Girişimin yapılmasını uygun bulan Pomiankowski'ye göre "*bu, harbin ilk safhasındaki özel hareketler kategorisine dahildi.*" Pomiankowski hatıralarında Gondos'un planı hakkında şu bilgileri vermektedir:⁷⁴⁴

"Bir Ekim ayı günü, Avusturya-Macaristan topçu alayından Gondos isimli ve Macar asıllı bir subay yanıma geldi. Bana Harbiye Nezareti'nin yazılı bir emrini veren bu subaya görevini yerine getirmesi hususunda gerekli yardımda bulundum. Gondos ayrıca yukarıda işaret edilen Mısır'daki petrol yataklarını (kuyularını) tahrip etmekle ilgili sözlü bir emri de bildirdi. Anlattıklarına bakılırsa, Gondos petrol mühendisiydi. Savaşın önce adı geçen petrol bölgesinde iki yıl kadar çalışmıştı ve bu suretle tesisleri bütün teferuatıyla biliyordu. Kuyuların yanında İngiliz donanması ve hava filosuna gerekli yakıtı sağlayan bir rafineri bulunuyordu. Petrol kuyularının ve tesislerinin tahribi, İngiltere için telafisi çok güç olan büyük bir kayıp olacaktı. Plana göre, Gondos güney Filistin'den sahil yolu ile ıssız Sina Yarımadası üzerinden Kızıl Deniz kıyısındaki, takriben Cemşet karşısında bulunan yere ulaşmak, oradan da bir kaynakla birkaç km. genişlikteki Boğazı geçerek petrol kuyularını, depoları ve tesisleri havaya uçurmak istiyordu. Enver Paşa, planın uygulanmasına razı olarak Gondos'a gerekli personel, hayvan ve malzeme temini için Suriye'deki ordu kumandanlığına emir verdi."

Gondos ve Simon 9 Ocak'ta Sina yarımadasında bulunan Kalatünnahil'de (Kalat el Nachl) kendilerini bekleyen Yüzbaşı Eşref Kuşçubaşı gönüllüleri ile buluştu. "*Gondos müfrezesi*" diye adlandırılan bu birlik 19 Ocak'ta Tur'a ulaşarak İngilizlere karşı mücadele etti. Tur baskını İngilizleri bu bölgeye yeni kuvvet göndermeye zorladı. Bundan sonra da Gondos civarda sabotaj faaliyetlerine devam etti. Petrol kuyularını tahrip etti.⁷⁴⁵ Pomiankowski'ye göre Gondos delil olarak

⁷⁴² Bolek, *Az Utolsó Dzsibád*, s. 25.

⁷⁴³ Saral, *Çanakkale ve Sina-Filistin Cepheleğinde Avusturya-Macaristan Ordusu Topçu Bataryaları*, s. 46.

⁷⁴⁴ Pomiankowski, *Osmanlı İmparatorluğunun Çöküşü "1914-1918 I. Dünya Savaşı"*, s. 76-77.

⁷⁴⁵ Saral, *Çanakkale ve Sina-Filistin Cepheleğinde Avusturya-Macaristan Ordusu Topçu Bataryaları*, s. 47-50.

petrol kuyularının havaya uçuruluşunu gösteren fotoğraflar getirmişti. Dönüşünde kayıktan çıktığı bu resimler, yanan petrol kuyularını gösteriyordu. Fakat Gondos, döndükten kısa bir süre sonra, Ordu Kumandanı Cemal Paşa'nın kendisi hakkında soruşturma yaptırmasına kadar varan suçlamalara maruz kaldı. Bilhassa Nachl'deki Türk kumandanı, Gondos'un Kanal'ın girişinde yaptığı mücadele ile petrol kuyularının tahribini gerçek dışı, fotoğraflarının ise sahte olduğunu iddia ediyordu. Fakat Bavyeralı Albay Baron Kress tarafından sürdürülen soruşturma neticesinde Nisan ayı sonunda Macaristan'a geri dönen Gondos'un haklı olduğu ortaya çıktı.⁷⁴⁶

9 Temmuz 1915 tarihinde Başkumandan Vekili Enver Paşa'nın IV. Ordu Komutanı Ahmet Cemal Paşa'ya telgraf çekerek "*Mısır seferi için gereken askeri kuvvetlerin ve sabit birliklerin insan ve hayvan mevcutlarının doğru olarak bildirilmesi ricası*" üzerine "Kanal Seferi" tabiri "*Mısır Seferi'ne*" dönüşerek İkinci Kanal (Mısır) seferi için IV. Ordu'nun emrinde bir "*Birinci Kuvve-i Seferiye*" adlı özel bir sefer kuvveti kurulması kararlaştırıldı. Başına 26 Aralık 1915'te IV. Ordu Kurmay Başkanı Kurmay Albay Von Kress'in getirildiği bu kuvvetler Anadolu Türklerinden, Almanlardan, Avusturyalılardan, Lehlerden, Hicaz akıncılarından, Mevlevilerden, Kadirilerden ve Macarlardan oluşturuldu.⁷⁴⁷

Macar Milli Savunma Bakanlığı 1916 yılı başlarında bir Macar topçu birliği ile Osmanlı Devleti'ni destekleme kararı aldı. Çünkü 1915 sonbaharında Sırbistan'ın işgali sonrası İstanbul yönünde yol açıldığı zaman iki ağır batarya, bir havan ve bir ağır topçu bataryası Türk muharebe alanına gitmiş, Gelibolu yarımadasında beklentilere mükemmel bir şekilde cevap vermişti.⁷⁴⁸ Bu yüzden Avusturya-Macaristan ordusunun Budapeşte'de bulunan IV. Dağ Topçu Alayı'nın 1. Bataryası ve Kassa'da bulunan VI. Dağ Topçu Alayı'nın 2. Bataryası birleştirilerek Kanal Seferi'ne katılmak üzere 1 Ocak 1916'da bir tabur kuruldu. Taburun kuruluş ve Türkiye'ye sevki kararını İmparator Franz József "*onları bir daha görebileceğimizi sanmıyorum*" diyerek gönülsüz imzaladı. Tabura, kumandanının adına izafeten, *Avusturya-Macaristan Von Marno Dağ Obüs Tümeni* denildi.⁷⁴⁹ Erat ve subaylarının büyük kısmını Macarların oluşturduğu⁷⁵⁰ 10 cm'lik iki bataryadan oluşan Dağ Obüs Taburu 28 ve 29 Mart 1916'da Haydarpaşa'dan trenle hareket-

⁷⁴⁶ Pomiankowski, *Osmanlı İmparatorluğunun Çöküşü "1914-1918 I. Dünya Savaşı"*, s. 77.

Saral, *Çanakkale ve Sina-Filistin Cepheğinde Avusturya-Macaristan Ordusu Topçu Bataryaları*, s. 50-52.

⁷⁴⁸ HL, Dosszié: 119/X, s. 3.

⁷⁴⁹ Saral, *Çanakkale ve Sina-Filistin Cepheğinde Avusturya-Macaristan Ordusu Topçu Bataryaları*, s. 53.

⁷⁵⁰ Bolek, *Az Utolsó Dzsibád*, s. 24.

le üç günde Torosların (bk. Ek.45) kuzey eteğinde bulunan Pozantı'ya ulaşarak Gülek, Mamure, İslâhiye, Rayak, Şam üzerinden 9 Mayıs 1916'da Kudüs'e geldi. (Bk. Ek.46-Ek.51) Bu geliş gösterişli oldu. Marno ve yaveri Kudüs'e girişin gösterişli olması için çok özen gösterdiler. Bütün tabur göğüslerinde madalyaları takılı merasim üniformaları ile geçide katıldılar. Parlak üniformalar içindeki bu gösteriş Almanlara karşı bir rekabet arz ediyor, doğunun insanı üzerinde olumlu etki yapmayı planlıyordu. Dört yüz Avusturya-Macaristan askerinin Kudüs'e gelişi bütün şehri ayağa kaldırdı. İstasyon onları karşılamak için gelen halkla tıklım tıklım doldu. Halk askerleri çiçekler atarak karşıladı. On dört subay, bir askeri tabip ve bir sahra papazı geçide katılanlar arasındaydı.⁷⁵¹ Macar topçu birliğinin Filistin halkının şaşkınlığını ve beğenisini kazanan bir orkestrası da bulunmaktaydı.⁷⁵² Askeri bando ve Macar Çingeneler ruha hoş gelen marşlar ve melodiler çalıyorlardı. Halk askerlerin yerleşecekleri Şam Kapısı'ndaki Avusturya St. Paul Hastanesi'ne kadar onları takip etti. Birliğe sahra mutfakları da eşlik ediyordu. Akşam Avusturya-Macaristan Konsolosluğu'nda askeri bando müzik ziyafetine devam etti. Konsolos Friedrich Kraus şehir parkında askeri yetkililer ve eşraf için bir eğlence düzenledi.⁷⁵³ Cemal Paşa bu birlikleri Kudüs'ün eski duvarları altında teftiş etti.⁷⁵⁴ Tabur 1916 yaz başından Mondros Mütarekesi'ne kadar Sina, Filistin (bk. Ek.52-Ek.55) ve Suriye cephelerindeki bütün muharebelerde Türklerle birlikte İngilizlere karşı omuz omuza savaştı.⁷⁵⁵

Macar Askeri Tarih Arşivi'ndeki 119 numaralı dosyada bulunan ve Güney cephesinde 1916-1918 yılları arasındaki olaylar ile burada bulunan Macar birliklerinin oynadığı rollerden söz eden kayıtlarda şu bilgiler yer almaktadır:

“Türkler 1916'da Sina Yarımadası'nın işgalini sürdürdüler. İki yaya tümeni ve iki atlı tugayı Güney Filistin'de toplanmış olan Alman Albay Kress'i amaçlarına erişmek için yetkili kılarken, Macar topçu sınıfını Albay Kress'in sefer ekibine dâhil ettiler. 1917 baharında Türklerin amacı Güney Filistin'i korumaktı. Macar Obüs Sınıfı doğrudan Gazze şehri (Bk. Ek.56) yakınında mevziye girdi. Yıl boyunca İngilizlerin üç defa Türk mevzilerine karşı kuşatmaya teşebbüs ettiği süreçte, 25 Mart 1917'de Birinci Gazze Savaşı'nda obüs bataryası artık kuşatma altında İngilizlerin eline geçti. Fakat

Saral, *Çanakkale ve Sina-Filistin Cepheleri'nde Avusturya-Macaristan Ordusu Topçu Bataryaları*, s. 54-55.

⁷⁵² Bolek, *Az Utolsó Dzsibád*, s. 12.

Saral, *Çanakkale ve Sina-Filistin Cepheleri'nde Avusturya-Macaristan Ordusu Topçu Bataryaları*, s. 55.

Bolek, *Az Utolsó Dzsibád*, s. 12.

Saral, *Çanakkale ve Sina-Filistin Cepheleri'nde Avusturya-Macaristan Ordusu Topçu Bataryaları*, s. 53.

26 Martta Batarya Komutanı Kopasz kaybedilen topları geri almayı başardı. Topçu ateşi İngilizleri geri çekilmeye mecbur bıraktı. Haziransonunda İkinci Gazze Savaşı'nda Türkler ve Macar topçu birliğinin ateşi, benzer surette İngilizleri geri çekilmeye mecbur bıraktı. 30 Ekim'de Üçüncü Gazze Savaşı'nda artık İngilizler daha büyük bir güçle ortaya çıktı ve Türk cephesini Gazze yakınında Birü's Sebi (bk. Ek.57-Ek.60) yakınındaki gibi -Türk sol kanadını- zorladılar. 1918'de Türklerin amacı Kuzey Filistin'i ve Ürdün'den öte bölgeyi korumaktı. Dağ obüs sınıfını 1917-1918 yılı başında yeni malzeme ile donattılar ve ona 'Türkiye karargâhı obüs bölüğü' adını verdiler. İlk bataryası Şam'dan Es-Salt çevresine, Türk IX. Kolordusuna geçti. İkinci bataryası ise Cenin (Djenin) civarında kaldı. İngilizler iki defa Ürdün ötesinde olan bölgede saldırı denediler. Nisan'ın 20'sinde Birinci Ürdün Savaşı'nda bir İngiliz atlı tugayı Jericho (Eriha) tarafından Ürdün üzerinden Salt şehrine saldırdı. Bu atlı tugay Türkler ve Macar topçu sınıfının bıkırtıcı ateşi ile mahvoldu. Macar obüs sınıfı Filistin üzerinden birinci batarya ile Şam'a, ikincisi ile Cenin civarına geldi.

30 Nisan 1918'de başlayan İkinci Ürdün Savaşı'nda Türkler bir kuşatma hareketiyle doğudan batıya İngiliz kuvvetlerini Ürdün'ün batı kıyısında sıkıştırırken batarya burada da kahramanca davrandı.⁷⁵⁶

Güney cephesinde görev alan Macar topçu birlikleri Macar Askeri Tarih Arşivi'ndeki kayıta şöyle övülmektedir:⁷⁵⁷ *"Bizim topçu birliğimiz uzak yerlerde, yabancı bir ülke ikliminde,(bk. Ek.61-Ek.65) yabancı koşullarda, idealleri için ölümü göze almaya ve son ana kadar kahramanca mücadele etmeye muktedir olduğunu gösterdi."*

Avusturya-Macaristan İmparatoru'nun İstanbul ziyareti sırasında, ziyaretin son günü Taksim'deki kışlada bulunan Avusturya-Macaristan birliklerini tefitiş ederek kumandanlarını nişanla ödüllendirmesi üzerine General Liman von Sanders Paşa da İmparator'un İstanbul ziyareti münasebeti ile Filistin Şeria'dan çektiği telgrafla *"İngilizlere karşı omuz omuza savaşmakta olan Osmanlı, Alman ve Avusturya-Macaristan birlikleri adına İstanbul ziyaretinin moral kaynağı olduğunu"* belirtti.⁷⁵⁸ Pomiankowski'nin verdiği bilgilere göre Eylül 1918 başlarında Filistin'deki İngiliz ordusu içlerinden 150 binden fazlası muharip olarak 250.000'e ulaşmıştı. Buna karşılık Türk tarafında durum bunun aksi idi. Enver Paşa Haziran ayı başında İstanbul'da bulunan 47. Tümen ile Kafkasya'da bulunan 37. Tümen'i

HL, Dosszié:119/X, s. 2-7.

HL, Dosszié:119/X, s. 7.

⁷⁵⁸ Özçelik, "Avusturya-Macaristan İmparatoru'nun 1918 İstanbul Ziyaretinin Türk Basınına Yansımaları" s. 59.

Filistin cephesinin takviyesine memur ederken, aynı zamanda Avusturya-Macaristan topçu bataryası ile yaklaşık 3500 asker ikmal yapabildi.⁷⁵⁹ Fakat Balkan-Bulgar cephesinin çöküşünden sonra 19 Eylül 1918'de İngilizler Ürdün'ün her iki kıyısına genel saldırı başlattıkları zaman artık Türk cephesinin çöküp, Eylül ayı sonuna doğru cephenin neredeyse kapanması üzerine topçu bölüğü de geride birçok top ve malzeme bırakarak Toros Dağlarına doğru çekildi ve Adana yakınlarında toplandı.⁷⁶⁰

Türk müttefiklerinin yardımına yetişen Avusturya-Macaristan topçu bataryalarının⁷⁶¹, askeri malzemelerin taşınmasında ve özellikle havan topu kullanımında bir hayli yardım eden Macar askerlerinin⁷⁶² Gelibolu Yarımadası'nda olduğu gibi Güney cephelerinde de aktif olarak yer almaları, Türklerde sempati uyandırdığı gibi⁷⁶³ Filistin halkı da onları sevdi. (Bk. Ek.66) Bu sevginin asıl nedeni 1916-1917 kışında çekirge afeti yüzünden mahsulün yok olması sonucunda ortaya çıkan kıtlıktı. Avusturya-Macaristan sahra ekmekçileri halka günlük taze ekmek dağıttı. Askeri bando halka moral vermek için muntazam olarak Macar ve Avusturya melodileri çalıp halkın ruhunu okşadı. Ayrıca halka açık oynatılan sessiz filmlerde onların halk nazarında itibarını arttırdı. Kudüs'te 11 Mart 1916'da gösterilen bir film 1300 kişiyi cezbettiler. Avusturya-Macaristan askeri doktorları Kudüs ve Nasıra'daki (Nazareth) sahra hastanesinde tifo, tifüs, ishal ve kolera gibi salgın hastalıklara karşı koruyup onların tedavilerini yaptılar.⁷⁶⁴ (Bk. Ek.67)

Falih Rıfki Atay'ın "Zeytindağı'nda" belirttiği üzere "Sina-Filistin Cephesi birçok gariplikler de gördü: Devenin üstüne merdivenle tırmanmaya uğraşan Avusturyalı subay, otomobilden ürken hecin, hecinden ürken Macar atı, Kanal'ı geçmek için Teberiy Gölü'nde tulum idmanı yapan Sivaslı nefer, boğuk boğuk deve gibi bağırarak Araplar" Sina-Filistin Cephesi'nin renkli kahramanları oldular.⁷⁶⁵ (Bk. Ek.68)

Ve bir dönem kapandı. Yeni bir dönem başladı. Bu yeni dönem müttefik iki imparatorluk açısından sonun başlangıcı idi.⁷⁶⁶

⁷⁵⁹ Pomiankowski, *Osmanlı İmparatorluğunun Çöküşü "1914-1918 I. Dünya Savaşı"*, s. 341-342.

760 HL, Dosszié:119/X, s. 7.

⁷⁶¹ Pomiankowski, *Osmanlı İmparatorluğunun Çöküşü "1914-1918 I. Dünya Savaşı"*, s. 17.

⁷⁶² Kerekesházy, *Az Igazi Kemál*, Egy Köztársaság Születése, s. 204.

⁷⁶³ Dagobert, *Kamal Atatürk, Gázi Musztafa Kemál fél évszázad Törökország történelméből*, s. 172.

⁷⁶⁴ Saral, *Çanakkale ve Sina-Filistin Cepheleri'nde Avusturya-Macaristan Ordusu Topçu Bataryaları*, s. 14.

Saral, *Çanakkale ve Sina-Filistin Cepheleri'nde Avusturya-Macaristan Ordusu Topçu Bataryaları*, s. 14.

⁷⁶⁶ Melek Çolak, *Enis Behiç Koryürek'ten Budapeşte'ye Mektuplar*, Akçağ Yay., 1. bs., Ankara, 2009, s.33.

C. Geri Dönenler ve Geride Kalanlar

1918 yılında Filistin bozgununun yol açtığı ricat ve acı olaylar sırasında altı yüze yakın Avusturya-Macaristan askeri hayatını kaybetti. Naaşları günlerce gömülmeden kaldı.⁷⁶⁷ İngilizler 19 Eylül ile 26 Ekim 1918 tarihleri arasında 75.000 esir aldılar. Bunlardan 200 subay ile 3500 astsubay ve nefer Alman ve Avusturya-Macaristanlı idi. Avusturya-Macaristan birlikleri busüre içinde 125'i Türkiye'deki Dağ Topçu bölüğü 1. Bataryası'ndan dört top ve dört usta erle 185 nefer; Türkiye'deki Sahra Obüs Bölüğü 1. Bataryası'ndan 5 top ve 126 nefer; aynı bölüğün 2. Bataryası'ndan üç top, üç usta er ile 82 nefer 10 cm'lik Topçu Bataryası'ndan; üç usta er ve on bir nefer 24 cmlik 9. Havan Bataryası'ndan olmak üzere toplam on iki top ve on usta er ile 529 nefer kaybetti.⁷⁶⁸ Sadrazam İzzet Paşa İtilaf Devletleri'yle barış yapılması konusunda hükümetinin kararını 18 Ekim'de Pomiankowski'ye bildirince, İtilaf Devletlerinin çok yakın bir zamanda İstanbul'u işgal edeceklerinden şüphe duymayan Pomiankowski Avusturya-Macaristan askeri birliklerinin harekâtı devam etmekte olduğundan, İstanbul'a sevk edileceği veya yürüyüşe geçirileceği hususunda İzzet Paşa ile anlaştı. Ağır malzeme olan topların, top mermilerinin, cephane arabalarının otomobillerin vb. nakliyesinden hiç söz edilmeyince, Pomiankowski İzzet Paşa'ya, Avusturya-Macaristan Harbiye Nezareti ile hesaplaşmak üzere bunların Türkiye'ye bırakılacağını açıkladı. Sadrazam buna çok memnun kalarak Pomiankowski'ye teşekkür etti. Pomiankowski Çanakkale'de, Anadolu'da, Suriye'de, Irak'ta bulunan birliklerin İstanbul'a gelmelerini telgrafla bildirdi.⁷⁶⁹ Artık ortada "*Enver Paşa'nın 1915 yılında bir Macar gazeteciye verdiği demeç sırasında çizdiği iyimser tablo*" yoktu.⁷⁷⁰ 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi, 31 Ekim 1918 günü öğle vaktinden itibaren geçerli olmak üzere bu Büyük Savaş'ta Türk Harbi'ni bitirmişti. Mütareke'nin 19. Ve 23. maddeleri gereğince Alman ve Avusturya-Macaristan askerleri ile sivilleri Türk topraklarını terk etmek zorunda idiler. Bu nedenle Yıldırım Orduları Grubu Komutanı Müşir Sanders Paşa, 31 Ekim 1918 günü Adana'da yayınladığı mesajla grubun emir ve komutasını Mustafa Kemal Paşa'ya devrettiğini açıkladı. Ve Mustafa Kemal Paşa Sanders Paşa'dan görevi devraldıktan sonra Adana'dan II. Ordu

Saral, *Çanakkale ve Sina-Filistin Cepheleğinde Avusturya-Macaristan Ordusu Topçu Bataryaları*, s. 81.

⁷⁶⁸ Saral, *Çanakkale ve Sina-Filistin Cepheleğinde Avusturya-Macaristan Ordusu Topçu Bataryaları*, s. 112-113.

⁷⁶⁹ Pomiankowski, *Osmanlı İmparatorluğunun Çöküşü "1914-1918 I. Dünya Savaşı"*, s. 349.

⁷⁷⁰ "Az új Törökország: Beszélgetés Enver Pasával", *Pesti Napló*, 1915. Május 15, s. 7-8. Bu yazıda "*savaşın sonra Türkiye'nin geleceğinin nasıl olacağı sorusuna Enver Paşa'nın heyecanla zaferlerinin kesin olduğunu ve savaşın sonra, vaktiyle olduğu gibi Türkiye'nin birlik halinde ve daha güçlü olacağını*" ifade ettiği bildirilmektedir.

Komutanlığı'na 1 Kasım 1918 günü Menzil ve İkmal Şubesi'nin 548 sayılı emri olarak yayınladığı tebliğde “*memleketlerine nakledilen bu subay ve erlere bu süreçte her türlü yardım ve kolaylığınsağlanmasını ve Türk misafirperverliğinin her fırsatta gösterilmesini*” bildirdi.⁷⁷¹ Alman ve Avusturya-Macaristan ordularının 28 Kasım 1918 tarihine kadar Türkiye'den çıkması gerektiğinden⁷⁷² Avusturya-Macaristan subayları ve eratı Kasım sonunda ulaşacakları İstanbul'a doğru yola çıktılar. Daha sonra Alman, Avusturya ve Macar askerleri Küçük Asya sahilinde iki kampta toplandılar. 1919 yılı Ocağında Macarlar, Alman ve Avusturyalılarla birlikte Trieste ve Viyana üzerinden yurtlarına nakledildiler.⁷⁷³

Geride, Kaposvár mezarlığında yatan Ali ve Halit⁷⁷⁴ gibi, ya da “*Kumandanım Galiçya Ne Yana Düşer*” diyen Mehmetçiğin⁷⁷⁵ onbinlercesinin kaniyla sulanan Galiçya gibi uzak topraklarda⁷⁷⁶; Bolek'in ifadesi ile “*Budapeşteden 4500 km. mesafede olan Filistin Cephesi'nde*” ya da Çanakkale'de⁷⁷⁷ Kudüs'te⁷⁷⁸ ya da Kanal Cephesi'nde savaşıp geri dönenler kadar⁷⁷⁹ şanslı olmayanları bırakarak!.. (Bk. Ek.69)

Saral, *Çanakkale ve Sina-Filistin Cepheleğinde Avusturya-Macaristan Ordusu Topçu Bataryaları*, s. 113-114.

“Hírek”, *Turán*, 1918. November-December, 9-10. szám, s. 624.

HL, Dosszié:119/X, s. 7-8.

⁷⁷⁴ Çolak, “Birinci Balkan Savaşı Sırasında Macaristan'ın Kaposvár Şehrinde Bulunan Türk Askerleri Ve Yaşamları (Macar Kaynaklarına Göre)”, s. 360.

Ayrıntılı bilgi için bk. *Kumandanım Galiçya Ne Yana Düşer?*.. 349 sayfa.

⁷⁷⁶ Mehmet Şevki Yazman hatıralarında Galiçya Cephesi'nde şehit düşen Mehmetçiğin sayısının “12.000'e vardığını” belirtmektedir. Bk. *Kumandanım Galiçya Ne Yana Düşer?*, s. IX.

⁷⁷⁷ Bolek, *Az Utolsó Dzsibád*, s. 25.

⁷⁷⁸ Bolek, *Az Utolsó Dzsibád*, s. 17-18.

Bolek, *Az Utolsó Dzsibád*, s. 18.

SONUÇ

Geçmişî uzak devirlere dayanan Türk-Macar ilişkileri XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı Devleti'nin Macar mültecilerine karşı dostça yaklaşımı nedeniyle yeni bir boyut kazandı. Panslavizm tehlikesine karşı Osmanlıların doğal bir müttefik olarak belirmesi siyasi ve askeri ilişkileri iyice güçlendirdi. Macar kamuoyu Türk yanlısı tutumunu çeşitli vesilelerle gösterdi. 93 Harbinden I. Dünya Savaşı'na giden süreçte bu dostluk Macar basınına canlı bir şekilde yansdı. Balkan Savaşları sırasında bir grup Türk askerinin Avusturya-Macaristan topraklarına sığınması ve onların sekiz ay süren enternesesi, uluslararası hukuk kurallarına göre davranılması, I. Dünya Savaşı eşiğinde Türkler ve Macarlar arasındaki müttefikliği güçlendirdi.

I. Dünya Savaşı her iki ülkenin birbirlerini savaş alanlarında tecrübe etmelerine neden oldu. Müttefiklik ve Rus tehlikesi Türklere yönelik ilgiyi arttırdı. Savaşın seyri ve Türkler hakkında bilgiler sunan Macar basını aynı zamanda bu canlı dostluk atmosferini yansıtan kaynağı teşkil etti. Macarlar kurdukları Hilal-i Ahmer'i destekleyen komite aracılığı ile yardım kampanyaları düzenlediler. Yardımlar bununla sınırlı kalmadı.

Avusturya-Macaristan Monarşisi topçu birlikleriyle müttefikini destekledi. Bu ordunun içinde Macar birlikleri Çanakkale Cephesi'nde ve Güney Cephesi'nde Osmanlı ordularını topçu birlikleriyle desteklediler, geri hizmetlerde görev yaptılar. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu içinde Macarların Avusturyalılardan farklı bir duygusallıkla Türklere yaklaşmasına karşılık, Türkler de fiili olarak cephelede karşılaştıkları Macarları tarihi ve kültürel ilişkilerin yarattığı dostluk çerçevesinde diğer müttefiklerinden daha farklı bir yere koyarak onları "*kardeş*" olarak adlandırdılar.

I. Dünya Savaşı sırasında silah arkadaşlığı devam ederken diğer taraftan kültürel ilişkiler de gelişti. XIX. yüzyılın ikinci yarısında Macarların Türklerle tarih ve dil ortaklığına yönelik araştırmalarının sonucu olarak ortaya çıkan Türkoloji çalışmaları bu dönemde Avusturya-Macaristan toprakları içinde kurulan esir kamplarında devam ederek gelişti. Rus ordusunda savaşan ve Monarşi'ye esir düşen Türk kökenli askerler bu çalışmaların ana temasını teşkil etti. Macaristan'daki esir kampları bir bakıma Türkologlar için savaşın en kanlı bir şekilde devam ettiği süreçte okul görevini gördü. XIX. yüzyıl sonlarında Macaristan'da Panslavizm ve Pangermenizm akımlarına karşı alternatif bir akım olarak ortaya çıkan Turancılık

akımı Doğu ile akrabalığın araştırılmasına öncelik verdiği için Türkoloji çalışmalarının da itici gücü oldu. Osmanlı Devleti'nde Türkçülüğün ve Türk milliyetçiliğinin gelişmesinde rol oynayarak her iki millet arasındaki kültürel alışverişi hızlandırdı. I.Dünya Savaşı sırasında Macarlar kültürel ve ekonomik gerekçelerle Osmanlı ülkesine bilimsel araştırma ekipleri gönderdiler. Macar Turan Derneği aracılığıyla pek çok Türk öğrenci Macaristan'da öğrenim gördü.

Savaş meydanında Macarları tanıyan Mustafa Kemal Atatürk cephede bile Türk-Macar ilişkilerinin kültürel yönü ile ilgilenerek her iki millet arasındaki kalıcı dostluğun ancak bu temeller üzerinde yükselebileceğinin sinyallerini verdi. Cephede Macar Türkolojisi ile ilgilendi. Savaş, Mustafa Kemal Paşa'nın Türk-Macar ilişkilerine bakış açısı bakımından daha sonra gerçekleştireceği değişimlerin ön hazırlık dönemi oldu.

KAYNAKLAR

I. ARŞİV BELGELERİ

I. 1. MNL OL: *Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltár (Macar Milli Arşivi, Devlet Arşivi)*, Budapeşte/Macaristan: [K.26: Szekció Miniszterelnökség-Başbakanlık Fonu]

I. 2. MNM: *Magyar Néprajzi Múzeum, EA: Ethnológiai Adattár (Macar Etnografya Múzei, Etnoloji Arşivi)*, Budapeşte/Macaristan : [19821.sz.].

I. 3. MTA: *Magyar Tudományos Akadémia Levéltára, Keleti Gyűjtemény (Macar Bilimler Akademisi Arşivi, Şarkiyat Koleksiyonu)*, Budapeşte/ Macaristan [937/1979/3].

I. 4. HL: *Hadtörténelmi Levéltár (Askeri Tarih Arşivi)* Budapeşte/Macaristan : [Dosszié No: 119/X]; [Hpf 3218 eln. 1912].

“Török katonai emigrációs tábor Kaposváron, 1912.11.3.-1913.07.04, *Gelencsér Sándor visszaemlékezése*, Összeállította: Gelencsér Sándor , 1976. Január hó. , Tgy, 2743.

“Török katonai emigrációs tábor Miskolcon”, 1912.11.4-1913.07.05, Összeállította: Gelencsér Sándor, Dombóvár, 1980. Május 2. , Tgy, 2836.

“Török katonai emigrációs tábor Lőcsén”, 1912.11.04-1913.07.04”, Összeállította: Gelencsér Sándor, Dombóvár, 1980. Junius 8. , Tgy, 2836.

“Török katonai emigrációs tábor Ungváron 1912.11.04-1913.07.04”, Összeállította: Gelencsér Sándor, Dombóvár, 1980 Május 9. , Tgy, 2836.

Lovag Knebel Aladár, “Romanya és Konstantinápolyi utunk a Világháború első szakában, 1925.I.19”, HL, *Kézíkönyvtár, (Askeri Tarih Arşivi, El Yazması Eserler Kütüphanesi)*.

II. SÜRELİ YAYINLAR

A Világháború Képes Krónikája (1914, 1915, 1916)

Miskolczi Napló (1912)

Miskolczi Estilap (1913)

Népszava (1915)

Pesti Napló (1914, 1915)

Somogyvármegye (1912, 1913)

Somogyvármegye Almanachja (1914)

Szepesi Hírnök (1912)

Vasárnapi Újság (1876)

III. KİTAPLAR

Akın, Rıdvan, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Dağılma Devri ve Türkçülük Hareketi 1908-1918*, Der Yay., İstanbul, 2002.

A. M. Kir. *Kormány 1915-1918 évi működéséről az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv*, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-T. Könyvnyomdája, Budapest, 1924.

A Magyar Tudományos Akadémia jegyzőkönyvei, Harminchetedik akadémiai ülés, Tizedik összes ülés 1914 december 14-én, *Akadémiai Értesítő* (A Magyar Tud. Akadémia megbízásából. Szerkeszti Heinrich Gusztáv), 1914, (25), Budapest.

A Magyar Keleti Kultúrközpont (Turáni Társaság) Alapszabályai és ügyrendjei, Fritz Ármin Könyvnyomdája, Budapest, 1916.

Armaoğlu, Fahir, *19. Yüzyıl siyasi Tarihi (1789-1914)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1997.

Artamonov, M. İ., *Hazar Tarihi, Türkler, Yahudiler, Ruslar*, çev. B. Ahsen Batur, Selenge Yay., İstanbul 2004.

A török népköltés Kúnos Ignác török nyelven tartott egyetemi előadásai (1925-26), Fordította: Tasnádi Edit, 1999.

Balkan Harbi 1912-1913, C.III, Garp Ordusu, I. Kısım Vardar Ordusu ile Usturma Kolordusu'nun Hareket ve Muharebeleri, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Askeri Tarih Yay., Genelkurmay Basımevi, Ankara 1979.

Başta, Şerif, *Türk-Macar Münasebetleri*, Türk-Macar Dostluk Derneği Yay., No:5, Orun Matbaası, t.y.

_____, *Osmanlı Türk Macar Tarihi Münasebetlerinde İlk Devir 1456'ya kadar*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay.,ları:116, Ankara 1991.

Berta, Árpád, *Türk Kökenli Macar Kavim Adları*, çev. Nurettin Demir, Emine Yılmaz, Grafiker Yay., 1. Basım, Ankara 2002.

Bolek, Zoltán, *Az Utolsó Dzsibád, Muszlimokkal az Első Világháborúban*, Budapest 2014.

Çolak, Melek, *Enis Behiç Koryürek'ten Budapeşte'ye Mektuplar*, Akçağ Yay., 1. bs., Ankara 2009.

Dilaçar, Agop, "Prof. J. Németh's Role in the Turkish Alphabet and Language Reform", *Hungaro-Turcica Studies in Honor of Julius Németh*, ed. Gy. Káldy Nagy, Loránd Eötvös University, Budapest 1976.

Dagobert, Mikusch von, *Kamal Atatürk, Gázi Musztafa Kamál fél évszázad Törökország történelméből*, Budapest 1937.

Dobay, István, *Törökök*, A Társaság Kiadása, Budapest 1917.

Eckmann, J., *Macar Edebiyatı Tarihi*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay., No:51, Pulhan Matbaası, İstanbul 1946.

Egy hadifestő emlékei 1914–1918, Írta és rajzolta Zádor István 206 Képpel, Nyomatott A Királyi Magyar Egyetemi Nyomdában.

Flesch, István, *Atatürk és Kora, Musztafa Kemál Atatürk függetlenségi háborúja és kormányzása*, Corvina Kiadó 2004.

Frisnyák, Zsuzsa, *A Magyarországi közlekedés Krónikája 1750–2000*, MTA Történettudományi Intézete, Budapest 2001.

II. Ferenc Rákóczi'nin Hayatı ve Türkiyedeki Sürgün Günleri, II. Rákóczi Ferenc élete és Törökországi emigrációja, Magyar-Török Baráti Társaság, Budapest 2005.

Halaçoğlu, Ahmet, *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912–1913)*, Türk Tarih Kurumu Yay., 3.bs., 2014.

Hangay, Zoltán, *19. század Magyar történelméből*, Trezor Kiadó Budapest, t.y.

Hazai, György, *Tarih Boyunca Macar-Türk Bağları*, Budapest 1963.

Karpat, Kemal H., *Bakanlarda Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, çev. Recep Boztemur, İmge Kitabevi Yay., 1. bs., Nisan 2004.

Kerekesházy, József, *Az İgazi Kemál, Egy Köztársaság Születése*, Terebess Kiadó, Budapest 2000.

Kumandanım Galiçya Ne Yana Düşer? Mehmetçik Avrupada: M. Şevki Yazman'ın Anıları, haz. Kansu Şarman, İş Bankası Kültür Yay., 2. bs., 2008.

Landauer, Béla, *Glória*, Kiadta Az "Élet" Irodalmi és Nyomda Resz. Társ., Budapest 1916.

Macaristan Türk Mezunin Cemiyeti Nizamnâme-i Esasisi (Magyar Iskolát Vegzett Törökök Egyesülete), İstanbul 1338.

Magyar-Török Almanach, A Vörös Félhold Javára, Szerkeszti és Kiadja Mezey István, Az Athenaeum Irod. És Nyomdai R.-T. Nyomása, Budapest 1915.

Mészáros, Gyula, *A Balkáni Háboru Kegyetlenségei*, Stephaneum Nyomda R.T., Budapest 1913.

Mohácsy, Béla, *A Magyar Királyi Allamvasutak A Világháború Alatt*, Hornyásky Viktor Részvénytársaság, Budapest 1925.

Nazır, Bayram, *Macar ve Polonyalı Mülteciler, Osmanlıya Sığınanlar, Yeditepe Y.evi*, 1. bs. , 2006.

Németh, Gyula, *A Honfoglaló Magyarság kialakulása*, Budapest 1930.

Orbók Attila, *Az Igazság Az Örmények Forradalmi Mozgalmáról*, Budapest 1916.

Önen, Nizam, *İki Turan*, İletişim Yay., 1. bs. , İstanbul 2005.

Özçelik, Mücahit, *Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'deki Esirler*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2013.

Özdoğan, Günay Göksu "*Turan'dan Bozkurt'a Tek Parti Döneminde Türkçülük (1931-1946)*", çev. İsmail Kaplan, İletişim Yay., 2. bs. 2002.

Perjés, Géza, *Mohaç Meydan Muharebesi*, Tanıtan: Şerif Baştav, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1992.

Pomiankowski, Joseph, *Osmanlı İmparatorluğunun Çöküşü "1914-1918 I. Dünya Savaşı"*, çev. Kemal Turan, Kayıhan Yay., 2. bs. , 1997 İstanbul.

Pröhle, Vilmos, *Napkeletröl, Második és Bövített Kiadás*, Budapest.

Pusztay, János, *Ugor-török háború után*, Budapest, Magvető, 1977.

Rásonyi, László, *Macar Arkeolojisiinde Hunlar, Avarlar, Macarlar*, Ankara Halkevi Neşriyatı, No:23, İstanbul 1938.

Saral, İsmail Tosun, Saral, Emre, *Çanakkale ve Sina-Filistin Cephelelerinde Avusturya-Macaristan ordusu Topçu Bataryaları*, Türk-Macar Dostluk Derneği Yay., No:9, 1. bs. , 2012 Ankara.

Sarınay, Yusuf, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları 1912-1931*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1994.

Şen, Muzaffer, *Yurt Tutuştan Trianon'a Macaristan*, Çizgi Kitabevi Yay., Kon-ya 2016.

Şeşen, Ramazan, *İbni Fazlân Seyahatnamesi*, Bedir Y.evi,, İstanbul 1995.

Tarihte Türk-Macar İlişkileri, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yay., Ankara 2002.

Tények és Tanúk Germanus Gyula Kelet Varázsa, Megvető Könyvkiadó, Buda-pest, t.y.

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2012.

Türk Dünyası El Kitabı, C.I, Coğrafya-Tarih, Türk Kültürü Araştırma Ensti-tüsü Yay., 2. bs. , Ankara 1992.

Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, II. bs., Genelkurmay Basımevi, Ankara 1989.

Yusufoğlu, Hicran, *Osmanlı-Macar İlişkileri, (Başlangıcından Ankara Savaşı'na Kadar)*, Türk-Macar Dostluk Derneği Yay.: 1, I. Basım, 1995.

IV. MAKALELER

Balla, Tibor, "Rossz szomszédság török átok? Muzulman menekültek Magyar kaszárnnyákban az első Balkán-Háború idéjén", *Limes*, különnyomat 1997/3 as számból, ss. 59-69.

_____, "Török Katonák Internálása Ausztia-Magyarországon 1912-1913-ban", *Hadtörténelmi Közlemények*, 4. szám, 1998, ss. 1-17.

Bárczy, István, "Török-Magyar testvériség", *Magyar-Török Almanach*, ss. 20-22.

Csoti, Csaba, "Törökjárás Kaposváron", *Somogyi Kalendárium*, Kaposvár, 2002, ss. 105-107.

"Elnöki megnyitó", *Jelentés A Magyar Keleti Kultúrközpont (Turáni Társaság) két évi működéséről*, Az 1918 Május 24-i közgyűlésen tartott elnöki megnyitó és előadott ügyvezető igazgatói és titkári jelentések, Budapest 1918, ss. 1-11.

Çolak, Melek, "Türk-Macar İlişkileri ve Macaristan'da Türk İmajı (XIX. Yüzyıl Sonları- XX. Yüzyılın İlk Yarısı)", *Uluslararası İmgebilim Sempozyumu, Ötekinin Sunumlarındaki Algılama Farklılıkları*, ed. Serhat Ulağlı, C.II, Muğla Üniversitesi Yay.:77, Muğla, 2006, ss.215-231.

_____, "Türk-Macar İlişkileri Çerçevesinde Macar Türkolojisi ve "Ugor-Türk Savaşı", *IV. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildirileri*, 22-24 Aralık 2011, C.I, Ankara 2012, ss. 527-542.

_____, "Macaristan'da "Dünya Savaşının Resimli Kroniği": 'A Világháború Képes Krónikája' ve Türkler", *100. Yılında I. Dünya Savaşı Uluslar Arası Sempozyumu, 03-05 Kasım 2014*, Budapeşte, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2015, s. s.273-298

_____, "Macar Kaynaklarına Göre Türk-Macar Askeri İlişkileri (1912-1918)", *Kuruluşundan Günümüze Türk Ordusu, On İkinci Askeri Tarih Sempozyumu Bildirileri-I*, 20-22 Mayıs 2009, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yay., Ankara, 2009, ss.395-411.

_____, "Macar Kaynaklarına Göre Gyula Andrássy ve Osmanlı-Macar İlişkileri (1875-1878)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C.XXVI, S.1, Temmuz 2011, s. s.51-65.

_____, "II. Abdülhamid Dönemine Ait Macarca Bir Eser: "A Muszka irtóháború titkai": Moskof İmha Savaşının Sırları", *Türkiyat Araştırmaları, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat araştırmaları Enstitüsü*, S. 24, Bahar 2016, ss. 71-90.

_____, "Birinci Balkan Savaşı Sırasında Macaristan'ın Kaposvár Şehrinde Bulunan Türk Askerleri ve Yaşamları (Macar Kaynaklarına Göre)", *XIV. Yüzyıldan Günümüze Balkanlar ve Balkan Tarihi Kongresi Bildirileri -I*, 03-07 Aralık 2012, İstanbul, Genelkurmay Personel Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüd (ATASE) Daire Başkanlığı Yay., Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2014, ss. 347-372.

_____, "Az első balkáni háború idején Magyarországra menekült török katonák", *Sorsok, Frontok, Eszmék, Tanulmányok az első világháború 100. évfordulójára*, Főszerkesztő: Majoros István, Kiadja: ELTE BTK, Komáromi Nyomda és Kiadó, Budapest, 2015, ss. 215-225.

_____, "Macar Gyula Germanus'un Çanakkale Savaşı ile İlgili Anıları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c.XXIII, Mart-Temmuz-Kasım 2007, S. 67-68-69, ss. 133-144.

_____, "19. Yüzyıl Sonu-20. Yüzyıl Başlarında Türk-Macar Yakınlaşması", *Toplumsal Tarih*, S. 89, c.15, Mayıs 2001, ss. 4-10.

_____, "Olaylar ve Tanıklar'ın" Işığında Macar Oryantalist Gyula Germanus İle Abdülmecid Efendi", *Gaziosman Paşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 11/1, Yaz 2016, ss. 95-103.

_____, "Macar Kaynaklarında Çanakkale Savaşı", *95'inci Yıldönümünde Çanakkale Muharebeleri ve Atatürk*, *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, Özel Sayı:16, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd (ATASE) Başkanlığı Yay., Genelkurmay Basımevi, Ağustos, 2010, Ankara, ss.419-447.

_____, 'Macaristan'da Müslümanlık ve İmam Abdülatif Efendi (1909-1946)", 38. ICANAS(Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi), 10-15.09.2007, Ankara, Bildiriler: Tarih ve Medeniyetler Tarihi, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yay., Ankara, 2012, s.1021-1049.

_____, "Macaristan'da Türkoloji, Turancılık ve Türk Dünyası (XIX. Yüzyıldan XX. Yüzyıla)", *15. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi, 11-12 Eylül 2017 Komrat/Gagavuzya Özerk Bölgesi/Moldova, Tebliğler Kitabı*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2017, ss. 461-465.

_____, "Macar Turancılarının Türk Dünyasına Bakışına Bir Örnek: Türkistan ve Azerbaycan Gençlerinin Macaristan Gezisi (1928)", *III. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu, 25-27 Mayıs 2016-Bakü/Azerbaycan, Sempozyum Materyalleri*, C.II, Bakü 2016, ss. 246-249.

_____, "Macar Etnograf István Györfly ve Kuzey Marmara Bölgesi İnceleme Gezisi (1918)", *Belleten*, c.LXXI, S. 265, Aralık 2008, ss. 943-953.

_____, "İstanbul Macar Bilim Enstitüsü (1916-1918)", *Karadeniz*, Yıl:1, S.3, Yaz, 2009, s. 91-105.

Cholnoky, Jenő, "A Boszporusz és a Dardanellák", *Magyar-Török Almanach*, 1915, s. 42-47.

"Dr. Attila von Orbók", *Magyar Életrajzi Lexikon*, Második kötet L-Z, Akadémiai Kiadó, Budapest 1969, ss. 319-320.

Dağlar Macar, Oya, "Galiçya Cephesi'nde Osmanlı Birlikleri Ve Sağlık Hizmetleri (1916-1917)", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, X/2, 2009, ss.35-58.

Germanus, Gyula, "Adalékok Törökország közelmúltjához", *Magyar-Török Almanach*, A Vörös Félhold Javára, Szerkeszti és Kiadja Mezey István, Az Athenaeum Irod. És Nyomdai R.-T. Nyomása, Budapest, 1915, ss.115-133.

Gruber, János, "Török világ Ivánfán", *Morzsák A Negyvenéves Asztalról*, Gerő Zsigmond Könyvnyomdai Műintézete, Kaposvár, 1913, s.176-181.

"Hírek", *Turán*, 1918 November-December, 9-10. szám, s. 624.

Horváth, Béla, "A Turáni eszme és a török-magyar kapcsolatok az utolsó évszázadban", *Turán*, XXII. évfolyam, VI. szám, 1939, ss. 119-122.

"Hür Macaristan İçin Büyük Mücadele", çev. Sadettin Pirali, *Tarih Mecmuası*, Yıl: 14, c.1, S.4, 1 Nisan 1978, s. 94-96.

"Jelentés az esztergomi fogolytáborban végzett votyák nyelvi és néprajzi tanulmányaimról", (Felolvasta Munkácsi Bernát r.t. 1916 jan. 3), *Akadémiai Értesítő*, Szerkeszti: Heinrich Gusztáv, XXVII. Kötet, 2. Füzet, 1916. Február 15, ss. 61-77.

Keller, Béla, "Macar İhtilalinin 8. Yıl Dönümü", Macarcadan çev. Şerif Baştav, *Makaleler 3*, Prof. Dr. Şerif Baştav, haz. E. Semih Yalçın, Emine Erdoğan, Berikan Y.evi, Ankara, Mayıs 2005, ss. 53-67.

Kongur, István Mandoky, "Kumanların Tarihi", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, S.115, Temmuz 1996, ss. 15-20.

[Koşay], Zübeyr Hamit, "Türk-Macar Kardeşliği", *Türk Yurdu*, c.5-25, S.35-229, II. Teşrin, 1930, s. 54-55.

Köpeczi, Béla, "II. Ferenc Rákóczi", *Türk-Macar Kültür Münasebetleri Işığında II. Rákóczi Ferenc ve Macar Mültecileri Sempozyumu*, 31 Mayıs -3 Haziran 1976, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1976, ss. 18-37.

Kun, Tibor Halasi, "Türk-Macar Akrabalığı Üzerine", *Erdem*, c.6, S. 18, Eylül 1990, ss. 885-892.

Kúnos, Ignác, "Ilk-szöz (Előszó)", *Magyar-Török Almanach*, A Vörös Félhold Javára, Szerkeszti és kiadja Mezey István, Az Athenaeum Irod. És Nyomdai R.-T. Nyomása, Budapest, 1915, ss. 7-14.

_____, "Tatár foglyok táborában", *Budapesti Szemle*, CLXV. Kötet, 1916, ss. 209-227.

_____, "Tatár foglyaink táborában", *Magyar Figyelő*, 1918, (1-5), VIII, ss. 140-153.

Lévai, György József, "A Betyár Koponyája", *Kaposvári Történetek*, Kaposvár, 2003, ss. 129-130.

Majdan, János, "Összedőlt a menetrend, Magyar vasutak a Nagy Háború első évében", *Sorsok, Frontok, Eszmék. Tanulmányok az első világháború 100. évfordulójára*, Főszerkesztő: Majaros István, Kiadja: ELTE BTK, Komáromi Nyomda és Kiadó, Budapest, 2015, ss. 203-214.

"Mészáros Gyula", *Magyar Életrajzi Lexikon*, Második kötet L-Z, Akadémiai Kiadó, Budapest 1969, ss. 195.

Móricz, Péter, "Földművelés és közlekedés Törökország keleti részében", *Turán*, XIV. Évfolyam, I-IV, 1931, ss. 5-10.

_____, "Törökország gazdasági jövője", *Turán*, 1928, XI. Évfolyam, I-IV. szám, s. 8-17.

Namal, Yücel, "Macar Türkolog Gyula Mészáros ve Türkiye'deki Çalışmaları", *XI. Milli Türkoloji Kongresi Bildirileri 11-13 Kasım 2014*, c.2, İstanbul, Ağustos 2015, ss. 621-653.

_____, "I. Dünya Savaşı Sırasında Avusturya-Macaristan Gazetecilerinin İstanbul ve İzmir ziyaretlerinin Osmanlı Basınına Yansımaları (31 Mayıs-11 Haziran 1918)", *Yeni Türkiye Çanakkale Özel Sayısı*, Ocak-Şubat 2015, Yıl:21, S.65, s. 1363-1374.

_____, "Attila Orbók ve Ermeniler", *Yeni Türkiye, Ermeni Meselesi Özel Sayısı III*, Yıl:20, S.62, Eylül-Aralık 2014, ss. 2146-2152.

Namal, Yücel, Topal Mızrak, Sezgin, "I.Dünya Savaşı'na Ait Macarca Bir Eser: "Török" (Türkler)", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı*, Yıl:15, S.23, Güz, 2017, ss. 1-44.

Nyary, Albert, "Macaristan'ın Turanilikteki Rolü", *Türk Yurdu*, S.64, 17 Nisan 1930-30 Nisan 1914, ss. 270-275.

"Orbok Attila", *Magyar Életrajzi Lexikon*, Második kötet L-Z, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1969, ss. 320.

Özçelik, Mücahit, "Balkan Savaşları ile birinci Dünya Savaşı Arasındaki Dönemde Osmanlı Devleti ve Balkanlar", *XIV. Yüzyıldan Günümüze Balkanlar ve Balkan Tarihi, On Dördüncü Askeri Tarih Kongresi Bildirileri-I, 03-07 Aralık 2012*, İstanbul, Genelkurmay Personel Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüd (ATA-SE) Daire Başkanlığı Yay., Ankara 2014, ss. 391-405.

_____, "Avusturya-Macaristan İmparatoru'nun 1918 İstanbul Ziyaretinin Türk Basınına yansımaları", *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.27, Aralık 2012, ss. 51-63.

Öztürk, Cemil, "Macarlarla Kardeş miyiz", *Tarih ve Toplum*, c.18, S.215, ss. 53-56.

_____, "Türk Soyulu Halklar Ve Macar Kültürü Üzerine", *Tarih ve Toplum*, c.15, S. 88, Nisan 1991, ss. 60-62.

Paikert, Alajos, "A turáni eszme", *Magyar-Török Almanach*, A Vörös Felhold Javára, Szerkeszti és Kiadja: Mezey István, Az Athenaeum Irod. És Nyomdai R.-T. Nyomása, Budapest, 1915, ss. 60-61.

Pékar, Gyula, "Turánizmus", *Magyar-Török Almanach*, A Vörös Felhold Javára, Szerkeszti és Kiadja: Mezey István, Az Athenaeum Irod. És Nyomdai R.-T. Nyomása, Budapest, 1915, ss. 23-24.

Rásonyi, László, "Tuna Havzasında Kumanlar", *Belleten*, c.III, 1939, ss. 401-422.

_____, "Türk-Macar İlişkilerinin Kaynakları", çev. Muslihittin Karakurt, *Belgelerle Türk Tarih Dergisi*, S.41, Temmuz 1988, ss. 64-73.

Sassi, Nagy Lajos, "A világháború tanulságai", *Magyar-Török Almanach*, A Vörös Felhold Javára, Szerkeszti és Kiadja: Mezey István, Az Athenaeum Irod. És Nyomdai R.-T. Nyomása, Budapest, 1915, ss. 188-207.

Seres, István, "Ujabb adatok Kúnos Ignácnak az I. Világháborús hadifogolytáborokban foltyatott Turkológiai kutatásaihoz", *Az Előkelő Idegen 3, III. Nemzetközi Vámbéry Konferancia*, Összeállította: Dobrovits Mihály, Lilium Aurum, Dunaszerdahelyü 2006, ss. 152-194.

Soysal, İsmail, "Mohaç Sonrası Türk-Macar Siyasal İlişkileri Üzerine Macar Tarihçisi Géza Perjés'in Bir Değerlendirmesi", *Belleten*, c.XL, S.157, Ocak 1976, ss. 127-138.

Şahin, Enis, "Çanakkale Savaşları Kronolojisi (3 Kasım 1914-9 Ocak 1916)", *Çanakkale Tarihi IV*, Değişim Yay., 1. bs., İstanbul-Ocak 2008, ss. 1843-1862.

Tekindağ, Şehabeddin, "569. Yıl Dönümü Münasebetiyle Türk Ordusunun Bir Taktik Savaşı: Niğbolu 25 Eylül 1396", *Türk Kültürü*, S.35, Eylül 1965, ss. 814-819.

“Tea-est a török tiszteletére”, *Turán*, 1929, XII, s. 48-53.

Tóth, F. Tibor, “A török testvérszervezetnél”, *Török Füzetek*, A Magyar-Török Baráti Társaság Időszaki Lapja, VI. Évfolyam, 1. Szám, Március 1998, s. 7.

Tökecz, László, “Idősebb Gróf Andrássy Gyula 1823-1890), *Történelmi arcképek politikus portrék a dualizmus korából*, XX. Század Intézet, Budapest, 2002, s. 9-11.

Vasadi, Bologh György, “A mi törökjeink”, *Pesti Napló*, 1915. Február 11, s. 9.

“Zádor István”, *Magyar Életrajzi Lexikon*, Második kötet, Főszerkesztő: Kenyeres Ágnes, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1969, s. 1060.

DİZİN

- A**
- Abdülkerim Paşa 5
II. Abdülhamid 5, 6, 113, 174
Adakale IX, 21, 61
Adana 164, 165
Afrika 75, 85, 174
Ahmet Cemal Paşa 161
Akbaş İskelesi 158
Akdeniz 77, 83, 119, 120, 121, 123, 159, 160
Alman 2, 68, 71, 73, 77, 78, 79, 80, 88, 100, 101, 110, 111, 112, 117, 124, 127, 128, 133, 135, 136, 141, 144, 149, 157, 162, 163, 165, 201, 224
Almanya 8, 73, 74, 78, 88, 98, 128, 143, 154, 157
Anadolu IX, X, XI, 30, 41, 42, 81, 107, 113, 120, 128, 159, 161, 165
Anafartalar 126, 129, 158
Arad 95, 143
Araplar 164
Ardahan 219
Arıburnu 125, 126, 156, 158
Ármin Vámbéry 15, 112, 116
Arşidük József 38, 49, 53, 55
Askeri İlişkiler 5, 16, 83, 97, 101, 102, 155, 158, 173
Askeri Tarih Arşivi XIII, XV, 9, 16, 104, 155, 169, 190, 209, 211, 212, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246
Attila Orbók 98, 99, 176, 210
Avrupa 1, 7, 10, 11, 14, 16, 34, 35, 38, 42, 43, 49, 60, 72, 75, 76, 79, 81, 83, 84, 85, 89, 99, 103, 105, 110, 112, 121, 144, 152, 171
Avusturya-Macaristan İmparatorluğu XII, 3, 7, 16, 92, 101, 102, 114, 155, 167
Ayastefanos Antlaşması 7
- B**
- Baalbek 242
Bağdat 145, 146, 154
Balkanlar 9, 174, 177
Balkan Savaşları XIII, 9, 15, 76, 167, 177, 188, 189
Barc 22
Baron Fejérváry 65
Baross Kışlası 49, 55
Başkurt 115
Basra 145
Başşehbender 44, 89, 90, 92, 95
Batarya 158, 163
Batı XI, 73, 88, 99, 101, 103, 105, 107, 110, 150
Békéscsaba 143
Béla Horváth 104, 107
Béla Tóth 45
Berliner Tageblatt 123
Berlin Kongresi 7, 137
Bernát Munkácsi 116
Binbaşı Ali Mümtaz Bey 17, 51, 55, 193
Binbaşı Hüseyin Naci 63
Boğazlar 74, 119, 120, 125, 216
Bosna-Hersek 7, 18, 27, 62, 91, 101
Boşnak 21, 46, 47, 48, 52, 86, 87, 91, 95, 109
Brasso 143
Breslav 77, 78, 80, 81
Budapeşte IX, X, XI, XII, XIV, 5, 6, 7, 9, 11, 15, 16, 21, 22, 24, 38, 44, 45, 46, 53, 55, 56, 60, 61, 63, 64, 65, 71, 73,

83, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93,
96, 99, 100, 103, 106, 109, 111, 112,
115, 116, 132, 133, 142, 156, 161,
164, 166, 169, 170, 173, 190, 206,
209, 213, 214

Bükreş IX, X, 55, 56, 57, 58, 126, 212

Bulgaristan 7, 9, 10, 74, 88, 100, 108, 120,
133

Bulgarlar 13, 105, 108

C

Çanakkale V, X, XI, XII, 76, 77, 79, 81, 83,
96, 97, 98, 99, 101, 102, 118, 119,
120, 121, 122, 123, 124, 125, 126,
127, 128, 129, 130, 132, 133, 134,
137, 155, 156, 157, 158, 159, 160,
161, 162, 164, 165, 166, 167, 172,
174, 176, 177

Çatalca 14, 49, 51, 57

Cemal Paşa 101, 146, 161, 162, 224, 226

Cevat Paşa 90, 124

Cezayir 75

D

Doğu 11, 43, 73, 90, 95, 101, 103, 105, 107,
112, 135, 137, 147, 155, 168

Dolmabahçe Sarayı 91, 134

Dubrovnik 19, 29

Đuma 119

E

Edirne 14, 49, 126

Éger 114, 116, 213, 214

El Dahriye 227

El-Halil 226

El-Kantara 225

Emil Sommer 21, 23, 46, 55, 56

Enterne 19

Enver Paşa 80, 82, 85, 90, 97, 120, 121,
127, 131, 134, 138, 139, 141, 151,
158, 160, 161, 163, 165, 205

Er Ali 65

Erat 18, 149, 161

Eriha 154, 163

Erkan-ı Harbiye 139, 140

Ermeni 98, 99, 102, 176, 210

Ermeniler 99, 176

Ermenistan 138

Esir kampları 115

Esztergom 114

F

Fahrettin Bey 44

Fas 75, 80

II. Ferenc Rákóczi 3, 5, 100, 171, 17

Fevzi Çakmak 27

Fiume 49, 55, 61, 62, 63, 64, 65

Fransa 68, 73, 79, 119

Franz Liszt 91

Fricsay Orkestrası 91

G

Galiçya IX, X, XII, XIII, 69, 72, 74, 84,
85, 92, 109, 120, 141, 142, 143, 144,
155, 166, 171, 175

Gazze 154, 162, 228, 239

Gelibolu 14, 57, 126, 129, 132, 155, 157,
158, 161, 164, 219

General Hamilton 123

Géza Hegyei 91

Goben 77, 78, 80, 81, 201

Gül Baba 89, 95, 111, 206

Gülcemal vapuru 130

Güney Cephesi X, 145, 154, 160, 167

Güney Filistin 154, 162

György József Lévai 22

Gyula Andrassy 5, 6, 7, 8, 93, 106, 120,
173

Gyula Biringer 21, 23, 63

Gyula Germanus 91, 95, 96, 97, 125, 126,
128, 174

Gyula Mészáros 15, 44, 45, 176, 188, 189

Gyula Pékar 93, 105, 111

Gyula Sebestyény 116

H

- 93 Harbi XII, 9, 167, 186
 Harbiye Nezareti 157, 160, 165
 Hilal-i Ahmer Cemiyeti 15, 98, 100, 111, 204
 Hristiyan 16, 103

I-İ

- I.Dünya Savaşı XIII, 98, 108, 167, 176, 200, 204
 Ignác Kúnos 43, 94, 116, 214, 215
 Imre Thököly 2
 İngiltere 68, 73, 75, 78, 79, 83, 119, 121, 147, 153, 160
 İpek 17
 Irak 145, 165
 İran Körfezi 145, 153
 İstanbul 1, 2, 3, 5, 7, 9, 14, 15, 30, 32, 36, 55, 56, 57, 58, 61, 62, 64, 65, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 85, 88, 90, 91, 92, 96, 97, 98, 100, 101, 102, 103, 104, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 119, 121, 122, 126, 128, 133, 140, 141, 143, 144, 153, 155, 156, 157, 158, 159, 161, 163, 165, 170, 171, 172, 174, 175, 176, 177, 202, 207, 211, 212, 216
 István Dobay 98, 99, 218
 István Györfly 107, 175
 István Zádor 80, 86, 97, 143, 158, 203, 205, 207, 220
 İtalya 8, 16, 73, 119
 İtilaf Devletleri 78, 79, 118, 123, 125, 140, 165
 İttifak Devletleri 74
 Ivánfa 29, 40, 43, 47, 197
 İzzet Paşa 165

J

- Jenő Cholnoky 120
 Joseph Pomiankowski 101
 József Budenz 112, 116

- Jozsefstadt 22
 József Szabó 39

K

- Kacsa 63
 Kafkas Cephesi 137
 Kafkasya 76, 82, 97, 109, 121, 138, 140, 155, 163
 Kanal Cephesi 146, 151, 166
 Kaposvár X, XI, XIV, 9, 12, 13, 16, 19, 20, 21, 22, 23, 25, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 34, 36, 37, 39, 40, 41, 42, 43, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 60, 61, 63, 64, 65, 86, 87, 166, 173, 174, 175, 176, 191, 194, 195, 197, 198, 199
 Karadağ 5, 7, 9, 10, 11, 14, 16, 17, 19, 26, 29, 32, 35, 36, 55, 61
 Karadeniz XI, 14, 74, 76, 77, 79, 80, 82, 107, 112, 120, 121, 175
 Karpatlar 119, 142
 Kazan 114
 Keşan 158
 Kırım 115, 116, 119
 Kızıldeniz 146
 Kızılhaç 80, 92, 95, 97, 98, 111
 Kont Albert Appony 72, 93
 Kont Gyula Zichy 44
 Kont Khuen Héderváry 93
 Kont Pallavicini 90, 133, 207
 Kont Pál Teleki 107, 108
 Korona 45, 52, 62, 63, 91, 95, 96, 97, 109
 Kudüs 148, 162, 164, 166, 226, 231, 232, 233, 234, 235, 237, 245
 Kumanlar 1, 177
 Kumuk 115
 Kuruc 2, 83
 Kutsal Cihad 127
 Kuzey Filistin 154, 163

L

- Labanc 2

Lahey Antlaşması 18, 61
 Lajos Kossuth 89, 106
 Lajos Nagy Sassi 105, 106
 Liman von Sanders 79, 163
 Lócse 50, 192
 Londra 7, 51, 61, 78, 79, 113, 134, 152,
 153, 156
 Lukacs Ladislav 20

M

Macar I, III, X, XI, XII, XIII, XV, 1, 2, 3, 5,
 6, 7, 8, 9, 10, 13, 14, 15, 16, 18, 20,
 21, 24, 26, 34, 37, 39, 40, 41, 42, 43,
 44, 45, 46, 47, 50, 51, 52, 53, 54, 56,
 57, 58, 59, 60, 63, 67, 71, 72, 73, 74,
 77, 80, 81, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89,
 90, 91, 92, 93, 96, 97, 98, 99, 100,
 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107,
 108, 109, 111, 112, 113, 114, 115,
 117, 119, 120, 121, 122, 123, 124,
 125, 126, 127, 128, 129, 132, 133,
 134, 137, 139, 140, 141, 142, 143,
 144, 145, 146, 151, 152, 153, 154,
 155, 156, 158, 160, 161, 162, 163,
 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170,
 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177,
 190, 195, 198, 203, 205, 210, 213,
 214, 230, 239
 Macar-Boşnak Ekonomi Merkezi 90
 Macarca 6, 42, 64, 84, 86, 98, 99, 110, 113,
 142, 174, 176
 Macaristan X, XI, XIII, 1, 2, 5, 6, 8, 9, 10,
 11, 12, 13, 16, 19, 20, 21, 27, 36, 40,
 43, 46, 57, 59, 60, 65, 67, 71, 72, 73,
 74, 83, 84, 85, 86, 87, 89, 90, 91, 95,
 97, 98, 99, 100, 102, 103, 104, 105,
 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112,
 113, 114, 115, 117, 118, 119, 121,
 125, 139, 140, 141, 142, 143, 144,
 145, 155, 161, 163, 166, 167, 169,
 171, 172, 173, 174, 175, 176, 190,
 198, 199, 200, 204, 207, 209, 212,
 213, 214, 231, 232, 235, 236, 244,
 245
 Macarlar XII, 1, 2, 14, 40, 44, 46, 67, 71,
 74, 84, 92, 97, 99, 102, 103, 105,
 106, 108, 111, 112, 120, 132, 137,
 144, 166, 167, 168, 172
 Macar-Türk Almanığı 83, 94, 105, 106,
 111, 120, 204
 Makedon 48, 58
 Malarya 128
 Maltepe 97
 Margit Adası 95
 Marno Dağ Obüs Tümeni 161
 Messina 77, 80
 Metalka 17, 33, 51, 61
 Mezopotamya 83, 121, 140, 145, 154
 Milli Savunma Bakanlığı 18, 20, 64, 161
 Miskolc 19, 20, 24, 48, 52, 58, 59, 60, 63,
 64
 Miskolczi Estilap 37, 48, 52, 63, 64, 169
 Miskolczi Napló 24, 25, 29, 48, 59, 169
 Mısır 51, 75, 138, 146, 151, 152, 153, 160,
 161
 Mohaç XIII, 2, 144, 145, 172, 177
 Monarşi 6, 17, 18, 19, 36, 39, 61, 65, 73,
 90, 92, 167
 Mülteci 21, 22
 Müslüman 7, 19, 30, 48, 52, 59, 75, 80, 86,
 87, 91, 95, 100, 117, 127, 131
 Mustafa Kemal Paşa 102, 117, 118, 126,
 165, 168

N

Nasıra 164
 Népszava 73, 74, 119, 120, 121, 122, 124,
 139, 140, 146, 169, 216
 Novipazar 17

O

Obüs 159, 161, 162, 165
 Ömer Besim Bey 97
 Ordu 70, 126, 157, 159, 161, 165, 224

Orsova 20, 72, 143

Orta Asya 103, 113, 138

Osmanlı XII, XIII, 1, 2, 3, 5, 7, 9, 14, 15,
20, 30, 32, 33, 34, 35, 52, 60, 61, 62,
65, 74, 77, 78, 83, 85, 86, 91, 92, 97,
98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 108,
109, 111, 112, 113, 117, 119, 132,
133, 134, 135, 137, 138, 140, 141,
143, 154, 155, 157, 158, 159, 160,
161, 163, 164, 165, 167, 168, 170,
171, 172, 175, 176, 177, 201

Osmanlılar 2, 108

P

44. Piyade Alayı 21, 23, 24, 63

52. Piyade Alayı 23, 25, 53

Panslavizm 103, 105, 167

Pantürkizm 113, 117

Peçenekler 1

Pécs 11, 12, 29, 38, 41, 42

Pera 85, 135

Pesti Napló 67, 71, 72, 77, 82, 83, 84, 85,
86, 90, 93, 94, 99, 119, 120, 121,
122, 123, 124, 125, 129, 137, 139,
140, 165, 169, 178, 200, 217

Péter Móricz 107, 108

Plevne 6, 30, 31, 32, 58

Polonya 71, 101, 120

R

Refet Bey 18, 225

Reşadiye 78, 80

Romanya IX, X, XII, 7, 56, 72, 74, 120,
125, 140, 143, 144, 155, 156, 159,
169

Ruşçuk 13, 126, 153

Rus İhtilali 144

Ruslar 1, 70, 73, 75, 81, 120, 137, 138, 139,
170

Rusya 5, 7, 9, 11, 73, 74, 77, 79, 82, 83, 99,
105, 113, 115, 119, 120, 121, 122,
137, 138, 216

S

Said Halim Paşa 90

Şam 117, 162, 163, 243

Sancak 17, 30, 32, 87

Sándor Krobatin 49, 55, 56, 62

Sándor Wekerle 95

Şarkiyat Koleksiyonu XV, 169

Şarköy 141

Seddülbahir 119, 122, 125, 156, 158, 218

Şeyh Süleyman Efendi 6

Sina Çölü 146

Sina Yarımadası 151, 160, 162

Sırbistan 5, 7, 9, 11, 14, 32, 39, 59, 72, 73,
83, 84, 88, 161

Sırlar 11, 17, 30, 33, 35, 114

Somogyvármegye 9, 10, 11, 12, 13, 14, 21,
22, 23, 24, 27, 28, 29, 31, 32, 34, 36,
38, 39, 40, 43, 44, 46, 48, 49, 50, 51,
52, 53, 54, 55, 56, 57, 59, 60, 61, 62,
63, 64, 65, 67, 74, 94, 170, 187, 191,
193, 194, 195, 196, 199

Subaylar 23, 47, 49, 81

Sultan Osman 78, 80

Suriye 97, 101, 152, 153, 155, 159, 160,
162, 165

Suşehri 159

Süveyş Kanalı 76, 146, 147, 149, 151, 153,
224, 245

Suvla Körfezi 126, 127

Szepesi Hírnok 25, 26, 27, 28, 48, 170

Szigetvár Sokağı 61, 199

T

Tahsil-i Sanayi Cemiyeti 107, 109

Talat Paşa 81, 82, 85, 203

Tarsus 230

Taşlıca XIII, 17, 26, 27, 29, 31, 34

Tatar 115, 213, 214, 215

Tel El Şeria 228, 229

Temesvár 109, 143

Tifüs 128

Topçu 101, 102, 133, 144, 154, 155, 156,

157, 158, 159, 160, 161, 162, 163,
164, 165, 166, 172

Topkapı 97

Trieste 166

Tunus 75

Turan 90, 101, 103, 104, 105, 106, 107,
108, 109, 111, 113, 115, 168, 172

Turancılık XIII, 94, 103, 104, 105, 106,
107, 111, 112, 113, 167, 174

Turbék 44, 45

Türk IX, X, XI, XIII, XIV, 1, 2, 3, 5, 6, 7,
8, 9, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21,
22, 23, 24, 25, 27, 28, 29, 30, 31, 33,
34, 35, 36, 37, 39, 40, 41, 42, 43, 44,
45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54,
55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64,
65, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 83,
84, 85, 86, 87, 89, 91, 92, 93, 96, 97,
98, 99, 101, 102, 103, 104, 105, 106,
107, 108, 109, 110, 111, 112, 113,
117, 119, 122, 123, 124, 126, 127,
128, 129, 130, 131, 132, 133, 134,
135, 137, 138, 139, 140, 141, 142,
143, 144, 145, 146, 147, 148, 152,
153, 154, 155, 156, 157, 159, 161,
162, 163, 164, 165, 166, 167, 170,
171, 172, 173, 174, 175, 176, 177,
190, 191, 192, 194, 195, 196, 197,
198, 199, 208, 219, 220, 222, 223,
227

Türkçe 1, 23, 24, 28, 41, 42, 45, 52, 59, 90,
117, 118, 142, 173

Türkçülük 14, 104, 108, 111, 170, 172

Türkiye X, XIV, 3, 9, 14, 15, 16, 20, 23, 29,
34, 35, 39, 51, 59, 60, 61, 65, 74, 75,
76, 77, 78, 79, 82, 86, 88, 90, 92, 97,
98, 99, 101, 103, 104, 107, 108, 109,
111, 119, 120, 124, 133, 134, 135,
137, 138, 139, 140, 141, 144, 145,
146, 151, 155, 161, 163, 165, 171,
172, 176, 199, 229

Türkler XII, 1, 5, 6, 10, 14, 17, 18, 38, 40,
43, 45, 47, 63, 64, 67, 76, 84, 85, 86,

88, 98, 99, 100, 102, 105, 106, 108,
110, 111, 119, 120, 121, 123, 125,
128, 130, 132, 136, 138, 139, 140,
145, 147, 148, 149, 152, 153, 154,
155, 162, 163, 167, 170, 173, 176,
189

Turul Otel 13, 23, 40, 46, 50, 56

U

Ungvár 19, 20, 26, 63

Ural-Altay dil ailesi 103

Ürdün 154, 163, 164

Uzunköprü 141, 157, 158

V

Vasárnapi Üjság 5, 170

Vilmos Pröhle 15, 16, 108, 144

Visegrád 18

Viyana IX, 7, 18, 53, 60, 61, 62, 86, 88, 94,
99, 120, 160, 166

X

XV. Kolordu 141, 221

Y

Yenipazar 27

Yeni Zelandalı 126

Yunanistan 9, 10, 62

Yüzbaşı Kodar 157, 158

Z

Zagrep 62

Ziya Gökalp 108

Znaim 19, 20, 60, 61, 62

Zoltán Magyar 56, 57

EKLER

Ek 1: 93 Harbi'nden ve Osman Paşa'nın kahramanlıklarından söz eden
 1878 tarihli kitapçık

Murad Bey, *A muszka irtóháboru titkai vagy: Oszman Pasa Plevna hős védelmezője és a
 "harmas-szövetség" végeredményei*, Konstantinápoly, 1878.

Dr. MÉSZÁROS GYULA
★
**A BALKÁNI HÁBORU
KEGYETLENSÉGEI**

(EREDETI TÖRÖK FORRÁSOK ALAPJÁN)

(Különlenyomat az «Alkotmány» c. napilapból)

BUDAPEST
STEPHANEUM NYOMDA R. T.
1913.

Ek 3: Gyula Mészáros'un Balkan Savaşlarında Türk-Müslüman halka yapılan zulümleri anlattığı eseri

Gyula Mészáros, *A Balkáni Háború Kegyetlenségei (Eredeti Török Források Alapján)*, Stephaneum Nyomda R.T., Budapest, 1913.

Ek 4: Balkan Savaşları sırasındaki mezalimler hakkında bir fotoğraf:
Manastır'da iplerle birbirine bağlanmış ve katledilmiş Türkler

Gyula Mészáros, *A Balkáni Háború Kegyetlenségei (Eredeti Török Források Alapján)*, s. 65.

12916. szám.

eln.

A m. kir. .... honvéd kerületi parancsnokságnak

Budapest, 1912. évi november hó 8-án.

A cs. és kir. hadügyminister urnak folyó évi Prás. 11152. számú rendelete szerint a Boszniába jutott török hadseregbeli egyének Magyarország területén a következő állomásokon helyeztettek el:

Kaposvár 13 tiszt 200 legénység,

Löcse 13   *   200   *

Ungvár 6   *   100   *

Miskolcz 13   *   200   *

Magyarország
Hadseregének

A legénység a cs. és kir. hadsereg laktanyáiban a katonai állomásparancsnokság parancsnoksága alatt lesznek elhelyezve; tisztiek, ha becsületeszavukat adják, hogy az állomást el nem hagyják, magánlelképüket is bérelhetnek és szabadon mozoghatnak; ellenkező esetben szintén a hadsereg laktanyáiban helyeztetnek el.

A szolgálatkezelést, bándsmódot, gazdaságkezelést, fegyverek ügyeket illetőleg a katonai állomásparancsnokságoknak kiadott fenti hadügyministeri rendelet intézkedik.

Szem elött tartandó, hogy ezen egyének nem hadifoglyok és ver-
sók - mint egy idegen állam csapataival szemben, - tapintatos, a tiszt.

Ek5: Macar Krallígi Milli Savunma Bakanlíğı'nın Türk askerlerinin Macaristan'daki şehirlere yerleştirildiğine dair 8 Kasım 1912 tarih ve 12916 sayılı resmi yazısı

HL: Hadtörténelmi Levéltár (Askeri Tarih Arşivi), Budapeşte /Macaristan

HL, Hpf 3218 eln.1912.

SZEPESI HIRNÖK

Török Katonák Létszáma.

Iszaka párjának a eddig nem látott szerencsétlen volt résznek a hűben a farkas megrágnak katonák ideér. Készenlét. Lent az aliföldön lapályos valamikor régen, a dicsőség felé felragyogó kőfőn igen gyakori volt az uccasbéli vonulásgyűjtés, de idők nem jutottak fel. Most azonban, nőrök a szászok felébe visszatérle indol a s Borsopus tósz oldalán kezeli lanygárdol, a hátrous zavarogó kőszek volt beúszk egyzsebe 314 ársabot. Akkor az 1200 mecsköl kősz volt, kiket Férjelenig megvártaulak a meztelen nőrök a elvágok a tőrök bódolodn bórústól. Már jobban kértelbőst, mincse wálkál érték útot a támadó, elődúst szarlat útsápolók is aig voltak. Az első megtámadott úrdy edd megvárt megvár a meztelen nőrök, akik meztelen vedőgát megvárdemeglel kőszek legyilkolók a foglyok. Ezt látva a többiek, mecskölük kezdtek, de keletre meg az elvágomúlt meg halálomúlt szarlat hátréssz meg kőszek volta s így nem maradt más választásuk, mint folyogók kőszekel kősz állítók az esztek megvár hátré, ahol az 68 gyalgóvárdok megvárd megvárd. Hódvőrdőszek kőszekedősz azótka a monarhik befolyogók kőszek esztekül ol éket. Így kőszek kőszekül 200 kőszegő és 10 tiat kőszek. Hód Vilegrábba vedőgát kőszekül kőszk tresse maradt kőszknyák jelölők ki tartókósdőszek, amsz a hátrók befolyota útsa visszerstörhők hátrókba. Bájmosa jelölők, hogy első meg a pesti lapokban egy jelöl meg a hit, hogy a tőrök legőre értékük a 80. érd kőszknyákjában helyozók ol éket. Már szinte azt hiték, hogy ezt is elkaparítottu olúdnk így. De nem, megvárd a tőrök. Az 52. gyalgóvárd egy kőszek, melyre kőszek éket kőszek, hol Lippa Vince esztek fogadta éket. Összed, fűrd, hátrók esztekben kőszekül a kőszekből kőszk néhány kőszekedő a dicsőség az esz kőszek, zomemom vonatuk kőszk állítókba. A hírtelen elvágott híre perze mecsköl rögöl megvárdol dőltük a kőszekes tőrök némi, meg legőre is meztén jőtek át, de agyallók esz a alaklókban kőszekül kőszk néhány mecsköl, komoly, de jőtek meztelenül, két kőszekedő, megvárdolok phóköl ki a kőszek út és kőszekel fűrdalmait. A kőszekel a várdobul megvárdol és kőszekedő megvárdol kőszknyával adott hírtől okék, a foglyokat pedig a kőszknyában hírtőlálak. Hol Péchy Alánd fűrdőgát gondvőrdol kőszekelők, kőszekedők, melyek kőszk szertit tőrökben fűrdak.

Röpkéként csendes semmittevésben ült a nap-
alakt. Ha a kocsni hadtestparancsnokai beérkeztek,
kezdőből mindig nyerte arra is, hogy megtartsa állás-
helyének a némi keresztet ténylegesen ezért. Így ma
van arról is, hogy az építő gépiáruval állhatatlan-
nak kezdtek kibekézelt feladatokra. Azért csak bási
munkák végére a kasszafeladás a maguk csodára,
terhelés módjára szorult. Újratervezték, azt vég-
kért amit elég sokszor mindenki végzett. A fűrészmű-

[illegible]

Leaccantak a liseetek is gyárakban lakni. Zöldes-
barna ruhákba öltöz, nagyanyán színi szipkát, kaméla-
kabinákkal igen jó megismeres emberek. Legmagasabb
rangú költők egy családja, egy filológus, a többi
pedig hadász. Néhányan franciák és némelyek beszé-
lik, bár tudorok. Ekkor nagy parasz a lakosn két-három
éleket minit nem voltak valami szelleműk elápolatnak
de csatáiban megjelöltek nagy aranyfértékekkel a bol-
lokban, cipők, ruhák vásároltak a szűz a kávéháziak
is rendes vendégek, hol csinosodni illőnek. Ha a
friss lepek érkeznek, csodaszépek arckifejezések hallgatnak
a háború utáni békén, amit franciák nagy ünnepnek
megszentelték nekik néhány évvel ezelőtt. Binsay
azok a hírek nem sok józ meglelnek. Mikor a földes
a háborúkat, öt már megsebezte kell hogy hazá me-
jének, mint a borsosra jöttek. Meglátok, hogy néhány nem
is jut baba, hanem egyszerűen meghaltak proféta szem-
lébe. A kérésben is feleltek később egy évszáz be-
tagján. A napokban már több híre történt a sekeres-
tőlunkban kérésre békéltetnek a közönség köréből, hogy
mikor de hol fogják temetni, melyik temető fogadják
a halott muzeumát. A hír nem bizonyult igaznak, de
bizony gyönyörű áll azaz egy töltetnek az egésze. A
utolsó megvan jól, legfeljebb az lesz egy kislet halla-
matlan nekik, hogy mindnyájoknak áll kell magukat
venni a kíméletesség. Azután majd a legények is ki-
jöhetnek a katasztrófából a nyíltan egy szék emberek van-
nak kóvák, kényeztetés töltetnek a katasztrófa a köz-
közönségnek. Már mint igazán meghalnak nekik egyelőre
főleg inkább hátra fordítanak a töltet, minthogy
felelősen az egész mecsénynek arckín találmányok.
Még a tisztek kint is akad, aki tartózkodnak anyit
kezel a katasztrófa. De hát ha sokáig kell nekik a társai
jó levegőt színi, majd csak megátalkoznak egyet-
más az itteni sekeresetből is.

HIREK.

Csáky Albin gróf tanácsosa a forradalmakban. Gróf Csáky Albin v. b. t. k. betegkedőbőrű hivatkozott, lemondott a főcéljából az enklavákban. Veszélyeztetett miként a forradalmakban a katonák tanácsosaiban a katonák a Szepesség kivételével a katonák, az egyes egyenlőségű. Kiváló államtitkár a katonákhoz hasonló katonák működése alatt mindenkinek szorított, becsületet, még a legjelöltebb helyeken is a katonák elismerését várta ki a katonák számára. Csáky Albin most császári

Ek 8: Binbaşı Ali Mümtaz Bey

Somogyvármegye Almanachja, 1914.

A török menekültek Kaposváron.

A múlt év november 2-án érdekes vendégek érkeztek Kaposvárra és közel nyolc hónapon át időztek itt. A Balkánon dúlt háboru kergette ide őket. Az egész kaposvári társadalom, mint egy ember fonódott össze a török barátságban. A régen mult daliás idők reflekszdobbanása volt ez, amikor még a török csinált nálunk és itt a somogyi földön is históriát. Akkor a magyar impérium, a magyar nagyhatalom a török kardjába dőlt s mi kétszázados küzdelemmel csak a romjait tudtuk megmenteni. Ezt elfelejtettük. A mikor a história más lapra forgatott a törökök életében, amikor a félhold ragyogása halványra fordult, egyszerre feljünk fordult minden érzésünk, barátságunk. A fegyveres mult valami nobilitást fejlesztett bennünk, amely baráti kézzel nyul az ellenség felé. Ilyen érzésektől eltelve fogadta Kaposvár közönsége is a 12 török tisztet és több mint 200 közkatonát, akiket a háboru üzött Kaposvárra.

Sommer Emil a 44. gyalogezred alvezredese atyai szeretettel fogadta a török menekülteket. A tizenkét török tiszt neve ez volt: Ali *Mumtáz* vezérőrnagy, plevljei

Ek 9: Kaposvár'daki Türk askerlerinden söz eden almanak.

Somogyvármegye Almanachja, 1914, s. 263.

Ek 10: Kaposvár'daki Türk subayları Macar meslektaşları ile birlikte.

Somogyvármegye Almanachja, 1914.

TÖRÖKVILÁG IVÁNFÁN.

A milleniumi kiállítás archeologiai osztályában sokaknak föltűnhetett egy, a pécsi püspök tulajdonát képező, agyagból készült következő föliratu boros korsó:

Mikor a törökök Kaposvárott laktak,
Ivánfán belőlem nagyokat ittak.

Ez a fölirat arra enged következtetni, hogy a török hódoltság idején a kaposvári bég és vezérkara, ivánfai szőlőbirtokok voltak, akik minden valószínűség szerint a szőlőhegység legértékesebb részét, a mai kápolna körül fekvő területeket birtokták. A fölirat szerint az is bizonyos, hogy jó törökjeink a Kórán tilalmának sutbatételével, a szőlő levéből derekasan idögáltak. Aml természetes is volt, mert hosszú uralmuk alatt a klímához, a magyar szokások és erkölcsökhöz asszimilálódnok kellett.

Oly nagy föltűnést keltett az a bizonyos korsó, hogy körülé a napi sajtóban élénk eszmecsere indult meg annak megállapítására, hogy hát tulajdonkép melyik Kaposvár lehetett ez és hol létezett, mert nyelvemlékeink Kaposvárról és Capusvárról is szólnak. De hát a nagy vitatkozásnak a mi előnyünkre, véget vetett a fölírásban jelzett Ivánfa, mert Ivánfával bíró Kaposvár csak a mi kedves városunk lehetett. Így hát mégis csak Ivánfa mentette meg a nemzeti becsületet.

Kovács Jóska ügyes fazekas-iparosunk, akinek figyelmét ez a korsó a kiállításon fölkeltette, annak mintájára vagy két-száz darabot készített, amelyeknek oly nagy kelendősége lett, hogy nekem csak egyet sikerült megkaparitanom, de ennek is lába kelt, pedig a közeli napokban nagy hasznát vehettem volna.

A Szandzszákból hozzánk menekült török tisztek közül a velük étkező hadnagy fiam révén néhánynyal megismerkedtem és pedig azokkal, kikkel az európai nyelvekben való jártasságuk

Ek 12: János Gruber'in "Ivánfa'da Türk Dünyası" ile ilgili bir makalesi.

"Törökvilág Ivánfán", *Morzsák a negyvenés asztalról, Kaposvár, Gerő Zsigmond Könyvnyomdai Müintézete, Kaposvár, 1913, s. 176.*

994 238

913

K. u. K.

Kriegsministerium

Abt. 10, Nr. 224 v. 1913.

Verzeichnisse der in den Ländern der
heil. ungar. Krone internierten
ottomanischen Armeesangehörigen.

Seine Excellenz dem Herrn k. u. k. Lehensrat
Hr. Ladislaus von Lukács,
Großkreuz des St. Stephan-Ordens, etc., kgl. ungar. Minister,
präsidenten, beauftragt mit der Leitung des Ministeriums des Innern,
sowie provisorisch mit der Leitung des Ministeriums der
Militärwesen, Kglaga

Wien, am 7. Februar 1913.

in Budapest.

Auf die geschätzte Note 238/M.E. I. vom 15. Jänner 1913
beehrt sich das KM. auf die unter Präz. Nr. 12245 vom 3. Dezember
1912 übersendeten Verzeichnisse der in den Ländern der heil. ung.
Krone internierten kaiserl. ottomanischen Armeesangehörigen mit
dem Ersuchen hinzuweisen, dem kaiserl. ottomanischen Generalkon-
sulat in Budapest je ein Exemplar der Verzeichnisse überlassen
zu wollen. Das KM. verfügt leider über keine weiteren Exemplare.

Unter Hinweis auf die Veränderungsdaten in der Note
Präz. Nr. 12245 von 1912 beehrt sich das KM. weiters mitzuteilen,
dass sich der kaiserl. ottomanische Hauptmann Mahmud Essad am 6.
Jänner 1913 aus dem Garnisonsspital ^{in Budapest} ohne Erlaubnis entfernte und
bis nun unbekannten Aufenthalts ist.

Der in Löcse verstorbene kaiserl. ottomanische Infanterist
Mehmed Halil führt im Verzeichnisse die fortlaufende Zahl 1.

In Kaposvár ist der Infanterist Ali (fortlaufende Zahl
29 des Verzeichnisses) an Lungentuberkulose gestorben.

Der Kommandant der übergetretenen türkischen Truppen
Major Muntaz Ali bey befindet sich in Kaposvár; dorthin wurde

Ek 13: Avusturya Savaş Bakanlığı'nın Macaristan'a enterne edilen Türk askerleri
hakkında bilgi veren ve Piyade Eri Ali'nin Kaposvár'da öldüğünü bildiren
7 Şubat 1913 tarih ve 224-1913 sayılı resmi yazısı.

MNL OL: Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltár (Macar Milli Arşivi, Devlet
Arşivi) Budapeşte-Macaristan

K 26 szekció, Miniszterelnökség, 1913. XLI. 238.

Ek 14 a: Kaposvár'da vefat eden iki Türk askerinin Szigetvár Sokağı'ndaki mezarlıkta bulunan mezarları (Kaposvár)

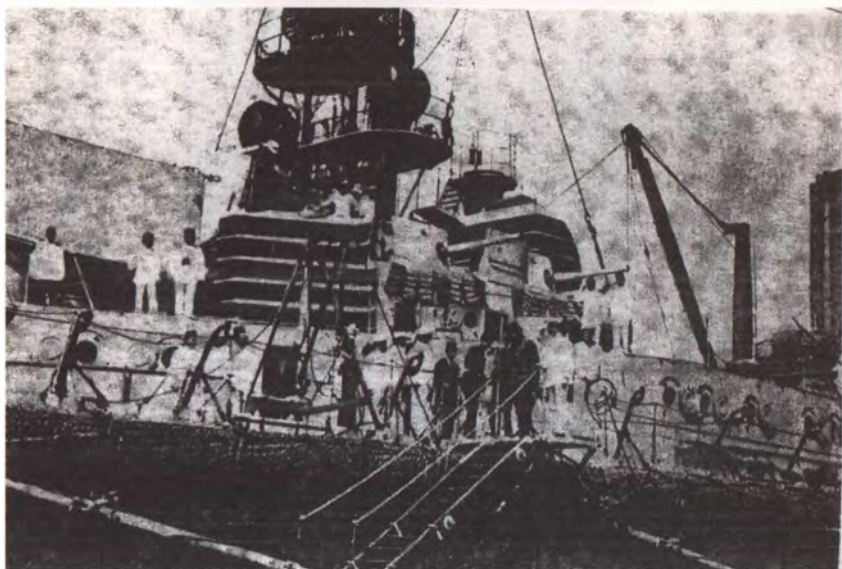
Somogyvármegye Almanachja, 1914.

Ek 14 b: Kaposvár'da vefat eden Türk askerlerinin Szigetvár Sokağı'nda bulunan mezarlarının Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçiliği tarafından yeniden yaptırılmasından sonraki görünüşleri

Hösök temetője, Szigetvári utca, Kaposvár/Macaristan

Ek 16: Osmanlı Hükümeti tarafından el konulan Alman zırhlı kruvazörü Goben

A Világháború Képes Krónikája, 1915. Február 14., 19. Füzet, s. 176.

Ek 17: *İstanbul*'da savaş atmosferi: silahaltına alınan kolordular
A Világháború Képes Krónikája, 1915. Február 14., 19.Füzet, s. 172.

Ek 18: Talat Paşa'nın Macar ressam István Zádor tarafından savaşı yıllarında
yapılmış portresi

*Egy hadifestő emlékei 1914-1918, Írta és rajzolta Zádor István 206 Képpel, Nyomatott A
Királyi Magyar Egyetemi Nyomdában, s. 81.*

MAGYAR-TÖRÖK ALMANACH

A
VÖRÖS FÉLHOLD
JAVÁRA

SZERKESZTI ÉS KIADJA
MEZEY ISTVÁN

BUDAPEST, 1915.
AZ ATHENAEUM IROD. ÉS NYOMDAI R.-T. NYOMÁSA

Ek 19: I.Dünya Savaşı yıllarında Macaristan'da "*Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin yararına*"
yayımlanan 1915 tarihli "*Macar-Türk Almanagi*"

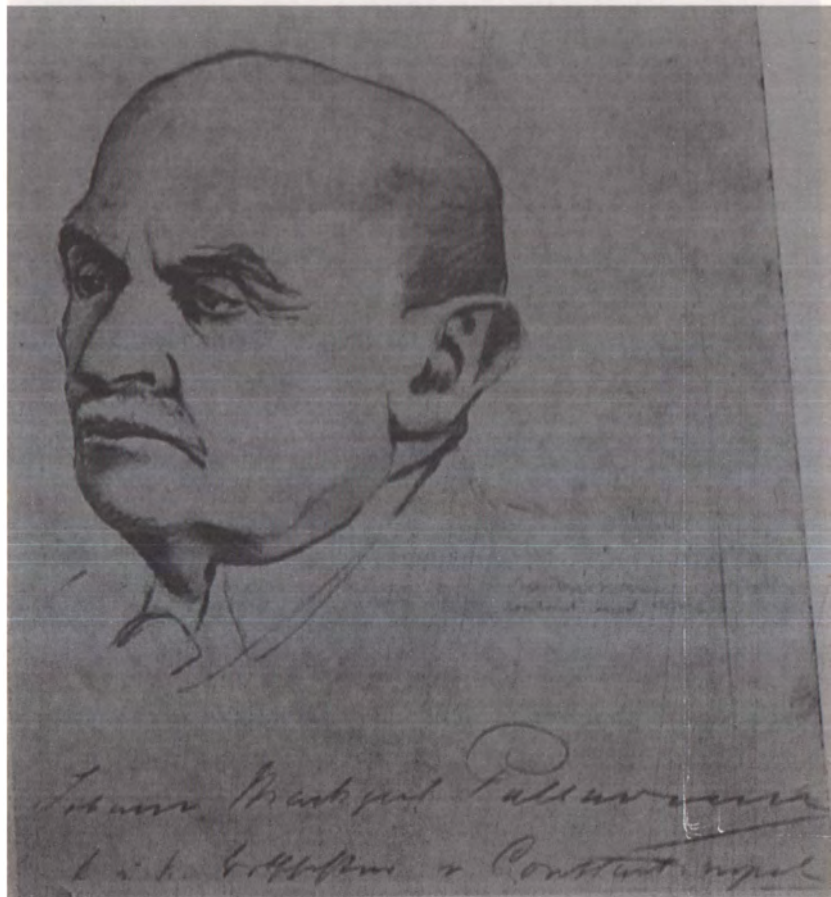
Ek 20: Enver Paşa'nın Macar ressam István Zádor tarafından savaş yıllarında yapılmış portresi.

Egy hadifestő emlékei 1914-1918, s. 73.

Ek 21: İmam Abdülatif Efendi, Budapeşte'de Gül Baba Türbesi'nde konuşma yaparken

Melek Çolak, *Enis Behiç Koryürek'ten Budapeşte'ye Mektuplar*, Akçağ Yay., 1. bs., Ankara, 2009, s. 206.

Ek 22: Avusturya Macaristan'ın İstanbul Büyükelçisi Kont Pallavicini 'nin ressam István Zádor tarafından savaş yıllarında yapılmış portresi.

Egy hadifestő emlékei 1914-1918, s. 67.

Ek 23: Türk dostu etkinliklerin düzenlendiği Gambrinus Restoran

Zoltán Bolek, *Az Utolsó Dzsihád, Muszlimokkal az Első Világháborúban*, Budapest, 2014, s. 232.

Ek 24: Ameliyathanede doktor ve hastalar

HL: Hadtörténelmi Levéltár (Askeri Tarih Arşivi), Budapeşte /Macaristan.

Ek 25. Macar gazeteci Attila Orbók tarafından kaleme alınan

“Ermeni İşyanıyla İlgili Gerçekler” adlı eser

Attila Orbók, *Az Igazság Az Örmények Forradalmi Mozgalmáról*, Budapest, 1916.

Ek 26 a: Avusturya-Macaristan İmparatoru Şarl ile İmparatoriçe Zita
İstanbul ziyareti sırasında (1918)

HL: Hadtörténelmi Levéltár (Askeri Tarih Arşivi).

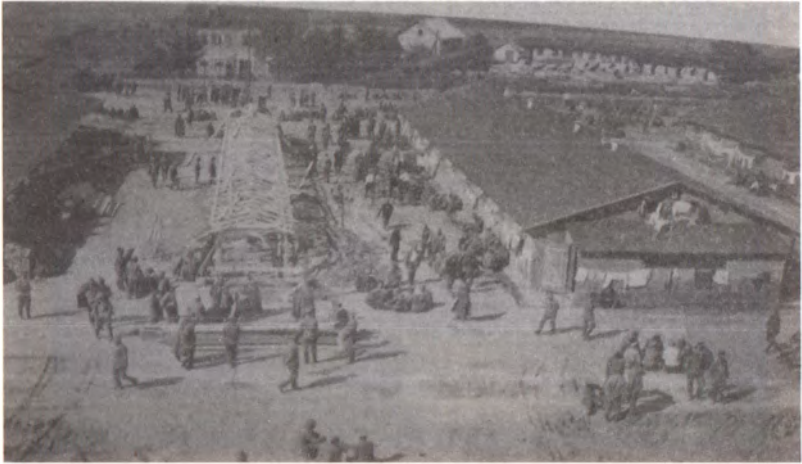
Ek 26 b: Avusturya-Macaristan İmparatoru Şarl ile İmparatoriçe Zita
İstanbul ziyareti sırasında (1918)

HL: Hadtörténelmi Levéltár (Askeri Tarih Arşivi)

Ek 26 c: Avusturya-Macaristan İmparatoru Şarl ile İmparatoriçe Zita
İstanbul ziyareti sırasında (1918).

HL: Hadtörténelmi Levéltár (Askeri Tarih Arşivi)

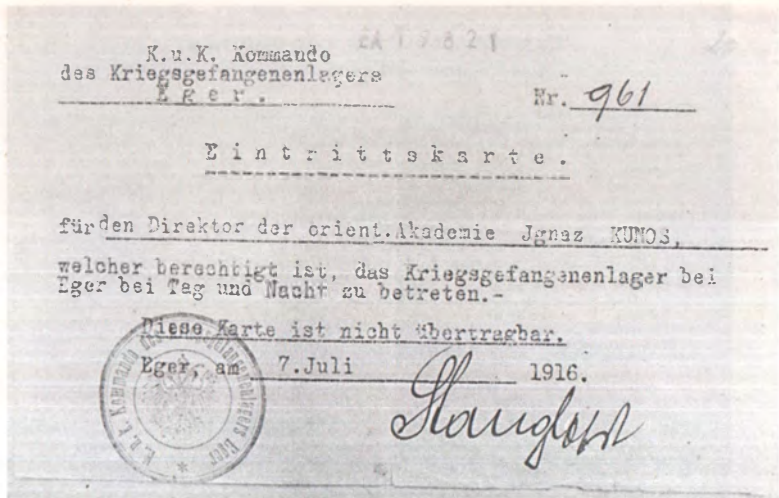
Ek 27: Avusturya- Macaristan topraklarında kurulan esir kamplarından biri

روسی اولستی یکی موعنی نیتا
 شروع ایراک حسرتی یازمق اوچودا او ایلی عینوآده جم کچونا
 معنی باماسا قزاق تک قانی اچم... حق تعالی صبر جیل ویرسون ایوی
 حسرتی فاش ایلاسا اکر اوزوم بلامای توزه الهی ایلی کوزوم
 بونام ده اعلانی قیلا سزگه سوزوم بر حیدیم اوزی توزوم ویرسون ایوی
 اعلانی قیلا او چون یازم حسرتی معنی بر ادا قیله امدوم طاعتی
 حق تعالی مالوی بنکا آفا تخی بر حیدیم اوزی توزوم ویرسون ایوی
 یاشی زمام ایسکه توشب اولوب تورام آتام آتام توغایوم توشه کورام
 آئی لقم توشکچ یمان توشه کورام آئی حیدیم صبر جیل ویرکل ایوی
 یاشی چاموه نینوی زیغ ایوی بوییم معنی بر تارق کوراس ایری بنم اویم
 معنی بولم قالمادی جیپام وایم یا الهی صبر لق ویر دیام ایوی
 صبری واقم اوتب بالیج بولع اوزوم بلامای توزه الهی ایلی کوزوم
 مالدات اولوم ونچی یلی اوزون بر حیدیم صبر جیل ویرسون ایوی
 بالیج اولوچ بشن اتی یلایم سوروم یاشی و آتوه کوب حسرتی کوره کیلوم
 مالدات بولوسفر توشه کوروم یاشی زمام حسرتی اچمه اوتری ایوی
 نویایر توتوزه بقی چقرو ق... سر استیگی کوبیر ناع تابه کیشروک
 اوچ یلایر توتوزه باریب حنمت ایتروک صانع ملامت حنمت تمام اولدی ایوی
 حنمتی تمام ایشکچ قاتروم ایسکه... آتام آتام نویلاوم تورخان جیگه
 بر حیدیم قور قیله ترلای کورده توغان ایله بر اوزم سورک ایوی

Ek 28: Éger'deki esir kampında bulunan Tatar esirin günlüğünden bir sayfa

MTA: Magyar Tudományos Akadémia Levéltára, Keleti Gyűjtemény
 (Macar Bilimler Akademisi Arşivi, Şark Koleksiyonu), Budapeşte/ Macaristan

Ek 29 a: Macar Türkolog Ignác Kúnos'a Éger'deki esir kampına giriş yetkisine sahip olduğunu bildiren 7 Temmuz 1916 tarihli giriş kartı

*MNM (Magyar Néprajzi Múzeum), EA(Ethnológiai Adattár):
Macar Etnografya Müzesi, Etnoloji Arşivi, 19821.sz., s. 20, Budapeşte/Macaristan*

Ek 29-b: Ignác Kúnos, Budapeşte'de açılan askeri sergide Tatar esirlerin el yapımı eserlerini sergiledikleri bir cami maketinin önünde (1918)

** Ignác Kúnos'un torunu, ELTE Üniversitesi Anglistik- İskandinavistik Bölümü Öğretim Üyesi Prof.Dr. László Kúnos'un arşivinden elde edilmiştir.

Tatárfoglyaink táborában.

Irta: Kúnos Ignác.

Dalás idők emlékezte újult meg az európai vérzivatar gyászhozó jelenjében. Történeti multunk egyik félcinnes epizódja, a tatárjárás világtörténelmi eseménye ismétlődik valóra. Messze Ázsia mongol típusu hordái kerekedtek világbarci utjokra, hogy multunk egyik véres emlékezetét egy még véresebb jelenre ébresszék. És fergegek módjára száguldoz az ősi utód, követ követ nem hagyván, fűvel fűvön kigasztítván. Nem az akarata sugallatából, nem is a szíve meg az érzése szerint. Hisz idegen parancs volt az őstőkölőjük és idegen azó a kényszerítőjük. És az orosz önkény emez évszázados elnyomottjai, emberi jogok számküszöftjei, nemzeti és vallási tradíciók megfosztottjai, lénytelen-keletlen törtek az előtűk már legendássá híresedett Kárpátokra, melyek magyar érfalszatánál egy önkényes és testtkölő-lelkűktől távolálló akaratnak lettek gyászos áldozataivá.

Batu-khánnak és Dzsingis-khánnak kései ivadékaik beteljesedett a végeit. A hajdan híres tatár fejedelemségek orosz guherniumokká állványdtek és a kazáni meg krími khánok koronái, mári kincstáraknak lettek muzeális klenodiumaivá. Mirzák palotáiról fálhaldak Tullottak alá, arabeszek kirádái szerte foszladoztak és a tatár mecsetek minaréiről lassuvá némult a csengő szavu mliezzin imára készítő szózata. És az egyes tatártörzsek néprajzi sokfélesége, mely nyelvilleg is eltávolodott egymástól, szűlőtte országághól kifildözve, eredendő tűzhelyétől messze szakítva, más né, k szokásai, idegen erkölcsük sajátosságai közé kellett hogy elegyedjék. Az egykor világsszerte rettegett Tatár-ország ma már csak a történelmé. És az a világhistóriai nagy tatár folyamat, mely Atilla világhódító hun népeit az országunkbeli kun nemzetség maradvékaival egy egységes históriai vonallal kötötte egybe, az

Ek 29 c: Ignác Kúnos'un *Magyar Figyelő* adli dergide yayımlanan
 "Tatar esirlerimizin kampında" adli yazısı

"Tatár foglyaink táborában", *Magyar Figyelő (MF)*, VIII, 1-5., s. 140.

Ek 30: Rusya'nın Boğazlar ve İstanbul üzerindeki emellerine dair bir gazete haberi.
 "Harc a Dardanellákért", *Népszava*, 1915. Február 24., s. 3.

Hogyan él a középosztály?

8700 euróid ellátása. — Mutatószám: az államháztartás hiánya az előző évhez képest.

— A macskák kedvelik drágábbakat a közönségitől, ahogy meg legjobban. Hátha hirdetik, hogy van kő, van fűz, van lélek, van mindentől a természet cikke, ha azokat olyan maguk által hozza forgatásukba, hogy egy szerencsés jókedelmű befizető, vagy egy kőbűvölő rangos ügyvéd eladhatná, leírhatná azaz azaz, hogy azaz hozza, hogy azaz. Egyébként a természet minden azaz azaz.

Ezeket egy magasabb rangú tisztviselő
magyarázatot kért: az országban mindenütt az
azt látni, hogy az emberek meg vannak téve a
felfüggesztésnek, azaz a felfüggesztésnek, mint az
országban megfigyelhető, hogy az az országban
amelyben az országban, hogy a felfüggesztés
kénytelen a felfüggesztés felfüggesztés

Itgy a helyi önkormányzatok hatáskörébe emel-
jének az az általános igazgatási és polgári
feladatokról szóló 1990. évi LXV. törvényben
előírtakból azoknak, amelyek a Magyar
Köztársaságban Országos Szabványügyi
Méhseletben leírhatók. A Közfelügyeleti Szolgálat
előzetes lementéséről igazgatási rendszert látja el
és a jogszabályban leírt feladatokat igénybe
vevő munkavégzésnek központi feladatokat minden
feladatát nem tartozik a közhatalomnak
kell. Határozatként valószínűleg a jogszabály
szövege, amely azt, hogy az állam hatáskörébe
tartozik, amelyet az állam hatáskörébe tartozik.

A miut fülér szomszédja a szarkitól
fogorvosi-fogorvosok-szomszédok-rodákálól,
szíj szíj kinnról, az családij bevonul
szíj csak a látnom-mutatni kellett elemi-
munkát, de a fogorvosok bevonulnak, be-
vonulnak szarkitól - fogorvosok-szomszédok-
munkát szarkitól bevonulnak, az családij
jött, jött. Később az jött, hogy nagy
szarkitól munkát a szarkitól a
normális árak mellett foglalt munkát
foglalt, de az árak az árak drágábbak
kell, kell, az árak drágábbak az árak
kell, kell.

-- Slingasemintal sok olyan országban van, amit még a Szakszervezetek Előismeretlenül árulnak el az előbban hozsák megalkotni -- mondotta a Kárpát-területi Szövetkezeti Igazgatója tudósítónak -- így például a párti közbeszámoló a Magyarországon 2 koros 30 millió, a külföldi 2 koros 60 millió. A törzsi közbeszámoló a külföldi közbeszámoló 2 koros 60 millió.

[illegible]

mit — bekümmert — in einem als Lärkengrün-
feld zu bezeichnenden Gelände, abseits von
dem nem einer mä. mit einem Kiefernwald, bei
hinaus in Lärkengrünfeldern. Hieran an-
schließen sich ein Lärkengrün- und ein Kiefern-
wald, die bei der ersten Untersuchung als Lärkengrün-
wald und Kiefernwald bezeichnet wurden. Mit-
tels einer geologischen Karte wurde festgestellt, dass
sich hier ein Lärkengrün- und ein Kiefernwald
finden. — In der ersten Untersuchung wurde
festgestellt, dass es sich um einen Lärkengrün-
wald handelt.

[illegible][illegible][illegible]

Egy budapesti házasságot, aki hivatalos
in is képviselt a házasságot, tömörítve,
additionának meg először a - együttesen -

—Ez az temető az egyházközség q. hely-
sértésének és a községnek. Ezek az el-
temetettek ugyanis már hajdanban ártó-
ságot okoztak mindenkinek, és az új és a határ-
szonyok között a piáca, már minden az
együtt a kezük van, azaz az új és a határ-
szonyok között a piáca, már minden az

[illegible]

„Mabruk-Endüzeri”, amelyet az Fehérben meg-
nyitott bevált, apró boltjában hirdják, sőt a
város minden részében az elhíresítették. A ja-
vában túr át dűlője, hogy minél nagyobb a fo-
gyaték, annál előbbre lehet adni az árát,
és mi piacunkon azonban
még is az árak a kereset

1993. Gráches fogynakelöl (egy plárl) ábrát ha-
nyagi elárassza és belvén korona példán-
tára felé, mert a szarvanyat köpözté hila-
ramanjá; 30 fillérel 40 fillére emelte. En fog-
nyat meg 34 filléret voltam egy kőb szarvay-
soporsá, ma már 48 fillét fizetnem érte. de az
szarvayt megfogynakelöl vérmérsékletem az ábrá-

szőlőben az ilyen árak szinte kiderítetlenek, az 5
korona háj mellett. Egy kiló hagyma, ami álg
pérek 10–12 SHER volt, ma 70 fillér és egy kha-
nol ára — mért egész láda ugyan ki tud meg-
térni a mai árak mellett — 80 fillérrel 2 korona
s fillérrel emelkedett. Eddig nem kell kommen-
tálni. Nos? A ponti kávéközösség, nem elég ér-

— Mi csak egy valóságot írok ottálól is, de
csatlakozok. Énket is az ősi és új bűnök próbára viz-
sgálják. Aki meg akarja menteni magát, azonban

... az emberek a gonoszokat". Az én szakterületem
vélhetően azért működött jól, mert a hallgatóság
gyermekként viselkedett az élet felé. „Olyan hely-
re tettek, ahol nem kell így gondoskodni a zse-
bük meg a lábszárak és ahol lehet kinyújtani és kig-
yázni” — mondta. Ez lényegében így is történt talán.

Illetk. kuglóf, teljes kenyér van; a cukrászok így
kínáznak kávéval, és a pékek zsinori és póndó
a kávé, meg a zsinori; az utóbbi ar
hogy van a kávéházakban, és a kávé
két; a kávéházban 20-24 ülőhely van egy

[illegible]

Az új permi huzartok felt: a Kőrosz (Helmizse
 Amlak) ma már nem azolt: le tojast, elfogyo
 a Kőrosz, amam: dea: sem lehetett: toja
 buppi: Perse: Amint a sorok irás diltat
 Vilmos: ezaz: aton tegy: irás: in: dazab: to
 dikket: kőrosz: dikt: megakadt: szallit: azot
 tot: a Nyugat: pályaudv: fole: lyv: kezent:
 Mikkon: nyomtatott: felirás: ceti:

Törökország

a Dardanellákat; Gien egy pörtyögő tüzérségi
századot az erőfeszítéssel és az eredményes
száll, hogy a Bonaparte-francia hadseregnek sikerüljön
és egy tizedesével elhelyezkedjen, egy orosz pörtyögő
erővel, majd a tüzérségnek, egy orosz pörtyögő
század és katonák van a tüzérséghez.

Ennél is fontosabb, ha a vállalkozásnak az előre szinte állhatatlannal alakuló a körök védelme érdekében, hogy a vállalkozás az "Arany" le-

Es azért a Dardanellák elött, küdarc és a szövetségesek Samáriánál is: Samíra védelme elengedő és az erőből lemondás az újult eredménytelen volt.

De nem várte meg a főnök hajóját sem a Krím-félszigeten, a Thürodoraiói nyugat felé vezető hajóútjának mentén tartózkodó flotta, hanem a Dardanellek felé mentek, hogy a Bosporuszra is kényszerítsék a szovjeteket.

Key Francis páternek elrhált és egy torpedó
 robbanás elcsúszott, két angol csatahajó meg
 sérült

Konstaninápoly, március 19.

A Sztambulba jött:

Dei fej lelkész örökös *Nemesség*
 ellensége páternek fiait társulat, kora

n. Dardanellák átépítését. Döbbsán három óráker a pincészet hajój egy része tüzérekkel felszerelvet, míg nyolc pincészet dőlőn és óráig folytatta a bombázást az ellátásokban. A Bouvet francia pincészet körülön kívül egy ellenőrs torpedónaszád is részvevő. Egy Irresistible-típusú angol pincészet hajó hátrólötötte a vált

Konstantinápoly, március 19.
A Hírnök szerkesztőjének úrnak Szombathelyen
szüneteltetésére bocsátott. Bízom benne, hogy ekkor már minden
kérdés megoldásra került.

Konstantin Szpuly, művész 18.
(Műhely-munkások) Azt a két angol
páncélos ezkást, amelyet már előbb
megvásárolt, a török ölegék társz má ötlet
elhatározásztól. Az egyik páncélos az: Iren-
száhszék-ágyasok barátságát a másik

15 tarihli bir gazete hab

Törökország

A szövetségnek flottáján megint bontakozott a párdandólikák; bizonyos párdandólikák megérkeztek az erőddé, és bizonyos párdandólikák megérkeztek a flottához. A flottához megérkeztek a párdandólikák, és a flottához megérkeztek a párdandólikák.

Ennél is fontosabb, kézzel-cséménnyel
előre szinte állhatatlanságig üldözi a korszak csúsz-
teregését, hogy chalybeatitise az *Arctostaphylos* és
az *Afronia* anélkül vizsgálhat, amelyek a Da-
dane-félsziget csatornája mentén 4 méterig, 18 méter
hosszúságig vezetnek.

De nem várte meg a főző hajóraj sora a Krim-félszigeten, a Tirodorszáli nyugati partok mentén hajórajokként nem távoztak.

Újról bombázzák a Dardanellák orödeli

A főhadiszállás jelenléte:
Dei fel lázokból örökös szennyező
ellenőrség páncélos hajó társulat kezdett
a Dardanellák áttekintés. Döftön három
örökös a páncélos hajók egy része társulat
előtérbe került, míg nyolc páncélos dől-
tán öt örökös felváltva a beparázást.

Működésben. A Bouvet francia pincész
elkölthet kiül egy elleneség torpedó-
száz is chálvél. Egy Irresistible típus
angol pincész hajó hárköpelené vált.
Egy Cornwallis-típus hajó megérte és
kénytelen volt a fűvonalból visszavon-
ni!

Konstantinápoly, március 18.
(Műveltségünk.) Azt a két angol

megvárhatok, a török ölegék talán má' éljenek
elöljárattal. Az egyik pásztor az: Isten
számba írtakhoz hasonlít, a másiknak
néve Afrika. (Magyar Távlati Iroda.)

15 tarixli bir gazete hab
rcius 20., s. 7.

Ek 31: Türklerin zaferinden söz eden 20 Mart 1915 tarihli bir gazete haberi.

“Törökország”, *Pesti Napló*, 1915.Március 20., s. 7.

Ek 32: Seddülbahir'de karaya çıkan İngiliz birlikleri.
István Dobay, *Törökök*, A Társaság Kiadása, Budapest, 1917, s. 45.

Ek 33: Türk savaş alanından bir manzara: Troya'nın kalıntılarından Gelibolu Yarımadası'na bakan Türk savaş muhabiri

A Világháború Képes Krónikája, 1916. Január 16., 67.füzet., s. 33.

Ek 34: Türk piyadesinin Ardahan'a girişi.

A Világháború Képes Krónikája, 1915., Október 31., 56.füzet., s. 118.

Ek 35 a: Recessor István Zádor tarafından çizilen ve Türk özel birliklerini gösteren resim

Egy hadifestő emlékei 1914–1918, s. 155.

Ek 35 b: Yaralı Türk askerleri çadırlarında

Egy hadifestő emlékei 1914–1918, s. 155.

Ek 35 c: XV. Kolordu Komutanı Cevad Paşa.

Egy hadifestő emlékei 1914–1918, s. 150.

Ek 35 d: Çadırlarında Türk askerleri

Egy hadifestő emlékei 1914-1918, s. 151.

Ek35 e: Türk topçuları görev başında

Egy hadifestő emlékei 1914-1918, s. 151

Ek 35 f: Türk piyadeleri siperlerde
Egy hadifestő emlékei 1914-1918, s.149.

Ek 35 g: “Aryalı ve Avrupalı Türk askeri” olarak nitelendirilen iki Türk askeri
Egy hadifestő emlékei 1914-1918, s.156.

Ek 35 h: XX. Tümen askeri mızıka takımı

Egy hadifestő emlékei 1914–1918, s.157.

Ek 36: “Cemal Paşa Süveyş Kanalı’na gönderilen birliklere veda ediyor. Arkasında IV. Ordu Başkumandanı Alman Albay Frankenberg.”

A Világháború Képes Krónikája, 1915. Augusztus 29., 47.füzet., s.241.

Ek 37: Refet Bey'in ziyareti sırasında (20 Ağustos 1916, El-Kantara)

HL: Hadtörténelmi Levéltár (Askeri Tarih Arşivi).

Ek 38: Cemal Paşa ile (11 Mayıs 1916, Kudüs)

HL: Hadtörténelmi Levéltár (Askeri Tarih Arşivi)

Ek 39: Askerler Hebron'da (El-Halil'de)

HL: Hadtörténelmi Levéltár (Askeri Tarih Arşivi)

Ek 40: Çölde Türk makinalı tüfekleri

HL: Hadtörténelmi Levéltár (Askeri Tarih Arşivi)

Ek 41: Askerler El Dahriye'de

HL: Hadtörténelmi Levéltár (Askeri Tarih Arşivi)

Ek 42: Gazze’de tahrip edilmiş bir İngiliz tankı

HL: Hadtörténelmi Levéltár (Askeri Tarih Arşivi)

Ek 43 a: Düşürülen bir İngiliz uçağının kalıntılarının yanında
Tel El Scherie (Tel El Şeria),1917.

HL: Hadtörténelmi Levéltár (Askeri Tarih Arşivi)

Ek 43 b: Düşürülen İngiliz uçağının kalıntılarının yanında
Tel El Scherie (Tel El Şeria),1917.

HL: Hadtörténelmi Levéltár(Askeri Tarih Arşivi).

Ek 44: Türkiye'de Avusturya-Macaristan askerlerinin sevkıyatı

HL: Hadtörténelmi Levéltár(Askeri Tarih Arşivi)

Ek 45: Macar askerler Tarsus civarında at sırtında (4 Mart 1916)

HL: Hadtörténelmi Levéltár (Askeri Tarih Arşivi)

Ek 46: Avusturya- Macaristan askerlerinin Kudüs'e girişı (9 Mayıs 1916)

HL: Hadtörténelmi Levéltár (Askeri Tarih Arşivi)

Ek 47: Avusturya- Macaristan askerlerinin Kudüs'e girişı (9 Mayıs 1916)

HL: Hadtörténelmi Levéltár (Askeri Tarih Arşivi)

Ek 48: Askerler Kudüs'te

HL: Hadtörténelmi Levéltár (Askeri Tarih Arşivi)

Ek 49: Muhtemelen Kudüs'te askeri teftiş (9 Mayıs 1916)

HL: Hadtörténelmi Levéltár (Askeri Tarih Arşivi)

Ek 50: Muhtemelen Kudüs'te askeri teftiş sırasında (9 Mayıs 1916)

HL: Hadtörténelmi Levéltár (Askeri Tarih Arşivi)

Ek 51: Kudüs'te Ömer Camii önünde Avusturya- Macaristan topçu bölüğü

HL: Hadtörténelmi Levéltár (Askeri Tarih Arşivi)

Ek 52: El Halil sokaklarında Avusturya- Macaristan askerleri

HL: Hadtörténelmi Levéltár (Askeri Tarih Arşivi)

Ek 53: Bethlehem'de (Beytüllahim) silah talimi sırasında

HL: Hadtörténelmi Levéltár (Askeri Tarih Arşivi)

Ek 54: Kudüs Patriğinin Bethlehem'e hareketi sırasında

HL: Hadtörténelmi Levéltár (Askeri Tarih Arşivi)

Ek 55: Bethlehem'de

HL: Hadtörténelmi Levéltár (Askeri Tarih Arşivi)

Ek 56: Macar askerler Gazze'de (1917)

HL: Hadtörténelmi Levéltár (Askeri Tarih Arşivi)

Ek 57: Askerler Birü's Sebi çölünde

HL: Hadtörténelmi Levéltár (Askeri Tarih Arşivi)

Ek 58: Askerler Birü's Sebi çölünde

HL: Hadtörténelmi Levéltár (Askeri Tarih Arşivi)

Ek 59: Askerler Birü's Sebi çölünde

HL: Hadtörténelmi Levéltár (Askeri Tarih Arşivi)

Ek 60: Birü's Sebi çölünde tavuk yetiştiren asker

HL: Hadtörténelmi Levéltár (Askeri Tarih Arşivi)

Ek 61: Deve ile takviye kuvvet nakli sırasında

HL: Hadtörténelmi Levéltár (Askeri Tarih Arşivi).

Ek 62: Çölde İngilizlere karşı mevzide

HL: Hadtörténelmi Levéltár (Askeri Tarih Arşivi)

Ek 63: Baalbek'te dinlenen askerler

HL: Hadtörténelmi Levéltár (Askeri Tarih Arşivi)

Ek 64: Çölde görev yerinde

HL: Hadtörténelmi Levéltár (Askeri Tarih Arşivi)

Ek 65: Çölde palmyeler arasında, yolda (Şam)

HL: Hadtörténelmi Levéltár (Askeri Tarih Arşivi)

Ek 66: Bethlehem'de, dilenen küçük bir kıza para veren bir Avusturya- Macaristan askeri

HL: Hadtörténelmi Levéltár (Askeri Tarih Arşivi)

Ek 67: Kudüs'te Avusturya Askeri Hastanesi'nde çekilen toplu resim

HL: Hadtörténelmi Levéltár (Askeri Tarih Arşivi)

Ek 68: Süveyş Kanalı önünde, bir grup Avusturya-Macaristan askeri (1916)

HL: Hadtörténelmi Levéltár (Askeri Tarih Arşivi)

EKLER

Ek 69: Çölde Avusturya-Macaristan askerlerinin yattığı bir mezarlık

HL: Hadtörténelmi Levéltár (Askeri Tarih Arşivi)

TÜRK-MACAR ASKERİ İLİŞKİLERİ 1912-1918

Macar Kaynaklarına Göre

Tarihin her dönemine birlikte tanıklık eden Türk ve Macar milletleri arasındaki bağların XX. yüzyılın başlarındaki görüntüsü, savaş rüzgârlarının estiği bu döneme silah arkadaşlığı şeklinde yansdı. Her iki millet Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı sırasında dostluğunu pekiştirdi.

1912-1918 yılları arasındaki Türk-Macar askerî ilişkilerini konu alan eser Balkan Savaşları sırasında, ardından gelen I. Dünya Savaşı'ndaki dostluğun da habercilerinden biri olan Taşlıca Müfrezesi'nin şimdiye kadar ortaya konulmamış Macaristan'daki hayatını, Macar arşiv belgelerinin ve basınının izini sürerek ilk defa ortaya koyuyor. Macar kamuoyunun bakış açısını yansıtıyor.

Yazar, I. Dünya Savaşı'nda Türklerin ve Macarların savaştığı cepheleri karşılaştırmalı olarak etkili bir anlatınla kaleme alıyor ve Türklerin "kardeş" diye adlandırdığı bir milletin tuttuğu aynadan imparatorlukların sona erdiği bir döneme bakıyor.

Savaşın sadece cephede değil, cephe gerisinde de bir kültür savaşı şeklinde cereyan ettiğine dikkat çekerek askerî tarih araştırmalarına yeni bir boyut getiriyor. Ona daha farklı bir gözle ve değişik cephelerden bakılmasını sağlıyor.

Cephe gerisinde cereyan eden olayları, Türk-Macar ilişkilerinin fikrî temellerini sorguluyor. Savaşta, dostluğun itici güçlerini vurguluyor.

İncelediği döneme özellikle Macar arşiv belgelerini kullanarak bakması açısından da bir ilki oluşturuyor.

ISBN 978-975-17-5152-2

Fiyatı: 80,00 TL